

Kirsi Nousiainen

LAPSISTAAN
ERILLÄÄN ASUVAT
ÄIDIT

Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja

[SoPhi]

LAPSISTAAN
ERILLÄÄN ASUVAT
ÄIDIT

Kirsi Nousiainen

LAPSISTAAN
ERILLÄÄN ASUVAT
ÄIDIT

Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja

SoPhi 89

SoPhi 89

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Kuokkalan kartano
Riihimäentie 3, 40520 Jyväskylä
Puh. (014) 3386 845, 3382 800, fax (014) 3386 812
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittaja

Kansi ja taitto: Kalevi Nurmela

ISBN 952-5478-64-5

Paino:
Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2004

SISÄLLYS

KIITOKSET 7

1 JOHDANTO 9

Lähtökohtien ja määränpään paikantaminen 9 • Elämänmaisema ja kanssakulkijat 12 • Tutkimuskertomuksen rakentuminen 15

2 NÄKÖKULMIA ELÄMÄNMAISEMAAN 17

Identiteetti ja sen rakentuminen 18 • Identiteetin rakentumisen tila 23 • Eettisyys ja subjektiivisuus tutkimuksessa 25

3 ELÄMÄ KERTOMUKSENA 31

Äitien kohtaamisia 38 • Haastatteluvuorovaikutus 41 • Kirjoitetut muistot ja muisteleminen 49 • Reittien ja kulkemistapojen hahmottaminen 50

4 MYYTTINEN MATKA ÄITIYTEEN 57

Ahtaat rajat 58 • Hyvä vai paha: äitiys ja moraali 62 • Rajojen koettelu 68 • Äitien velvollisuudet ja isien oikeudet 71

5 IDENTITEETIN RAKENTUMISEN RELATIONAALISUUS 77

Äidin ja lapsen suhteen alkutaival 78 • Äiti perheessä 83 • Parisuhdetarinat: kiinnittymisen pulmia ja tuen puutetta 86 • Äitiys eron jälkeen 93 • Menetyksen kokemuksena 99

6 KOTI 103

*Alkukoti 105 • Kotona ulkona 109 • Väkivaltainen koti 111 •
Oman tilan puute 114 • Kodin jättäminen 118 • Lapsen koti 121*

7 REFLEKSIIVINEN TILA 125

*Elämän karikat ja niiden ylitys 127 • Ymmärtämisen merkitys
identiteetin rakentumiselle 137 • Äitiyden jatkumo 139 • Järki ja
tunteet toiminnan lähtökohtina 144 • Matkalla tulevaisuuteen 150*

8 MORAALITUNTEIDEN MERKITYS IDENTITEETIN RAKENTAMISESSA 153

*Syällisyys äitiyteen kietoutuvana tunteena 155 • Äidin ja naisen
häpeä 162*

9 LOPUKSI 167

KIRJALLISUUS 177

Kuvaliitteet:

Syällisyys 1 (sivu 189) ja syällisyys 2 (sivu 190)

KIITOKSET

Erityisen kiitoksen tämän tutkimuksen syntymisestä ansaitsevat ne naiset, jotka ovat kertoneet minulle elämästään avoimesti. He ovat osoittaneet luottamusta minuun tutkijana. Toivon onnistuneeni olemaan heidän luottamuksensa arvoinen.

Väitöskirjatyötäni ovat ohjanneet Riitta Granfelt ja Eeva Jokinen. Riittaa saan kiittää siitä, että lähdin tälle tutkimusmatkalle. Kiitän paneutuvasta ohjauksesta ja niistä monista keskusteluista, joissa myös tunteet ovat olleet läsnä koskettavasti. Tapanila ympäristönä on tuonut keskusteluillemme kotoiset puitteet. Eevaa kiitän erityisesti siitä, että jaksoit sinnikkäästi kyseenalaistaa käsitteitäni. Näin autoiti minua suuresti löytämään käsitteilleni työni kannalta olennaiset sisällöt. Teillä molemmilla on ollut tärkeä merkitys tutkimuksen tekemisen innoittajina.

Sosiaalityön valtakunnallisen tutkijakoulun minulle osoittamina ohjaajina ovat toimineet Antti Karisto ja Kirsi Juhila. Anttia saan kiittää etenkin kommenteista, jotka ovat auttaneet minua tekemään luovia ratkaisuja aineiston käytön suhteen. Kirsin kommenttien myötä olen uskaltanut luottaa siihen, että se mitä olen tekemässä on järkevää. Molempien ohjaus on kannustanut minua eteenpäin työssäni. Kiitos siitä.

Esitarkastajiani Arja Jokista ja Ritva Nätkiniä kiitän rakentavasta palautteesta, joka on johdattanut minut työni pulmallisten kohtien äärelle. Kiitän myös antamastanne kiittävästä palautteesta, jonka avulla jaksoin vielä palata tekstiini tekemään korjauksia.

Työtäni ovat eri vaiheissa tutkimusprosessin aikana lukeneet ja kommentoineet Marja-Liisa Honkasalo, Anneli Pohjola, Pirkko-Liisa Rauhala, Mirja Satka ja Anni Vilkkö. Mirjaa kiitän erityisesti työni huolellisesta lukemisesta ja tutkimuskirjoittamiseen liittyvistä kommenteista. Anni on jakanut kanssani kodin tutkimukseen liittyviä kysymyksiä, mistä on ollut apua työni jäsentämisessä. Kiitos teille kaikille. Raija Moilasta kiitän työni huolellisesta lukemisesta ja kielenhuoltoon liittyvistä kommenteista.

Koska tutkijan työ on enimmäkseen yksinäistä puurtamista, on vertaistuella suuri merkitys tutkimuksen teon ilojen ja surujen jakamisessa. Tutkijakouluryhmäni jäseniä kiitän innostavasta ja lämpimästä ilmapiiristä. Sen merkitys on ollut suuri näiden vuosien aikana. Tutkijakollektiivi Säteet – johon lisäksi kuuluvat Kaija Hänninen, Riitta-Liisa Kokko ja Sonja Miettinen – on tunnollisesti ja säännöllisesti

kommentoiminut tekstejäni sekä tukenut minua tutkimusmatkallani. Lämpimät kiitokset ystävydestänne ja kaikista niistä hetkistä, joina olette kulkeneet kanssani. Kiitokset ystävydestä ja vertaistuesta myös Aino Kääriäiselle, Aila Ronkaselle, Elina Virokannakselle, Ilse Julkuselle ja Merja Laitiselle.

Tätä väitöskirjaa ei olisi syntynyt myöskään ilman sosiaalityön valtakunnallisen tutkijakoulun minulle myöntämää tutkijapalkkaa, jota minulla oli onni saada neljän vuoden ajan. Kiitän lämpimästi rahoittajaa tästä mahdollisuudesta.

SoPhi:n toimitusneuvostoa kiitän siitä, että hyväksyitte työni kustannettavaksi.

Kiitän lämpimästi perheettäni, puolisoani Raimo Parikkaa ja lapsiani Venla ja Ville Parikkaa, siitä että olette eläneet kanssani arkea, jota äidin väsymys on sävyttänyt. Te olette pitäneet minut kiinni arjen realiteeteissa ja auttaneet minua muistamaan, että väitöskirjatyössä ei ole kysymys elämää suuremmasta asiasta.

Omistan väitöskirjani äitini Hellin Pekkosen muistolle. Ompelijana ja viiden lapsen yksinhuoltajana hänelle oli kunnia-asia antaa tyttärilleen mahdollisuus kouluttautumiseen.

Helsingissä 15.3.2004

Kirsi Nousiainen

1 JOHDANTO

Lähtökohtien ja määränpään paikantaminen

Ensimmäinen kohtaamiseni lapsestaan erillään asuvan äidin kanssa tapahtui 1980-luvun alkupuolella. Tämä asiakassuhde on jäänyt mieleeni siihen liittyneen vahvan tunnekokemuksen vuoksi. Se jäi vaivaamaan mieltäni vuosiksi. Äidin jatkuva huoli lastensa hyvinvoinnista isän luona ja ikävöinti saivat minut pohtimaan äitiyden mysteeriä. Olin itse suhteellisen tuore äiti. Asiakassuhde ei kestänyt pitkään. Se päättyi äidin itsemurhaan.

Kysymyksessä oli yhden äidin elämä, johon sain työntekijänä lyhytaikaisesti kurkistaa, mutta äidin elämäntulkun ja kokemuksiin vaikuttaneet tapahtumat eivät koskaan selvinneet minulle täysin. Myöhemmin tapasin muita eroamassa olevia tai jo erossa asuvia äitejä, joiden lasten asumisesta isän luona oli sovittu vanhempien kesken tai päätetty käräjäoikeudessa. Kiinnostukseni äitiyteen juuri näiden naisten äitiyden kautta vahvistui. Tulkitsenkin tukimusprosessini alkaneeksi jo lukuisia vuosia sitten.

Jo pro gradu-tutkielmassani (Nousiainen 1996) kiinnitin huomiotani lapsistaan erillään asuvien naisten äitiyskokemuksiin. Keskeisiä päätelmiäni oli, että nämä naiset toteuttivat äitiyttään kokonaisvaltaisesti siitä huolimatta, että lapset asuivat isän luona. Äidin vastuu lapsen hyvinvoinnista ja arkeen liittyvistä asioista ei poistunut, vaikka lapsen varsinainen arki ei ollutkaan äidin luona. He tapasivat lapsiaan useasti, huolehtivat heidän perustarpeistaan ja harrastuksistaan. Tapaamisista pyrittiin tekemään mahdollisimman arkisia ja kodinomaisia. Koska tällainen äitiys on poikkeavaa ja siten marginaalista, he joutuivat omaa äitiyttään toteuttaessaan pohtimaan sen suhdetta perinteiseen ”kodin keskipisteenä hyörivään äitiin”, jolle lapsen paras on kaikkea hänen toimintaansa ohjaava tekijä. Näiden naisten äitiys ei sovitunut kulttuuriseen äitikuvaan. He pyrkivätkin määrittelemään äitiyttään toisin, kaveriäitiytenä. Arvioin tutkimuksessani (emt., 57) kaveriäitiyden ilmentävän sitä ristiriitaa, joka vallitsee äitiyden muuttuvien arvojen, käytäntöjen ja äitiyden kulttuurisen kuvan välillä. Kulttuurissamme elävät kuvat normaaliäitiydestä tai perinteisestä äitiydestä näkyivät näiden äitien elämässä leimautumisena. Kukin heistä oli kokenut tulleen leimatuksi siitä huolimatta, olivatko he vapaaehtoisesti vai pakosta päätyneet ratkaisuun, että lapset asuvat isän luona.

Tutkimustehtävä

Jatkan tässä tutkimuksessa pyrkimystäni ymmärtää äitiyttä syvemmin. Selvitän, *miten naisen identiteetti äitinä rakentuu*. Lähestyn tutkimuskohdettani edelleen lapsistaan erillään asuvien äitien ja tästä syystä äitiyden marginaalissa tai raja-alueella elävien naisten avulla. He ovat kertoneet minulle elämästään kasvokkain sekä kirjoittaneet äitiyteen liittyviä muistoja. Näiden erilaisesta äitiydestä tuotettujen kertomusten kautta pyrin kertomaan paitsi yksittäisten naisten äitiydestä myös äitiydestä yleisemmin. Tutkimuksessani syntyvä kuva lapsestaan erillään asuvan naisen äitiydestä sisältää kulttuurissamme yleisesti esiintyviä käsityksiä äitiydestä.

Marginaaliset ilmiöt voivat kantaa kulttuurisia merkityksiä jopa selvemmin kuin normin mukaiset ilmiöt. Tutkimuskysymykseni kiteytyy lauseeseen: *miten nainen rakentaa identiteettiään äitinä lapsen asuessa isän luona?* Tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat *identiteetti* ja *tila*. Näistä identiteetti on kokoava teoreettinen käsite. Tila puolestaan toimii käsitteenä, jonka avulla jäsenän identiteetin rakentamista. Lisäksi käytän käsitettä *itselle hyväksyttävä identiteetti*, joka ilmentää identiteetin rakentamisprosessin toivottua tulemaa.

Äitiys on yksi sosiaalityössä ja etenkin lastensuojelussa läsnä oleva keskeinen ilmiö. Äitiyden kulttuuristen ja yhteiskunnallisten kuten myös yksilöllisten merkitysten tarkastelu on siten sosiaalityön kannalta tärkeää. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ja keskustelussa äitiys ja naiskeskeinen lähestyminen tai feministisen tutkimuksen näkökulma on vähäistä¹ (Forsberg ym. 1992). Sukupuolineutraali sosiaalityön tutkimus jättää huomioimatta, että naiset ovat lähes yksinomaan toimenpiteiden kohteena ja työskentelyn keskipisteenä joillakin sosiaalityön alueilla (Scourfield 2001). Lähestymällä äitiyttä erilaisen ja marginaalisen äitiyden kautta tuon tutkimukseeni sosiaalityölle tarpeellisen emansipatorisen ulottuvuuden. Samalla kiinnitän sen feministiseen tutkimukseen. Feministinen tutkimus syntyi poliittisen naisliikkeen tavoitteista. Näin sillä on selkeästi emansipatorinen eli poliittinen pyrkimys parantaa naisten elämää sen kaikilla ulottuvuuksilla. Se tuottaa tietoa naisen yksityisestä, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta ja kokemuksesta sekä purkaa sukupuolten eriarvoisuutta. Tämä tehtävä on nähdäkseni edelleen ajankohtainen.

Emansipatorisuus tutkimuksessani tarkoittaa ensinnäkin naiskeskeistä näkökulmaa, toiseksi pyrkimystä ymmärtää naisen kokemuksen sosiokulttuurisia merkityksiä ja niiden näkyväksi tekemistä ja kolmanneksi tietoista sitoutumista sellaiseen tietokäsitykseen ja tiedon tuottamiseen, joka mahdollistaa tieteenalojen ja lähestymistapojen rajojen ylittämisen². Feministisenä tutkijana pidän Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin (1996, 19) tavoin erityisen tärkeänä tuoda esiin tutkimukseni lähtökohdat ja tavoitteisiin liittyvät kysymykset. Äitiys on yksi kulttuurimme tiukimmin määriteltyjä rooleja (Jokinen, E. 1996, 13). Naisen elämän kannalta tarkasteltuna äitiys on ristiriitaista ja kompleksista (vrt. Jaana Vuori 2001). Yksi merkittävä naiskeskeisen sosiaalityön tehtävä on tehdä asiakaina olevat naiset ja heihin kohdistuvat kulttuuriset paineet näkyväksi (Hanmer

& Statham 1999, 11). Tässä tutkimuksessa keskiöön asettuvat naisen yksityinen kokemus sekä äitiyden kulttuuriset merkitykset.

Metodologiset valinnat

Tutkimukseni lepää kolmen kulmakiven varassa, jotka ovat hermeneutiikkaan perustuva ymmärtäminen, fenomenologian yksittäisille kokemuksille annettavat merkitykset ja narratiivisuus eli ihmisen elämän ja kokemusten tarinallinen rakentuminen. Hermeneuttis-fenomenologinen lähtökohta viittaa taustasitoumuksiini ja metodologisiin valintoihini, kun taas narratiivisuus viittaa tapaani nähdä aineistoni eli haastattelussa tuotettujen elämänkertomusten ja kirjoitettujen muistojen luonne (ks. Lieblich ym. 1998, 3–7).

Hermeneuttisen fenomenologian tieteenfilosofisen lähtökohdan voi nähdä pyrkimyksenä ymmärtää yksilöiden ja heidän sosio-kulttuurisen maailmansa välistä suhdetta (Saastamoinen 2000, 4). Fenomenologiassa avainsanana on kokemus, ja siinä pyritään kohdistamaan huomio tietoisuuden toimintaan. Kieli ja puhe merkityksiä välittävinä ovat kielitieteen ohella tärkeällä sijalla monella muullakin tieteenalalla, myös sosiaalitieteissä. Kielen katsotaan tekevän todellisuudesta ja olemassaolosta merkityksellistä. Kieli ei kuitenkaan ole ainoa inhimillistä olemassaoloa välittävä elementti. Olemassaoloon sisältyy myös ei-kielellisiä aineksia. (Lehtonen, M. 1998, 30.) Fenomenologian mukaan ihminen reaalistuu erilaisissa olemassaolon muodoissa eli situationaalisuudessa³, kehollisuudessa ja tajunnallisuudessa (Rauhala 1993, 70). Kieli nähdään fenomenologiassa yhdeksi situationaalisuuden komponentiksi. Situationaalisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus ovat yhteenkietoutuvia olemassaolon muotoja ja ihmisen kokemus syntyy näiden osatekijöiden suhteiden dynamiikasta. Tämä näkemys on keskeistä myös tässä tutkimuksessa. Kiinnitän huomiota elämänkerronnassa sekä sosiaaliin että kulttuuriin suhteisiin. Pidän näitä suhteita keskeisinä identiteetin rakentumisen prosessissa. Nämä suhteet kietoutuvat kertojan ruumiillisuuteen ja tajunnan ulottuvuksiin eli ajatteluun ja tunteisiin. Lähdän liikkeelle yksilön kokemuksesta, joka välittää sosio-kulttuurisia merkityksiä.

Hermeneuttisuus korostaa pyrkimystäni ymmärtämiseen. Hermeneuttisessa tutkimuksessa ilmiöitä ei pyritä selittämään⁴ vaan ymmärtämään informantteina olevien ihmisten toimintaa ja kokemuksia heidän omista todellisuuskäsityksistään lähtien. Hermeneuttisuus tuo tutkimukseen vahvan tulkinnallisuuden ja korostaa tutkijasubjektin vaikutusta tutkimusprosessissa. Rauhalan (1993, 20) mukaan hermeneuttinen ajattelutapa erottaa kaksi ymmärtämisen tasoa: varsinaisen ymmärtämisen ja esiymmärtämisen. Edellinen on sitä, mistä puhutaan tajunnallisuutena. Esiymmärtäminen ei ole tajunnallista, vaan se määrittää varsinaisen ymmärtämisen rajaehdot ja sisällöt ihmisen situaatiossa. Ymmärtäminen on siten aina sidoksissa siihen näkökulmaan, josta asioita ja ilmiöitä tarkastellaan. Maisemametaforan avulla saman asian voisi ilmaista siten, että katsojan positio suhteessa katsottavaan maisemaan määrittelee sen, mitä hän näkee. Positiolla ei tarkoiteta vain paikkaa,

josta katse kohdistetaan, vaan ruumiillisen ja tajunnallisen sosiaalisen yksilön suhdetta paikkaan ja maisemaan. Esiymmärrys on siis lähtökohta, josta tietäminen alkaa, mutta tietäminen ei ole sidottu esiymmärrykseen (Varto 1995, 102).

Hermeneutiikka ja narratiivisuus kytkeytyvät luontevasti toisiinsa. Narratiivisella ajattelulla on Brunerin (1996, 6) mukaan hermeneuttinen ydin. Narratiivi on tapamme järjestää tietoa ja kokemuksiimme ymmärrettävään muotoon, ts. loogiseksi, ajallisesti eteneväksi tarinaksi tai kertomukseksi. Brunerin mukaan hermeneuttinen kehä on merkityksen muodostamisen perusta. Tällä hän tarkoittaa, että tulkintaprosessi etenee tulkittavan tarinan tai tekstin osien ja kokonaisuuden jatkuvana vuorovaikutuksena. Hermeneuttisen kehän voi nähdä lisäksi kuvaavan merkityksenantoprosessia, jossa elämän ja kertomusten välille muodostuu spiraalimainen kehä (Hänninen 1999, 25). Elämäntapahtumista koostuvan kertomuksen eli elämäkertomuksen osat tai episodit saavat merkityksensä paitsi suhteessa elämänhistorian aikana kerättyihin kokemuksiin, joihin kulttuuriset merkitykset kietoutuvat, myös kerronnan kokonaisuudesta (vrt. Hänninen mt., 25). Elämäntapahtumat, joista tutkimukseni naiset ovat kertoneet, tulee suhteuttaa niihin merkityksiin, joita he näille antavat. Lisäksi se on kiinnitettävä siihen kokonaisuuteen missä, miten ja miksi he elämäkertomustaan kertovat. Hermeneuttinen lähtökohta on hyvä viitekehys elämäkertomusten ymmärtämiselle ja tulkinnalle (Polkinghorne 1988, 1).

Elämänmaisema ja kanssakulkijat

Astuttuani sisään minulle kerrottuihin elämäkertomuksiin, aloin hahmottaa niitä maisemina, joissa kuljen omia teitäni tutkijana. Näen tehtäväni olevan ymmärtämisen ja tulkinnan avulla kertoa tarina äitiyden identiteetin rakentamisesta tutkimukseeni osallistuneiden naisten elämäkertomusten pohjalta. Apunani on narratiivinen ajattelu, joka Brunerin (1983, 205) mukaan käyttää välineinään metaforaa ja tarinaa. Ihminen käyttää elämästään kertoessaan hyväkseen kulttuurin sisältämiä ja muokkaamia narratiivisia muotoja ja malleja (ks. Vilkkonen 1987, 132). Etenkin maisemaan ja luontoon liittyvät metaforat kuuluvat kiinteästi äitiyden kulttuuriin kuviin. Näillä metaforilla on pitkät juuret äitiyden mytologiassa. Mytologioiden nainen on maa, josta elämä syntyy, kun se ravitsee siementä, suojelee sitä ja kasvattaa sen kasviksi (Beauvoir 1999, 115). Tämä vuosituhantinen myyttinen perintö naisen ja luonnon yhteenkietoutumisesta on ihmiskunnan historiassa aina liittynyt naista alistaviin rakenteisiin. Tutkimuksen aineistossa on esimerkkejä siitä, miten naiset kertoessaan tai kirjoittaessaan elämäkokemuksistaan ja muistoistaan äitiydestä käyttävät näitä metaforisia elementtejä ja liittävät itsensä naisen myyttiseen perintöön. Identiteetin rakentamisen näkökulmasta ne tulkintani mukaan toimivat tässä tutkimuksessa pikemminkin voimia antavina ja omanarvontuntoa lisäävinä kuin alistumista ja heikkoutta kuvaavina elementteinä.

Aineistona, elämänmaisemana, tässä tutkimuksessa on yhteensä 18 naisen haastattelussa tuotetut elämäkertomukset ja kolmen naisen kirjoitetut äitiyteen liittyvät muistot. Naiset toimivat ikään kuin kanssakulkijoina omassa elämänmaisemassaan. Tutkimuksessa käytän kahdessa eri vaiheessa kerättyä haastatteluaineistoa. Ensimmäinen vuosien 1995-1996 vaihteessa kerätty aineisto käsittää seitsemän naisen pro gradu-tutkielmaa varten tehdyt haastattelut ja toinen yhdeentoista naisen vuosina 1999-2000 sekä 2002 tätä tutkimusta varten kerätyt haastattelut. Eri aikaan kerätyt aineistot eivät juurikaan poikkea toisistaan, vaan vaihtelu on pikemminkin eri naisten tarinoiden välistä. Pro gradu-vaiheessa olin tarkemmin etukäteen kirjannut ylös joitakin teemoja, joiden halusin tulevan esiin elämäntarinassa. Myöhemmissä haastatteluissa halusin luottaa enemmän siihen, että naiset itse oma-aloitteisesti kertovat minulle siitä, mikä äitiysidentiteetin kannalta on merkittävää. En halunnut etukäteen ohjailla haastattelua esittelemieni teemojen avulla. Jo aikaisempia haastatteluja tehdessäni havaitsin, että etukäteen suunnittelemani teemoittelu oli jokseenkin turha, koska naiset kertoivat samoista asioista silloinkin, kun en heille teemojani esitellyt. Kummallakin kerralla haastatteluja tehdessäni olen kuitenkin pyrkinyt huolehtimaan siitä, että tähänastisen elämän eri ikävaiheet tulevat jossain määrin käsitellyiksi. Siitä huolimatta tarinoissa on eroja sen suhteen, mihin elämänvaiheisiin kerronnassa on keskitytty.

Suurin merkitys eri aineistoilla tämän tutkimuksen kannalta on siinä, että myöhemmin kerätyn aineiston avulla pääsee kulkemaan syvemmälle naisten elämänmaisemaan. Tämä johtuu siitä, että olen antanut naisille enemmän tilaa ajallisesti kertoa omasta elämästään⁵. Niinpä näiden naisten kertomuksia voi pitää ensisijaisena aineistona ja niistä poimitut katkelmat myös enimmäkseen kuvittavat tutkimuskertomusta. Vanhempi aineisto on kuitenkin koko tutkimuksen teon ajan ollut rinnalla ja reititetty samoin periaattein kuin uudempikin aineisto.

Haastateltavia olen löytänyt eri keinoin. Valtosan heistä sain tietooni pääkaupunkiseudulla sijaitsevan lasten huolto- ja asumissopimuksia sekä oikeudelle näissä asioissa selvityksiä tekevän sosiaalitoimen työntekijäkontaktien ja asiakirjojen kautta. Haastateltavien etsimiseen, aineiston keruuseen ja tutkimuksen tekemiseen olen saanut luvan sosiaali- ja terveysministeriöltä. Lisäksi haastateltavia on tullut mukaan muiden henkilökohtaisten kontaktien kautta sekä muutamien järjestöjen välityksellä. Suurimmalle osalle haastateltavista olen lähettänyt kutsun osallistua tutkimukseeni. Osa on ottanut yhteyttä oma-aloitteisesti. Kieltäytymisiä on kaiken kaikkiaan tullut vain muutama, ja uskon, että haastateltavia olisi ollut mahdollista saada mukaan vieläkin runsaammin. Lukumäärän rajautuminen kahdeksaantoista johtuu lähinnä kahdesta seikasta. Haastateltuani muutaman äidin tätä tutkimusta varten, alkoi käydä ilmeiseksi, että kertomukset muistuttavat paljon toisiaan. Niistä oli hahmotettavissa samoja temaattisia osakertomuksia tai episodeja sekä sisällöllistä samankaltaisuutta. Tässä vaiheessa tein päätöksen siitä, että käytän myös pro gradu-tutkielmaa varten keräämääni aineistoa.

Kolme haastattelemistani naisista osallistui lisäksi muistelutyöryhmään. He kirjoittivat muistoja äitiyteen liittyvistä aiheista. Ryhmä kokoontui yhteensä kymmenen kertaa kuitenkin niin, että kaksi naisista joutui jättämään ryhmän kesken.

Toinen heistä jäi pois sairastuttuaan vakavasti. Hän ehti kirjoittaa kolme muistoa. Toisella naisista oli vaikeuksia lastensa tapaamisiin liittyvissä kysymyksissä, ja lisäksi hänellä oli käräjäoikeudessa meneillään oikeusprosessi lasten asumisen muuttamisesta. Tälle äidille tuli usein lapsista johtuvia esteitä saapua ryhmätapaamiseen sovittuna aikana. Hän kirjoitti viisi muistoa, joiden kaikkien käsittelyyn hän ei kuitenkaan päässyt osallistumaan. Niinpä ainoastaan yksi naisista on kirjoittanut muistot kaikista kokoontumisten alussa sovitusta seitsemästä teemasta. Hän ei halunnut lopettaa siinä vaiheessa, kun jäimme ryhmään kahden.

Ryhmän kokoontumista varten olin hahmotellut useita aihealueita. Näistä naiset itse valitsivat ne, joista halusivat kirjoittaa. Muistojen aiheiksi tulivat: viikonloppuäitiys, syyllisyys, raskaus ja synnytys, äitiys ja seksuaalisuus, oma äiti/oma isä, riittämättömyys, häpeä ja viha. Olin kertonut ensimmäisessä ryhmätapaamisessa muistelutyöstä menetelmänä, joka pohjautuu saksalaisen sosiologin Frigga Haugin (1987, 1992; myös Crawford ym. 1992) ja hänen tutkijakollektiivinsa kehittämään metodiin. Muistot kirjoitettiin etukäteen ja lähetettiin ryhmäläisille, jonka jälkeen niistä keskusteltiin seuraavassa tapaamisessa.

Haastatellut ja muistojaan kirjoittaneet naiset ovat syntyneet neljän eri kymmenluvun aikana 1940-, 1950-, 1960 ja 1970-luvuilla. Eniten haastateltavien joukossa on 1960-luvulla syntyneitä. Heidän koulutus- ja ammattitautansa vaihtelevat kansa- tai peruskoulun käyneistä, ammatillisten opintojen tai akateemisen loppututkinnon suorittaneisiin. Kaikki naiset ovat haastatteluvaiheessa asuneet erillään lapsistaan, joskin joukossa on yksi, jolla lapset on vanhempien kesken jaettu siten, että yksi lapsi asuu äidillä. Lisäksi joukossa on yksi äiti, jonka lapsi oli haastatteluhetkellä sijoitettuna. Kaikilla äideillä yhtä lukuun ottamatta oli lastensa huoltajuus isän ohella. Lapset ovat olleet iältään sylvävaikeudesta murrosikäiseen silloin, kun vanhemmat erosivat ja lapset jäivät isälle. Haastatteluvaiheessa erosta kulunut aika vaihteli useammasta vuodesta muutamaan kuukauteen. Tutkimuksessani en kuitenkaan ole kiinnittänyt huomiota esimerkiksi eroihin tai samuuksiin tiettyjen ikäkategorioiden kesken, koska se ei ole missään tutkimusprosessin vaiheessa näyttänyt relevantilta. Tärkeää sen sijaan on se, että kukin naisista tarkastelee elämäkertomuksessaan omaa äitiyttään ja elämäänsä tämän hetken ja aikakauden näkökulmasta riippumatta siitä, miten pitkä elämänhistoria heillä on. Niin 1950- kuin 1970-luvunkin tapahtumia tulkitaan nykyhetkestä käsin. Keskiössä tässä tutkimuksessa ovat äitien omat kertomukset ja heidän äitiydelleen antamat merkitykset.

Tärkeimpänä kriteerinä haastateltavien valinnalle on ollut se, että äiti on itse määritellyt itsensä lapsestaan eron jälkeen erillään asuvaksi äidiksi ja on ollut halukas kertomaan minulle elämästään. Äidit ovat juridisesti erilaisissa asemissa. Suurin osa heistä on allekirjoittanut sosiaaliviranomaisen luona sopimuksen yhteishuollosta ja lapsen asumisesta isän luona. Osa on käynyt läpi oikeusprosessin, jonka lopputuloksena käräjäoikeus on päättänyt lapsen asumisesta ja huollosta. Haastateltujen äitien joukossa on yksi, jolla ei ole lainkaan lapsensa huoltajuutta. Yhden äidin lapsi oli erossa jäänyt isän luo asumaan, mutta oli sijoitettuna haastatteluhetkellä. Yksi sopimuksen tehneistä naisista oli keskeyttänyt oikeusprosessin

tekemällä sopimuksen lapsen isän kanssa, ja kahdella naisella oli keskeneräinen oikeusprosessi lapsen huollosta.

Tutkimuskertomuksen rakentuminen

Tutkimukseni rakentuu siten, että johdannossa olen lyhyesti kertonut lähtökohdat eli teoreettis-metodologiset paikkaukseni, tutkimustehtäväni sekä esitellyt aineiston ja tutkimukseeni osallistuneet naiset. Näin olen tullut johdattaneeksi lukijan tutkimustarinani äärelle. Jo näiden apuvälineiden avulla voi tarinassa suunnistaa, mutta tarkemmat opasteet löytyvät seuraavasta luvusta, jossa täsmennän näkökulmani naisten elämänmaisemaan. Näkökulmat tarkoittavat käyttämiäni käsitteitä, jotka osaltaan reitittävät kulkuani kohti päämäärää. Ne ohjaavat kohdistamaan katsetta tutkimustehtävän kannalta merkittäviin yksityiskohtiin. Tässä luvussa pohdin lisäksi eettisiä kysymyksiä ja tutkimusprosessiin liittyviä tunteita subjektiivisuuden näkökulmasta.

Kolmannessa luvussa pohdin haastattelua elämäkertomuksen tuottamisen välineenä eli, miksi ja miten elämästä kerrotaan ja miten nämä kertomukset rakentuvat. Tuon esiin omia haastattelukokemuksiani ja pohdin erityisesti haastatteluvuorovaikutukseen liittyviä vallan ja vastuun kysymyksiä. Tähän lukuun liittyi myös pohdintaa kirjoitettujen muistojen käyttämisestä tutkimuksen aineistona. Kirjoitetut muistot kulkevat tässä tutkimuksessa täydentävänä ja kuvittavana materiaalina.

Luvussa kolme hahmottelen myös reittejäni ja kulkemistapojani naisten elämämaisemissa. Kerron, miten etenen analyysiprosessissani ja miten liitin maisemametaforan työssäni kulkevaksi hahmotustavaksi.

Luvuissa neljästä kahdeksaan kerron tarinan äitiysidentiteetin rakentamisesta. Luvussa *Myyttinen matka äitiyteen* hahmottelen sitä kulttuurista maisemaa, jossa naiset äitiyttään rakentavat. Analysoin äitiyttä käsittelevää tutkimusta ja tuon esiin niitä kulttuurisia merkityksiä, joita naiset kertoessaan välittävät elämästään. Luvussa *Relationaalinen tila*, käyn läpi elämäkertomuksissa esiintyvien merkittävien toisten ja äitikertojan välisten suhteiden muodostamaa tilaa, mikä kiinnittää identiteetin rakentamisen vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Luvussa *Koti*, kotia tarkastellaan elettyinä ja koettuna tilana sekä perheenjäsenten välisenä suhteena. Se on yksi äitiysidentiteetin rakentamisen keskeisistä tiloista. Luku *Identiteetin refleksiivisyys* muodostuu niistä itseä ja minää määrittävistä aineksista, joita elämäkertomukset sisältävät. Luku *Moraalitunteiden merkitys identiteetin rakentamisessa* johdattaa lukijan äitiyteen liittyviin syyllisyyden ja häpeän tunteisiin. Tuloksia erittelevät luvut muodostavat kokonaisuuden, jossa tarkastelen naisen kokemusta äitinä sosiaalisissa suhteissa ja arjen käytännöissä. Tarkastelen niissä rakentuvaa äitiysidentiteettiä fenomenologisen ihmiskäsityksen mukaan toisiinsa kietoutuvien olemassaolon muotojen eli situationaalisuuden, kehollisuuden ja tajunnallisuuden kautta. Johtopäätöksissä kokoan keskeiset

tutkimustulokseni ja hahmotan tiivistetyn kuvauksen lapsestaan erossa asuvan äidin identiteetin rakentumisen tiloista. Lisäksi pohdin tutkimuksen tekemisen prosessia.

2 NÄKÖKULMIA ELÄMÄNMAISEMAAN

Naisen ja hänen lapsensa välinen raja ei ollut selvä. Unessa he olivat laivalla suuren ihmisjoukon kanssa. Yhtäkkiä lapsi putosi laidan yli, hiljaa ääntäkään päästämättä ja vain nainen huomasi sen. Vesi oli mustaa ja jääkylmää, kukaan ei halunnut sukeltaa lapsen perään. Oli pakko hypätä ja nainen sai lopulta lapsesta kiinni. Voimakkaat kädet auttoivat takaisin laivaan. Nainen oli väsynyt, likainen ja kylmissään, mutta onnellinen, koska oli saanut lapsen pelastetuksi. Koskaan ei ole selvinnyt, oliko se lapsi konkreettinen, hänen lapsensa, vai lapsi hänessä. Kun lapsi oli kaksivuotias, hän matkusti viikoiksi töihin toiselle paikkakunnalle. Sitä jatkui yhteensä kolme vuotta viiden vuoden aikana. Nainen kuvitteli olevansa pitkinä viikonloppuina päätoiminen äiti (vaimo, kokki ja rakastajatar). Kaiken aikaa hän vain etsi tietä itseensä. (Hillevi, muisto)

Käsitteet luovat tutkijan näkökulman naisten elämänmaisemaan. Niiden avulla tutkija etsii ja löytää ne elementit maisemasta, jotka vievät hänet tavoitteeseensa eli löytämään vastauksen tutkimuskysymykseensä. Tutkimuksen keskeiset käsitteet ovat *identiteetti* ja *tila*. Hahmotan identiteetin rakentamisen ja rakentumisen tapahtuvan erilaisissa sosiaalisissa ja tilallisissa suhteissa. Tila on moniulotteinen käsite. Se pitää sisällään sekä fyysisen että mentaalisen tilan, jotka kietoutuvat sosiaaliseen. Fyysinen tila on tietty paikka, kuten esimerkiksi koti, joka rakentuu arkisissa käytännöissä ja sosiaalisissa suhteissa. Fyysiset tilat eivät koskaan ole irrallaan mentaalisisista tiloista. Ne ovat yhtä aikaa läsnä ja vuorovaikutuksessa keskenään. Fyysiseen tilaan muodostetaan suhde ajattelutoiminnan ja tunteiden avulla sekä oman ruumiillisen olemisen ja toiminnan kautta. Mentaalisen tilan olennainen määrittäjä on yksilöllinen kokemus, johon liittyy paitsi tilan konkreettisten rajojen kokeminen myös tunteet. Mentaalinen tila syntyy vuorovaikutussuhteesta paikkaan ja toisiin ihmisiin.

Mentaalinen tila sisältää myös yksilön suhteen omaan sisäiseen minään. Sisäisen minän käsite viittaa L. S. Vygotskin (1978, 57) käsitteeseen sisäinen puhe, jolla hän tarkoittaa lapsen puheen kehityksen kehittyneintä vaihetta. Edeltävät vaiheet ovat sosiaalinen puhe ja minäkeskeinen (egocentric) puhe. Vilma Hänninen (1999) käyttää sisäisen tarinan -käsitettä, joka on lähellä omaa käsitettäni. Sen sisältö

poikkeaa käyttämästäni sisäisen minän käsitteestä. Sisäistä tarinaa on Hännisen mukaan mahdollista kertoa sekä itselle että muille. Sisäinen minä puolestaan on vain itselle kerrottavaa tarinaa. Se sisältää sellaisia haaveita, unelmia, toiveita tai muita tarinoita, joita ei halua jakaa muiden kanssa. Sisäisen minän käsite on sukua myös Riitta Granfeltin (1998, 105–106) käyttämälle sisäisen kodin käsitteelle. Sisäinen koti on ihmisen sisäinen huone tai maailma, jonka voi rakentaa juuri sellaiseksi kuin itse haluaa. Ulkopuolisilla ei sinne ole pääsyä. Sisäisen minän käsitteellä viitataan ihmisen tajunnan prosesseihin kuten ajatteluun ja sisäiseen puheeseen. Sisäinen minä rakentuu tarinallisesti vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Käsite on tärkeä identiteetin rakentamisen prosessin ymmärtämisessä.

Identiteetti ja sen rakentuminen

Se kysymys, joka aiheuttaa tällä hetkellä eniten epätoivoa, on se, pitääkö ihmisen olla ehjä pystyäkseen ohjaamaan muita. Hän tietää, että jokainen siipirikko on valaistuneempi kuin täysin ehjä. (Hillevi, muisto)

Valitessani *identiteetin* ja sen rakentamisen tutkimukseni keskeiseksi käsitteeksi en vielä tiennyt, kuinka kivikkoiselle polulle astuin. Identiteetti on käsite, jota ovat useat tutkijat ja teoreetikot ovat määritelleet erilaisista viitekehyksistä lähtien. Monet tieteenalat, kuten filosofia, psykologia, kulttuurin ja historian tutkimus sekä yhteiskuntatieteellinen tutkimus, ovat kiinnostuneet identiteetin käsitteen määrittelystä ja tutkimisesta. Zygmunt Bauman (2001), yksi merkittävistä identiteettiä käsittelevistä aikalasteoreetikoista, toteaa, ettei mikään muu nykyaikaisen elämän ulottuvuus ole saanut osakseen samanlaista huomiota kuin identiteetti. Yksinkertaisimmin määriteltynä identiteetti on ihmisen käsitys ja kokemus itsestään. Identiteetti on kokoava käsite kaikelle sille, miten vastaamme kysymykseen, kuka minä olen (Ojanen 2003). Paul Ricoeurin (1992) mukaan vastaus kysymykseen ”kuka” ei kuitenkaan ole riittävä identiteetin määrittelyssä, vaan tarvitaan myös vastaus kysymykseen ”mikä” tai ”minkälainen”.

Keskustelussa identiteetistä on noussut keskeiseksi kysymykseksi se, onko identiteetti pysyvä ja jokseenkin muuttumaton vai onko se kenties alati muutoksessa oleva ja pirstaleinen. Psykologiatieteillä on ollut merkittävä rooli länsimaisessa tavassa nähdä ja käsitteellistää ihmistä (Rose, N. 1999). Niiden parissa on tuotu esiin näkemyksiä, jotka tukevat pysyvyyttä. Esimerkiksi Liisa Keltikangas-Järvinen (1994, 112) määrittelee identiteetin minän pysyvyydeksi, jonka lapsi saavuttaa samastumalla ja jäljittelemällä niitä tärkeitä ihmisiä, joita hän ihailee ja joiden kaltainen hän haluaisi olla. Identiteetti on hänen mukaansa minän pysyvyyttä ja varmuutta kuvaava tunne. Se on varmuutta siitä, keneksi on kasvamassa. Tämä prosessi nähdään ihmisen sisäisenä, itse tuotettuna mielen prosessina, jossa mielen tehtävä on saada hallintaan ne ajatukset ja tunteet, joita ympäristö ja elimistö herättävät yksilössä (Vuorinen 1998). Minä on yksilön pyrkimys identiteettiin eli

samuuteen ja pysyvyyteen itsensä kanssa määrittelemällä minän rajat niin, että minuuteen kuuluu ainoastaan se, mistä yksilö oman käsityksensä mukaan itse määrää ja minkä hän itse tuottaa (Reenkola 1983; ks. Vuorinen 1998). Psykologian tapa liittää yksilöiden ongelmallisten kokemusten syyt näihin itseensä on pulmallinen, ja sitä on kritisoitu feministisen tutkimuksen parissa. Pulmallisuus johtuu siitä, että psykologiassa jätetään vähäiselle huomiolle tai jopa kokonaan huomioimatta ne sosiaaliset yhteydet, jotka ovat esimerkiksi sorron ja alistuksen mekanismien taustalla. (Wilkinson 1997, 253.)

Sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava psykologia kritisoi vakiintunutta tapaa hahmottaa identiteetin käsite (Nightingale & Cromby 1999; Crossley 2000). Michele L. Crossley (2000, 25) viittaa käsityksiin postmodernista identiteetistä. Hänen mukaansa se syntyy, kun sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti tuottaa muutoksia psykologisessa kokemuksessa. Moderniin aikaan liittyvän pysyvän identiteetin haastajaksi on syntynyt postmoderni sirpaleinen identiteetti, joka perustuu ajallemme tyypilliseen ihmisen sukkuloimiseen erilaisten identiteettien välillä. Postmodernissa ajassa elävä ihminen valitsee itselleen kulloiseenkin hetkeen sopivan identiteetin. Yhtenäiset, valistuksen aikana syntyneet vanhat identiteetit, kuten Stuart Hall (1999, 19, 21) niitä nimittää, ovat rapautuneet modernien yhteiskuntien rakenteellisten muutosten prosessissa. Jane Flax (1992) tunnustaa identiteetin⁶ konstruktionistisen puolen. Samalla hän väittää, että meillä on ”ydinminä” (core self). Ydinminään liitettäviä toivottavia ominaisuuksia ovat itsenäisyys, eheys ja rationaalisuus. Flaxille ydinminä merkitsee sellaista minää, joka on muotoutunut sosiaalisissa suhteissa erityisesti suhteessa varhaisiin hoivan antajiin. Flaxin ajattelussa ydinminää hallitsee intersubjektivisuus ja kyky erilaisuuteen erilaisissa konteksteissa. Siihen liittyy myös sellainen itsen tunteminen, joka säilyttää ihmisen kyvyn luoda narratiivista minää, jossa on läsnä mennyt, nykyisyys ja tuleva.

Douglas Kellnerin (1998) mukaan postmodernit identiteetit ammentavat aineksia ympäröivästä kulttuurista, jota meidän aikanamme hallitsee mediakulttuuri. Postmodernissa identiteeteissä näkyy yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti ”kiihtynyt”⁷, yksilöllisyyttä korostava ja pinnallisten media- ja virtuaalimaailmojen hallitsema aikamme. Tällä tavoin määritelty identiteetin käsite jää kuitenkin ohueksi eikä tarjoa riittävää kosketuspintaa arjessaan toimivan ja kokevan ihmisen näkökulmaan. Mikrotason tarkastelussa tarvitaan täsmällisempiä ja konkreettisempia määrittelyitä ja lähestymistapoja. Näiden lähestymistapojen tulee kattaa myös valtaan liittyvät ulottuvuudet, joiden merkitys korostuu sukupuoleen liittyvissä tarkasteluissa. Patricia Waugh (1992) toteaa, että feminismillä ei ole varaa postmoderniin pirstaleisen identiteetin ylellisyyteen vaan se tarvitsee koherentteja subjekteja. Koherenttiuden vaatimusta voidaan pitää jopa ”mytologisoituna” (Massey 1998, 123), jolloin identiteetin eheyden vaatimus nähdään tosiasialisesti mahdottomaksi idealistiseksi tavoitteeksi.

Tutkimukseni kannalta olennaista on löytää sellainen identiteetin määrittely, joka kuvaa parhaiten sosiaalitieteiden käsitystä ihmisestä sekä yksilönä että erilaisten ryhmien ja yhteiskunnan jäsenenä tietyssä yhteiskunnallis-kulttuurisessa

ajassa ja paikassa. Tässä suhteessa ja tämän tutkimuksen kannalta hyvän lähestymistavan antavat sosiaalipsykologiaan kiinnittyvät näkemykset. Ne kytkevät yksilön selkeimmin kokemuksen ja toiminnan yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin vuorovaikutussuhteisiin. Sosiaalipsykologian voidaan nähdä valottavan sellaisia katvealueita, jotka jäävät sosiologian ja psykologian tutkimuksessa näkymättömiksi (Saastamoinen 2001, 3). Sosiologisen tutkimuksen puutteena Saastamoinen pitää ”etäältä katsomista”, jolla hän tarkoittaa arkisten käytäntöjen tarkastelun jäämistä liian abstraktiksi. Kuten psykologiassa, myös sosiaalipsykologian parissa on askarreltu sekä minän, että identiteetin käsitteiden kanssa. Ratkaiseva ero on siinä, että sosiaalipsykologiassa minuuden idea syntyy sosiaalisessa prosessissa eli korostetaan kielen, merkitysten ja niiden olemassaoloa refleksiivisyyden kautta. G. H. Meadin (1967, 178) esittelemä minän jaottelu subjektiminään ja objektiminään antaa hyvän lähtökohdan identiteetin tarkastelulle sosiaalisena prosessina. Subjektiminällä Mead tarkoittaa ihmisen nykyhetkessä toimivaa ja tulevaisuuteen suuntautunutta minää. Objektiminä puolestaan viittaa ihmisen jo toteutuneeseen minään sekä hänen kykyynsä reflektoida itseään. Meadin subjektiminän voidaan ajatella olevan myös tapa, jolla yksilö suhtautuu muiden asenteisiin ja odotuksiin, kun taas objektiminä kuvaa niitä odotuksia, jotka yksilö on omaksunut (Kuusela 2001, 69). Mielestäni Meadin tärkein anti identiteetin tarkasteluun on hänen tapansa nähdä sen sosiaalinen luonne.

Oma näkemykseni identiteetistä perustuu ajatukseen sen rakentumisesta vuorovaikutteisessa suhteessa muiden ihmisten sekä koko elinympäristön kanssa. Näkemys tällaisesta identiteetin rakentumisesta pohjaa holistiseen ihmiskäsitykseen, jossa ihminen ymmärretään ajattelevana ruumiina ja osana laajempaa ekosysteemiä (Burkitt 1991; 1999). Ihminen on aktiivinen toimija elinympäristössään. Ian Burkittin (1999, 14) mukaan tämä vuorovaikutus ihmisen ja hänen elinympäristönsä kanssa perustuu kolmeen suhteeseen. Ensiksikin merkittäviä ovat suhteet, jotka muuttavat todellisuutta. Ne ovat suhteita, joissa ihminen on vuorovaikutuksessa materiaalisen ympäristönsä kanssa. Esimerkkeinä Burkitt mainitsee työnteon ja työkalujen käytön. Omaa tutkimustani ajatellen esimerkkeinä voisivat olla erilaiset kotiin liittyvät arjen käytännöt ja suhde kotiin fyysisenä eli materiaalisena ympäristönä. Toiseksi Burkitt mainitsee suhteet, joissa hyödynämme symbolista kommunikaatiota. Tämä kuvastaa yksilön paikantumista välttämättömiin sosiaalisiin vuorovaikutusverkostoihin. Sosiaalinen vuorovaikutus synnyttää kielen ja muiden symbolien kautta identiteetin suhteessa muihin merkittäviin ihmisiin. Nämä vuorovaikutussuhteet eivät kilpisty siis vain kieleen perustuvaan kommunikaatioon, vaan mukana voi olla esimerkiksi eri aisteihin perustuva kommunikaatio, kuten kosketus. Äitiysidentiteetin rakentamisen näkökulmasta merkittäviä sosiaalisia suhteita ovat esimerkiksi suhde lapseen ja lapsen isään sekä muihin äiteihin. Kolmanneksi Burkitt mainitsee suhteet, joissa käytetään valtaa. Näillä hän tarkoittaa sosiaalisia rakenteita, joissa ihmisen sijoittuminen suhteisiin muiden kanssa synnyttää vallankäyttöä. Näissä suhteissa ihminen voi toiminnallaan pyrkiä ylläpitämään tai haastamaan vallankäytön muotoja. Tässä ihminen on suhteessa yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Minun tutkimuksessani valtaan liittyvät kysymykset

tulevat esiin yksilötasolla suhteessa läheisiin ihmisiin, kuten esimerkiksi lapsen isään. Valta kulttuurisena suhteena kietoutuu äitiyden representaatioihin, esityksiin ja kuviin eli, kulttuuriin kertomuksiin. Yhteiskunnallisena suhteena se tulee esiin esimerkiksi vanhemmuutta koskevassa lainsäädännössä sekä viranomaisten toiminnassa.

Burkittin tarkastelussa ihminen ei toimi enää kaiken keskipisteenä, josta käsin maailmaa tarkkaillaan. Keskiössä ovat nimenomaan ympäristön ja ekosysteemin, suhteet. Henkiinjäämisen perusyksikkö (unit of survival) ei ole Burkittin mukaan ihmisyksilö, vaan ekologinen kokonaisuus, jonka osana ihmiset ovat. Suhteet käsittävät ihmisten välisiä suhteita, mutta myös ihmisen ja materiaalisen alueen väliset suhteet sekä niiden alati uutta synnyttävän prosessuaalisen luonteen. Selkeää jakoa sosiaaliseen ja materiaaliseen maailmaan ei ole, koska kulttuuri merkityksineen sulautuu tähän alueeseen. Huomionarvoista Burkittin teoriassa on, että sen pohjalta myös ihmisen ja luonnon suhde voidaan ottaa tarkastelun kohteeksi identiteettiä tarkasteltaessa. Tämä suhde on jäänyt vaille huomiota ihmistieteissä ja identiteetin tutkimuksessa. Varsinkin nainen ja luonto yhdessä aiheuttavat negatiivisia assosiaatioita naisen olemuksen ymmärtämisestä. Menneinä aikoina naisen olemus liitettiin kesyttämättömään, villiin luontoon. Luonnosta lähtöisin olevat metaforat ovat juurtuneet lujasti kieleemme, ja ne ovat osa myyttistä ja narratiivista perintöämme. Tämä näkyy elämäkerta- ja muistelupuheessa metaforisena luonnon elementtien mukana kulkemisena tai erilaisten elämäntapahtumien tilallisina kuvailuina ja tunnelman kuvaajina.

Hän on synnyttänyt toisen lapsensa. Lapsi näyttää aivan sammakolta suurine pullottavine silmineen kaidoissa kasvoissa. Lapsi on niin pieni ja siro. Hän istuu sairaalan sängyssä lapsi sylissään ja höpöttää sille pienellä äänellä, etteivät muut äidit kuule. Hän kutsuu lasta linnunpojakseksi. (Inka)

Koivussa oli silmuja jotka pikkuhiljaa muodostuivat hiirenkorviksi, saaden hiukan vihreyttä. Koivu ei ollut enää pelkkä käpristyneen, nuutuneen näköinen kasa. Vaan täyteen loistonsa puhkeava, rehevämuotoinen, kaikkien ihailema koivu. Koivu, jonka lehdet ovat pian täydessä loistossaan. Vihreys, runsaus, rehevyys jonka huomaavat kaikki ja jota kaikki myös avoimesti ihailevat, tuotti jälleen koivulle lisää mielihyvän ja onnen tunnetta. Tunnetta hyväksytyksi tulemisesta. (Johanna)

Vesi, merivesi oli lämmintä, mikä oli todella harvinaista. He takertuivat toisiinsa vedessä, raottelivat toistensa uimapukuja. Hän riisui oman uimapukunsa. [...] Hän nautti ja taas nautti jännityksestä, vedestä, kesästä, lämmöstä ja ennen kaikkea omasta seksuaalisuudestaan. (Inka)

Identiteetti rakentuu ja sitä rakennetaan jatkuvasti vuorovaikutussuhteissa sekä suhteessa sisäiseen minään. Tämä tapahtuu tuottamalla kertomuksia omasta elämästä ja minästä sekä muille että itselle. Elämää hahmotetaan ja jäsenetään kulttuuri-

sen tarinavarannon avulla. Ihmisen ajattelutoiminta, havainnot ympäristöstä sekä uskomukset rakentuvat myös tarinallisesti. Myös sisäinen minä on tarinallisesti rakentunut. Tarinallisuutta voidaan pitää kulttuurisena jäsennyystapana, jolloin se on kaikenkattavasti läsnä itse elämässä (Hänninen 1999, 94). Vilma Hännisen mukaan ihminen jopa elää omaa tarinaansa (vrt. MacIntyre 1981) eli, soveltaa sosiaalisen kokemuksen kautta omaksumiaan tarinoita omaan tilanteeseensa. Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti käsitetään kulttuurisena prosessina, muuttavana ja moniulotteisena, tarinallisena luomuksena (mt., 60). Puhutaan myös narratiivisesta identiteetistä, jolla tarkoitetaan kertojan kokeman elämän ja tätä kokemusta ilmaisevan kertomuksen yhtenäisyyttä. Vasta kertoessamme kokemuksistamme joko muille tai itsellemme ja verratessamme niitä muihin kertomuksiin tulemme tietoisiksi kokemusten merkityksestä. (Widdershoeven 1993, 7.)

Tutkimukseni kolmanneksi käsitteeksi olen muodostanut *itselle hyväksyttävän identiteetin* käsitteen. Identiteetin rakentamiseen keskittyvässä tutkimuksessa tärkeäksi nousevat kysymykset siitä, millaiseen identiteettiin ihmisen tulisi elämässään pyrkiä tai minkälaiseen hänellä on ylipäättäen mahdollisuuksia. Ajatus itselle hyväksyttävän identiteetin käsitteestä syntyi erityisesti erään äidin kertomuksen pohjalta. Hänen kertomuksessaan on runsaasti itsereflektiota. Hän käyttää ilmaisua ”tulla omaksi itseksi”⁸. Ilmaisua on lähellä ajatusta itselle hyväksyttävästä identiteetistä, mutta antaa kuitenkin mielikuvan siitä, että ihmisellä olisi jokin pysyvä ”itse”, jota kohden tulee pyrkiä. Itselle hyväksyttävällä identiteetillä tarkoitan identiteettiä, josta vain yksilö itse voi olla täysin tietoinen. Se sisältää lisäksi ajatuksen mahdollisuudesta muutokseen. Täysin ristiriidatonta identiteettiä tuskin on mahdollista saavuttaa, ja itselle hyväksyttävä identiteettikin voi olla ristiriitainen. Itselle hyväksyttävä identiteetti antaa tilaa ristiriitaisuuksille ja murtumakohdille. Ristiriitaisuus syntyy elämäkertomuksen ja toiminnan välisestä suhteesta. Kun toimimme vastoin sitä tarinaa, jota me tai toiset itsestämme kerromme, joudumme ristiriitaiseen tilaan. Hyvänä esimerkkinä tästä voi pitää naista, joka määrittelee itsensä hyväksi äidiksi siitä huolimatta, että on liiallisen alkoholinäyttönsä vuoksi ollut ajoittain kykenemätön huolehtimaan lapsensa tarpeista. Eikö tämä ole ristiriidassa sen kanssa, mitä kulttuurisesti ymmärrämme kuuluvaksi hyvään äitiyteen? Ristiriidasta huolimatta nainen voi hyväksyä itselleen hyvän äidin identiteetin, mikäli hän hyväksyy itsensä elämäkokonaisuudessaan. Hänen oma toimintansa äitinä tuottaa kokemuksen äitiydestä, joka on hyvää siitä huolimatta, että hän ei kaikessa ole toiminut hyvään äitiyteen kuuluvalla tavalla.

Itselle hyväksyttävä identiteetti syntyy, kun pystymme ymmärtämään ja hyväksymään sen, että meistä on elämänhistoriamme kuluessa tullut juuri tällaisia ihmisiä. Ymmärtäminen edellyttää elämäkokemusten kertomista tarinaksi ja menneiden kokemusten uudelleen tulkintaa. Ymmärtäminen voi tuoda mukanaan mahdollisuuden muutokseen. Hyväksyminen ei siis tarkoita sitä, ettei ihminen voisi halutessaan tietoisesti pyrkiä muuttamaan identiteettiään ainakin jossain määrin. Identiteetin rakentaminen ja uudelleen rakentaminen tapahtuu kertomalla elämäkokemukset uusiksi tarinoiksi. Tarinoiden kertomisen avulla voi ottaa etäisyyttä sellaisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin tiloihin, jotka rajoittavat omaa

tilaa. Itselle hyväksyttävä identiteetti merkitsee sitä, että oma sisäinen tila tulee merkittävimmäksi. Identiteetistä puhuttaessa käytetään joskus sanontaa ”vahva identiteetti”, jolloin viitataan ihmiseen joka hyväksyy itsensä tai ”on sinut” itsensä kanssa. Puhe vahvasta identiteetistä viittaa mielikuvissa helposti ristiriidattomaan ja individualistiseen yksilöön. Itselle hyväksyttävä identiteetti kuvaa identiteettiä, jossa on tilaa murtumille, ristiriidoille ja relationaalisuudelle. Näistä huolimatta tällainen identiteetti voi olla hyväksyttävissä eikä sisällä vahvuuden pakkoa. Äitiysidentiteetistä puhuttaessa itselle hyväksyttävä identiteetti on lähellä Eeva Jokisen (1996, 190) ajatusta äitiydestä, joka on niin hyvää, kuin mihin kussakin tilanteessa kykenee.

Ian Burkittin teoria kolmiulotteisesta identiteetin rakentumisesta muistuttaa Lauri Rauhalan holistista ihmiskäsitystä. Toisaalta se sisältää feministisen tutkimuksen esiin tuomia identiteetin määrittelyyn liittyviä ulottuvuuksia. Yhteistä näille määrittelyille on se, että ne näkevät ihmisen elävän sosiaalisen, kulttuurisen ja yhteiskunnallisen muodostamassa kokonaisuudessa. Tällainen identiteetikäsitys ei jätä huomiotta ruumiillisuuteen eikä valtaan liittyviä kysymyksiä. Burkittin teorian ansio on siinä, että se ottaa huomioon yhteiskunnan tuotantoon perustuvan taloudellisen rakenteen, joka on yksi lähtökohta naisen alistaiselle asemalle yhteiskunnallis-taloudellisissa rakenteissa. Äitien suhteen se näkyy esimerkiksi monissa työelämään ja sosiaaliturvaan liittyvissä kysymyksissä.

Identiteetin rakentumisen tila

Käsitteenä *tila*⁹ on liikkuva ja monimuotoinen. Se on sekä konkreettinen että abstraktinen. Tyhjentävää tilan käsitteen määrittelyä ei ole, mikä näkyy lukuisina erilaisina määrittely-yrityksinä eri tieteenalojen piirissä (ks. Strassoldo 1993). Käsitteellä on pitkä historia. Alun perin se pohjautuu matemaattiseen ajatteluun. Käsitteen merkitystä on sittemmin laajennettu filosofian piirissä. Tilaa on pohdittu myös muilla tieteenaloilla, kuten sosiologiassa, maantieteessä ja historiassa. Myös tilan ja paikan käsitteiden suhdetta tai eroja on pyritty määrittelemään (Massey 1998, Rose, G. 1993, Agnew 1993, Haarni ym. 1997). Esimerkiksi humanistisessa maantieteessä paikan käsitettä on haluttu laajentaa kattamaan yksilöllinen kokemus. Paikka nähdään ihmisen kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä. (Haarni ym. 1997.) Myös kulttuurin, sosiaalisten suhteiden ja arkipäivän elämän suhteita tilaan ja paikkaan on pohdittu. Modernissa tieto-opissa eli epistemologiassa on omaksuttu pitkälti ajatus, että tilan käsite viittaa mieleen liittyviin asioihin tai mielen paikkaan (Lefebvre 2001). Henri Lefebvre pitää ”mielen tilan” ulottuvuutta kuitenkin liian epämääräisenä ja yleistävänä, etenkin kun sen sisältöä ei hänen mukaansa ole riittävästi kirjallisuudessa avattu. Hänen kritiikkinsä kohdistuu siihen, että tilan käsitteen määrittelyissä ei ole otettu huomioon sosiaalista, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittyvää ulottuvuutta, joka ilmenee mm. kielessä. Lefebvren (mt., 11) mukaan tarvitaan yhtenäinen teoria

tilasta, minkä avulla löydetään tai rakennetaan teoreettinen yhtenäisyys erillään pidettyjen tieteenalojen välillä. Nämä alat ovat hänen mukaansa kiinnostuneita ensinnäkin fyysisestä ulottuvuudesta, toiseksi henkisestä ja kolmanneksi sosiaalisesta ulottuvuudesta. Tällaisen teorian tulisi kehystää nämä tasot kokonaisuudeksi ja mahdollistaa uusien synteisien muodostaminen ja aiemmin syvään juurtuneiden dikotomisten teorioiden kumoaminen. Tilan ymmärtämiseksi tällaisena kokonaisuutena on tärkeää kiinnittää huomiota sosiaalisiin käytäntöihin ja aistimellisiin ilmiöihin, jotka sisältävät mielikuvituksen tuotteet, symbolit ja utopiat.

Lefebvren lähtökohta on ollut kehittää teoriaansa radikaalista fenomenologisesta tilasta alun perin humanistiselta perustalta ja aikaisempien teorioiden kritiikkinä. Hänen kritiikkinsä kohdistuu teorioihin, joissa erilaisten tilojen, kuten maantieteellisten tilojen ja paikkamaisemien, historiallisuus unohtetaan. (Shields 2002.) Vaikka Lefebvren kiinnostus tilan teorian kehittämiseen onkin lähtenyt erityisesti kiinnostuksesta kaupunkitilaan ja konkreettiseen tilaan, luovat hänen näkemyksensä hyvän lähtökohdan tilan käsittämiseksi laajana ja monia ulottuvuuksia sisältävänä. Tilan käsitteellä Lefebvre viittaa empiirisen esineiden muodostaman maisemallisen tilan lisäksi myös asenteisiin ja tapoihin (Shields 2002b). Hän jakaa tilan komeen eri tasoon: havaittuun, käsitettyyn ja elettyyn. Ne pitävät sisällään tilan fyysiset eli käytäntöjen rajaamat puitteet, tilan hahmottamisen mielikuvituksen tasolla ajattelun kautta ja kokemukselliseksi muodostuvan ulottuvuuden, joka syntyy tilassa elävien ihmisten merkityksenannon kautta (Lefebvre 2001, 38-39). Merkittäväksi Lefebvren ajattelun tekee se, että hän näkee ihmiset yksilöinä ja yhteisöinä aktiivisina toimijoina tilassa. Lefebvrelle kaikki tila on sosiaalista tilaa.

Tässä tutkimuksessa tila on ennen kaikkea analyttinen väline, jonka avulla jäsenään identiteetin rakentamisen prosessia. Se on sekä konkreettinen (ruumiillinen ja materiaalinen), abstrakti (ajatteluun ja tunteisiin liittyvä) että metaforinen. Käsitteenä tila pitää sisällään monia eri ulottuvuuksia, jotka ovat toisiinsa kietoutuneita ja toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevia (esim. Doreen Massey 1998, 121). Konkreettinen paikka, ts. se, missä elämme, liikumme ja minkä välittömästi koemme, muodostuu tilaksi siihen liitettyjen merkitysten kautta. Merkitykset vuorostaan tuotetaan sosiaalisesti käytäntöjen ja vuorovaikutussuhteiden kautta. Voidaankin sanoa, että tila, niin konkreettinen kuin abstraktikin, on tuotettu sosiaalisesti. Abstraktissa tilassa on aina läsnä myös konkreettinen, koska ihminen on ruumiillisena, tuntevana ja ajattelevana olentona sidoksissa ajallis-paikallisiin tiloihin. Tilan käsitteeseen liittyy siten myös ajallinen ulottuvuus ja sen mukanaan tuoma liike. Aika on läsnä tilassa monikerroksisesti, koska tämä hetki ei koskaan ole vapaa menneestä eikä tulevasta. Liike syntyy ajassa kulkemisesta, mikä tuottaa välimatkoja, läheisyyttä ja etäisyyttä. Liike on myös rajojen liikkuvuutta, sillä ei ole olemassa vain yhtä sosiaalista tilaa, vaan yhdessä tilassa on aina monia sosiaalisia tiloja (Lefebvre 2001). Tila on merkityksiltään aktiivinen ja liukuva, ei koskaan kiinteä ja samana pysyvä. Tila myös jäsentää ihmisen päivittäistä elämää ja tuottaa merkityksiä. Ymmärrän tilan kokonaisvaltaisena, kaikki inhimillisen elämän ulottuvuudet sisältävänä ja moniulotteisena.

Äitiyttä toteutetaan monenlaisissa tiloissa. Fyysisinä, konkreettisina tiloina tulevat lähinnä mieleen sellaiset paikat kuin koti, päiväkot, koulu, leikki puisto. Nämä ovat paikkoja, jotka kiinnittävät lapseen. Myös muissa kuin selvästi lapseen liittyvissä paikoissa voidaan toteuttaa äitiyttä. Tällainen paikka voi olla työpaikka, jossa päivän aikana pitää esimerkiksi muistaa varata aika neuvolasta, tai se voi olla jokin muu kodin ulkopuolinen paikka. Äitiyttä ei voi jättää lapsen luo, vaan se kulkee naisen mukana erilaisiin paikkoihin mielikuvina, ajatuksina, ruumiillisina tuntemuksina ja käytäntöinä. On myös muistettava, että nämä yksityiseen elämänpäiiriin liittyvät tilat eivät ole irrallaan ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta. Kun tilaa ajatellaan Lefebvren tavoin sosiaalisesti tuotettuna, viitataan sosiaalisiin käytäntöihin. Tutkimuksessani tämä näkyy siten, että hahmotan erilaiset identiteetin rakentamisen tilat äitiyden toteuttamiseen liittyvien sosiaalisten käytäntöjen kautta. Kulttuurinen tila tarkoittaa dialektista suhdetta kulttuuristen äitiekuvien ja äitiyden esitysten ja yksilöllisen kokemuksen välillä. Relationaalinen tila syntyy vuorovaikutussuhteista läheisten, äitiyden toteuttamisen kannalta merkittävien ihmisten kanssa. Koti on äitiyden kannalta keskeinen¹⁰ tila, joka muodostuu arjen käytäntöjen sekä relationaalisten suhteiden kautta. Refleksiivinen tila syntyy vuoropuhelusta oman sisäisen minän ja äitiydestä kerrottujen tarinoiden välillä. Tunnetila muodostuu eletyn ja koetun tapahtuman merkityksen ymmärtämisestä, arvioinnista ja siitä seuraavasta toiminnasta. Nämä eri ulottuvuudet ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Ne ovat päällekkäisiä ja yhteneviä ajassa ja tiloina. Miten olen päätenyt juuri näihin tilallisiin ulottuvuuksiin äitiyidentiteetin rakentamisen kannalta olennaisina? Ne ovat ulottuvuuksia, jotka usean luennan kautta ovat löytyneet analyysini kantaviksi rakenteiksi. Tilan käsitteen avulla olen voinut luoda tutkimuskertomukselleni juonen, joka nähdäkseni paremmin kuin esimerkiksi teemoittelu tuo esiin erilaisten ulottuvuuksien yhtäaikaista läsnäolon ja toisiinsa kietoutumisen. Tämä näkyy tutkimustekstissä joidenkin keskeisten teemojen toistumisena eri tiloja käsiteltäessä.

Eettisyys ja subjektiivisuus tutkimuksessa

Tutkimuksen tekemisen eettisiin periaatteisiin kuuluu, että tutkimuksen kohteena olevia henkilöitä kohdellaan humanisti ja kunnioittavasti. Tällä tarkoitetaan muun muassa, että informantin tulee kyetä ymmärtämään, mihin häntä pyydetään osallistumaan ja miksi. Hänen tulee myös olla kykenevä tekemään päätös osallistumisestaan. (Hirsjärvi ym. 2000, 27.) Tutkimuksen tekemisen eettisiin periaatteisiin kuuluu lisäksi, että informanttien yksityisyyttä suojataan. Tässä tutkimuksessa se on tarkoittanut sitä, että olen pyrkinyt mahdollisimman tarkkaan häivyttämään haastattelemieni naisten kertomuksista tunnistettavat tiedot. Olen muuttanut heidän nimensä tutkimustekstissäni. Olen myös muuttanut mm. sellaisia tietoja, kuten muiden henkilöiden ja paikkakuntien nimiä. Mikäli esiin on tullut tietoja

esimerkiksi harrastuksista, ammateista, työpaikoista tms., olen ne muuttanut. En ole kertonut lasten tarkkaa lukumäärää ja sukupuolen olen häivyttänyt viittaamalla vain lapseen.

Tutkimuksen raportoinnin eettiset periaatteet koskevat Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2000, 25–28) mukaan mm. sitä, että kaikki tuotettava teksti on omaa eikä plagioitua ja että kaikenlainen harhaanjohtaminen vältetään raportoimalla käytetyt menetelmät huolellisesti. Mihin informanttien humaani ja kunnioittava kohtelu kirjoittamisoppaassa häviää raportoinnin eettisyyttä pohdittaessa? Väitös-kirjatutkimus on opinnäytetyö, jonka avulla tiedeyhteisö arvioi tekijän pätevyyttä tutkijana. Sen ensisijainen tarkoitus on näin ollen osoittaa, että tutkija osaa käyttää valitsemaansa tutkimusmenetelmää ja saada niiden avulla aikaan luotettavaa tietoa tutkitusta ilmiöstä. Jo aiheen valinnassa on eettisten periaatteiden mukaan pitänyt tapahtua arvovalintaa kysymällä, kenen ehdoilla aihe valitaan ja miksi tutkia juuri tätä ilmiötä (Hirsjärvi ym. 2000). Omassa tutkimusprosessissani on alusta lähtien eettisenä periaatteena seurannut mukana ajatus siitä, että teen tätä tutkimusta paitsi opinnäytetyönä myös halusta tuoda julkiseen keskusteluun uusi näkökulma äitiyteen. Minulle on aineiston keruun vaiheessa haastatteluja tehdessäni monikin äiti sanonut, kuinka tärkeää heille on, että heidän äitiydestään tehdään tutkimusta. Tämä on asettanut minulle lisäksi eettisen velvoitteen valita tutkimukseeni osallistuneita naisia kunnioittava analyysitapa. Niinpä esimerkiksi empatian merkitys ymmärtämisen prosessissa on ollut merkittävä (ks. Haraway 1989, 293; Nussbaum 1990, 78).

Järki ja tunne asetetaan kulttuurissamme vastakkain monilla eri tasoilla. Eri-tyisesti tämä näkyy jyrkkänä rajanvetona tieteen ja taiteen välillä. Juha Sihvolan (1994, 201–202) mukaan tieteessä ihanteeksi asettuu abstrakti ja objektiivoina rationaalisuus ja ennakkoluulo taiteen hyödyntämiin tunteisiin, joiden ajatellaan haittaavan rationaalista ajattelua. Tässä tutkimustekstissä on mukana tunteita. Ne ovat sekä tutkijan että tutkimukseen osallistuneiden naisten tunteita. Tunteilla on ollut merkittävä osuus koko tutkimusprosessissa: se on vaikuttanut aiheen valintaan, haastattelujen tekemisen prosessiin, analyysiin sekä raportointiin (vrt. Stanley & Wise 1993, 161). Käytän tunteita paitsi ymmärtämisen välineenä myös ymmärryksen tuottamisen välineenä analyysissä. Tunteiden mukana kuljettaminen tutkimusprosessissa on eettinen ja tutkimuspoliittinen valinta. Otan näin etäisyyttä tutkimusperinteeseen, jossa korostetaan järjen ja rationaalisen ajattelun ensisijaisuutta.

Liz Stanleyn ja Sue Wisen (1993, 160) mukaan tutkijan ”emotionaalinen osallistuminen” tai ylipäätään tunteiden läsnäolo tutkimusprosessissa on tabu. He viittaavat sellaisiin näkemyksiin tutkimuksen tekemisestä, joissa pidetään mahdollisena ja jopa toivottavana, että tunteet häivytetään. Samoin kuin Stanley ja Wise, näen että tutkijan on mahdotonta erottaa tunteitaan ja kokemuksiaan tutkimusprosessin kuluessa. Myös Juha Sihvola (1994, 202) toteaa, että niin tiede, filosofia kuin julkinen keskustelu on haluttu rajata tunteista vapaan järjenkäytön alueeksi. Samalla on marginalisoitu tunteiden rooli kansalaisyhteiskunnassa. Näin on marginalisoitu myös ne ihmiset, joiden ajatellaan toimivan tunteiden vaiku-

tuksen alaisena. Tällä perusteella Sihvolan mukaan voidaan vastustaa esimerkiksi naisten, köyhien ja etnisten vähemmistöjen poliittisia vaatimuksia ja sulkea heidät täysvaltaisen kansalaisuuden ulkopuolelle. Tunteiden mukanaolo tiedonmuodostuksen prosessissa korostaa myös tiedon kytkeytymistä ruumiillisuuteen, ihmisen tilaan ja aikaan sijoittuvaan toimintaan ja tapaan olla maailmassa (Burkitt 1999, 149–150). Käyttäessään tunteita ymmärtämisen välineenä tutkija samastuu informanttinsa ilmaisemiin tunteisiin ja jakaa niitä tai reagoi niihin jollakin muulla tunteella. Tämä tunteisiin liittyvä ymmärtämisen prosessi alkaa jo ensimmäisistä tutkimuksen tekemisen hetkistä. Analysointivaiheessa tutkijalla on mahdollisuus reflektoida omia tunteitaan, muun muassa niitä, jotka hänellä ovat esimerkiksi haastattelun kuluessa syntyneet. Kirjoittamisessa tunteet tulevat näkyviin siinä tavassa, jolla kirjoittaja pystyy pukemaan sanoiksi tutkimusprosessissa läpi käymäänsä tunteita. Ennen kaikkea ne tulevat esiin siinä, kuinka kirjoittaja pystyy siirtämään tutkimiaan henkilöitä kohtaan tuntemansa empatian tekstiin, niin että lukija voi samastua heihin ja paremmin ymmärtää heidän elämänsä (Granfelt 2002, 129).

Tutkimuksessaan äitiyden alkumetreistä Tuula Piensoho (2001, 3) toteaa, että hän haluaa tuoda esiin naisen oman äänen heidän omista kokemuksistaan. Hän kirjoittaa työnsä olevan vahvasti emansipatorinen eli muutokseen tähtäävä, mutta samalla se pyrkii olemaan tutkittaville rehellinen ja ymmärtämään heidän kokemuksiaan. Naistutkimuksen emansipatorisuutta on paljolti nähty tuotettavan äänen antamisen avulla. Itse puhun mieluummin tilan luomisesta naisille ja äideille. Kysymyksessä ei ole vain pyrkimys tuoda esiin heidän kokemustaan äitiydestä, vaan tuottaa ymmärrystä siitä ja näin vaikuttaa muutosten syntyymiseen kulttuurisissa äitiyskertomuksissa. Uusien äitiydestä kerrottujen kertomusten myötä naisille avautuu mahdollisuuksia rakentaa uudenlaisia äitiysidentiteettejä. Tilan luominen ei ole helppo prosessi eikä sen onnistuminen itsestään selvää. Siihen ei riitä pelkästään tahto ja pyrkimys. Olennaista on miten tutkimustarinani lukijat ottavat vastaan naisten minulle kertoman elämän.

Analyysiprosessini aikana olen saanut kielteistä palautetta siitä, että miehet tässä tarinassa näyttävät pääasiassa konnina. Kun olen kuullut ja tulkinut äitien puhetta näin, olenko siis kuullut vain sen mitä olen halunnut kuulla? Naisten tarinoista suuri osa ajallisesti puheena ja määrällisesti tekstinä käsittelee parisuhdetta, sen kriisejä ja eroon johtaneita syitä sekä miehen isyyttä. Tätä puhetta en ole voinut sivuuttaa. Tässä tutkimuksessa näyttää siis siltä, että naiset rakentavat äitiyyttään kerrotuissa elämäkertomuksissa vahvasti suhteessa puolisoon ja isään siinä tilassa, jonka tämä parisuhde on luonut. Tämä tilallinen suhde rakentuu pitkälti negaation kautta. Äitiyden tila sen sijaan rakentuu ristiriitaisesti ja positiivisia elementtejä painottaen. Nämä positiiviset elementit saavat lisää painoarvoa, kun ne asetetaan kerrottua huonoa parisuhdetta ja isyyttä vasten. Identiteetti rakentuu siis erojen ja samuuksien kautta. Yhtäältä näyttää siltä, että naiset vahvistavat omaa identiteettiään äitinä eron kautta suhteessa huonona pidettyyn tai jollakin tavoin pulmalliseen isyyteen, toisaalta samuuden kautta suhteessa muihin niin sanottuihin normaaleihin, lastensa kanssa asuviin äiteihin. Riitta Granfelt (2002,

127) tuo esiin, kuinka vaikeaa on kirjoittaa moraalisesti hankalista aiheista. Äitiys siihen liittyvine vahvoine moraalikoodeineen on juuri tällainen vaikea aihe.

Kirjoittaminen on aina subjektiivinen tuote riippumatta siitä, onko se tieteilistä tai fiktiivistä tekstiä tai kenelle se on kirjoitettu. Kirjoittajan tapaan kirjoittaa vaikuttavat hänen omat henkilökohtaiset kokemuksensa vaikka niitä ei tuotaisi ilmi tekstissä (Lupton 1998, 4). Luptonin mukaan oivallusten syntyminen prosessissa on tärkeää, että kirjoittaja tunnistaa oman eletyn elämänsä kautta aiheeseen liittämänsä merkitykset. Kirjoittajan koko elämänhistoria, arvot ja uskomukset ovat mukana siinä prosessissa, joka alkaa aiheen valinnasta ja päättyy kirjoittamisen myötä (vrt. Scourfield 2001, 61–62). Myös minä tutkijana käytän omaa kokemustani ja ymmärrystäni etsiessäni vastausta tutkimuskysymykseeni niiltä ihmisiltä, jotka ovat minulle elämästään kertoneet, ja keskustellessani muiden tutkimukseeni keskustelemaan hyväksymiäni tutkijoiden ja kirjoittajien kanssa. On muistettava, että kirjoittajan kokemus on muodostunut sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Samuuden tunne joissakin henkilökohtaisissa kokemuksissa sekä yhteinen kulttuurinen tarinavaranto vaikuttavat ymmärtämiseen. Mikko Lehtonen (2002, 201) perää kirjoittamista ja kirjoittajuutta koskevaa itsereflektiota, koska kirjoittaminen ei pidä sisällään ainoastaan puheena olevaan asiaan liittyvää viestiä vaan kantaa mukanaan viestiä myös kirjoittajasta. Tutkijan tekstiin sisältyy osa hänen identiteettiään. Lehtosen mukaan rakennamme itseämme teksteissämme dialogisessa suhteessa niihin, joita ajattelemme puhuttelevamme. Itsereflektio kirjoittamisen prosessissa tuottaa tutkijalle viime kädessä tunteen siitä, että ei ole ”vieras omassa tekstissään” (ks. Vehviläinen 1993).

Tutkimus- ja ymmärtämisprosessi ei pääty silloin, kun teksti julkaistaan ja saatetaan muiden luettavaksi. Sen voi nähdä jatkuvan aina uudelleen ja uudelleen lukemisen kautta. Tätä prosessin jatkumista voidaan valottaa hermeneuttisen kehän avulla James Duncanin ja David Leyn (1993, 8–10) tavoin. Luettuna tutkimusteksti voi tuottaa uusien lukukertojen ja lukijoiden myötä erilaisia tulkintoja. Tämä Duncanin ja Leyn jatkuvaksi uusintamiseksi kutsuma lukemisten ketju tuottaa kollektiivisen ja vastavuoroisen prosessin. Hans Georg Gadamerin (1989) mukaan esimerkiksi taideteoksen merkitys luodaan tulkintojen historiassa eli, ajallinen etäisyys tuottaa uusia tulkintoja ja merkityksiä. Näin käy paitsi tutkittavalle ilmiölle, myös tutkimustekstille. Sosiaalityön tutkijana minulle on tärkeää tehdä itselleni selväksi, kenelle ja miksi tutkimustani teen. Toivon tutkimuksestani olevan hyötyä myös sosiaalityölle, sitä tekeville ja asiakkaille.

Postmodernissa tiedekäsityksessä kielen korostaminen on keskeistä arvioitaessa tiedon ja totuuden pätevyyttä. Kieli ei ole läpinäkyvä todellisuuden kuvaus ja niinpä esimerkiksi tieto voidaan nähdä häilyvänä, epävakana ja hetkellisenä illuusiona. (Matero 1996, 261.) Totuutta on siten mahdotonta tavoittaa suoraan (Flax 1990, 222–236). Donna Haraway (1997, 23–24) kutsuu klassisen tiedeideaalien riippumatonta, neutraalia ja näkymätöntä tutkijaa huomaamattomaksi tarkkailijaksi, joka tarkastelee tutkimuskohdettaan ulkopuolelta ja sen tuloksena uskoo tuottavansa neutraalia, objektiivista tietoa (Rojola 2000, 141). Haraway (1991, 183–201) puhuu paikantuneesta tiedosta (situated knowledge). Tällä hän viittaa

tietoon, joka syntyy maailman näkemisestä erilaisista lähtökohdista, paikoista. Nämä paikat ovat historiallisesti ja sosiaalisesti muotoutuneita. Erilaisina paikkoina voidaan nähdä esimerkiksi tutkijan identiteettipositiot, kuten pohjoismaalainen valkoihoinen nainen, äiti, sosiaalityöntekijä, tutkija. Ei kuitenkaan riitä, että tutkija luettelee omat paikantumisensa, hänen on myös pyrittävä tuottamaan ne näkyväksi tekstissään (vrt. Rojola 2000, 155). Omaa kirjoittamistani on ohjannut ennen kaikkea ajatus pyrkimyksestä ymmärtää tutkimieni naisten kokemuksia samalla tiedostaen, että tutkimustekstini voi vain vähäisessä määrin tavoittaa heidän elämänsä todellisuutta.

Tutkimusprosessini myötä luon omien lähtökohtieni, reittien valintojeni ja näkökulmieni avulla uudenlaisen maiseman, tilan, joka on ainutkertainen. Lefebvre (2001, 75) toteaa, että tilan voittopuolisesti visuaalinen luonne kätkee toistettavuuden. Maiseman ja tilan avulla pyrin korostamaan yhtäältä tutkimuksen subjektiivista, tekijästään riippuvaa luonnetta. Toisaalta ajattelen, että tutkimukseni naiset ovat valikoituneet haastateltaviksi siksi, että juuri heidän kertomuksensa on ollut tärkeää tulla kerrotuksi ja kuulluksi. Pyrkimyksenäni ei ole ollut kertoa yleispätevää kertomusta äitiydestä erossa lapsesta vaan näiden yksittäisten äititien kokemuksesta. Haluan omalta osaltani tutkijana ja kirjoittajana ottaa etäisyyttä siihen länsimaiseen akateemiseen kirjallisuuteen, jonka Eero Riikonen ja Gregory Madan Smith (1998, 35–36) määrittelevät kirjoitetuksi ”ikään kuin se voisi määrittellä ja kuvata kaikki ihmiset, ei vain jotain tiettyä ihmisryhmää tietyn kulttuurin piirissä tietynä ajankohtana”. Kolmanneksi metaforan valintaan ja mukana kuljettamiseen liittyy halu ymmärtää äitiyden kulttuurista kuvaa paitsi puheen ja tekstin avulla tuotettuna myös visuaalisena ja äänellisenä tulkintana. Äitiys on ilmiö, johon kulttuurissamme liittyy myös kuva ja ääni. Visuaalinen kokemus on lisääntynyt aikamme kulttuurista mielikuvitusta. Tekstuaalisen lähestymistavan rinnalle on tullut visuaalinen lähestymistapa, jota ei voida kuvata vain kielen avulla. (Törrönen 1999, 50; Jay 1996.)

3 ELÄMÄ KERTOMUKSENA

Kirsi: Mun mielestäni on ollut hienoa kuunnella sua, kun on tehty näitä haastatteluja. Se on ollut upeeta, kun sää oot kertonut siitä sun omasta kasvamisesta ja itseksi tulemisesta, niin kuin sää aikaisemmin sanoit. On tullut semmonen tunne, että toihan on mahdollista. Se ajatus, mikä mulla on tässä tutkimushommassakin, että mää haluaisin löytää semmosen tavan millä naiset vois rakentaa itseään ja tulla tietoisiksi niistä asioista, jotka on ollut esteinä sille itseksi tulemiselle. Se on antanut kauheen paljon toivoo, kun kuuntelee sua.

Marja: Sehän se just on kun jakaa sitä eteenpäin, niin muut saa toivoa siitä. Joku on sanonut, että se täytyy ulkoo saada se mitä itseltä puuttuu, että ei se tyhjästä tuu. Että se täytyy jonkun ihmisen kautta saada ja joka näkee sut ja ymmärtää sua. Mun vanhemmat ei oo pystynyt tukemaan mua siinä, mikä mussa on hienoa ja arvokasta persoonaa ja että mä oon jäänyt yksin siinä. Ettei oo ketään kuka nauttisi minusta. Sit siihen tarvitaan joku, joka näkee sinut ja mikä sun tilantees on ja täyttää sen tyhjän paikan.

Ihmiset kertovat elämästään jatkuvasti toisille ihmisille. Ei useinkaan niin, että kerrottaisiin kokonaisia lapsuudesta tähän päivään eteneviä kertomuksia vaan erilaisia yksittäisiä tapahtumia eletystä elämästä (vrt. Polkinghorne 1988, 1). Näitä kertomuksia kerrotaan myös itselle muistelemalla ja refleктоimalla elämäntapah-tumia ja kokemuksia, sekä tunteiden että ajatuksen tasolla. Näistä elämäntapah-tumista koostuu elämänhistoria, joka kulkee mukana identiteetin rakentamisen prosessissa. Widdershoevenin (1993, 6) sanoin kertomukset elämästä ovat tärkeitä identiteettillemme; ne kertovat, keitä me olemme. Narratiivisessa tutkimuksessa sosiaalisen konstruktionismin myötä tapahtuneen kielellisen kääntein merkitystä identiteetin tutkimukselle voisi luonnehtia siten, että kertomusta elämästä voidaan tulkita kertojan kielelliseen muotoon puetuksi identiteetiksi (McAdams 1993). Kertoessaan elämästään ihminen tuottaa samalla puhetta itsestään ja näin rakentaa itselleen identiteettejä tai identiteetin, joka on toimiva erilaisissa tilanteissa (Aaltonen 2002, 35). Charles Antaki ja Sue Widdicombe (1998, 2; myös Jokinen A. 1995, 127) puhuvat tilanteittaisesta identiteetistä, jolla he tarkoittavat tiettyyn kerrontai-vuorovaikutustilanteeseen liittyvää diskursiivisesti rakennettua identiteettiä. Elämästä kertominen mille tahansa kuulijakunnalle, esimerkiksi haastattelijalle, voidaan nähdä tapahtumana, jossa kertominen aina muuttaa identiteettiä jollakin

tavoin. Keskustelussa tai haastattelussa tapahtuva elämäkertomuksen tuottaminen voidaan nähdä jopa neuvottelutilanteena, jossa kertojan identiteettiä rakennetaan yhdessä osallistujien kesken (Jokinen, A. 1995). Ochberg (1994, 114) puolestaan näkee elämäkertomuksen ”keinona muokata identiteettiä sekä yksityisellä että julkisella näyttämöllä”.

Oma tapani käsittää elämästä kertomisen ja identiteetin välinen suhde poikkeaa kielelliseen käänteeseen nojaavasta sosiaalisen konstruktionismin näkemyksestä. Vuorovaikutuksessa muodostuva identiteetti ei rakennu vain kielellisesti, koska ihminen on myös ruumiillinen olento (vrt. Nightingale & Cromby 1999). Erilaiset elämäntapahtumat ja niihin liittyvät kokemukset eivät ole aina ilmaistavissa puhtaasti tai lainkaan kielellisesti. Ihminen voi esimerkiksi ilmaista tunnettaan itkemällä, mutta ei osaa pukea tarkkaan sanoiksi sitä, mitä hän tuntee. Samoin hän voi täydentää kertomaansa ruumiin asennoilla, liikkeillä ja ilmeillä. Identiteetti ei myöskään rakennu täysin tilannekohtaisesti. Se ei ole vain kussakin ainutkertaisessa tilanteessa neuvoteltu, tilanteesta toiseen vaihtuva. Identiteetti on laajempi kokonaisuus kuin vain minästä kielellisesti kerrottu kertomus. Identiteettiä rakennetaan, ja se muuttuu ajan kuluessa, mutta jotkin ulottuvuudet voivat olla pysyvämpiä kuin toiset¹¹. Kertomuksilla ja tarinoilla on kuitenkin olennainen yhteys identiteettiin.

Elämästä kerrotut kertomukset ja tarinat¹² sisältävät puhetta, joka sisältää identiteettiin liittyviä merkityksiä. Elämästä kerrottu kertomus saa tarinallisen muotonsa ainutkertaisessa kerrontatilanteessa. Eri tilanteissa elämäntapahtumat saavat erilaisia merkityksiä (Saastamoinen 2000). Kertoja päättää kertoessaan, mitä hän tuo esiin itsestään ja mitä hän jättää kertomatta. Paljon voi siis jäädä piiloon sellaista, josta kertoja itse on tietoinen itsessään mutta ei jaa sitä kuulijansa kanssa. Kuten jo aiemmin totesin, haastateltavan kertomus ei ole identiteetti sinänsä. Tuotettu kertomus sisältää niitä ulottuvuuksia identiteetistä, jotka haastateltava haluaa paljastaa.

Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä elämäkertomus, joka on haastattelussa tuotettu kertomus haastateltavan elämästä (ks. myös Siikala 1984, 142–143; vrt. myös Aro 1996, 51). Oman tekstini näen tutkimustarinana, joka on elämäkertomuksista tulkinnan kautta muodostettu kerronnallinen kokonaisuus. Elämäkertomuksen käsitteen käytöllä teen eron esimerkiksi elämäntarinan käsitteeseen, jota elämäkerta- ja narratiivitutkimuksessa on myös käytetty (Vilkkö 1997, 73–73; Saarenheimo 1997, 12). Elämäkertomuksen valintaan vaikutti aluksi se, että tarinaan arkikielessä monesti liitetään sepittäminen tai mielikuvituksen tuottaminen asioiden kertominen (vrt. Saarenheimo mt, 21–22). Lopulta tärkein valintaperuste oli se, että halusin korostaa eroa haastattelukertomuksen ja tutkimustarinan välillä. Vaikka haastattelukertomus ei ole suora heijastus kertojansa elämästä ja sisältää tulkintaa, se on kuitenkin kertojan omiin elämäkokemuksiin perustuva. Tutkimusteksti sen sijaan on kuulijan ja lukijan tulkintaa.

Paul Ricoeur (1986) toteaa, että ”elämä eletään, tarina kerrotaan”. Narratiivitutkimuksessa on tarpeellista aina jollakin tavoin ottaa kantaa eletyn elämän ja siitä kerrotun tarinan tai kertomuksen suhteeseen (esim. Widdershoeven 1993). Suhde

muodostuu aikaan, tilaan ja totuudellisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Lähtökohta tutkimuksessani on, että kertoessaan elämästään haastateltava tuottaa identiteettiä määrittlevää puhetta ja rakentaa kerronnallisesta identiteetistään sellaisen, mikä juuri siinä hetkessä ja paikassa on hänelle jollakin tavalla relevantti. Kerronnallisella eli narratiivisella identiteetillä tarkoitan sitä kokonaisuutta, joka muodostuu henkilön koetusta elämästä ja tästä kokemuksesta tuotetusta kertomuksesta (Widderhoeven mt., 7). Elämä ja kertomus ovat näin kiinteästi toisiinsa sidoksissa. Sidokset ei kuitenkaan tarkoita MacIntyren (1981, 97; vrt. Crossley 2000, 52) kehittämää ajatusta siitä, että ihminen elää kertomustaan, joka on jo läsnä ihmisen toiminnassa. Tällöin hän elää ikään kuin olemassa olevan käsikirjoituksen mukaan.

Ricoeur (1984) näkee elämän ja kertomuksen suhteen hermeneuttisena kehänä. Olennaista ajattelussa on käsitys, jonka mukaan elämällä on esikertomuksellinen (pre-narrative) rakenne, joka muuttuu kertomukselliseksi (narrative) siinä vaiheessa, kun elämästä kerrotaan juonellinen kertomus. Tätä voi havainnollistaa esimerkiksi naisen kertomuksella äitiydestään. Äitiysidentiteetti rakentuu arkisissa käytännöissä ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten, kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa. Eläessämme arkea emme jatkuvasti kerro itsellemme tai muille siitä, minäläisiä olemme äiteinä. Kuitenkin kaikki nämä vuorovaikutussuhteet vaikuttavat sekä kokemuksiimme ja käsityksiin itsestämme että toimintaan äiteinä, jolloin ne muodostavat esiyymmärryksen äitiydestä eli, elämä äiteinä rakentuu esikerronnallisesti. Kulttuuriset kertomukset äitiydestä, kuten esimerkiksi Madonna –kuvat, ovat juuri tätä esikertomuksellista ainesta. Kun nainen kertoo itselleen tai muille elämästään ja itsestään äitinä, hän rakentaa itselleen sekä kerronnallisen identiteetin että identiteettiään kokonaisuutena. Kysymys on siitä, että kokemuksista kerrottaessa niitä tulkitaan ja niille tuotetaan merkityksiä käyttämällä apuna jo kerrottuja kertomuksia (Gergen & Gergen 1997; Hänninen 1999).

Elämäkertomuksen aika-tilaperspektiivi

Aika on olennainen elementti elämästä kerrottaessa (Ricoeur 1981, 165). Elämäkertomuksen aika on monikerroksinen. Niin mennyt, nykyisyys kuin tulevaisuuskain ovat läsnä samanaikaisesti. Tämä monikerroksisuus ilmenee sekä itse kerrontatilanteessa, että tuotetussa kertomuksessa. Menneestä elämästä ja kokemuksista kerrotaan tämän päivän näkökulmasta ja ajan myötä tulleiden mahdollisten uusien tulkintojen kautta. Tulevaisuutta tarkastellaan myös sekä menneen että nykyhetken lähtökohdista käsin. Sekä itse elämään, että siitä kerrottuun kertomukseen liitetään yleensä ajallinen jatkuvuus. Länsimainen aikakäsitys on modernin elämänmuodon myötä vaihtunut syklisestä, jaksottaisesta, luonnon kiertokulkuun kiinnittyvästä, lineaariseksi eli jatkuvaksi (Julkunen 1989, 13). Ihmisen elämä mielletään eri kehitysvaiheista koostuvana, mikä yleensä ohjaa myöskin elämäkerrontaa. Kerromme elämästämme kronologisesti niin, että etenemme lapsuudesta toisiaan seuraavien ikävaiheiden kautta nykyisyyteen. Tämä liittyy ajatukseen elämästä kehityskaarena, jossa lapsuus edustaa elämän alkua ja muut ikävaiheet tuovat

mukanaan kehitystä ja kasvua. Silloinkin kun emme kerro kronologista tarinaa, hahmotamme elämäämme kehityskaarena, jolloin elämäntarina voi rakentua kulkuna vaikeuksista selviytymiseen ja sen myötä ihmisenä kasvamiseen.

Suullisesti tuotetussa elämänkertomuksessa ajallinen jatkuvuus usein rikkoutuu. Kerrontaan tulee mukaan katkoksia ja ajassa eteen- ja taaksepäin kulkemista (ks. Kosonen 2000, 25). Kerronta muistuttaa arkista puhumisen ja vuorovaikutuksen tilannetta, johon liittyy katkelmallisuus ja episodimaisuus. Mukaan tulee poikkeamia sivupoluille, jotka eivät välttämättä näyttäisi kuuluvan olennaisena kertomuksen pääjuoneen. Muistamisen, tulkinnan ja kerronnan yhteenkietoutuminen ja polveileminen on helpommin havaittavissa. Suullisesti tuotetussa kertomuksessa voi olla myös katkennutta kerrontaa, jolloin jonkin elämäntapahtuman kertominen jää kesken, koska osa siihen liittyvistä tapahtumista on unohtunut. Kuuntelijan, lukijan tai kertomuksen tulkitsijan ei tule kuitenkaan jättää sivupolkujen tai katkosten seuraamista silleen, koska myös niillä on merkitystä kertomuksen tulkinnan kanssa. Frigga Haug ym. (1987) tuovat esiin, kuinka muistojen aukoista ja hiljaisuuksista voi elämän merkityksiä etsittäessä löytää jotain tärkeää.

Aika ja tila ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Niitä ei voi erottaa erillisiksi ulottuvuuksiksi, vaan ne ovat läsnä yhtäaikaaisesti. Pirkko Heiskanen (1989) valottaa kiinnostavasti ajan ja tilan rinnastumista toisiinsa tarkastelemalla keski- ja renessanssiajan taidekuvia ja niissä kuvattua perspektiiviä tai perspektiivittömyyttä. Ilman perspektiiviä oleva kuva, jossa ihmishahmot, rakennukset ja maisemayksityiskohdat on sijoitettu etualalle taustanaan kullanvärinen pinta, synnyttävät käsityksen ajan jatkumattomuudesta. Historiallisella menneisyydellä oletetaan olevan tietty alkupiste ja seinän kaltainen tausta sulkee tilan, jonka yli aika ei jatku tulevaisuuteen. Nykyisyys, menneisyys ja ikuisuus ovat yhtä. Keskeisperspektiivikuva, jossa pakoviivat leikkaavat toisensa katoamispiisteessä ikään kuin kuvapinnan takana, puolestaan on yhteneväinen peräkkäisistä yksiköistä koostuvan ajallisen jatkumon kanssa. Ymmärrän Heiskasen ajatuksen niin, että menneisyyden voi hahmottaa kuvan etualalta etäänntyvien ja erkanevien pakoviivojen avulla, tulevaisuuden taas yhtyvissä pakoviivoissa, horisontissa.

Ajan ja tilan rinnakkaisuus tulee hyvin esiin kahden tutkimukseeni osallistuneen naisen tekemässä kuvassa. Pyysin muistelutyöryhmään osallistuneita äitejä tekemään syyllisyydestä kirjoitettuun muistoon liittyvän kuvan. Toinen äideistä kirjoitti muiston siitä, kuinka hän isän luona asuneen lapsen ollessa hänen luonaan tapaamisviikonloppuna lähti tanssimaan ja jätti lapset keskenään kotiin. Hän käy läpi ajatuksiaan siitä, että näin ei olisi pitänyt tehdä ja tuntee syyllisyyttä.

Hän rakastaa tanssimista. Eräänä perjantaina elokuussa hän tuli kiireellä kotiin, laittoi ruokaa, kävi suihkussa ja koristautui. Hän oli ajatellut jo edellisenä päivänä, että lähtee Paville tanssimaan. Siitä päätöksestä hän piti kiinni. Suomen tanssilavakausi on niin lyhyt. Vaikka nuorin lapsi olikin hänellä.

Hän oli pyytänyt vanhinta lastaan katsomaan nuorempien perään ja laittamaan nuorimman nukkumaan. Hän antoi viime hetken ohjeet lapsilleen.

Niine hyvineen hän lähti. Toisaalta hänen mielessään pyöri ajatukset lapsissa ja äidissään.

Hänen äitinsä toimittaa aina yhdessäoloa lasten kanssa, ne eivät ole kauaa pieniä. Mutta hän ajattelee, on minullakin oikeus edes joskus omaan hauskuuteen. Mietti hän kahdeksan vuotta maalauskurssillekin menoa ja nuorimman ollessa 5 vuotta hän repäisi. Edes minullekin joku oma juttu. Olenhan ”uhrautunut” jo näin kauan perheelle. Hän tekee itsestään marttyyriä.

Joka tapauksessa hän ajaa päättäväisesti Pavia kohti. Ja pitää hauskaa, tanssii jalkansa sopivasti kipeiksi. Lähtee liki viimeisillä valseilla kotiin. Hän oli kotiin palattuun taas pienesti syyllinen, että oli jättänyt lapset keskenään, vaikka tiesi, että ne pärjäävät. (Inka, muisto)

Kuvassa¹³, jonka Inka on tilanteesta tehnyt, ei esiinny selkeää perspektiiviä eikä näin ollen syvyyssulottuvuutta. Kuvassa on kaksi ihmishahmoa, jotka tanssivat keskenään. Koska liikettä ei ole kuvattu millään tavoin, syntyy mielikuva pysähtyneisyydestä. Kuva luo mielikuvan hetkellisyydestä, jossa mennyt ja tuleva äitinä koettu syyllisyys ei ole läsnä. Kuitenkin kuvaan liitetty musta pilvi, jonka tekotapa vahvoine viivoineen luo tunteen liikkeestä, on tulkittavissa siten, että syyllisyys pyrkii myös hetkeen, jolloin äiti haluaisi, että hänelläkin on ”oikeus edes joskus omaan hauskuuteen”.

Johannan muistossa, jossa hän kuvaa syyllisyyttä peikon hahmon avulla, ajallinen perspektiivi on jatkumo.

Peikostahan on tullut sinun elinkumppanisi, ystävä jota ruokit aika ajoin pippurin makuisilla mietteillä, yön mustilla ajatuksilla. Peikko on tullut jäädäkseen sinun elämäsi, mutta voit olla huoletta, se myös viljelee syyllisyyden siemeniä muillekin pelloille ja aroille, vaeltaessaan aina välillä luotasi pois lukitessasi hänet pois mielestäsi. (Johanna, muisto)

Johannan tekemässä kuvassa¹⁴ jatkumo on läsnä siten, että taka-alalle asetetut maisemayksityiskohdat ovat pienempiä kuin etualalle asetettu syyllisyyden peikko. Kuva on tehty heleillä väreillä, jotka tulkitsen siten, että Johanna on hyväksynyt syyllisyyden osaksi elämänsä ja itseään sekä äitiyteen jollakin tavoin kuuluvaksi.

Aika ja tila eivät kuitenkaan ole yhteydessä toisiinsa vain lineaarisena jatkumona, jollaisen mielikuvan keskeisperspektiivi luo. Jatkumo katkeaa etenkin suullisesti tuotetuissa elämäkertomuksissa, jolloin aika-tilaulottuvuuden voi hahmottaa useiden samanaikaisten perspektiivien tai jopa käänteisen perspektiivin kautta (vrt. Heiskanen 1989, 101). Viimeksi mainitussa menneisyyden tapahtumat tulevat hetkittäin lähemmäksi ja saavat merkittävyyttä kuitenkin niin, että nykyisyys ja tulevaisuus ovat läsnä. Esimerkiksi Inkan elämäkertomuksessa ensimmäisen miehen kuolemaan liittyvien muistojen kertominen tuo surun itkuisuutena läsnä-

olevaksi kerrontahetkeen. Tällöin tapahtuman läheisyys elettyinä ja koettuna on elämänjatkumossa lähempänä kuin vain yhtenä episodina muiden joukossa.

Totuudellisuus

Ovatko elämäkertomukset, suulliset tai kirjalliset, totta vai tarua? Otan uudelleen esille luvussa ”Subjektiiivinen kirjoittaminen” esittämäni esimerkin siitä, kuinka jotkut tekstini lukijat ovat kritisoineet äitien kirjoittamista ”hyviksi” ja isien ”pahoiksi”. Tutkimusprosessin aikana minulle tehtiin kysymys, ovatko äidit yksinomaan hyviä. Eikö heissä ole mitään pahaa? Ovatko siis äitien kertomukset tai tutkimustarinani totuudenvastaisia? Vastaan, että eivät ole. Kysymys on kontekstista, merkityksistä, ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Kontekstilla tarkoitan tässä sitä, että kertoessaan elämästään joko puheessa tai kirjoittaen kertoja tekee sitä aina jollekin kuulijalle (Vilkko 1988, 33). Kuulijan ja oletetun lukijan lisäksi kertomuksen syntyyn vaikuttavat muun muassa kertojan elämäntilanne ja elämäkertomuksen näkökulma, joka tässä tutkimuksessa on naisen äitiys eron jälkeen lapsesta erillään asuen. Kertomuksen syntyyn vaikuttavat myös aika ja paikka, fyysiset, psyykkiset ja kognitiiviset olosuhteet, vuorovaikutuskäytännöt ja tunnelma kertomuksen kuulijan kanssa sekä kertojan motiivit. Merkitykset liittyvät siihen, miten kertomuksen luonne nähdään ja mitä pidetään olennaisena elämäkertomuksessa tutkimuksen näkökulmasta. Merkitysten näkökulmasta kysymys totuudellisuudesta muodostuu epäolennaiseksi. Käytettäessä elämäkertoja ja elämäntarinoita aineistoina keskeisimmäksi kiinnostuksen kohteeksi tulee nostaa merkitykset, joita kertojat antavat esiin tuomilleen elämäntapahtumille ja kokemuksilleen juuri tässä kerrontakontekstissa. Kokemukset ovat tässä yhteydessä avainsana. Anni Vilkko (1997) kiinnittää huomiota nähdäkseni olennaiseen seikkaan eletyn elämän ja kertomuksen välisessä suhteessa. Hänen mukaansa siirtämällä painopiste eletyn ja koetun kuvaukseen voidaan sivuuttaa ongelma, joka syntyy kertomuksen pitämisestä subjektiivisena dokumenttina kertojan elämästä. Elämäkertomus tai elämäntarina, kuten Vilkko sitä nimittää, ei ole suora heijastus elämässä tapahtuneesta.

Valotan edellä pohtimaani esimerkillä Katrin kertomuksesta. Ote liittyy episodiin, jossa hän kertoo elämästä eron jälkeen. Eroon on liittynyt raskas ja riitaisa prosessi, jossa viranomaiset päätyivät suosittamaan lasten asumista isän luona. Ratkaisun jälkeen riidat ovat jatkuneet esimerkiksi niin, että isä on ilmaissut usein epäluottamusta Katrin eron jälkeistä äitiyttä kohtaan. Tämä on tullut esiin siten, että isän mielestä lasten sairastuminen on aina yhteydessä äidin luona vietettyihin viikonloppuihin. Kerrontahetkellä tilanne on kuitenkin rauhoittunut ja asiat vanhempien kesken sujuvat hyvin.

Kirsi: Kun te asuitte yhdessä, niin oliko hän silloin huolissaan jos lapset sairastu?

Katri: Kyl se saatto olla huolissaan. Mut mä olin aina se, joka meni joka paikkaan. Ei hän oo ikinä istunut missään (lääkärissä/KN).

Katri kertoo isyydestä ensin hyvän puolen; huolissaan oleminen ilmaisee välittämistä. Hän jatkaa kerrontaansa tuomalla esiin, miten isä ei koskaan vienyt lapsia lääkäriin vaan se jäi Katrin tehtäväksi. Episodi jatkuu yksityiskohtaisella kuvauksella tapahtumasta, jossa isä oli kieltäytynyt viemästä lasta lääkärille sellaisessa tilanteessa, että hän oli kotona ja Katri lähdössä töihin. Katrin kertomuksessa on muitakin episodeja, joissa hän viittaa lyhyesti hyvään isyyteen esimerkiksi kertomalla, että entinen mies pitää lapsista. Äitiyden näkökulmasta Katrin kertomus on pääasiassa kertomusta yksinäisestä arjen vastuun kantamisesta.

Ymmärtämisellä viittaa kulttuuristen kokemusten yhtäläisyyteen kerronnan ja kertomuksesta tehdyn tulkinnan yhteydessä. Yksilölliset kokemukset, vaikkakin ovat kulttuurisesti jaettavissa, ovat aina viime kädessä yksilön omaa osittain jakamatonta kokemusmaailmaa (vrt. Atkinson 1998, 60). Tulkinta puolestaan viittaa siihen, että jo tuotettu kertomus on sinällään aina tulkinta eletystä elämästä ja toisaalta tutkijan subjektiiviset kokemukset vaikuttavat hänen kertomuksesta tekemäänsä tulkintaan. Eletyn elämän ja kertomuksen suhde on kiertyvä, ei lineaarinen, suoraviivainen. Kertomus perustuu elämälle, mutta myös kerronta ja kertomukset vaikuttavat elämään ja kokemuksiin. (Widdershoeven 1993). Kertomisessa on kysymys menneisyyden uudelleen järjestämisestä ja tietyissä mielessä myös sen muuttamisesta nykyhetken ja tulevaisuuden tarpeisiin (Peltonen & Eskola 1997, 20).

Tutkimusraportointiin sisältyy hermeneuttisen näkemyksen mukaan kolme erillistä elementtiä: ensinnä on teksti, jonka tutkimusprosessi tuottaa. Toiseksi on tekstin ulkoinen maailma, johon tekstissä viitataan aineiston avulla, sekä kolmanneksi tekstin sisäinen maailma, jolla tarkoitetaan tekstissä muiden tekstien kanssa käytävää keskustelua. Toisin sanoen tutkijakirjoittaja on tehnyt jatkuvaa valintaa ja hylkäämistä sekä suhteessa aineistoon että keskustelukumppaneidensa kanssa. Edelliseen viitaten Duncan ja Ley (1993, 9) esittävät, että tekstissä tuotettu maailma on vain osittain totuudellinen. Heidän mielestään teksti pitää nähdä pikemminkin sen ulkoisen maailman muunnoksena kuin kokonaan siitä poikkeavana tai erilaisena.

Aloitin luvun Marjan haastattelusta poimimallani katkelmalla, joka päättää kolmen kerran haastatteluprosessin. Katkelman voi nähdä minun ja Marjan yhdessä kertomana päätäntänä tuotetulle elämäkertomukselle. Marja tiivistää lopussa hyvin sen, mistä elämäkerronassa on kyse. Omasta elämästä kerrotaan toisille, jotta vuorovaikutuksessa voidaan jakaa kokemuksia, tehdä tulkintoja ja etsiä merkityksiä omille elämäkokemuksille, rakentaa omaa identiteettiä ja luoda vastavuoroisesti tilaa samaan myös muille. Elämästä kertominen ja identiteetin rakentaminen ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, ja sosiaalinen vuorovaikutus luo ehdot tälle toiminnalle.

Äitien kohtaamisia

Kohtaaminen tasapainottaa vaeltamista. (Kristeva 1992, 21.)

Haastattelujen aloittaminen oli hankalaa. Vaikka väitöskirjatutkimusta aloitellessani minulla oli kokemusta sekä naisten haastattelemisesta samasta aiheesta, että pitkä ura sosiaalityöntekijänä, huomasin kynnyksen ottaa yhteyttä haastateltaviin kohtalaisen korkeaksi. Useamman kuukauden aika, jonka odottelin tutkimuslupaani oli samalla valmistautumista haastatteluihin. Toisaalta aikaisemman kokemuksen mukaan arvelin, että lapsistaan erillään asuvat äidit suostuvat kohtalaisen helposti haastateltaviksi. Näin kävikin; lähes kaikki naiset joihin otin yhteyttä, suostuivat haastatteluihin. Kynnyksen korkeus liittyikin niihin tunnekokemuksiin, joita sekä aikaisemmat tutkimushaastattelut että sosiaalityö lastensuojelussa on kerryttänyt. Olen kuullut paljon ihmisten vaikeita elämäkokemuksia. Niiden vastaanottaminen ei ole helppoa. Silloin kun tutkija haluaa käyttää empatiaa ymmärtämisen ja tiedontuottamisen välineenä, on hänellä oltava uskallusta ja kykyä sukeltaa siihen tunnemaailmaan, jonka haastateltava oman elämäntarinansa kerroman kautta tarjoaa. Jos tutkija haluaa etäännyttää tunteet tutkimusprosessistaan, on hänen vaikeaa päästä ymmärtämisen lähteille.

Haastattelut olen tehnyt pääsääntöisesti naisten kodeissa. Kaksi naista olen haastatellut työpaikallani Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella. Yksi haastattelu on tehty Unioni Naisasialiitto Suomessa ry:n tiloissa ja yksi haastattelun työpaikalla. Haastattelujen tekeminen kodeissa on ollut helppoa ja luontevaa (vrt. Tedre 1999, 125). Koti on kulttuurissamme määritelty yksityiseksi tilaksi vastakohtana julkiselle tilalle. Olen työssäni sosiaalityöntekijänä tehnyt paljon vierailuja asiakkaiden koteihin sekä kutsuttuna että kutsumattomana. Etenkin silloin kun viranomaisen tunkeutuu kotiin ilman asukkaan lupaa, on kysymys kontrollista ja yhteiskunnan lailla säätämästä vallasta. Tutkimusta tehtäessä kunkin haastateltavan kotiin mennään vain silloin, kun haastateltava siihen suostuu. Tutkija ei kuitenkaan koskaan voi olla varma siitä, onko aidosti tervetullut. Itse olen tutkijana lähtenyt siitä, että koti haastattelujen tekemisen tilana on haastateltavan kannalta turvallisin paikka, enkä siten ole kokenut itseäni tunkeilijaksi. Olen luottanut siihen, että naiset ovat kykeneviä arvioimaan, haluavatko he päästää minut kotiinsa. Haastateltavan koti on usein luonteva paikka omaelämäkerrallisen tilan (Vilkkö 1997) luomiselle, koska se yksityisenä, omana tilana kytkee kertojan elämän ja elämäkertomuksen kiinteästi toisiinsa.

Haastattelujen kestot vaihtelivat tunnista kahteen tuntiin kerrallaan. Yhden informantin haastattelukerrat vaihtelivat yhdestä neljään kertaan. Haastattelukertojen määrään vaikuttivat kerrontatapa ja haastateltavan halukkuus ja motivaatio. Kerrontatavalla tarkoitan tässä yhtäältä sitä, onko elämäntarina tuotettu enemmän yksinpuheluna kuin minun ja haastateltavan välisenä keskusteluna. Toisaalta keskustelut olivat erityyppisiä. Joissakin tapaamisissa jouduin tekemään enemmän selkeitä kysymyksiä, kun taas joissakin oma kielellinen panokseni oli lähinnä kommentointia, selventämiseen pyrkiviä kysymyksiä tai äännähelyä. Jotkut nai-

set olivat verbaalisempia, eli tuottivat runsaammin kerrontaa kuin toiset. Toisten kerronta täyttyy enemmän keskeytyneistä lauseista, hapuilusta ja sanojen hakeemisesta sekä kerronnassa ajallisesti edestakaisin vaeltamisesta. Tämä johtuu siitä, että kerrotut tapahtumat ja kokemukset tuovat uusia miellelyhtymiä, jotka tuodaan mukaan kertomukseen (Nurminen 1992, 228). Haastattelun halukkuus ja motivaatio kerrontaan ilmeni kahdella eri tavalla: haastateltava ilmaisi joko kielellisesti, että hän salli tai halusi päästää minut kurkistamaan elämänsä, tai hän ilmaisi sen muilla, ei-kielellisillä keinoilla. Mennessäni tapaamaan yhtä naisista toiselle haastattelukerralle oli hänen lapsensa paikalla. Tällöin kieltäydyin itse tekemästä haastattelua lapsen läsnäollessa. Kyseinen äiti ei kuitenkaan ollut halukas enää sopimaan uutta aikaa eikä myöhemminkään vastannut yhteydenottopyyntöihini. Ei-kielellisinä keinoina haluttomuus saattoi ilmetä myös ruumiillisina asentoina, ilmeinä tai äännähdyksinä, jotka tulkitsin vastustukseksi.

Tunteet

Haastateltava kertoo elämästään kotinsa olohuoneessa. Koti on vanha omakotitalo, jossa hän on asunut myös lapsuudessaan. Olohuone on tavanomainen suomalainen sohvaryhmineen, televisioineen ja viherkasveineen. Huoneen tunnelma on mielestäni valoisa ja kodikas. Kerronnan lomassa juomme kahvia ja syömmme haastateltavan itse leipomaa puolukkapiirakkaa. Hänen tavastaan kertoa välitty minulle tarve saada puhua elämäkokemuksista, jotka ovat olleet monilla tavoin vaikeita. Kerronta on sujuvaa ja vuolasta. Haastattelun lopettaminen on hankalaa juuri siksi, että kerrottavaa on paljon ja mukana on paljon traumaattisiksi koke muksiksi tulkitsemiini elämäntapahtumiin liittyviä tunteita. Aika ajoin kerrontaa sävyttää itkeminen ja liikuttuminen. Etenkin lapsistaan kertoessaan äiti liikuttuu, joka tuo elämäntilanteen kipeyden käsin kosketeltavaksi. Itselleni kaksi haastattelukertaa sekä tunnin kestänyt puhelinsoitto haastateltavalta ensimmäisen haastattelun jälkeen aiheuttavat ristiriitaisia tunteita. Olen tavannut jo useampia naisia haastattelujen merkeissä ennen tätä tapaamista. Minusta tuntuu, että en jaksa enää ottaa vastaan haastateltavieni elämäkokemuksia. Väsymyksen myötä huomaan sekä viimeisimmän haastattelun että puhelinkeskustelun aikana ilmenevän ahdistumisena siitä, että minun on vaikeaa saada kerrontaa keskeytetyksi. Puhelinsoitto haastateltavalta tulee minulle ensimmäistä haastattelua seuranneena päivänä autoon ollessani matkalla työstä kotiin. Haastateltavalle on jäänyt ilmeinen tarve jatkaa kesken jäänyttä kerrontaa ja selvittää joitakin jo kertomiaan tapahtumia lisää. Puhelu toimi nähdäkseni käytännössä terapeutisena keskusteluna, koska en ole voinut käyttää sitä tutkimukseni aineistona. Eettisten periaatteitteni mukaan halusin antaa äidille mahdollisuuden tähän keskusteluun, koska tarve siihen oli syntynyt tekemäni haastattelun myötä. Toisaalta väsymyksestäni huolimatta haastattelutilanteet ovat niin mukaansa imeviä, että huomaan välillä istuvani sohvalla etukenossa kohti haastateltavaa. Yhtäältä sen voin tulkita sosiaalityön mukanaan tuomaksi ammattitaidoksi kohtaamisissa, toisaalta siihen sisältyy aitoa inhimil-

listä empatiaa ja myötäelämistä haastateltavan elämäkokemuksiin. Tutkijuus ja sosiaalityöntekijäys kietoutuvat toisiinsa, niitä ei voi erottaa, ja ne liukuvat kohti yleisinhimillistä toimintaa ja kokemusta.

Edellä kuvattuun kohtaamiseen haastateltavan kanssa sisältyi ristiriitaisia tunteita ja myös tilanteen jälkikäteen tapahtunut reflektointi oli ristiriitainen. Tunsin hämmennystä, ehkä häpeääkin siitä, että väsymyksen tuotti kielteisiksi tulkitsemiani tunteita joissakin haastattelukohtaamisissa. Olen pohtinut sitä, pystyinkö toimimaan kaikissa tilanteissa niiden eettisten periaatteiden mukaan, joita olen pitänyt tärkeänä. Toisaalta olen pyrkinyt olemaan itselleni armollinen ja hyväksymään sen, että myös tutkija voi kuormittua ja väsyä. Ehkä kuitenkin juuri väsymyksen tunne kuvaa parhaiten empatian kokemista, koska empatia on tila, joka kuormittaa (vrt. Silvasti 2001, 51). Ehkäpä se, että olen kätkenyt väsymyksen ja haastateltava on voinut luottaa tulleeensa kuulluksi, onkin ollut eettisesti oikeaa toimintaa. Voi kenties ajatella myös niin, että väsymyksen kokeminen on osa tärkeää vaihetta tutkimusprosessissa, jossa se merkitsee erityisesti haastateltavan elämäkertomuksen tunnetilan kuulemista ja vastaanottamista ja toimii näin analyysia ohjaavana elementtinä. Ehkä empatian käyttö välineenä tutkimuksessa tarkoittaa tätä.

Donna Haraway (1989) esittää empatian uudenlaisena ajattelun muotona. Empatiolla hän tarkoittaa kriittistä älynkäyttöä. Empatian kokemista hän pitää edellytyksenä sille, että tutkija alkaa tuntea niitä asioita, joita hän tutkii. Myös Martha C. Nussbaum (1990, 79) kytkee tunteet ja tietämisen toisiinsa. Hänen mukaansa tunteet itsessään ovat näkemisen tai tunnistamisen tapoja ja ovat olennainen osa tietämistä. Pirkko Anttilan (1999) mukaan hermeneuttisesta lähtökohdasta tehtävässä tutkimuksessa tunteet nähdään tiedonvälittäjinä. Tunteiden avulla voimme saada sellaista tietoa todellisuudesta, jota järki ei lainkaan toimita meille tiedoksi. Näin tunteet antavat mahdollisuuden kognitiolle eli asioiden yhdistelylle. Objektiiiviseen tarkasteluun ja välimatkan synnyttämiseen pyrkivän tutkijan pulmaksi voikin koitua se, että hän kadottaa kosketuksensa tutkimiinsa asioihin. Näin hän voi kadottaa jotain erityisen olennaista tutkimastaan kohteesta. Toisaalta Maaret Wager (1999, 328) epäilee, onko sellaista tutkijaa olemassakaan, joka on vailla tunteita ja suhtautuu täysin neutraalisti tai välinpitämättömästi tutkimuskohteeseensa. Wager viittaa hermeneuttisen tutkimusotteen lisääntymiseen ihmistieteissä, mikä on korostanut tulkinnan osuutta. Tämä on merkinnyt ”objektiiivisuuden” takaavan tutkijan ja kohteen välisen etäisyyden häviämistä. Tutkijasta on tullut osa tutkimuksessa rakentamaansa todellisuutta.

Tunteet ovat vaikuttaneet työskentelyyni tutkijana siten, että minun on välillä ollut vaikeaa palata tekemiini haastatteluihin. Samanlaista prosessia kuvaa Irmeli Järventie (1993, 126). Hän kertoo päässeensä työssään eteenpäin vasta suostuttuaan näkemään ristiriidan, joka vallitsi hänen haastateltavaa kohtaan tuntemansa kiinnostuksen ja ”psykkisten jarrujen” välillä. Tässä auttoi se, että hän havaitsi myös muiden tutkijoiden tehneen retkiä sisäiseen maailmaansa. Jarrut tuntuivat olevan myös itselläni monin ajoin päällä. Omien tunteiden kuuntelu ja salliminen ja niiden syntymisen syiden pohtiminen oli yksi tärkeä vaihe prosessissa. Kun olen

ylittänyt ensimmäisen kynnyksen purkaakseni haastattelun tekstiksi, on tekstin läpi käyminen ollut helpompaa. Haastattelutilanteissa esiin tulleet tunteet ja vaikeat elämäntapahtumat on helpompi etäännyttää tekstistä kuin äänestä. Myös aika haastattelun ja litteroinnin välissä tuo etäisyyttä koettuihin tunteisiin, vaikka ne muistuvatkin mieleen nauhoja kuunnellessa.

Etäännyttämisen vaihe on tärkeää, jotta pystyy kaivautumaan mahdollisimman syvälle tutkimaansa aineistoon (vrt. Granfelt 2002, 135). Etäännyttäminen ei tarkoita kuitenkaan pyrkimystä tunteista luopumiseen vaan pikemminkin sen selvittämiseen, mistä omat tunteet kumpuavat. Asiakkaan kanssa vuorovaikutukseen perustuvissa ammateissa, kuten esimerkiksi sosiaalityössä, pidetään itsestään selvänä sitä, että asiakkaiden elämäntilanteet aiheuttavat työntekijässä erilaisia tunteita. Ammattitaitoon kuuluu tämän asian ymmärtäminen ja tunteiden käsittely. Tähän tarkoitukseen käytetään työn ulkopuolista työnohjausta. Tutkijakaan ei ole tunteeton, etenäkään kun tutkimusaineisto perustuu informanttien omasta elämästään kertomiin tapahtumiin. Tunteiden esiin nousemisen prosessi toimii nähdäkseni samalla tavoin kuin sosiaalityössä. Tiedemaailmassa ei juurikaan ole keskusteltu tutkijan tunteiden käsittelystä, johon tarvitaan toista ihmistä peiliksi. Ottamalla tunteet puheeksi tulemme tietoisiksi niistä tavoista, joilla ne ovat osa havaintojamme ja viestintäämme (Mäyrä 1999).

Haastatteluvuorovaikutus

James A. Holsteinin ja Jaber F. Gubrium (1995, 4, 18–19) mukaan haastattelutilanne on aina valitusta haastattelumenetelmästä riippumatta osallistujien välinen vuorovaikutustapahtuma. He näkevät osallistujat aktiivisina, todellisuutta ja merkityksiä tuottavina osapuolina. Holsteinin ja Gubrium (1995) mukaan merkitysten tuottamisen prosessi itse asiassa alkaa jo silloin, kun tutkija määrittelee haastatteluasetelman sen perusteella, näkeekö hän osallistujat passiivisina tai aktiivisina. Passiiviset osapuolet subjekteina ikään kuin kätkeytyvät kysymysten ja vastausten taakse, jolloin heidän asemaansa ei nähdä merkitysten rakentajina. Sen sijaan osapuolten näkeminen aktiivisina korostaa heidän pätevyytään paitsi kysyjinä ja vastaajina myös merkitysten rakentajina ja välittäjinä. Feministisen tutkimuksen piirissä haastattelulta edellytettiin 1980-luvulla epähierarkkisuutta ja vastavuoroisuutta (Ronkainen 1989). Hierarkkisuudella tarkoitetaan haastattelijan ja haastateltavan välistä subjekti-objektiasetelmaa. Vastavuoroisuus korostaa epähierarkkista suhdetta ja tuo esiin haastattelun näkemisen tasaveroisena keskusteluna. Holstein ja Gubrium puhuvat nähdäkseni samoista asioista korostaessaan osallistujien asemaa aktiivisina subjekteina sekä näiden välistä vuorovaikutusta (ks. myös Eskola & Suoranta 1998, 86; Stanley & Wise 1993, 161). Epähierarkkisuuteen liittyy myös kysymys valta-asetelman purkamisesta. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on aina läsnä valta-asetelmia (Burkitt 1991). Haastattelussa ja koko tutkimusprosessissa tutkijan tulee olla tietoinen niistä valta-asetelmista, joita hänen tutkimusasetelmaansa sisältyy.

Näen vallan liikkuvan tilallisesti eri tavoin. Hierarkkinen valta-asetelma on vertikaalinen eli pystysuora ja muodostuu eri arvoisina pidetyistä yksilöistä. Se pitää sisällään mahdollisuuden hyväksikäyttöön, alistamiseen ja sortoon. Horisontaalinen eli vaakasuora valta-asetelma on nähtävissä vastavuoroisena ja laajenevana. Siinä yksilöt toimivat rinnakkain ja ovat asemaltaan samanarvoiset. Haastattelutilanteessa horisontaalinen valta-asema voidaan nähdä kahden aktiivisen subjektin tuottamana. Käytännössä tulkitseen tämän omien haastattelutilanteitten näkökulmasta tarkoittavan yhtäältä sitä, että sekä minä, tutkija ja haastattelija, että haastateltava tuotamme vuorovaikutuksessa elämän kertomuksen. Holstein ja Gubrium (1995, 18) korostavat, että haastatteluun osallistujat rakentavat merkityksiä väistämättä yhdessä. Kummallakin on valta vaikuttaa tulokseen. Olen lähtenyt alun perinkin siitä, että kertojan tulee hyötyä elämänsä kertomisesta. Tarkoitin tällä sitä, että haastateltavalla on mahdollisuus kertoessaan ja elämäänsä reflektoidessaan rakentaa identiteettiään sekä käyttää tilannetta hyväkseen terapeuttisesti. Parhaimmassa tapauksessa kerrontatilanne voi toimia itseymmärrystä tuottavana ja identiteettiä muuttavana tapahtumana. Tämä kaikki on tapahtunut keskinäisen sopimuksen perusteella siten, että kertoja on suostunut itse omista lähtökohdistaan haastatteluun, kun olen hänelle kertonut tutkimusasetelmastani. Haastateltava on itse päättänyt, mitä hän kertoo ja miten käyttää tilannetta. En ole kenellekään etukäteen tarjonnut mahdollisuutta käyttää keskusteluja terapeuttisesti hyväksi, enkä olisi näin voinut tehdä. Vain kertoja itse voi tietää, miten hän on haastattelutilanteen kokenut ja onko kertominen ja keskustelu tuottanut hänelle jotain sellaista kokemusta, jonka hän tulkitsee terapeuttiseksi. Monet haastattelemistani naisista ilmaisivat tilanteiden olleen terapeuttisia.

Terapeuttisuus tai terapia ovat sen lisäksi, että ne ovat psykologian alaan liittyviä käsitteitä omine siihen liittyvine sisältöineen, myös arkikieleen juurtuneita käsitteitä. Tämän vuoksi niistä voidaan puhua kulttuuriseen tarinavarantoon liittyvinä käsitteinä. Arkikielessä ymmärrän niiden merkittävän omien elämäkokemusten jakamista muiden ihmisten kanssa ja tämän vuorovaikutustilanteen näkeminen omaa elämää sekä vaikeiden elämäkokemusten tuomia tunteita jäsentävänä ja helpottavana. Tarinallisuus on ihmisen tapa jäsentää itseään ja maailmaansa. Nykyisyyden tulkitseminen tarinan kautta tekee menneisyyden ymmärrettäväksi, nykyhetken mielekkääksi ja tulevaisuuden ennakoitavaksi. Tiettyyn elämäntilanteeseen liittyvät tunnekokemukset saavat sisältönsä siitä tarinasta, jonka kehkeyksessä ne tulkitaan. (Hänninen 1999, 142.)

Matti Kortteinen (1982) pohtii, onko tutkijalla oikeutta tunkeutua ihmisten yksityiselämään. Hän myös vastaa, että tutkijalla ei ole minkäänlaista oikeutta tunkeutua ihmisen suojamuurin läpi silloin, kun tämä haluaa suojella itseään. Hän kuitenkin jatkaa toteamalla, että ihmisen suojamuurin läpi ei juurikaan pääse tunkeutumalla. Olen pitkälti samaa mieltä Kortteisen kanssa siitä, että ihmiset kykenevät itse arvioimaan paitsi osallistumisestaan tutkimushaastatteluun, myös sitä, mitä elämästään haluavat kertoa. Haastattelijan on kuitenkin oltava herkkä aistimaan rajanylityksiä, jotka ovat mahdollisia käsitellessä esimerkiksi traumaattisia ja vahvoja tunteita herättäviä kokemuksia. Rajanylitykset näen esimerkiksi tilanteina,

joissa jonkin elämäntapahtuman muistelu aiheuttaa kertojassa tunnekuohon, josta on vaikeaa päästä irti. Tällöin ei välttämättä riitä tutkijan empaattinen kuuntelu vaan hänen on kyettävä auttamaan kertoja ulos tilanteesta. Kortteinen arvelee sosiaalitieteellisen koulutuksen olevan hyödyksi syvähaastattelun tekemisessä. Tutkija toimii haastattelutilanteessa pitkälti samoin, kuin toimisi keskustellessaan kenen tahansa muunkin tuttavän tai ystävän kanssa kanssa (Alasuutari 1993, 112–113). Myötäelämisen taito on usein riittävä ymmärryksen tuottaja vuorovaikutustilanteissa. Joskin sosiaalitieteellisestä koulutuksesta ja lisäksi myös sosiaalityön ammattikokemuksesta, on lisähyötyä.

Tutkijan eettisiksi valinnoiksi asettuvat aina tarkka harkinta haastateltavia valittaessa sekä mahdollisesti tarvittavan tuen järjestäminen haastateltavalle (vrt. Oakley 1981). Itse toimin siten, että kunkin haastattelun alussa ja jälkeen tiedustelin, minkälaisia tunteita haastattelu herättää tai herätti. Varmistin, että haastateltavalla oli tarvittaessa käytettävissä joku läheinen ihminen tunteidensa käsittelyyn. Annoin mahdollisuuden soittaa minulle haastattelun jälkeen, mitä yksi äideistä käytti hyväkseen. Yhden haastattelun jälkeen soitin itse eräälle haastateltavistani seuraavana päivänä varmistaakseni, että hän voi hyvin. Haastattelutilanteisiin sekä raportointiin sisältyvä mahdollisuus haavoittuvuuteen tai suojattomuuteen koskettaa sekä elämästään kertovaa haastateltavaa että tutkijaa. Myös tässä on nähtävissä valta-asemaan liittyvä vastavuoroisuus. Haastattelutilanteessa tutkija voi joutua toteamaan, että hänen on vaikeaa ymmärtää aidosti kertojan kokemuksia, mikäli hänellä itsellään ei ole kokemusta vastaavasta (vrt. Stanley & Wise 1993, 168). Etenkin käsiteltäessä kipeitä elämäkokemuksia ei tutkijakaan välttämättä vältty vahvoilta tunnekokemuksilta, kuten esimerkiksi surulta. Tutkimuksen raportoinnin myötä kertojat saavat heille usein tärkeän asian laajempaan tietoisuuteen. Tällöin heidän valtansa voidaan nähdä laajenevan haastattelutilanteen ulkopuolelle. Tutkijan näkökulmasta raportointiin liittyy myös Stanleyn ja Wisen (mt.) esiin tuoma haavoittuvuus sikäli, että hänen pitää avoimesti kertoa omasta toiminnastaan ja saattaa tulkintansa ja johtopäätöksensä arvioitavaksi. Kuten Foucault (1980, 34) toteaa, valta ei ole jotain, joka on jonkin hallussa, vaan se toteutuu toiminnassa. Tutkimusprosessin näkeminen horisontaalisena vastavuoroisena valta-asetelmana tuottaa myös haastateltavan aktiivisena toimijana. Tällöin tulee ymmärrettäväksi se, kuinka kaikissa vuorovaikutustilanteissa eri osapuolilla voi olla valtaa toisiinsa nähden silloinkin, kun sitä ei välittömästi havaita. Valta sinänsä ei ole kielteistä vaan se, miten sitä käytetään toiminnassa.

Haastattelutilanne on verrattavissa mihin tahansa ihmisten keskinäiseen vuorovaikutustilanteeseen (Alasuutari 1993, 112). Kvalitatiivisen ei-strukturoidun ja avoimiin vastauksiin perustuvan haastattelun avulla on pyritty murtamaan haastattelijan ja haastateltavan välistä hierarkkista valta-asetelmaa. Hammersleyhin ja Atkinsoniin (1983) viitaten David Silverman (1993, 95–96) esittää, että kvalitatiivisessa haastattelussa on mahdollisuus sosiaaliseen kontrolliin. Esimerkkinä hän mainitsee juuri sellaisen haastattelun, johon olen omassa tutkimusprosessissani halunnut pyrkiä: antaa mahdollisimman paljon tilaa haastateltavan omalle kerronnalle. Tällainen haastattelutapa saattaa Silvermanin mukaan

tuottaa haastateltavalle ongelmia, koska hän ei tiedä, mikä on merkityksellistä tai asiaan kuuluvaa. Lisäksi haastattelijan puhumattomuus voi aiheuttaa vaikeuksia haastateltavalle puhua ylipäättäen. Itse olen lähtenyt siitä periaatteesta, että oma hiljaisuuteni ei ole ilmetarkoituksena, ja haastattelut ovat yhtä lukuun ottamatta muodostuneet keskustelunomaisiksi. Ainoastaan yksi tunnin kestänyt haastattelu tapahtui haastateltavan yksinpuheluna. Olen siis toiminut ikään kuin haastateltavan ehdoilla. Haastatteluiden alussa kerroin haastateltaville, mitä tutkin ja mistä olen kiinnostunut. Kerroin, että minua kiinnostaa äitiys silloin kun lapset asuvat eron jälkeen isän luona ja heidän elämän kertomuksensa lapsuudesta tähän päivään äitiyden näkökulmasta. Kerroin myös tutkimustehtäväni eli kiinnostukseni naisen identiteetin rakentumiseen äitinä. Ennen kerronnan alkamista korostin myös sitä, että heidän ei tarvitse miettiä sitä, mikä saattaa olla merkittävää tutkimukseni kannalta vaan että he voivat kertoa siitä, mikä heidän omasta mielestään on tärkeää. Elämäkertahaastattelun vahvuus ja käyttökelpoisuus kertojan omien elämälleen ja elämäntapahtumille antamien merkitysten tutkimuksessa näyttäytyy juuri tässä. Se luo tilaa kertojalle tuottaa oma tarina, jonka luomisessa kuitenkin myös haastattelijalla on mukana omalta osaltaan.

Haastatteluja tehdessäni olen pyrkinyt mahdollisimman niukasti puuttumaan tarinan etenemiseen. Olen halunnut luottaa siihen, että ihmisille on yleensä tärkeää saada kertoa omasta elämästään, omasta kokemuksestaan ja muistoistaan. Halu jakaa kokemuksia, saada ymmärrystä sekä tarve etsiä selityksiä omasta elämästä, saa meidät aina uudelleen ja uudelleen kertomaan elämäntarinoitamme mitä moninaisimmissa tilanteissa. Tämä tuli mielestäni hyvin esiin haastatteluissani. Kaikki haastattelemani naiset tuottivat kertomusta elämästään puheessa siten, että en kovinkaan paljon joutunut suorilla kysymyksillä auttamaan kerrontaa eteenpäin. Susan Chasen (1995, 2) mukaan kertomisen halu on niin olennainen osa ihmisen kokemusta, että haastateltavat kertovat elämästään, vaikka emme heitä siihen rohkaisisikaan. Toisaalta Chase kuitenkin viittaa siihen, kuinka tärkeää haastattelijan on kutsua haastateltavansa kertomaan elämästään niin, ettei kerronta ole pelkkä oman elämän raportointia, jollaista haastateltava saattaa tutkijan haluavan. Chasen mukaan (mt., 3) tutkijan haastateltavaan luoma suhde vaikuttaa vastausten laatuun. Omassa tutkimuksessani tärkeimpänä tekijänä haastattelujen muodostumiseen, pidän sitä, että osoitin kiinnostustani tutkimukseni naisille tärkeään ja tunteita liikuttavaan asiaan. Lisäksi pyrin empaattiseen kuunteluun. Toisaalta pidän merkittävänä myös sitä, että äitinä pystyin ainakin joissakin tilanteissa eläytymään heidän kokemukseensa äiteinä ja naisina.

Helpottaakseni haastateltavan kerrontaa omasta elämästään pyrin tuomaan esiin sen, että kertojan ei tarvitse miettiä sitä, mistä arvelee olevan minulle apua tutkimuksessani. Sen sijaan pyrin korostamaan sitä, että kertoja voi kertoa juuri niitä asioita, jotka hänen omasta mielestään tuntuvat jotenkin tärkeiltä tuoda esiin omasta elämästään.

Kirsi: [S]illä tavalla mua kiinnostaa, että mitä sää kerrot sun elämästä ja miten siinä sun tarinassa tai elämäntarinassa näkyy äitiys ja mitä sieltä mahdollisesti sit nousee. Miltä tää kuulostaa?

Inka: Siinähän Inka sitten miettii.

Kirsi: No sun ei tarte oikeastaan niinkun ..., että sää saat hyvin niinkun omin sanoin ja ihan sen mukaan mitä sulle juolahtaa mieleen sun omasta elämästä, kertoo. [...] Et sun ei tarvitse kauheesti ruveta pähkäileen, et mikä mua hyödyttäisi, ...

Inka: [Juu, juu.

Kirsi: ... vaan sää voit sitä, mikä susta ittestäsi tuntuu tärkeeltä, kertoo sun elämästä.

Inkan kanssa käymäni keskustelu haastattelun alussa, jota Chasea (mt.) mukaillen nimitän kutsumiseksi, polveilee seuraavalla tavalla:

Kirsi: Ja sit mä oon sanonut tässä alussa aina, että saa aloittaa joko sieltä lapsuudesta sen oman tarinan kertomisen tai voi kertoa ensin siihen eroon liittyviä asioita ja siihen lapsen asumiseen liittyviä ratkaisuja. Ja niin kuin sitä käydä läpi, jos se tuntuu paremmalta alkaa se kertominen siitä.

Inka: Eikse oo parempi aloittaa alusta?

Kirsi: Siitä lapsuudesta? Et susta tuntuu siltä?

Inka: Joo.

Kirsi: Ja tota noin ni mun mielestä... No miltä susta nyt tuntuu et sä rupeet kertoon sitä tarinaas. (-)

Inka: Ihan yhtäkkiä.

Kirsi: Niin kun mä aattelin, että se takia mä kerron niin laveasti tässä alussa (tutkimuksesta), että ei ihan heti pönkästä siihen sun tarinaan että...

Inka: Neljässäkympessä vuodessakin ehtii paljon tapahtua.

Kirsi: Niin. Aivan.

Inka: Tai neljässäkympessä vuodessa kohta.

Kirsi: Nii. Haluaksää mun taustasta tietää jotakin.

Inka: Että onko sulla lapsia.

Kirsi: Joo on mulla kaksi lasta. Toinen on jo aikuinen ja asuu itsenäisesti ja sit mullon semmonen murrosikäinen kotona. Poika on tää joka on kotona ja sit tyttö on se joka on...

Inka: [maailmalla.

Kirsi: ... maailmalla. Ja tota mies ja koira on siä kotona kanssa. Ja mä oon ammatiltani, paitsi että mä teen tätä tutkimustyötä, niin mä oon sosiaalityöntekijä ja mä oon ollut semmosen kymmenen vuotta sosiaalityöntekijänä täällä Helsingissä. Mä oon ollu sekä siä perheasiainoimistossa, missä sääkin oot asioinut ja sit mä oon ollut lastensuojelun sosiaalityöntekijä tuolla läntisellä alueella. (.) Ja sillai tohon lapsen asumiseen liittyvät ja eroon liittyvät asiat on mulle ton työn kautta tuttuja sen perheasiainoimiston kautta. Että mä oon ollut siellä niitä sopimuksia tekemässä vanhempien kanssa.

Inka: Ehkä se on sittenkin helpompi aloittaa toisinpäin.

Kirsi: Aha. Noniin just. Hyvä.

Inka: Mehän ... (.) Tommoseen raiskaukseen ja pahoinpitelyyn kaatu se suhde kokonaan.

Haastattelu käynnistyi verkkaisesti, ja tätä ennen olin selittänyt Inkalle tarkemmin tutkimushankettani, eli mistä olen kiinnostunut, mitä haluan tutkia. Olin myöskin kertonut hänelle siitä, miksi teen tutkimusta juuri elämäkertahaastattelujen avulla. Minulle haastattelijana tuli kuitenkin tunne, että Inkan oli hieman vaikeaa päättää, mistä hän aloittaa. Niinpä kysyin häneltä vielä, haluaako hän tietää jotakin minusta.

Inkan kanssa käymäni keskustelu osoittaa sen tavan, jolla olen lähes kaikissa haastatteluissa joitakin tilanteittaisia poikkeamia lukuun ottamatta noudattanut kutsuessani haastateltavaa kertomaan elämästään. Keskustelun kulku on muodostunut tilanteen mukaan siten, kuinka olen itse tilannetta tulkinnut. Tulkintaa tarvitaan erityisesti tilanteessa vallitsevan tunneilmaston havaitsemiseen ja keskustelun johdatteluun sen mukaisesti. Inkan suhteen kerronnan aloittamista helpottavana kutsuna tässä toimii minun, tutkijan, esiin tuomat seikat itsestäni. Vaikka nämä asiat paljastavat minusta vain vähän, ovat ne kuitenkin tulkintani mukaan tärkeät Inkalle. Nähdäkseni etenkin oma äitiyteni on ollut sekä Inkan että joidenkin muidenkin naisten haastatteluissa merkittävä. On helpompi kertoa elämästään äitinä toiselle äidille. Toisaalta äitiyden lisäksi myös naiseuteen liittyvä mahdollisuus risteyskohtiin tutkijan omissa ja haastateltavan elämäkokemuksissa.

Ehkä myös sosiaalityöntekijyyteni ja työkokemukseni ovat tekijöitä, jotka helpottavat joitakin naisia puhumaan elämänsä vaikeista asioista. Sosiaalityöllä ja kvalitatiivisella tutkimuksella on yhtäläisyyksiä mm. haastatteluprosesseista (Scourfield 2001, 60). Sosiaalityöntekijänä kerätyt vuorovaikutus- ja haastattelutaidot auttavat tutkimushaastattelussa, jossa kerrotaan oman elämän tapahtumista. Sosiaalityöntekijän ammatti voidaan mieltää auttamistyöksi. Työskentelyni erityisesti tutkimusaiheittani koskevalla sosiaalityön alueella on vaikuttanut niin, että jotkut äideistä saattoivat kysyä mielipidettäni tai neuvoa joissakin lapsen asumiseen liittyvissä kysymyksissä. Kannanottoja haastateltavan asiassa en ottanut, mutta tarvittaessa annoin yleisiä asioita koskevia neuvoja tai selvensin joitakin epäselväksi jääneitä kysymyksiä esimerkiksi lainsäädännöstä. Useimmat haastattelemistani naisista aloittivat kertomuksensa erosta ja siihen liittyvistä kokemuksista tai ylipäätään rikki menneestä parisuhteesta. Kaikille naisille ero on ollut jollakin tavoin kipeä asia. Yksikään ero ei ole ollut helppo. Parisuhteisiin on liittynyt monilla vaikeita asioita. Yleensä kaikkein ikävimpiä kokemuksia ei kuitenkaan välttämättä kerrota ensimmäiseksi. Haastateltavan kutsumiseen kertomaan elämästään liittyy yhtenä tärkeänä tekijänä luottamuksen synnyttäminen. Luottamus syntyy kuitenkin yleensä pikkuhiljaa, ja yhä vaikeampien elämäkokemusten paljastaminen tapahtuu luottamuksen kasvamisen myötä. Näin tulkitseen tilanteen olleen myös monissa omissa haastattelutilanteissani. Tapasin yhtä haastateltavaani useamman kerran, jolloin tällainen vähittäinen luottamuksen syntyminen mahdollistui. Tämä

tulee esiin myös edellä olevasta Inkan haastattelun alusta, kun hän alun tunnustelujen jälkeen aloittaa kerrontansa traumaattisesta elämäntapahtumasta. Luottamus syntyi nopeasti. Toisaalta Inka oli myös tottunut ennestään puhumaan elämästään ja vaikeistakin asioista. Hänellä oli nähdäkseni myös halua ja tarvetta käydä läpi elämänsä. Lisäksi hän osallistui muistelutyöryhmän työskentelyyn aktiivisesti. Haastateltavan tarve jakaa kokemuksiaan toisen henkilön kanssa vaikuttaa siihen, mitä ja miten hän tuo kokemuksiaan esiin.

Seuraavat haastattelukatkelmat ovat esimerkkejä siitä, miten haastattelutilanteessa kertoja ja minä yhdessä rakennamme merkityksiä keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Näissä katkelmissa näkyy myös omat erilaiset positioni tilanteissa. Olen tietoisesti valinnut tutkijan position lisäksi myös muita positioita. Olen kokenut olevani sekä sosiaalityöntekijä että nainen ja äiti. Näiden eri positioitteni avulla olen halunnut välttää tilannetta, jossa kertoja avaa elämänsä minulle ilman, että myös minä laitan itseni jollakin tavoin alttiiksi. Mikäli olisin tuossa tilanteessa toiminut ainoastaan kertomuksen vastaanottajana ja myöhemmin sen käyttäjänä tutkimukseni tarpeisiin, en olisi voinut välttyä ajattelemasta olevani puhtaasti vallan käyttäjä. Osallistuessani keskusteluun sekä sosiaalityön ammattilaisena että vertaisena, eli äitinä ja naisena, olen voinut hälventää omalta osaltani hierarkkista asetelmaa. Vertaisuudella en viittaa samanlaisiin kokemuksiin vaan siihen, että naisena ja äitinä meillä on ollut haastateltavien kanssa mahdollisuus vaihtaa kokemuksia naiseudestamme ja äitiydestämme ja oppia toisiltamme.

Seuraavassa keskustelen äidin kanssa, jolla on ollut mustasukkainen ja väkivaltainen puoliso. Hän kertoi minulle yksityiskohtaisesti väkivaltatilanteista ja siitä, kuinka mies kohteli häntä avioliiton aikana. Kertaakaan kolmen erillisen haastattelun aikana hän ei maininnut olevansa katkera tilanteesta.

Kirsi: Miten sä aattelet itse, tai miltä susta tuntuu, kun sää oot elänyt parisuhhteessa, jossa on ollut väkivaltaa ja mustasukkasuutta, mitä vois pitää tämmösenä alistamisena...

Katri: [Aivan. Sehän se oikeestaan varmaan on se yks niinkun...

Kirsi: [Niin.

Katri: [... se pääasia siinä kaiken takana.

Kirsi: Niin aivan. Et miten se on niinkun suhun ittees naisena vaikuttanut jos sä aattelet sun itsetuntoo tai oma...

Katri: [No ei se nyt sitä missään nimessä oo parantanut ainakaan... et kyllähän se on ollut alhainen. Niinkun todellakin varmaan on. Ja nyt itseasiassa jos aattelee niin... kyllähän siinä saa todella niinkun... mut se ei oo ikinä kuitenkaan, vaikka se on yrittänyt, niin se ei oo pystynyt mua loppujen lopuksi alistaan kyllä ikinä. Siis sillä tavalla, että mä oisin jotenkin nujertunut tai sillä tavalla... Et kuitenkin mä oon suhteellisen sitkeetä ainesta.

Ensimmäisessä kysymyksessäni tarjoan haastateltavalle tulkintaa, jossa näen perheväkivallan ja mustasukkaisuuden alistamisena ja seuraavassa kysymyksessä jatkan esittämällä kysymyksen alistamisen vaikutuksesta haastateltavan itsetun-

toon. Kertoja hyväksyy alistamistulkintani ja myös ajatuksen siitä, että se vaikuttaa itsetuntoa huonontavasti. Kuitenkin hänen oma kokemuksensa, jonka hän tuo esiin, on se että mies ei ole pystynyt kaikesta huolimatta häntä nujertamaan. Kertoja pitää itseään sitkeänä ja antaa ymmärtää näin, että hänellä on kapasiteettia vastustaa alistamispyrkimyksiä. Tässä tilanteessa tulkitsen asettuneeni sosiaalityöntekijän positioon ja yritän tarjota haastateltavalle patriarkaalista kulttuurista tulkintaa ja sen merkitystä naisen itsetunnon tai omakuvan muodostumiselle. Haastateltava tunnistaa kulttuurisen mallin ja hyväksyy sen mutta määrittelee samalla itsensä sen vastustajaksi.

Myös seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijyyteni näkyy. Pyrin tietoisesti vahvistamaan haastateltavan kokemusta siitä, että hän elämässään esiintyvistä vaikeuksista huolimatta on jaksanut. Näin haluan vahvistaa hänen positiivista minäkuvaansa.

Katri: On se kumma kun miettii sitä elämäkertaa tällai, niin sitä aattelee, että miten sitä on kuitenkin jaksanut.

Kirsi: Siitä huolimatta vaikka on vaikeitakin kokemuksia.

Katri: Niin.

Kirsi: Aina löytyy voimaa.

Katri: Niin.

Seuraavassa katkelmassa otan sekä tutkijan että sosiaalityöntekijän positiot. Haastateltava kertoo lapsuudestaan alkoholistivanhempien kanssa. Hän kertoo myös sisaruksestaan, joka on katkeroitunut vanhemmilleen siitä, että nämä tarjosivat elämälle niin huonot lähtökohdat.

Kirsi: Mikä sun elämässä on, että sä oot kuitenkin selvinnyt?

Reija: Mä luulen, et se oli se et oli liian rankkaa nuorena. Ja mä oon kumminkin sen verran positiivisempi luonne, et mä päätin et se ei enää jatku, et mä oon tarpeeksi kauan kattellut sitä.

Tutkijana minua kiinnosti kuulla kertojan oma näkemys siitä, mitkä ovat hänen määritelmänsä omassa elämässään selviytymisestä. Toisaalta hänen edellä kertomansa ahdistava lapsuuskuvaus ikään kuin pakotti kysymään selviytymisestä ja kääntämään puheen pois tästä ahdistavasta menneestä. Tässä tilanteessa tein siten selkeästi tietoisien interventio kerrontaan tilanteen mukaan, koska tulkitsin hänen olevan lähellä rajan ylitystä. Suru ja itkuisuus olivat niitä merkkejä, joihin haastattelutilanteissa kiinnitin huomiota. Annoin niille tilaa, mutta harkintani mukaan johdatin haastateltavan niistä myös ulos.

Tunnistan haastattelukatkelmissa myös empatian, jota tunsin naisia kohtaan. Yhtäältä elämäntarinoita kuunnellessani minulla oli joitakin vertaiskokemuksia, jolloin erityisesti oli helppo samastua kertojan kokemukseen ja tuntea empatiaa. Kaikilla haastattelemillani naisilla oli jonkinlaisia vaikeita tai traumaattisia kokemuksia elämänsä kulussa, ja saatoin vain tuntea suurta kiitollisuutta ja kunnioi-

tusta heitä kohtaan, että he jaksoivat useamman tapaamisenkin aikana käydä läpi kokemuksiaan ja kertoa niistä minulle.

Kirjoitetut muistot ja muisteleminen

Kokosin muisteluaineistoa varten haastattelemistani naisista ryhmän, jossa tarkoituksena oli kirjoittaa yhteisesti valituista äitiyteen liittyvistä teemoista muistoja ja keskustella niistä ryhmässä. Esittelin haastattelemilleni naisille ryhmän toimintaa paitsi tutkimukseeni liittyvänä aineistonhankintakeinona myös mahdollisuutena pyrkiä muistojen avulla ymmärtämään enemmän omasta itsestään ja äitiydestään. Tarkoituksena oli toteuttaa muistelutyön metodia, jonka ovat kehittäneet sosiologi Frigga Haug (1987; Haug ym. 1992) yhdessä tutkijakollektiivinsa kanssa. Muistelutyömenetelmä muistuttaa feminististä tiedostamistyöskentelyä siten, että siinä pyritään etsimään yksilöllisille kokemuksille yhteiskunnallisia ja kulttuurisia selityksiä. Tavoitteena on löytää kriittinen tapa tarkastella perinteisiä sosialisaatioteorioita, joissa yksilöt nähdään passiivisina erilaisten kulttuuristen vaikutusten vastaanottajina. Muistelutyössä yksilöt halutaan nähdä aktiivisina, omia valintojaan tekevinä toimijoina. (Haug 1987, 1992; Crawford ym. 1992; Aapola 1999.)

Ryhmästä oli alun perin kiinnostunut kuusi naista, joista ryhmän aloitettua toimintansa kuitenkin kolme peruutti osallistumisensa. Toiminta aloitettiin siten minun ja kolmen naisen kesken. Tutkimusmenetelmänä muistelutyössä on olennaista, että kaikki osallistujat ovat samanarvoisia ryhmän jäseninä ja kukin osallistuu muisteluun. Tutkimusryhmässäni oma roolini oli jokseenkin hankala, koska minulla ei ole kokemusta lapsesta erillään asumisesta. Yhteisten keskustelujen jälkeen päädyimme kuitenkin siihen, että myös minä kirjoitan omat muistoni, koska suurin osa käsittelemistämme teemoista liittyi äitinä olemiseen yleisesti. Ryhmällämme oli selkeästi myös paitsi omaa tutkimustani hyödyttävä funktio, myös terapeuttilinen funktio. Tämän ovat ryhmään osallistuvat naiset tuoneet esiin toistuvasti. Heille on ollut tärkeää se, että he saavat tavata muita samanlaisessa tilanteessa eläviä äitejä ja vaihtaa kokemuksiaan. Näin ollen haluan uskoa siihen, että kukin meistä sekä antoi että sai ryhmästä jotain.

Ryhmässä kirjoitettujen muistojen aiheet olivat: *lapsen tapaaminen (viikonloppuäitiys)*, *syllisyys*, *lapsen odotus/syntymä*, *riittäminen/riittämättömyys*, *oma äiti/oma isä*, *äiti ja seksuaalisuus* ja *äidin viha*. Aiheet valikoituivat teemoista, joita olin hahmotellut etukäteen tutkimukseni kannalta relevanteiksi. Annoin naisille mahdollisuuden esittää omia teemoja, mutta he päätyivät valitsemaan kyseiset tarjolla olevista. Valituissa teemoissa tulee käsitellyiksi äitiyteen liittyviä keskeisiä kulttuurisesti merkittäviä ulottuvuuksia. Muistojen kirjoittamisen ja analysoinnin avulla on mahdollista asettaa kyseenalaiseksi arkipäivän itseänselvyyksiä. Niistä voi lukea paitsi kulttuurisia tapoja rakentaa omaa itseämme myös nähdä oma osuutemme näiden kulttuuristen ja yhteiskunnallisten rakenteiden uusinajajina. Oman toimintamme ymmärtämisellä näissä laajemmissa yhteyksissä on

mahdollista löytää niitä tiloja, joissa voi toimia muutoksen suuntaan. (Haug 1987; Kosonen 1998, 25.)

Reittien ja kulkemistapojen hahmottaminen

Analyysiprosessi

Sana metodi (methodos – kreik.) juontuu sanoista meta odos eli ”tie (odos), jota pitkin pääsee tavoitteeseen” (Gothóni 2002). Tutkimukseni tavoitteena on ymmärtää mukana kulkevien naisten identiteetin rakentumista äiteinä. En pyri selittämään tai etsimään totuutta. Kiinnittymiseni hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen edellyttää minulta tutkijana oivaltamista eli ”syvää ymmärtämistä” (Schmidt 2000; ks. Gothóni mt.). Tie, jota olen kulkenut tutkimusta tehdessäni, on alkanut sen oivaltamisesta, mitä on tärkeää ymmärtää tutkimastani ilmiöstä eli lapsesta erillään eläen toteutuvasta äitiydestä. Ne valinnat, joita olen tehnyt tavoitteeseeni pääsemiseksi, olen tehnyt tietä pitkin kulkiessani.

Tapa, jolla olen aineistoni avulla päämäärääni pyrkinyt, on edennyt prosessinomaisesti ja vaiheittain useiden haastattelunauhojen kuuntelun, litteroinnin ja luennan kautta. Anni Vilkkonen (1997, 102–104) kuvaa elämäkerta-aineiston luentaa monivaiheiseksi prosessiksi, joka voidaan lopulta tiivistää kahteen vaiheeseen. Ensimmäisten lukukertojen aikana tutkija kiinnittää huomionsa silmiinpistäviin seikkoihin kuten johonkin asiantilaan, ilmiöön tai kerrontatapaan. Näiden ensihavaintojen jälkeen tarvitaan Vilkon mukaan kuitenkin kontrolloidumpi asetelma havaintojen merkityksen arviointia varten. Useita kertomuksia koskevista yleisistä havainnoista on siirryttävä yksittäisten kertomusten systemaattiseen lähilukuun. Lähiluku kuvaa hyvin hermeneuttista syvää ymmärtämisen prosessia. Prosessissa pyritään siis mahdollisimman lähelle, toisin kuin määrällistä analyysiä tehtäessä, jolloin totuuden etsimisen yhtenä edellytyksenä on tutkijan etääntyminen aineistostaan. Tutkija lähestyy tutkimuskohdettaan omasta esiyymmärryksestään käsin, joka toimii paitsi ymmärtämistä edistävänä myös sitä rajaavana tekijänä. Gothóni (2002) näkee hermeneuttisen tutkimuksen kahden ymmärtämishorisontin eli tulkitsijan ja tulkittavan kohteen kohtaamistapahtumana, jossa kohtaaminen tapahtuu kielellisesti.

Kun elämäntarinoita kerätään suullisesti, analyysi mielestäni alkaa viimeistään haastattelukohtaamisissa. Kohtaaminen ei ole pelkästään kielellistä vaan myös ruumiillista. Haastattelutilanteet muodostuvat monista yhteenkietoutuneista ulottuvuuksista. Yksi niistä on tapa olla tilassa, esimerkiksi keittiön pöydän ääressä lähekkäin tai olohuoneen nojatuoleissa, jotka mahdollistavat etäisyyden. Muita ulottuvuuksia ovat ruumiin asennot ja sanattomat tunteiden ilmaisut kuten naurahdukset, kyyneleiden valuminen pitkin poskia, huokaukset, äänen värinä ja ilmeet. Ei-kielellisten ilmaisujen mukanaolon ymmärtämisen mahdollistavat muun muassa yhteneväisyydet ymmärtämishorisonteissa. Tunteiden ilmaisemisen

kulttuuristen merkitysten avulla osaamme liittää esimerkiksi itkemisen suruun. Esimerkkinä ymmärtämisestä ja tulkinnasta toimikoon haastattelukatkelma, jossa äiti kertoo liikuttuneena:

Jossain elämänvaiheessa silloin, kun se lapsi syntyi [...] siihen meidän suhteeseen liittyen tuli mieleen, että olisiko tän lapsen tarvinnut edes syntyäkään. Olisinko mä oikeesti halunnut. [...] Niin olenhan minä siitä kuullut jälkeenpäin [...] että ethän sä sitä lasta edes halunnutkaan. Onhan se minun ja ihan rakas. (Inka)

Inkan koko elämäntokomusta vasten olen tulkinnut itkun tässä yhteydessä liittyvän yhtäältä siihen, että lapsen isän kommentti tapahtuman yhteydessä on loukannut Inkaa ja tuntunut kipeältä. Ehkä se on tuntunut jopa häpeältä, koska äitiyteen liittyvien kulttuurisen merkitysten mukaisesti äidit eivät saa epäillä rakkauttaan lapseen. Itkuun on liitettävissä myös elämäntilanteen kipeys ja suru siitä, että hän ei asu lapsen kanssa.

Jo haastattelutilanteissa huomioni on kiinnittynyt erityisesti seikkoihin, jotka minulle kerrotuissa tarinoissa ovat saaneet aikaan tunteen tuttuudesta tai poikkeavasta. Nämä ovat asioita tai teemoja, jotka tarjoutuvat kuulijalle tai lukijalle ikään kuin päällimmäisinä. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi pari- ja perhesuhdeväkivalta¹⁵, lapsen parhaan esiin tuominen ja leimatuksi tuleminen. Niinpä ensimmäisten lukukertojen jälkeen olen tehnyt temaattista analyysiä ja pyrkinyt selvittämään, mistä naiset kertovat. Selvästi suurimman osan kerronnasta vievät parisuhteen ja eron kuvaus sekä lapsen asumisratkaisuun liittyvät kysymykset.

Ensimmäisessä lukemisen vaiheessa pyrin hahmottamaan kaikista kertomuksista tarkemmin, mitkä temaattiset elämänalueet ja elämänvaiheet kertomuksissa esiintyvät. Tällaisiksi teemoiksi havaitsin erilaiset juonelliset tarinat, joita olivat lapsuuden tarina, parisuhteen tarina, äidin tarina sekä naisen tarina. Näistä parisuhteen tarinassa ensi lukemalla näkyi kaksi erillistä juonetta, jotka olivat vaimon tarina ja erotarina. Äidin tarinassa taas näkyi kodinjättäjä-äidin ja lapsestaan erillään asuvan äidin tarina. Seuraavilla lukukerroilla alkoi löytyä uusia juonellisia käänteitä, jotka toivat jännitteen eri tarinoiden välille, koska ne säikeenomaisesti kytkivät tarinoita toisiinsa. Tällaisia olivat tunnekokemukset, kuten syyllisyys, kuolema, luopuminen tai menetys sekä traumaattisiksi luokiteltavat elämäntapahtumat, kuten väkivalta tai hylkääminen.

Juonellisten elementtien lisäksi aloin löytää identiteetin rakentamiseen liittyviä tilallisia kokemuksia, kuten oman tilan kaipuuta tai ulkopuolella olemisen kokemusta. Löysin myös sellaisia juonellisia elementtejä, kuten sosiaaliset suhteet eli merkittävät toiset, ruumiillisuuskokemukset, kulttuuriset kertomukset, selviytymistarinat sekä tulevaisuustarinat. Tässä vaiheessa aloin kaivata jonkinlaista yhteistä nimittäjää, jonka avulla kokonaisuus alkaisi paremmin hahmottua. Apu löytyi aineistosta, jossa huomioni oli kiinnittynyt yhtäältä joidenkin äitien käyttämään ”oman tilan” -käsitteeseen ja toisaalta kirjoitetuissa muistoissa esiintyvään vahvaan maisemalliseen kielikuvastoon. Maisemallisuus on tehnyt minuun voimakkaan

vaikutuksen tarinallisena äitiydestä kertomisen keinona. Aloin nähdä elämänerkottomukset ja muistot naisten elämänmaisemina, joissa minä maisemassa olevia teitä pitkin kulkemalla etsin ja löydän oman reittini perille. Alun perin valitsemalleni identiteetin käsitteelle löytyi näin vastinpari tilan -käsitteestä. Aineiston järjestämisen avuksi olen valinnut Vilma Hännisen (1999, 60–62) esittämän jaottelun tarinallisen identiteetin tasoista, jotka vastaavat hyvin aineistosta löytämiäni temaattisia ulottuvuuksia. Vilma Hännisen (1999, 60–62) mukaan tarinallisen identiteetin tasot ovat henkilöidentiteetti, sosiaalinen identiteetti, toimijaminä, moraalinen identiteetti, reflektoitu identiteetti ja mahdollinen minä. Luin uudelleen naisten elämän kertomuksia Hännisen tarinallisen identiteetin tasojen avulla siten, että poimin tekstistä kaikki maininnat, jotka viittasivat eri tasoihin. Maisemallisen hahmottamistavan ja tilan käsitteen avulla aloin nähdä Hännisen identiteetin tasot tilallisina elementteinä, joista lopulta muodostui juonellinen jännite analyysille. Olen noudattanut löyhästi Hännisen jaottelua sen mukaan, mihin aineistoni on minut johdattanut. Analyysini on siten lähtökohdiltaan aineistolähtöinen.

Käytän maisemametaforaa tutkijan metaforana elämänerkottomusten analysoinnissa. Metafora on narratiivisessa ajattelussa yleisesti käytetty työkalu, jonka avulla kokemuksia jäsennetään ja pyritään tekemään ymmärrettäviksi (Tolska 2002, 108; Bruner 1983, 205). Elämä hahmotetaan jatkumona, jota kuvataan erilaisin metaforisin ilmaisuin. Anni Vilkkonen (2000, 79) mainitsee suomalaisten naisten kirjoittamissa elämänerkottomissa käytetyt kolme metaforista ryhmää: elämän hahmottamisen kaarena, ympyränä tai syklinä. Niihin liittyy maisemallisten metaforien käyttö. Näiden kertojien elämänerkottomissa toistuvat luonnon kiertokulkuun liittyvät ilmaisut. Toinen ryhmä kertojia käyttää sellaista elämänerkottomien käsitettä, joka hahmotetaan aikajanana alku- ja päätepisteineen. Metaforat poimitaan kulkemiseen liittyvästä sanastosta, ja elämän maisema on polkujen ja risteysten verkosto. Kolmas ryhmä näkee elämäntapahtumat kirjavana massana. Se lähestyy elämänerkottomien käsitettä. Tällöin metaforinen kielikuvien valinta tapahtuu pitkälti traditionaalisesta naisen arkeen liittyvästä sanastosta tilkkutäkkeineen ja riepumattoineen, joita ommellaan tai kudotaan. Metaforien yllätyksellisyys tuottaa uusia aikaisemmin piilossa olleita yhteyksiä tapahtumien ja asioiden välille¹⁶. Bruner näkeekin metaforan käytön paitsi taitona ilmaista kokemuksia myös kyynä tuottaa tietoa (Tolska 2002, 109). Ricoeurin (2000, 90) mukaan metaforisessa lausumassa on kyse sukulaisuuden ilmenemisestä siinä, missä katse ei näe minkäänlaista suhdetta.

Kun käytän maisemaa metaforisesti äitiysidentiteetin rakentumisen tutkimisen yhteydessä, pyrin luomaan tilan, jossa sekä tutkijan että lukijan oma tulkinta saa laajempia ulottuvuuksia, kuin pelkkä kielellisten merkitysten etsiminen tuottaa. Hahmotan minulle kerrotun elämän maisemana, joka on piirtynyt eteeni haastattelussa kertojan johdattamaa polkua pitkin. Vaikka haastattelutilanteessa kuljemme samassa maisemassa, on se kuitenkin eri siksi, että hahmotamme sen eri tavoin omasta elämänerkottomuksestamme ja -historiastamme käsin. Vaikka näemme samoja maisemallisia elementtejä ja pysähdymme kertojan johdattamana tarkastelemaan joitakin niistä tarkemmin, saatamme kiinnittää niihin huomionsi me eri tavoin ja näemme niissä kenties erilaisia asioita niiden merkityssisältöjen mukaan, joita

ne meissä herättävät. Maisemaan ja siinä kulkemiseen liittyvien metaforien avulla on mahdollista ottaa tulkintaan mukaan niin ruumiilliset kuin emotionaalisetkin kokemukset, jotka ovat läsnä hahmottaessamme itsemme tulkitsijoina holistisesti. Myöhemmin kuunnellessani haastattelunauhoja ja lukiessani litteroitua tekstiä, hahmotan aina uudelleen uusia näkökulmia maisemaan ja voin myös kulkea aivan uusia polkuja pitkin. Analyysia tehdessäni kokoan oman tarinani kaikesta tässä maisemassa näkemästäni, kuulemastani ja tuntemastani. Kuljen siis omaa polkuani yhden merkityksen luota toisen luo. Polku juontaa kertomani tarinan. Polku tai juoni kytkee identiteetin eri tilalliset elementit yhteen kokonaiseksi maisemaksi, merkityksiksi, joiden avulla nainen rakentaa identiteettiään äitinä tässä tutkimuksessa.

Maisemametaforan käyttö liittyy myös ajatukseen välttää dikotomista, vastinpareille pohjautuvaa ajattelua. Tällainen ajattelu on etenkin naistutkimuksen piirissä nähty länsimaisen maailmankuvan perustana ja se on haluttu hylätä esimerkiksi siihen perustuvan hierarkkisen vastakkainasettelun vuoksi (esim. Cixous 1989). Yksi dikotomiseen ajatteluun perustuva jako on luonnon ja kulttuurin näkeminen toisilleen vastakkaisina, jolloin luonto edustaa jotain ihmisen hallittavissa olevaa ja siten vähempiarvoista. Maisemametaforan avulla nostan luonnon yhdenvertaiseksi kulttuurin rinnalle. Ne eivät ole toisiaan pois sulkevia vaan yhtä aikaa läsnä olevia. Ne ovat myös molemmat merkityksellisiä identiteetin rakentamisen prosessissa yksilön ja luonnon välisen vuorovaikutuksen vuoksi. Ihmisen toiminta tapahtuu aina tilassa ja ajassa, johon hän sijoittuu ruumiillisena olentona. Länsimainen ajattelu on pitkään hyljeksinyt aisteihin perustuvien kokemusten merkitystä ja korostanut abstraktia, teoreettista tietoa, joka pohjautuu symbolisille käytännöille tiedon muodostuksessa (Burkitt 1999, 149–150). Ian Burkittin mukaan kumpikin on olennainen tiedonmuodostuksessa ja merkitysten tuottamisessa. Metafora ilmentää tätä samanaikaisuutta parhaalla mahdollisella tavalla. Metaforassa tilallisesti ja ajallisesti sijoittuneen aktiivisen ruumiin aistit ovat mukana symbolisten merkitysten luomisessa. Tämä näkyy elämän kertomuksissa ja muistoissa siten, että luonto nähdään elämäntapahtumissa merkityksiä sisältävänä ja tuottavana tekijänä.

Yhdessä vietetyn ajan jälkeen hän on kuin loppuun palanut patteri, sillä niin tyhjiin hän on itsensä rutistanut. Mutta kuitenkin niin paljon hän on lapsilleen antanut sireenien tuoksuisia tuoksuja, poutapilviä taivaalta, syksyisiä kirjavia lehtiä, äidin sylin lämpöä sekä paljon kaikkea muuta elämän pitkälle tielle. (Johanna, muisto)

Jotkut asiat saavat kertomuksissa paljon painoa niihin käytetyn ajan ja tai kerrontatiheyden vuoksi. Kerrontatiheydellä tarkoitan tässä sitä, miten jostain elämäntapahtumasta on kerrottu. Tapahtumaepisodi on sitä tiheämpi, mitä yksityiskohtaisemmin se kerrotaan ottamalla huomioon erilaiset tekijät, kuten erilaiset aistimuksiin liittyvät muistot sekä tunteet tarkan tapahtumakuvauksen lisäksi. Erityisen paljon naisten kertomuksissa saa tilaa parisuhteesta, sen päättymisestä

ja lapsen isälle muutosta kertova aines. Joissakin kertomuksissa lapsuus kuitataan hyvin niukin sanakääntein, toisissa siitä kerrotaan yksityiskohtaisemmin. Esimerkkinä tihentyneestä kerronnasta toimii Inkan kuvaus tapahtumasta, jolloin hän sai tiedon ensimmäisen aviomiestensä kuolemasta.

Sitten yhdellä työmatkalla mies kuoli pois. Ihan terve mies. Sen aika loppu. [...] Se oli sillai, et hän oli lauantaina lähtenyt niin maanantaina hän kuoli ja seuraavana päivänä hän olis täyttänyt 35. Sillä oli kaikkia ihania semmosia tapoja. Kun hän paljon tonne Venäjän puolelle reissas, ja kun meillä oli lauantaina sauna, niin meillä oli aika usein kaviaaria ja samppanjaa. Kun saatiin lapset nukkumaan saunan jälkeen niin juotiin samppanjaa ja syötiin kaviaaria ja paahtoleipää (naurahtus). Ja monia muitakin semmosia juttuja oli, niinkun giniä juotiin aina russionin kanssa ja sitten kun mä olin justiin saanut työpaikan kanssa silloin, kun tää ... mä olin vielä koeajalla silloin, kun tää meni kuolemaan ja tuolta aluehälytyskeskuksesta soittaa, että menkääs nyt avaamaan ovea että, että siellä on poliisit ja niillä on tärkeää asiaa, eikä se siinä sitten sanonut. Se oli kymmenen aikaan illalla. Join ginirussia just silloin. Menin sitten avaan ovea ja kauheeta kelaamista, että mitähän on käynyt, että törmäilinkö mä jotenkin siellä, että mä en huomannut. Mä ihan sieluni silmillä näen, kuin mä menen Linnanmäen mäkee alas sinne Töölön rantaan, sekin mulla oli mielessä, että ei kai siinä käynyt mitään kun siinä on se y-risteys. Että jotain tölväilyä, että mä en oo vaan huomannut. No sit siinä vaiheessa kun mä ne poliisit perässä kävelen sinne ylös, ne oli siviilipukuisia poliiseja sit mun tuli mieleen, että Markulle on jotain käynyt (itkee). Niinhän ne sitten kertokin, mitä siellä oli käynyt. Ja kaikenlaisii hupitilanteita sitten tuleekin siinä aina matkan varrella. Tässäkin sitten, toisella poliisilla oli lehtiö kädessä ja se kirjoitti jotain ja se kysy siltä toiselta, että mikä sen ulkoministeriön kaverin nimi on, että keltä sais tarkempaa tietoa sitten. Siinä vaiheessa tuli mieleen, että se toinen poliisi osaa lukee ja toinen kirjoittaa (naurahtaa.) Se oli semmonen hupa taas siinä elämän saatissa. No sithän kun ne siitä lähti... no siinä vaiheessa mulla oli yksi siinä samassa talossa, yks semmonen... mä olin käynyt soittamassa ovikelloa, kun sillä oli samanikäisiä lapsia kun mulla. Me oltiin ystäväystytty sitten. Tytöt oli muutaman päivän ikäerolla ja sillä oli sitten tää nuorempi poika oli vähän vanhempi kuin meidän Tuomo, olikse vuoden, ... mä sille soitin, että tuu. Sit mä soitin mun äitille ja mun kummitädin mies (itkuinen ääni), isän entinen työkaveri se yöllä kävi tuomassa sitten äidin.

Mun tuli vielä mieleen tossa siitä viimesestä näkemisestä sekin, että kun meillä oli ... mä aattelin yhtä mainosta, se oli kahvimainos jaa sitä mä mietinkin, että mikä ihmeen kappale se on siellä. Ja sit selvis, että se on Santanan Samba Bati. Ja kun hän ensimmäisen ja viimeisen kerran soitti sieltä reissusta niin hän kertoi, että hän on löytänyt sen kasetin. Ja se tuli sit tietenkin sen matkalaukun mukana kotiin. Sillä oli niinkun sellaisia... (Inka)

Inkan kertomassa episodissa huomio kiinnittyy pieniin arjen tapahtumiin ja yksityiskohdasta toiseen etenevään juonelliseen kuvaukseen. Kuvauksessa on mukana myös aisteihin, kuten makuun ja ääneen liittyviä muistumia. Lisäksi kerronta on erityisen tunnelatautunutta itkuineen ja naurahduksineen. Tutkijalle tällaiset episodit kerronnassa antavat rikkaan mahdollisuuden arjen tapahtumien, toimintojen ja kokemusten tulkintaan ja ymmärtämiseen.

4 MYYTTINEN MATKA ÄITIYTEEN

Äiti on kuin valkoinen koivun runko, mustine pilkkuineen. Koivu johon voisi nojautua pahan olon yllättäessä. Hauras kuin perhosen siivet, joita ei haluaisi sanoillaan satuttaa. Lapsi, jota haluaisi hoivata ja helliä, olla vahingoittamatta ja kolhimatta. Ihminen, jolle soisi elämän tuovan pelkästään auringonpaistetta. (Johanna, muisto)

Äiti on kuin punainen rautamuuri, vankkumaton mielipiteissään. Kova kuin teräs, joka menee vaikka läpi harmaan kiven. Omalla tavallaan kuin koppakuo-riainen, joka ei tunteitaan saisi näyttää. Oli ne sitten myönteisiä tai kielteisiä. (Johanna, muisto)

Kulttuurinen tila muodostuu yksilön suhteesta kulttuuriin, jossa hän elää. Syn-tyessämme osaksi tiettyä kulttuurista yhteisöä, alamme hahmottaa itseämme osana elinympäristöämme yhteisöme kulttuuristen merkityskarttojen avulla (Leh-tonen 1998, 18). Nämä kartat ovat merkitysten ja symbolien verkosto, joiden avulla suunnistamme kokemusmaailmassamme ja identiteettiä rakentaessamme. Niiden välityksellä Lehtosen mukaan tunnemme, tiedämme, arvioimme ja ymmärrämme. Kulttuurisen merkityskartan käsitteen avulla Lehtonen hahmottaa käsittääkseni samaa, mitä narratiivisessa tutkimuksessa tarkoitetaan narratiivisella ajattelulla. Narratiivisuus eli elämän hahmottaminen tarinallisessa muodossa kertomuksina on ihmiselle olennainen tapa antaa merkityksiä kokemuksilleen. (Bruner 1986.) Kukin kulttuuri pitää sisällään ja vaalii kulttuurisia kertomuksia, jotka välittävät meille merkityksiä. Näiden avulla yksilön on mahdollista hahmottaa ne rajat, joiden sisällä hän tekee omat päätöksensä omasta toiminnastaan. Ne myös vaikuttavat hänen kokemuksiinsa. Yksilö suhteuttaa toimintaansa ja kokemuksiaan näihin kulttuurisiin kertomuksiin ja hakee rajoja toiminnalleen. Rajojen joustavuus tai ahtaus vaihtelee eri elämänalueilla ja -ilmiöissä. Äitiys on Nätkinin (1997, 250) mukaan kulttuurinen ja historiallinen rakennelma, joka koostuu monista suhteista ja joka on alati määrittelyn alaisena. Pohjimmiltaan äitiyden määrittelyissä on kysymys siitä, että kokeilemme kulttuuristen rajojen joustavuutta.

Ahtaat rajat

Kulttuurillemme on tyyppillistä maailmankuvan ja ihmiskuvan hahmottaminen erilaisten vastakohtaparien kautta. Näitä vastinpareja ovat esimerkiksi sukupuoleen, mieheen ja naiseen sidotut ihmiskäsitykset. Miehet ja naiset nähdään erilaisina sekä biologisesti että psyykkisesti. Toinen maailmankuvaamme keskeisesti muokkaava vastinpari on jako yksityiseen ja julkiseen. (Nenola 1986; Eräsaari ym. 1995.) Molemmat näistä vastinpareista liittyvät olennaisesti äitiyteen ja siihen liittyviin kulttuurisiin kertomuksiin. Dikotomisuus eli kahtiajakautuneisuus rajaa ihmisen ajattelua. Tällainen ajattelutapa tekee vaikeaksi rajojen ylittämisen ja uusien tilojen luomisen käsityksiimme ihmisestä ja maailmasta. Kahtiajakautuneen maailmankuvan mukaan voidaan myös äitiyden kulttuurinen tila nähdä pienenä ja tiukasti rajautuneena. Tähän maailmankuvaan liittyvät käsitykset ihmisestä moraalisena olentona. Moraali oppina oikeasta ja väärästä noudattaa samanlaista dikotomisesta ajattelua. Kun ihmiset tekevät moraalisia kannanottoja, heidän osviittanaan toimivat kulttuuriset kertomukset. Länsimaissa ne pohjautuvat kristinuskoon. Moraalikoodit ovat käyttäytymisohjeita, joita noudatamme mutta joita ei aina kykene pukemaan tarkkaan kielelliseen ilmaisuun (Mäkelä 1997).

Äitiyteen liittyvä sanaton sääntö voisi olla esimerkiksi, että äidin on oltava aina läsnä ja saatavilla lapselleen. On ehkä vaikeaa tarkasti määritellä, mitä tämä käytännössä oikeastaan tarkoittaa. Erityisesti tänä sähköisten ja langattomien viestintävälineiden aikana sillä voitaisiin tarkoittaa, että riittää kun on tavoitettavissa puhelimitse. Yhteinen moraalikoodimme kuitenkin yleensä tarkoittaa, että äidin tulisi olla läsnä lapselleen samanaikaisesti sekä fyysisesti että henkisesti. Moraalikoodoja sisältävät kulttuuriset kertomukset pitävät sisällään myyttejä hyvästä ja pahasta äidistä. Kysymyksessä ovat sekä äitien ominaisuuksiin että toimintaan liittyvät tekijät. Äitiyden kulttuurinen tila on suhteellisen muuttumaton. Äitiyteen liittyvät moraalikoodit ja uskomukset ovat pitkälti samoja, kuin 1800-luvun puolivälin jälkeen, kun äidit nousivat tärkeään yhteiskunnalliseen asemaan kodin hengettärenä ja perheen yhtenäisyyden ja uusintamisen keskiössä. Tutkimuksessaan äitiyden uskomuksista Katvala (2001, 90) toteaa, että eri sukupolvien¹⁷ uskomukset näyttävät samankaltaisina. Tästä voi päätellä, että äitiyteen liittyvät uskomukset muuttuvat hitaasti.

Vanhimmat kulttuuriset kertomukset äitiydestä liittyvät esihistorialliseen, ”myyttiseen” aikaan ja kertomuksiin Suuresta Jumalattaresta tai Äiti Maasta. Näihin pyhiin kertomuksiin sisältyivät uskomukset hedelmällisestä, synnyttävästä ja uutta luovasta naisesta (Koivunen, H. 1995, 18). Tällainen naiskuva kiinnittää naisen vahvasti paitsi äitiyteen ja luontoon, myös toistuvaan ja sykliseen aikäkäsitykseen. Kertomukset Suuresta jumalattaresta ovat siirtyneet kristinuskon Maria-myyttiin. Marian hahmoa voi pitää äitiyden ja naiseuden esikuvana yli uskonto- ja kulttuurirajojen. On pohdittu Maria-kultin tai myytin merkitystä myös suomalaiselle naiselle ja äitiydelle (ks. esim. Auvinen 1977; Vuola 1992; Jokinen, E. 1996; Nousiainen 1996). Marialle löytyy suomalaisia vastineita muun muassa

kalevalaisista runoista (esim. Järvinen 1996; Korte 1988) ja taiteesta (esim. Martta Wendelin, ks. Karjalainen 1993).

Myyttiseen naiskuvaan liittyy myös tuhoava puoli. Eeva Jokinen (1996, 12–13) maalaa kulttuurista äidin maisemaa viitaten Julia Kristevan (1992) ”hämärän seutuun”, jollaisena tämä näkee äitiyden naiselle olevan. Jokinen kiinnittää huomiota Kristevan näkemyskseen, että nykyajan äidit eivät tunnista itseään kristinuskon muokkaamasta yksipuolisesta ja ainutlaatuisesta Neitsyt Marian kuvasta. Jokisen mukaan on olemassa myös radikaaleja ja ristiriitoja sisältäviä äitiyden esityksiä, mutta silti äidin rooli on tiukimpia olemassa olevia sosiaalisia rooleja. Moninaisia ja erilaisia äitiyden esityksiä on hänen mukaansa vähän. Keskustelut äitiyden ristiriidoista kiinnittyvät olennaisesti myyttiseen Neitsyt Marian edustamaan kuvaan äitiydestä. Kristinuskon dikotominen naiskuva, joka liittyy äitiyden, hyvyyden ja puhtauden Neitsyt Mariaan, ja huoruuden, pahuuden ja synnin Eevaan tai Maria Magdaleenaan, edustavat tätä ristiriitaa parhaimmillaan. Vaikka Neitsyt Mariaan peilautuvien nykyäitien kuvien joukossa olisikin erilaisia esityksiä, ei niistä ole vielä syntynyt sellaisia kulttuurisia kertomuksia, joihin tukeutuen naiset voisivat rakentaa identiteettiään hyväksytyinä äiteinä. Uusien kulttuuristen kertomusten synnyttäminen voi alkaa siitä, että yritämme Kristevan ehdotuksen mukaisesti nähdä selvemmin siihen ”äidillisen käsittämättömään rakennelmaan, jonka länsi Neitsyen hahmossa on rakentanut” (Kristeva mt., 156).

Zygmunt Baumanin (1996, 219) mukaan ihmiset noudattavat enimmäkseen totuttuja, rutiineiksi käyneitä tapoja. Näin tapahtuu, kunnes mikään ei estä meitä tekemästä toisin. Bauman viittaa sanoillaan arkisen toimintamme eettisiin perusteisiin, niihin koodeihin, joita meille toimintamme perustaksi on asetettu¹⁸. Äitiyteen liittyy sen myyttisestä ja kulttuurisesta perustasta johtuen vahvoja eettisiä periaatteita ja moraalikoodeja. Näiden koodien omaksuminen ja oppiminen alkaa varhain. Lapsuuden sadut ovat oiva esimerkki sellaisista kulttuurisista kertomuksista, joiden avulla opimme, mikä on oikein ja mikä väärin. Sadut auttavat oppimaan yhteisöjen sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja, normeja ja sosiaalisesta roolista toiseen siirtymisiä (Ylönen 2002, 205; ks. myös MacIntyre 1981, 54). Erityisesti kansansatuihin liittyvät moraaliset opetukset ja kannanotot noudattavat pitkälti uskontojen opetuksia ja toistuvat samantapaisina eri kulttuureissa¹⁹. Satujen etiikka pohjautuu vahvoille dikotomioille hyvästä ja pahasta. Tunnetuimmissa saduissa, Hannussa ja Kertussa, Lumikissa ja Tuhkimossa, paha edustaa äitipuoli. Nykypäivän perspektiivistä on vaikeaa liittää satujen äitipuolta uusperheiden äiteihin. Tunnettu ja arvostettu satujen tutkija psykoanalytikko Bruno Bettelheim (1985, 198) tulkitsee lapsen näkökulmasta Hannu ja Kerttu -sadun pahan äitipuolen merkitsevän hyvän, antavan äidin kätkeytymistä syvälle pahaan, tuhoavaan äitiin.

Pidän Ylösen (2002, 209) tavoin Bettelheimin psykoanalyttiseen teoriaan pohjautuvaa seksuaalisuuden merkitystä korostavaa tulkintateoriaa saduista rajallisenä. Hän tuo tulkinnassaan Hannun ja Kertun äitipuolesta esiin myyttisiä, psykoanalyttisen teoriankin toistamia käsityksiä äitiydestä. Vaikka Bettelheimin näkemystä satujen merkityksestä lapsen moraalisen kasvatuksen keinona ja ohjaamisessa hyvän ja pahan problematiikan pohdintaan ei voisi kiistää, tuottavat

monet sadut samalla muita vaikeammin havaittavissa olevia moraalisia koodeja. Äitipuolen pahuus voidaan liittää äitiyden moraalikoodiin naisen ja äidin pahasta puolesta hyvyden vastakohtana. Äitipuoli voidaan nähdä myös metaforana, joka edustaa juuri äidissä tuomittavaa pahaa eli lapsensa hylkäämistä. Koska naiseen ja äitiin liitettävää pahaa on vaikea kohdata ja käsitellä, voidaan se pukea metaforiseen asuun.

Kärpässieni kasvoi suuren suurella vihreällä mättäällä ympärillään kolme pienen pientä alkua, joita hän olisi valmis suojelemaan metsän pahuudelta. Hoivaamaan ja rakastamaan heitä aina. Samalla mättäällä kasvoi myös vanhempi kärpässieni, joka tarpeen tullen auttoi nuorempaa polvea jälkikasvun hoidossa.

Tarvetta ilmenikin usein, sillä vanhin kärpässienen aluista olikin vailla rakkautta ja huolenpitoa. Tällöin vanhempi kärpässieni ottikin tämän huostaansa huolehtiakseen kaikista tarpeista, joita alulle ilmeni. Alku ei kuitenkaan murehtinut oman äitinsä rakkauden osoitusten puutetta, vaan oli erittäin tyytyväinen elämäänsä ns. isoäitinsä luona. Kärpässieni opetti pikkuiselle alulle käsitöiden salat, huolehtivaisuuden merkityksen, rakkauden tarkoituksen sekä toisten arvostamisen tärkeyden. Huolehtivaisesta, opettavaisesta loppuelämän suhteesta muodostuikin erittäin lämmin ja kiintynyt side. (Johannan muisto)

Psykoanalyttiseen teoriaan pohjautuvista näkemyksistä äidin merkityksestä lapsen kehitykselle on tullut yksi äitiyteen liittyvistä kulttuurisista kertomuksista. Janne Kivivuori (1991) nimittää psykokulttuuriksi arjen psykologisoitumista, jolla viitataan siihen, että ihmiset yleisesti alkavat puhua elämästään ja tulkita elämäntapahtumia psykologisen ajatteluperinteen kehittämällä käsitteillä (ks. myös Vuori 2001, 282). Erityisesti tähän on vaikuttanut psykoanalyttinen perinne. Sigmund Freudin kehittämän psykoanalyttisen näkemyksen taustalla on nähty myyteistä ja uskonnoista peräisin olevia ajatusmalleja (Pyysiäinen 1995; Kivivuori 1991). Uskontotieteilijä Pyysiäinen kiinnittää huomiota psykoanalyysin ja uskonnon yhtäläisyyksiin. Claude Levi-Straussiin viitaten hän tuo esiin, kuinka kollektiivinen myyttinen alkuaika voidaan psykoanalyysissä korvata tärkeällä yksilön varhaislapsuudella. Freudin ajatusten myyttinen pohja tulee esiin esimerkiksi äitiyteen liittyvässä sanastossa. Eskolan ja Järventien (2001, 41) mukaan Freudin sanoilla tai lauseilla on useita merkitysulottuvuuksia tilanneyhteydestä riippuen. Sana 'äiti' voi tarkoittaa paitsi lapsensa synnyttänyttä henkilöä, myös hoivaa ja huolenpitoa, yhteensulautumista, erillisyyden poissaoloa, ruokkivaa rintaa, monenlaisia ravinnetta tai täydellistä tyydyttyneisyyttä. Kreikkalaiseen antiikintarustoon liittyvä Oidipuksen tarina lienee tunnetuin myyttinen kertomus, josta Freud on ammentanut ideoitaan.

Tämän päivän tarinoita äitiydestä ovat aika ajoin mediassa käytävät keskustelut äidin paikasta: kotona lasten kanssa vai töissä ja lapset vieraiden hoidossa. Suomalaisen äidin ja äitiyden valvonnalla ja kontrolloinnilla on pitkät perinteet (ks. esim. Satka 1995; Nätkin 1997). Jatkuvasti julkisessa keskustelussa esiin nousevat perhe- ja äitiysteemat osoittavat, että historian painolasti on edelleen raskas. Jaana

Vuori (2001) on tutkinut perheasiantuntijoiden tekstejä vanhemmuudesta, äitiydestä ja isyydestä. Hän viittaa kahteen vallalla olevaan diskurssiin: äidinhoivan ja jaetun vanhemmuuden diskursseihin. Äidin paikasta käyty keskustelu on asetettavissa äidinhoivan diskurssiin. Tässä keskustelussa korostuu äidin ja pienen lapsen ainutlaatuisen suhde. Äitiys tässä keskustelussa tarkoittaa pitkälti jakamatonta äitiyttä (Vuori mt., 125–126; ks. myös Chodorow 1978). Ajatuksen jakamatonta äitiydestä puolestaan kuuluu muiden ihmissuhteiden sulkeminen äidin ja lapsen suhteen ulkopuolelle. Niinpä isä nähdään pikemminkin äidin auttajana ja tukijana kuin tasaveroisena ja vastuullisena hoivaajana. Jaetun vanhemmuuden diskurssi on lähtenyt liikkeelle 1960-luvun tasa-arvokeskusteluista, mutta alkanut saavuttaa todellista merkitystä vasta 1980-luvulla. Pääpaino tässä keskustelussa on isän ja äidin roolien yhteensulautumisella ja vanhemmuuden näkemisellä sukupuolineutraalina. (Vuori mt., 30–31, 126–127.) Merkittävä huomio on, että jaetun vanhemmuuden diskurssissa isä on keskeinen puheenaihe. Isällä oletetaan olevan samanlaiset kyvyt vanhempana toimimiseen kuin äideilläkin, mutta näkökulma on pikemminkin siinä, miten isä haluaa vanhempana toimia. Toisaalta isä on vahvasti läsnä myös äidinhoivan diskurssissa. Vuori näkee, että isiä tuetaan aktivoitumaan vanhempina ja nauttimaan siitä, mutta heitä ei kuitenkaan kannusteta ottamaan täyttä vastuuta toimistaan. Isyys nähdään miesten yksilöllisenä valintana ja perheen sisäisenä neuvottelutuloksena, kun taas äitiys otetaan annettuna ja se merkitsee luopumista henkilökohtaisista toiveista ja ajasta sekä valintaa lapsen parhaan nimissä. (Vuori mt., 356–358.)

Molempien Vuoren (2001) esiin nostaminen keskustelujen taustalla näkyy vahva pohjoismainen tasa-arvoajattelu. Tasa-arvo kilpistyy helposti keskusteluksi esimerkiksi äitien työssäkäynnistä tai kotitöiden jakamisesta tasapuolisesti. On tarpeen murtaa äitiyteen liittyvää kulttuurista kahtiajakautuneisuutta myös purkamalla kotiäidin ja työssäkäyvän äidin vastakkainasettamista. Vuori perää äitien subjektiivisuuden esiin nostamista ja äitien elämän kokonaisuuden laajempaa tarkastelua ja ymmärtämistä. Kysymys onkin tällöin naisen subjektiivisuuden tarkastelusta. Äitiys on yksi, joskin laajasti naisen elämään vaikuttava osa-alue. Siihen voi kuulua hoiva ja huolenpito, vastuunkanto, kiinteä tunnesuhde lapseen sekä omien yksilöllisten tarpeiden ja halujen tyydyttäminen. Tilaa tällaiselle naisen subjektiivuudelle voi syntyä ainoastaan sellaisesta kulttuurisesta muutoksesta, jossa aito jaettu vanhemmuus tarkoittaa yhtäältä kummankin vanhemman vastuullista sitoutumista lapsen hoivaan ja huolenpitoon ja toisaalta sallii kummallekin vanhemmalle mahdollisuuden irrottautua vastuustaan aika-ajoin. Tällaista vanhemmuutta voisi nimittää yhteisvastuulliseksi vanhemmuudeksi. Vanhemmuus voitaisiin nähdä myös laajempana, jolloin vastuu voisi jakautua lisäksi muille aikuisille, esimerkiksi sukulaisille tai ammattilaisille, kuin äidille ja isälle. Ajatuksella yhteisvastuullisesta vanhemmuudesta voi pyrkiä murtamaan myös kulttuurisesti ahtaita perhearvoja.

Perheeseen liittyvät arvot nousevat aika ajoin julkiseen keskusteluun. Perhearvoilla suomalaisessa yhteiskunnassa tarkoitetaan edelleen harmonisen ydinperheen (isä, äiti ja lapset) ensisijaisuutta muihin perheratkaisuihin nähden. Ritala-Koskisen (1993) mukaan ydinperhemalli elää puheissa piilossa normina ja tavoitteena,

vertailukohtana, johon poikkeavia malleja mitataan. Ydinperheestä poikkeavat perhemallit nähdään patologisina, ja ydinperheistä poikkeavista perhemalleista tulee mahdollisia sosiaalityön ongelmaperheitä (Forsberg 1995, 62–63). Avaimet ongelmallisiksi tutkittuun perheeseen löytyvät yleensä siitä itsestään, perheestä. Käytännössä tämä Forsbergin mukaan tarkoittaa äitiä. Jotta muutos on mahdollinen, äidin on tultava tietoiseksi ongelmistaan, ja tämä tiedostaminen tapahtuu läpikäymällä niiden syy-suhteita – perhesuhteilla ja perheen historialla on tässä keskeinen rooli. (Mt., 69.)

Carolyn Steedman (1986, 6) on kiinnittänyt huomiota siihen, että viralliset kulttuurissa keskeisinä esiintyvät tarinat harvoin sopivat kuvaamaan marginaalissa elettyjä elämiä. Tarinat, joita ihmiset kertovat elämänsästä, ovat usein syvässä ristiriidassa virallisiin kulttuurisiin tulkinnan välineisiin. Steedmanin näkemys tukee omaa ajatustani, jonka mukaan kulttuuriset kertomukset äitiydestä kertovat sellaisesta ihanteellisesta äitiydestä, johon monien tavallista arkea elävien äitien on vaikea asettua. Tämän tutkimuksen naiset ovat joutuneet tilanteeseen, jossa he ovat estyneitä toimimaan arjessaan äiteinä totuttujen tapojen ja normien mukaisesti. Tässä mielessä kysymys on erilaisesta äitiydestä. Naiset joutuvat rakentamaan omaa äitiyttään ja identiteettiään äitinä samassa kulttuurissa ja yhteiskunnassa kuin muutkin äidit, samojen eettisten ja moraalisten koodien ohjaamina. Suomalaisessa yhteiskunnassa äitiyden kuviin ja näin siis siihen kulttuurisen kehikseen, jossa naisen äitiys rakentuu, ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleen paitsi ydinperheideologia myös psykoanalyttisen perinteen näkemys äidistä lapsen identiteetin kasvulle tärkeimpänä henkilönä (ks. esim. Vuori 1995, 35; Nousiainen 1996, 23–25).

Hyvä vai paha: äitiys ja moraalit

Moraalitila syntyy yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksessa. Charles Taylorin (1989, 34–42) mukaan käsitykset minästä ja moraalisuudesta, siitä mikä on hyvää, kietoutuvat toisiinsa erottamattomasti. Tämä tarkoittaa, että ihmisellä on tarve liittyä siihen, mikä on hyväksi ja tärkeää itsellemme tai yhteisöllemme. Moraaliset kysymykset ovat läsnäolevia ja merkityksellisiä toiminnassamme ja tehdessämme valintoja elämässämme (Meyers 1997, 197). Äitiydestä puhuessamme viittamme sekä ominaisuuteen että toimintaan (ks. Harinen 2001). Naisella nähdään olevan ominaisuuksia, jotka tekevät hänestä äidillisen, äidin. Toisaalta äitiys on myös toimintaa, joka kuitenkin kytkeytyy äidin ominaisuuksiin; esimerkiksi rakastava äiti antaa lapselle hellyyttä lohduttamalla. Rakastava äiti ei huuda eikä lyö lasta.

Kulttuuriset kertomukset pitävät sisällään käsityksiä oikeasta ja väärästä. Äitiyden moraalisen tilasta puhuttaessa merkittävä on hyvän ja pahan äidin moraalisten kategorioiden dikotominen jaottelu. Puhumme ja määrittelemme pääasiassa hyvää äitiyttä tai ainakin kyllin hyvää äitiyttä. Lapsista, äideistä ja perheistä

puhuttaessa vältellään pahan julkituloa, mutta hyvä sisältää aina implisiittisesti vastakohtansa, pahan olemassaolon. On siis olemassa ainakin moraalissa mielessä myös pahoja tai ainakin huonoja äitejä. Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2002, 9) toteavat, että pahuudesta puhuminen on ollut pitkään epämuodikasta ja että moraalinen kieli, johon pahuuskin kuuluu, ei ole ollut sopivaa moniarvoiseen aikaamme. Lisäksi he toteavat, että mytologinen ja kristillinen pohjavire puheessa pahasta ja sen määrittelyistä on väistynyt ja arjen motiivit saaneet enemmän kiinnostusta osakseen. Hurtig ja Laitinen ottavat esiin tärkeän ilmiön ja luovat tilaa pahan kohtaamiselle ihmisen elämässä. Myös tässä tutkimuksessa tulee esiin äitien elämäntilanteensa kohtamaa pahaa. Äitiys on ilmiö, jossa hyvyiden ja pahuuden akselilla tai vastakkainasettelulla on kuitenkin edelleen vahvat myyttiset ja uskonnolliset juuret²⁰, jotka elävät äitiydestä kerrotuissa kulttuurisissa kertomuksissa. Niiden merkitystä äitiysidentiteetin rakentamiselle on vaikeaa nähdä, koska niitä ei pidetä tietoisesti yllä. Toisaalta äitiyteen on aina pyhyiden mielikuvien lisäksi kietoutunut arkinen. Äitiyden arkeen on tosin alettu kiinnittää huomiota vasta parin viime vuosikymmenen aikana. Juuri arkiset käytännöt ja vuorovaikutustilanteet ovat niitä, joissa hyvän ja huonon äidin moraaliset kategoriat kaikkein selvimmin tulevat esiin.

Kulttuuriset moraalikoodit tulevat esiin tavassa, jolla lapsistaan erillään asuviin äiteihin suhtaudutaan. Kaikki tutkimukseni äidit ovat saaneet kielteistä palautetta lapsen jättämisestä²¹ isän luokse. Muiden suhtautuminen lapsesta erossa asumiseen on vaihdellut jyrkästi tuomitsevasta ja syyllistävästä asenteesta ihmettelyyn. Äitien kertoman mukaan heitä on pidetty huonoina äiteinä (vrt. Pagano 2000, 120; Grief & Pabst 1988, 1–2, 143–146). Kulttuuristen normien mukaan huonon äidin pahin synti on lapsensa hylkääminen joko juoppouden, hulluuden tai huoruuden vuoksi. Jos äiti jättää lapsensa isälle, arvellaan sen johtuvan moraalisisista lankeemuksista sivupuolelle.

Äiti jolla ei oo lapsia tuomitaan. Joko se on juoppo tai sit se käyttää huumeita tai sit se on muuten täysin epäsosiaalinen yksilö, et sille ei oo annettu lapsii. (Reija)

Identiteetin rakentamisessa ja hyväksymisessä merkityksellistä on vuorovaikutus muiden kanssa. Matkalla itselle hyväksyttävään identiteettiin erityisen vaikeaa on ottaa vastaan syyllistävä ja tuomitseva palaute muilta, varsinkin merkittäviltä toisilta. Merkittäviksi toisiksi äitiysidentiteetin rakentamisen kannalta tulkitsen ne ihmiset, joista haastateltava on elämäntarinassaan kertonut ja jotka ovat tulleet useimmin mainituiksi. Koska kulttuuriset normit ovat äitiyden kohdalla ahtaat, olisi äidin pystyttävä erityisen hyvin perustelevaan tekemänsä ratkaisu. Tiellä hyväksyttynä, lapsestaan erossa asuvana äitinä kompurointia voivat aiheuttaa myös lähimmät ihmiset, kuten omat vanhemmat ja sisarukset sekä ystävät.

Sehän oli ihan hirvee sokki mun vanhemmille tietenkin. Se on ollut niille aika kova pala. (Katri)

Mun isällä on sovinnaisessa päässään se ajatus, että mä olen tehnyt väärin. Että tommosta ei tehdä, vaikka hän ei sitä suoraan sano. Mun vanhemmat ei ollenkaan ymmärrä kuinka näin voi tehdä. (Marja)

Molempien kertojien kommentit omien vanhempien reaktioista tuovat esiin, kuinka he ovat itse omaksuneet kulttuuriset normit lapsensa isien luokse jättäineinä äiteinä. Vanhempien ”sokki” näyttäytyy luonnollisena reaktiona. Marja suhtautuu kriittisesti vanhempiansa ajattelutapaan, näkee sen sovinnaisena. Tässä hän näyttäisi haluavan omalta osaltaan tehdä eroa sovinnaiseen kulttuuriseen äitiyden normiin. Toimiminen moraalikoodien vastaisesti rakentaa uudenlaista identiteettiä. Eron tekeminen muiden ajattelutapaan on keino pyrkiä itselle hyväksyttävään identiteettiin.

Sen lisäksi, että vanhemmat ovat joko ääneen lausutuilla tai sanattomilla viesteillä antaneet ymmärtää, että heidän on ollut vaikeaa hyväksyä tyttärensä ratkaisua, koska se on kulttuuristen normien vastainen, he ovat voineet viestittää tyttärensä toimineen moraalittomasti.

Mun vanhemmille se oli kova pala. Äiti on syllistännyt mua siitä, että lapset kärsii. (Reija)

Viesti, jossa oma toiminta tuomitaan moraalisesti, on vaikea ottaa vastaan, koska se sisältää vahvoja tunnelatauksia sekä pahimmassa tapauksessa totaalisen hylkäämisen ja arvottomuuden kokemisen tunteita. Haastattelemilleni äideille vaikeimpia ovat olleet juuri ne tilanteet, joissa heitä syllistetään vetoamalla siihen, että he tekevät pahaa lapselleen.

Tuomitsevan asenteen taustalla voi olla myös toisen tekemän kulttuuristen normien vastaisen ratkaisun kokeminen uhkaavaksi omalle identiteetille. Lapsensa jättänyt äiti voidaan syllistää tuomitsijan omaa elämää kohdanneista epäonnistumisista äitiydessä tai parisuhteessa.

Esimerkiksi mun sisko... ne rupes syyttään mua siitä, että niille meinas tulla avioero mun takiani. Ne koki sen loukkauksena koko miessukukuntaa kohtaan, että tommonen mies jätetään. (Reija)

Joillekin se, että me erottiin oli sellainen kimmoke, että omia asioita alettiin selvittää. Joillekin mä olen ollut selvästi uhka sillä vapaudellani. [...] Jos meidän ero oli perinteinen, se olis ehkä ollut enemmän anteeksiannettavampaa ja ymmärrettävämpää. Se on liian vaikeaa käsitellä joillekin. (Tiina)

Ei-perinteisellä erolla Tiina viittaa siihen, että lapset jäivät isän luo asumaan. Tiinalla katkesi monen muun naisen tavoin ystävyysuhteita eron jälkeen. Hän kertoo joidenkin naisten miehiä kielteisemmästä suhtautumisesta lasten asumiseen isän luona. Tehty valinta on tulkittavissa kulttuurista äitikuvaan murentavaksi ja siten myös omaa äitiyttä uhkaavaksi ratkaisuksi. Miesten näkökulmasta ei-perinteinen

ratkaisu sen sijaan on helpommin hyväksyttävissä, koska se tukee uudenlaisen isyyden kulttuurista kuvaa. Mikäli ”hyvän äidin” myytti murtuu ja isät alkavat vaatia entistä enemmän eroissa lapsia itselleen, on se potentiaalinen uhka kaikille äideille joutua eroon lapsistaan.

Sit se (hyvä ystävätär) rupes hirveesti arvosteleen mua ja korostaan omaa hyvyyttään äitinä. [...] Myöhemmin se sano olleensa mulle kateellinen, kun mä nyt saan elää vapaasti ja et mullei oo paineita ja voin ite määrätä mun elämästä. Mä sanoin sille, että jos sä näkisit sen kuinka mä elän. Että mä itken kaiket yöt tai huudan suoraan ääneen. Ei se oo mitään vapaata elämistä. (Reija)

Ennakkoluuloisiin käsityksiin äideistä, jotka jättävät lapsensa, liittyy oletus heistä alkoholisteina tai seksuaalisesti löyhätapaisina. Ystävättären kuvitelma vapaudesta viittaa oletukseen, että lapsensa jättävä äiti hylkää heidät kokonaan omien itsekkäiden tarpeittensa vuoksi. Modernin elämän on nähty rikkovan traditionaalisia eri ikävaiheiden varaan rakentuvaa elämäntapaa (Vilkko 2000, 76). Perinteisesti vapaus ja parisuhteiden solmiminen on kuulunut nuoruusikävaiheeseen ja on ollut ohitse vakiintumisen ja perheen perustamisen jälkeen. Vaikka ”sinkkukulttuurin” myötä tiukkojen ikävaiherajojen voi nähdä rikkoutuneen, näyttää siltä, että tämä ei koske äitejä. Moraalinen närkästys liittyy erityisesti parisuhteisiin eron jälkeen. Eron jälkeiset parisuhteet tulkitaan pikemminkin seksuaalisuuden ja halujen kuin esimerkiksi läheisyyden ja toiseen ihmiseen liittymisen tarpeen näkökulmasta. Raija Julkunen (1997) tuo esiin, kuinka naisen ja miehen seksuaalisuuteen ja haluihin liittyvä muodollinen yhdenvertaisuus ei välttämättä toteudu kahdenkeskisissä kohtaamisissa tai naisen yksityisessä kokemuksessa. Niissä näkyy edelleen myytteihin perustuvia moraalisia kannanottoja, joiden kautta turvataan pysyvyyttä ja suljetaan pois hallitsemattomia uhkatekijöitä (Koivunen, H. 1995, 51). Taustana naisen kielteiseen suhtautumiseen toisen naisen seksuaalisuuteen on nähtävissä Julkunen (1997) esiin tuoma ”pitkä alamaisuuden historia” ja Carole Patemanin (1989) hahmottelema seksuaalinen sopimus. Tilanteita, joissa naiset itse alistuvat seksuaaliselle sopimukselle, ovat esimerkiksi ne, joissa omaa ruumista katsotaan miehisen kulttuurin luomien kauneusihanteiden kautta tai sopeudutaan julkisilla paikoilla esiintyvään miesten naiseen kohdistaman väkivallan uhkaan.

Reija kertoo, kuinka häntä on toistuvasti arvosteltu liian monista miessuhteista eron jälkeen. Perusteluna arvosteluille on esitetty, että lapset kärsivät. Naista on helppo syyllistää monesta juuri lapsen näkökulman avulla. Samanaikaisesti isien oikeuksien ja vanhemmuuden tasa-arvo vaatimusten kanssa on alettu entistä enemmän korostaa lapsen oikeuksia ja näkökulmaa. Naisen näkökulmasta tähän sisältyy ristiriitä, kun yhtäältä pyritään vähentämään äidin merkitystä lapsen ensisijaisena hoivaajana, mutta toisaalta naisen äitinä tekemiä ratkaisuja tulkitaan nimenomaan lapsen edun näkökulmasta.

Reija: Niiden mielestä kun mä elän pääasiassa yksin, mulla pitäisi olla hyvin aikaa tehdä kaikkee sitä mitä muut ihmiset pyytää.

Kirsi: Mikä siinä sun elämäntavassa on se, joka muita eniten nyppii?

Reija: Että kun mulla ei oo pysyvää suhdetta. Et mulla on ollut liian monta suhdetta eron jälkeen. Ja aina vika on mussa.

Reijan erosta on kulunut kuusi vuotta. Tältä ajalta hän mainitsee kolme suhdetta, joista yksi kolme ja puoli vuotta kestäneeseen avoliittoon johtanut parisuhde. Tämä parisuhde päättyi miehen psyykkiseen sairastumiseen. Viimeisin suhde jatkuu edelleen, ja Reija suunnittelee yhteistä kotia kumppanin kanssa. Hän on kertomansa mukaan tutustuttanut lapset seurustelukumppaneihinsa vasta sitten, kun hän on ollut vakuuttunut siitä, että suhde tulee kestävämpään. Näin hän on halunnut välttää lapsille aiheutuvaa haittaa.

Kulttuuriset käsitykset äidin tehtävistä ilmenevät tilanteissa, joissa nainen jättää ulkopuolisten silmissä hyvin toimineen parisuhteen ja hyvän miehen. Paitsi, että tällaisen hyvän miehen ja perheenisän jättäminen ”voidaan kokea loukkauksena miessukukuntaa kohtaan”, voidaan se nähdä myös jonkinlaisena petturuutena ja naiselle äitinä kuuluvien tehtävien laiminlyömisinä ja niiden miehen vastuulle jättämisenä.

[N]o oikeestaan ihan lähisukulaiset, sekä mun vanhempani, että anoppi ja miehen sisarukset oli sitä mieltä, että niin ei voi menetellä. ... Niillä oli enemmän hätä ehkä siitä, että kuinka miehelle voi tehdä semmosta, että hän joutuukin huolehtimaan tästä (lapsesta). ... Että loppujen lopuksi aika tunneperäisiä reaktioita, että jos aattelee, että niiden ihmisten kommentit oli semmoset, että eikös sitä nyt olis vielä voinut jatkaa ja ajattelisit nyt lasta. (Hillevi)

Yksilöllinen kokemus äitiyden kulttuurisista rajoista näyttäytyy ahtaana. Vaikka äitiys yhteiskunnassamme esiintyykin tänä päivänä entistä erilaisimmissa muodoissaan, ei se ole merkinnyt välttämättä kulttuuristen rajojen murtumista. Ne pohjaavat pitkään elossa olleisiin myytteihin äitien merkityksestä lapsen hyvinvoinnille. Niitä ovat edelleen muuttumattomat käsitykset äidin velvollisuuksista ja tehtävistä perheen yhtenäisyyden ja koossa pysymisen turvaamiseksi. Perheen merkitys sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta on yksi pyhänä pidettyjä asioita. Vain isän, äidin ja lasten muodostamassa perheessä ajatellaan voivan kasvaa terveitä lapsia. Hillevi oli miettinyt ratkaisuaan jättää isä hoivaamaan lasta ensin ollessaan töissä toisella paikkakunnalla, sittemmin muuttaessaan pois yhteisestä kodista ja vielä uudelleen lapsen perhekotiin sijoituksen yhteydessä. Hyväksyäkseen oman toimintansa hän joutuu pohtimaan identiteettiään äitinä suhteessa muiden määrittelyihin itsestä.

Ja sit oon välillä paljon miettinyt, et oonko mä vaan jollakin lailla liian itsekäs. Se on myöskin semmonen, mitä muut ihmiset on moneen kertaan [...], että on itsekäs. (Hillevi)

Inka, kuten monet muut äidit, kertoi kantaneensa yksin vastuun perheen arjesta ja kokeneensa sen raskaana. Hän luonnehtii aikaa, jonka lapsi oli asunut isän luona, loman kaltaiseksi tilaksi. Yksi syy siihen, että hän suostui lapsen muuttamiseen isän luo eron jälkeen, oli väsyminen vastuun kantamiseen. Hänen mielestään isän oli vuoro huolehtia lapsen arjesta. Inka luopui myös yhteishuollosta. Hän oli arvellut isän käyttävän sitä hyväkseen vastuun siirtämiseksi äidille. Inka oli ollut kuitenkin halukas asumaan lapsen kanssa. Ratkaisu ei ollut itsestään selvä. Äitinä oleminen perheessä, jossa isä vetäytyy arjen vastuusta, ei ole hyvä kokemus: ”Mut äitinä ei ollut hyvä olla. Pyöritin sitä huushollii koko ajan. Mun vastuulla oli kaikki.” Perheessä oli kolme lasta, joista kaksi Inkan edellisestä avioliitosta jäivät äidin luo asumaan.

Kulttuurisen äidin maiseman tunnetila on valoisa ja lempeän sävyinen. Äidit määrittellään biologisen luonteensa mukaisesti toisista huolehtiviksi, empaattisiksi, lempeiksi ja ei-aggressiivisiksi (Lloyd 1995; ks. Nykyri 1998, 137). On vaikeaa tunnistaa tummaa, synkin värein maalattua myrskyisää maisemaa äitiyden kuvaksi. Kulttuuristen äidistä kerrottujen tarinoiden mukaan äiti ei tunne kiukkua, raivoa saati vihaa tai ei ainakaan näytä niitä. Kielteiset tunteet lasta kohtaan eivät kuulu äitiyden tilaan.

Kirsi: Millä tavoin sää olit erilainen äiti, kun semmosessa tilanteessa, että sulla olis ollut hyvä olla?

Inka: Mulla oli lyhyempi pinna. Kovin paljon lyhkäsempi pinna. Siis kyllä mä rutiinit hoidin. Puin lapset ja kaiken niin kuin tähän liittyvät asiat. Mutta se, että kun ajatellaan, että minkälainen äiti on ja kun on hyvä olla, niin se touhuua paljon lasten kanssa, lukee niille, kaikkee tämmöstä. Mä olin kaukana siitä.

Inkalla on näkemys siitä, minkälaista äitiyden pitäisi olla, kun se on hyvää. Olosuhteet voivat kuitenkin vaikuttaa siihen, kykeneekö tällaista äitiyttä toteuttamaan. Inkalle äitiyden toteuttaminen hänen haluamallaan tavalla on ollut vaikeaa tai mahdotonta, koska parisuhde ja isyys ovat rajanneet hänen tilaansa äitinä. Tuloksena on kierteen omainen tila, jossa pahoinvointi naisena ja äitinä aiheuttaa väsymystä ja kielteisiä tunteita, jotka estävät toteuttamasta haluttua äitiyttä.

Eriytyisen haavoittuvaa äitiys on tilanteessa, jossa äiti ja isä kumpikin haluavat eron jälkeen asua lasten kanssa ja sopimukseen pääseminen on vaikeaa. Yhtäältä tilanteessa voidaan loukata toista eron aiheuttamien surun, kiukun tai katkeruuden tunteiden vuoksi. Toisaalta voidaan omaa paremmuutta vakuuttaa käyttämällä hyväksi juuri niitä hetkiä, jolloin toinen on ollut haavoittuvimmillaan. Esimerkiksi uupumuksen tai masennuksen hetket voivat olla tällaisia.

Jossain elämänvaiheessa kun se lapsi syntyi, niin mä mietin..., siihen meidän suhteeseen liittyen, että olisiko tän lapsen tarvinnut edes syntyäkään. Olisinko mä oikeesti edes halunnut. Sit mä menen sanomaan ääneen... Olenhan minä siitä kuullut jälkepäin. Nimenomaan tässä huoltajuusyhteydessä; että ethän sä

edes halunnutkaan sitä lasta. Onhan se minun ja ihan rakas. Koska sitä jossain mielentilassa päästää vaikka minkälaisii variksia suustaan. (Inka)

Kulttuurisesti äitiä tuomitsevaa on lapsen hylkääminen joko konkreettisesti tai henkisesti. Esimerkiksi väsymisen hetkinä läheisyys toisiin, myös lapseen, voi tuntua raskaalta. Inkan kertomuksessa ei kuitenkaan ole kysymys lapsen hylkäämisestä vaan menneiden elämäntapahtumien pohtimisesta tämän päivän näkökulmasta käsin. Inka peilaa lapsen syntymää jo tuona hetkenä huonolla tolalla olleeseen parisuhteeseen, ei suhteeseensa lapseen, kuten isä on asian tulkinnut. Kertoessaan menneestä tapahtumasta, jossa hän on uskaltanut astumaan ulos hyveellisen äitiyden tilasta, Inka kuitenkin asettaa itsensä kuin varmuuden vuoksi sinne takaisin sanomalla, että lapsi on hänelle rakas. Jottei tule sijoitetuksi huonon äidin kategoriaan, on naisen vakuutettava rakkauttaan lapseen, mikä on äitiyteen kuuluva olennainen tekijä. Kertomalla itsensä lastaan rakastavaksi äidiksi Inka samalla rakentaa ja vahvistaa identiteettiään kelvollisena äitinä.

Tehdessä sopimusta lapsen asumisesta päädytään joko kompromissiin tai toisen luovuttamiseen. Silloin kun päätös lapsen asumisesta tehdään käräjäoikeudessa, mukaan tulee vahvemmin toisen huonommaksi vanhemmaksi todistamisen pakko. Oikeusprosessin läpikäyneet äidit kertovat epärehellisoin keinoin pelaamisesta ja valehtelemisesta. Heidän mielestään heitä on pyritty leimaamaan huonoiksi äideiksi asioilla, joiden he eivät itse koe liittyvän äitiyteensä. Koska Elsillä ei ollut asianajajaa oikeudenkäynnissä, hän tunsii asemansa heikoksi. Hän koki tilanteen niin, että hänen ympärillään tapahtuu asioita, joihin hän ei voi vaikuttaa. Asianajajaa apuna käyttänyt isä toi todistajiksi oikeuteen ihmisiä, joiden Elsi kertoo olleen hänelle täysin tuntemattomia.

Kertoivat (isän todistajat), että mä juon kauheesti ja Jari ei juo ollenkaan. Ja että Jari on hoitanut lapset. Kaikki illathan mä olin kotona lasten kanssa [...] Kaikki oli mua vastaan. [...] Mut pyrittiin leimaamaan huonoksi äidiksi. (Elsi)

Varpun lapsen isä käytti oikeudessa perusteena äidin sopimattomuudelle asumaan lapsen kanssa lyhyttä hoitajaksoa psykiatrisessa hoidossa. Varpu oli hakeutunut hoitoon eron jälkeissä masennuksessa. Varpulle oli järkytys, että isä toi asian esiin oikeudessa. Itse hän ei halunnut käyttää keinoja, jolla toinen leimataan huonoksi. Varpu itse käytti sanontaa: ”lyödään vyön alle”.

Rajojen koettelu

Kuten edellä osoitin, äitiyden moraalikoodit toimivat edelleen osviittoina äitiysidentiteetin rakentamisessa. Monista yhteiskunnallisista pyrkimyksistä huolimatta laajentaa naisten elintilaa esimerkiksi lainsäädännöllisin uudistuksin, vanhat uskomukset, arvot ja moraalit rajaavat äitiyden tilaa. Zygmunt Baumanin (1996, 18)

tavoin on helppo todeta, että postmoderni vapaus ei yllä äitiyteen. Esimerkiksi ajatus siitä, että äiti voisi jättää lapsensa vapaaehtoisesti isälle, on yhteiskunnallisesti mahdollinen, mutta kulttuurisesti ei hyväksyttävä.

Noi tommoset ennakkoluulot mua vähän häiritsee tällaisia viikonloppuäitejä kohtaan. Et kyllä niitä selvästi on aika paljonkin ihmisillä vielä, et sen on saanut kokee. Että ei sitä hirveen mielellään levittele jokaiselle vastaan tulijalle, että tällöinen tilanne. Kyllä sitä ihmetellään ja pidetään itsestään selvänä, että lapset asuu äidin luona. Et katotaan, että mitä vikaa tossa on. (Ilona)

Muistan kun yhdessä työhön liittyvässä palaverissa sivuttiin sitä mun tilannetta niin siinä yksi työtoveri anto ymmärtää että tällöinen ratkaisu on outo. Eikä mun vanhemmat ymmärrä ollenkaan kuinka näin voi tehdä. (Marja)

Moraalikoodien tiukkuus saa äidit peittämään osan identiteetistään ulkopuolisilta. Mikäli he uskaltavat asettamaan äitiytensä julkisen arvioinnin kohteeksi, he joutuvat usein ottamaan vastaan kielteisiä näkemyksiä ja arvioita. Rakentaessaan itselleen hyväksyttävää identiteettiä heidän on tehtävä se ristiriitaisessa tilassa, jossa kulttuurinen äitikuva ja moraalikäsitteet eivät vastaa omia kokemuksia äitiydestä.

Tuntee melkein rikolliseksi itsensä, kun kertoo, että lapsi ei asu kanssa. Ihmetellään. Ihmisten on vaikea kuulla sitä. Olen ikään kuin vähäpätöisempi äitinä. Se ei ole kuitenkaan mun oma kokemus. (Tiina)

Kulttuuristen kertomusten vierellä kulkevat oman perheen ja suvun äitikertomukset. Kaikki nämä kertomukset kietoutuvat toisiinsa välillä tiiviimmin, välillä etäisyyttä ottaen. Ne kantavat mukanaan niin myyttejä ja uskomuksia kuin kullekin ajalle ominaisia äitiyden esityksiä. Erona näiden kertomusten merkityksestä kunkin naisen omalle äitiysidentiteetin rakentamiselle on, että useimmiten myyttinen ja uskomuksiin perustuva aines toimii tiedostamattomana juonena, kun taas oman suvun kertomukset hyväksytään tai hylätään tietoisemmin.

Sen äidin mallin mukaan mä olin silloin kotona ja sit mä aattelin että mun täytyy olla siellä kotona että lapsista tulis jotenkin täysipäisiä et niillä on se turva et siellä on joku. Et sen mä olen sieltä selkeesti tunnistanut että mulle yksinhuoltajana, mitä mä olen ollut lähes koko ajan kun mulla lapset on ollut niin, mä olen tunnistanut sen äidin mallin, että äiti seisoo siinä vieressä ja lapset tekee touhujaan ja mies liehuu missä liehuu. Et mullakin mitä miehii on ollut niin ne on aina ollut siä sivuroolissa. (Marja)

Puhuessamme äidin mallista viittaamme juuri näihin suvun äitikertomuksiin. Monet naiset tunnistavat tavassaan olla äiti oman äitinsä tapoja. Joskus ne koetaan hyväksi, toisinaan niistä yritetään tietoisesti päästä eroon. Eron tekeminen liittyy

kokemukseen, joka oman äidin tavasta olla äiti, on syntynyt. Eron tekemiset liittyvät niihin kokemuksiin, jotka itse on kokenut kielteisinä. Kysymys työssäkäynnistä on Marjalle noussut merkitykseltään tärkeäksi äitiydessä: voiko äiti käydä töissä? Marja kertoo jo lapsena ajatelleensa, että hän aikuisena tekee toisin kuin äitinsä, joka oli kotiäiti. Marja päätti tulla työssäkäyväksi äidiksi. Ajatus syntyi siitä, että hän oli ymmärtänyt äitinsä voivan huonosti ja olevan tyytymätön kotiäitiyteen. Kokemus äidin kotona olemisesta on kuitenkin merkinnyt Marjalle äitiyden hyvää puolta, koska hän näkee sen lapsille turvallisuutta tuovana tekijänä. Tärkeää äitiydessä on nimenomaan fyysinen läsnäolo. Läsnäolo voidaan kulttuurisesti nähdä yhdeksi äitiyteen olennaisimmin liitettävistä merkityksistä. Nykypäivänä se liittyy erityisesti äitien työssäkäyntiin liittyvään keskusteluun. Vaikka äitejä ei yleisesti tuomita töissä käynnistä ja vaikka hyvinvointipolitiikalla on sitä tuettu, joutuvat yksittäiset äidit pohtimaan työssäkäyntinsä oikeutusta. Erityisesti tänä päivänä sen merkitystä lisäävät lapsen parhaaseen ja oikeuksiin liittyvät keskustelut. Äiti on edelleen yleisesti se vanhempi, jota sijoitetaan kotiin olemaan läsnä ja saatavilla lasten tarpeiden vuoksi. Jotta äiti voisi rakentaa identiteettiään hyvänä äitinä hän voi joutua tekemään sen rajaamalla elinpiirinsä kotiin ja tekemällä ”sitä semmosta kauheen tunnollista työntekoa äitinä”, kuten Marja.

Läsnäolon vaatimukset kuten monet muutkin äitiyteen liittyvät kysymykset, joissa naiset joutuvat tekemään valintoja, sisältävät eettisiä näkökohtia. Nais-tutkijat ovat tuoneet esiin ja myös kritisoineet yleisiä moraalikäsitteitä, jotka pohjautuvat miesten julkisilla areenoilla hankkimisiin kokemuksiin. Tällainen moraaliperustuu yksilön vapaudelle ja riippumattomuudelle ja korostaa oikeuksien näkökulmaa. Moraalikoodit ovat tämän näkemyksen mukaan keskinäisiä sopimuksia. Myös ”hyvä” on henkilökohtainen asia, ja ihmisten pitää olla vapaita edistämään omia pyrkimyksiään kohti tätä hyvää. (Meyers & Kittay 1989, 5, 13.) Carol Gilligan (1982, 1986, 1987) on tuonut esiin merkittävässä²² analyysissään, kuinka naiset rakentavat moraalinsa suhteessa muihin ihmisiin. Tällöin vastuu, hoiva ja huolenpito (responsibility and care²³) moraalisisina toimintaa ja ajattelua ohjaavina ulottuvuuksina korostuvat (Ks. myös Svenhuijsen 2000; Kittay 1997; Meyers 1997; Komulainen 1994; Tronto 1993; Noddings 1984). Äitiyden ollessa kysymyksessä nämä toisistaan poikkeavat moraalikäsitteet törmäävät. Yhtäältä naiset haluavat laajentaa omia rajojaan, mikä tarkoittaa oman henkilökohtaisen ”hyvän” edistämistä niin kodin piirissä kuin sen ulkopuolellakin. Tämä näyttäisi edellyttävän vastuun kantamisen vähenemistä ja jakamista muiden kanssa. Toisaalta naiset tuovat äiteinä esiin, kuinka tärkeää on huolehtia lasten tarpeista ja kuinka he haluavat kantaa vastuuta lapsen hoivaamisesta ja huolenpidosta. Riittävästi vastuuta ja emotionaalinen ja fyysinen yhteys lapseen tuovat äidille ”hyvää”. Nel Noddings (1984) Gilliganin tavoin korostaa huolenpitoon liittyvässä moraalissa myös kykyä huolehtia ja kantaa vastuuta itsestään.

Sekä Nel Noddings (1984) että Fisher ja Tronto (1990; ks. Svenhuijsen 2000, 12) kiinnittävät huomiota hoivan eri näkökulmiin. Hoivassa ei ole kyse vain hoivan antamisesta ja saamisesta vaan myös kyvystä ottaa vastaan hoivaa. Erityisesti viimeksi mainittua ulottuvuutta ei ole juurikaan käsitelty tutkimuksissa. Fisherin

ja Tronton esiin tuomat hoivan ulottuvuudet sopivat hyvin myös välittämisen ja huolenpidon etiikkaan. Heidän mukaansa hoiva on nähtävissä ensinnäkin *piittaamisen* (caring about) näkökulmasta, jossa korostuvat hengissä pysyminen ja hyvinvointi. Tätä ulottuvuutta vastaava arvonäkökulma on huomioon ottaminen. Toinen ulottuvuus on *välittäminen* (caring for). Välittäminen edellyttää valmiutta konkreettisiin hoivatoimenpiteisiin. Tätä vastaava arvonäkökulma on vastuu. Kolmanneksi merkittäväksi nousee *huolenpito* (taking care of), jota esiintyy arkipäivän hoivatyön käytännöissä. Pätevyys on tässä tarvittava arvonäkökulma. Neljäntenä ulottuvuutena on *hoivan vastaan ottaminen* (receiving care), jota vastaava arvonäkökulma on suojeus.

Äitiyden näkökulmasta välittämisen ja huolenpidon etiikassa piittaaminen ja siihen liittyvä huomioon ottaminen tulevat esiin siinä, että äidit puhuvat lapsen tarpeiden ensisijaisuudesta. Kyse on lapsen hengissä selviämiseen liittyvistä arkipäiväisistä asioista, esim. riittävästä ruoasta, levosta, terveydestä huolehtimisesta, ohjaamisesta ja empatiasta. Välittäminen puolestaan liittyy siihen, että äiti tuntee aikuisena vastuuta näiden lapsen hyvinvointiin liittyvien tarpeiden täyttämisestä ja toimii sen mukaisesti. Kolmas ulottuvuus on yhdistettävissä helposti hoivatyöhön, mutta äitiyden näkökulmasta sen voisi nähdä merkitsevän sitä prosessia, jossa äiti suhteessaan lapseen ”kasvaa” tehtäviensä tasalle. Äiti aktiivisena toimijana pyrkii huolehtimaan lapsesta niin hyvin kuin pystyy. Hoivan vastaanottaminen voisi vastata sen tunnustamista, että äitinä ei voi olla koskaan täysin valmis ja hyväksyy myös uupumiset ja epäonnistumiset. Tämä edellyttää, että sekä äidit itse että ’toiset’ näkevät äitien tarvitsevuuden ja haavoittuvuuden äitiydessään. Äidit tarvitsevat tukea, välittämistä ja huolenpitoa.

Sekä oikeudenmukaisuus että vastuun kantaminen ja huolenpito moraalisisina kysymyksinä ja toiminnan perusteena olevina ajattelutapoina tulevat naisten elämäkertomuksissa esiin. Oikeudenmukaisuuden kysymykset kietoutuvat erityisesti arjen toiminnoista vastuun jakamiseen äidin ja isän välillä. Katri Komulaisen (1994) tavoin näen tässä yhtäältä vastuun, huolenpidon ja välittämisen ja toisaalta oikeudenmukaisuuden välisen dialogin ja vuorovaikutuksellisen suhteen. Tämän dialogin mukaisesti on tulkittavissa myös Inkan luopuminen lapsen huoltajuudesta. Yhtäältä sen voi tulkita puhtaasti oikeudenmukaisuuskysymyksenä; ainakin Inkan näkökulmasta on oikein, että isä ottaa vastuun ja huolenpidon lapsesta. Kun tulkin-taan otetaan mukaan huolenpitoon ja välittämiseen liittyvä moraalinen, Inkan toiminta on nähtävissä myös itsestään huolehtimisena. Tämä on edellytyksenä sille, että hän voi ylipäätään toimia välittämisen ja huolenpidon moraalin mukaisesti.

Äitien velvollisuudet ja isien oikeudet

Naiset ovat kohdanneet äitiyteensä liittyvissä elämäntilanteissa erilaisia viranomaisia ja ammattiauttajia. Elämäkertomuksiin sisältyy tarinoita kohtaamisista lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden, terapeuttien, asianajajien ja tuomareiden kans-

sa. Nämä kohtaamiset liittyvät raskausaikaan ja synnytykseen, lapsen tai äidin omaan pahoinvointiin tai erotilanteen kysymyksiin. Suuri osa näistä kohtaamisista on äitien kokemuksissa ja heidän näkökulmastaan katsottuna epäonnistuneita, ja niihin on liittynyt ulkopuolisuuden ja objektiivisuuden kokemusta, tunnetta siitä, että ei ole tullut kuulluksi tai on tullut kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti. Viranomaiset edustavat yhteiskuntaa, sen normeja ja heille asemansa vuoksi annettua valtaa, jota he käyttävät määritellensä lapsensa huollosta taistelevan naisen äitiyttä. He päättävät osaltaan siitä tilasta, jossa nainen voi äitiyttään toteuttaa. Näissä tilanteissa viranomaisen toimien ja puheen kautta naiselle osoitetaan äitiyden rajat kulttuurisessa tilassa ja suhteessa lapseen.

Lapsen huoltoon ja asumiseen liittyvissä kysymyksissä viranomaisten tehtävänä on lain antamien velvoitteiden mukaan arvioida vanhemmuutta, josta lain avulla on tehty sukupuolineutraalia²⁴ (Pyllkkänen 1996). Vaikka laki toimii viranomaisen toimintaa ohjaavana ja määrittävänä tekijänä, ovat kohtaamisissa mukana aina ihmiset omine kokemuksineen, asenteineen ja arvostuksineen. Kulttuurinen tila, jossa toimitaan, vaikuttaa asiakkaan ja työntekijän toimintaan ja tunteisiin. Sukupuolineutraalista vanhemmuudesta huolimatta tai sen lisäksi näissä kohtaamisissa ovat mukana sukupuoleen sidotut käsitykset äitiydestä ja isyydestä.

Äitien kertomuksissa tapaamisista eri viranomaisten kanssa on luettavissa joitakin vallitsevia kulttuurisia käsityksiä äitiydestä ja isyydestä. Koska kysymyksessä on viranomaisten toiminta äidin kokemana ja kertomana, on niistä mahdotonta lukea ja arvioida työntekijöiden tosiasiallista työskentelyä. Jotkut äidit kertovat sosiaalityöntekijöiden tai lastenvalvojien kanssa kohtaamisistaan, joissa nämä eivät äidin mukaan ole nähneet pulmia lapsen asumisessa isän luona siksi, että isä on ollut väkivaltainen äitiä kohtaan. Tämä herättää äideissä kummastusta. He ovat toivoneet työntekijän puoltavan lasten asumista äideillä ja toivoneet tukea näkemyksiinsä viranomaiselta. Näin on ollut esimerkiksi Inkan tapauksessa. Hän on itse myöntynyt antamaan lapsen asumaan isän kanssa. Syynä tähän ovat olleet muun ohella taloudelliset kysymykset, joissa isä ei ole suostunut äidin ehdotuksiin. Äiti on nähnyt parhaimmaksi lapsen huolenpidon kokonaisvastuun siirtämisen isälle. Inka ei saa tukea lastenvalvojalta ajatukselleen isän sopimattomuudesta lapsen päävastuulliseksi huoltajaksi.

Mä aattelin, että se olis vähän se lastenvalvoja miettinyt sitä, että onko se ihan asiaa lähteä sen lapsen sen isän luo kuitenkin. Koska silloin kesällä kun tää pahoinpitely tapahtui, niin tää lapsi näki sen tilanteen. Tän mä toin sille lastenvalvojalle esille ja se ei ottanut sitä... jos se nyt pahoinpiteli äidin, niin ei se välttämättä lapselle mitään tee. Niin että kili, kili, varmaan ois lastensuojeluunkin pitänyt ottaa yhteyttä tällä kohtaa. Ja tota se sit, kun mä pääsin kotiin niin sitten se tyttöhän sano, ettei hän isän luokse muuta (liikuttuneena kertoo) ei hän sen kannikalan luokse muuta. (Inka)

Pohtiessaan lapsen parasta asumisjärjestelyissä jotkut äidit luottavat siihen, että isä ei kuitenkaan pahoinpitelä lasta. Tulkitsen äitien ja työntekijöiden näkökulmaa

isän väkivaltaisuutta kohtaan erilaisissa konteksteissa. Äidin näkökulma perustuu yksilölliseen kokemukseen, kun taas viranomaisen pikemminkin kulttuuriseen kontekstiin. Äideillä pari- ja perhesuhdeväkivaltaan liittyvä kokemus on pelko. Lasten jäädessä väkivaltaa käyttäneen isän luo äiti ei välttämättä pääse eroon pelon hallitsemasta tilasta. Epävarmuus isän kyvyistä ratkoa erimielisyyksiä ja kiistoja muutoin kuin väkivaltaisesti jää vaivaamaan. Äiti voi myös pelätä, kuten Katri, että väkivalta lasten kodissa toistuu isän ja uuden kumppanin suhteessa. Tulkitsen, että äideille on tärkeää selittää pois lapsen hyvinvointia haittaavat tekijät. Tämä voi olla keino lievittää omaa lapsen asunistratkaisusta koettua syyllisyyttä ja tuskaa.

[E]t mulloli hirveen ristiriitainen olo siitä. Et toisaalta mä aattelin, että sehän on niitten niinkun koti, et miksei ne niinkun toisaalta vois, mutta sit taas kun mä aattelin et mä oon hirveesti pelännyt sitä, että tai vieläkin tavallaan, et mitä jos, kun mä en usko et se on hakenut mitään apuu, et mitä jos se (väkivalta) taas alkaa.(Katri)

Sosiaalityöntekijöiden ja muiden viranomaisten hyväksynnän lapsen asumiselle väkivaltaisen isän luona voi tulkita heijastelevan yhtäältä tasa-arvoisen vanhemmuuden ideaalia, jossa oikeuksiin perustuvan moraalien mukaan miehille pyritään luomaan äitien kanssa tasaveroiset mahdollisuudet isyyteen. Toisaalta tulkitsen sen ilmentävän yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme esiintyvää miehen väkivallan hiljaista hyväksyntää. Läheisissä suhteissa tapahtuva väkivalta pyritään näkemään yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvänä problematiikkana, jolloin se on helppo sulkea ulos keskusteluista yhteiskunnallisista järjestyksistä, kuten sukupuolten välisistä vallan ja tasa-arvon kysymyksistä (vrt. Husso 2003, 322–323; Hearn 1996). Kolmanneksi hyväksynnän taustalla voi nähdä myös perheväkivallan²⁵ rajoittamisen koskemaan vain naisen ja miehen keskinäistä parisuhdetta, josta lapsi rajataan ulos ikään kuin lähisuhteissa tapahtuva väkivalta ei koskettaisi häntä lainkaan (Oranen 2001). Parisuhdeväkivaltaa tutkiva Suvi Keskinen (2004) on huomannut, että perheneuvolan työntekijät puolustavat lapsen asumista väkivaltaisenkin isän kanssa viittaamalla ”mahdollisuuksien isyyteen”. Tämä viittaa isien oletettuun kykyyn ja haluun toimia isänä tulevaisuudessa silloinkin, kun isät eivät ole osallistuneet lainkaan tai juuri lainkaan lapsesta huolehtimiseen. Tämä tapahtuu esimerkiksi siten, että isien, jotka eivät ole isyyttään aikaisemmin juuri toteuttaneet muun muassa olemalla tapaamatta lasta tai jättäen lapsesta huolehtimisen äidille yhdessä asuttaessakin, katsotaan kuitenkin olevan potentiaalisia hyviä isiä tulevaisuudessa.

Joskus äiti joutuu kohtaamaan tilanteen, jossa väkivalta jatkuu lasten pahoinpitelynä.

Koska tämmösiäkin sille lastensuojeluviranomaiselle esimerkiksi, että mun tyttö sanoi, että isi on lyönyt häntä. No mä soitin heti. No sit me oltiin siä kuulusteluissa, niin isä on sanonut et se ei oo lyönyt. Mä sanoin et aha, et jääks tää nyt niinkun tähän. No isä on sanonut, et se ei o lyönyt. No sanohan isä, et

se ei oo muakaan lyönyt, vaik se on mua lyönyt, et eihän se noin voi mennä. No nyt on kaikki asiat hyvin. Mä sanoin, et mun mielestä ei o. Niin kuin ei ollutkaan. [...] [M]ä soitin sille, joka on tehnyt meidän sopimuksen. Mä soitin lastensuojelunaiselle. Mä kävin oikeusaputoimistossa. Mä oon käynyt poliisin luona. Mä oon käynyt vaikka missä. Mun mielestä lastensuojeluviranomaiset ja se sosiaalityöntekijä... jos mä olen kertonut asian niille ja sit mies meni sinne, niin se aina kääntyy mun päälle. Itse asiassa sitä koko asiaa ei ollutkaan, tai mää olin puhunut soopaa. Ni mä aattelin, et tää ei voi olla näin, oonksmä jotenkin, et kun mä oon äiti ja mulla ei o niitä lapsii ja mä haluan että niitten asiat on just hyvin, et mä en ookaan niinkun, et mä oon vaan tollanen roska, jota heitellään ja kaikki uskoo vaan mun ex-miestä. (Johanna)

Johanna on joutunut tilanteisiin, joissa hän kokee että häntä ei ole uskottu vaan isä on ollut uskottavampi huolimatta siitä, että tämä ei puhu totta. Judith Lewis Herman (1992, 75) kiinnittää huomiota siihen, että väkivaltaiset henkilöt käyttäytyvät yleisesti kuten muutkin ihmiset, jolloin muiden ihmisten kuin väkivallan kohteena olevan on vaikeaa uskoa väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

Katrilla on samanlainen kokemus kuin Johannalla. Hän kertoo lasten isän kieltäneen sosiaalityöntekijän luona kaikki väkivallan toimet ja syyttänyt niitä Katrin tekemiksi. Katri koki näissä tilanteissa, että häntä ei uskottu, koska mies osasi valehdella vakuuttavasti ja olla uskottava. Niinpä hänelle oli lopulta yllätys sosiaalityöntekijöiden antamassa lausunnossa lasten asumisesta, että nämä toivat esiin ymmärtäneensä miehen väkivaltaisuuden Katrila kohtaan. Siitä huolimatta ja vaikka miehen väkivalta oli erityisen raakaa, lasten asumista suositettiin isälle. Lausunto oli Katrille kova isku.

Nyt mä aattelin, kun päätty... Silloin kun tehtiin sitä tutkimusta siis, mä olin niin loppu kun mut ois hakattu, kun mä tulin sieltä pois, et se oli jotain ihan uskomatonta. Siis jotain aivan tajutonta. Ja sitten justiin niin mullon ollu tähän asti semmonen, et jos mä rupeen jollekin ulkopuoliselle selittää noita asioita, niin mä rupeen aina itkeen. Joka jumalan kerta. Niinkun just tosta varsinaisesta jutusta. Sit mä aattelen, no nyt mä oon sit parantunut, kun mä en enää itke. (Katri)

Miesten kyseessä ollessa kulttuuriset käsityksemme ohjaavat meitä kertomaan kelvollisen isän tarinaa myös väkivaltaisesti käyttäytyvistä miehistä, mikä osoittaa isyyden tilan rajojen joustavuutta. Äitiyden kulttuurisesti ahtaat rajat puolestaan tulevat esiin siinä, mitä äideille sallitaan. Johanna kertoo erotilanteesta, jossa mies on muuttamassa pois yhteisestä kodista. Vanhemmat ovat sopineet, että nuorempi lapsi asuu äidin ja vanhempi lapsi isän kanssa. Mies saa Johannan kertoman mukaan sosiaalityöntekijältä lausunnon asunnon hakemista varten. Sosiaalityöntekijä ei ole koskaan tavannut äitiä, mutta toteaa lausunnossaan äidin olevan henkisesti erittäin väsynyt ja että lasten olisi parempi asua isän luona. Tämä loukkaa Johannaa, etenkin kun se on hänen mukaansa valheellista. Tämän jälkeen mies Johannan

mukaan painostaa häntä ja Johanna suostuu molempien lasten muuttamiseen isän luo. Johannan suhteen näyttäisi siltä, että sosiaalityöntekijän toimintaan ovat voineet vaikuttaa juuri kulttuuriset käsitykset väsyneen tai mielenterveysongelmaisen äidin kyvyttömyydestä vanhemmuuteen. Meidän on vaikeaa hyväksyä äitiydessä heikkoutta, koska ”vahvan naisen ja vahvan äidin hahmo seikkailee niin taajaan kulttuurisessa kuvastossamme”, kuten Eeva Jokinen (1996, 189) asian ilmaisee.

Naisen kannalta tarkastellen tilanteet, joissa väkivaltaa käyttänyt mies saa asua lapsen kanssa, ovat pulmallisia ja omiaan murentamaan uskoa oikeudenmukaisuuteen. Oikeudenmukaisuus on yksi yleinen moraalinen hyve, jota voi kohtuudella edellyttää kanssaihmisiltä, niin viranomaisilta kuin läheisiltään. Monet äidit kokevat epäoikeudenmukaisena sen, että isä, joka ei ole osallistunut aikaisemmin juuri lainkaan perheen yhteisestä arjesta huolehtimiseen, saa lapsen luokseen asumaan. Naisten mukaan viranomaiset eivät ota huomioon heidän kokemustaan äitinä. Naisilta edellytetään ja he myös itse vaativat itseltään moraalisesti kestäväää toimintaa, kuten vastuunkantoa ja huolenpitoa äiteinä. Kertomusten perusteella näyttäisi siltä, että isyyteen ei liitetä samoja periaatteita. Isyyden arvioinnin perustana näissä tilanteissa voi nähdä universaalien oikeuksiin pohjaavan moraalin. Joidenkin äitien kaipaama oikeudenmukaisuuden näkökulma sen sijaan olisi vaatinut pikemminkin Carol Gilliganin (1982) hahmottelemaa vastuun ja hoivan moraalialia.²⁶

Tilanne, jossa vanhemmat ovat arvioitavina lapsen asumista koskevan ratkaisun vuoksi, voi johtaa herkästi luottamuspulaan lausuntoa käräjäoikeudelle antavia työntekijöitä kohtaan. Äidille voi helposti syntyä kokemus myös siitä, että hän ei tule kuulluksi ja että hänen vuosien panoksensa lasten hyvinvoinnin hyväksi ei ole minkään arvoinen. Katrilla tällainen luottamuspula syntyi perheneuvolan työntekijää kohtaan.

Ja sit lapset kävi sä kerran jossain vaiheessa ja olikse ne yksin kummankin, joo et mä kävin niitten kaa ja mies kävi niitten kaa kerran. Ja sit kun me oltiin sä niin me juteltiin periaatteessa vaan kolmisteen oikeastaan sitten ja sit se jotain selitti se vanhempi nainen, että tyttärellä joka oli silloin kahdeksan, niin selitti että sinähän voit taiteen kautta purkaa näitä sinun sisäisiä patoutumia suunnilleen (-) niin mä aattelin, et ei herrajumala, et siis nyt ei oo kyllä ihan oikeessa paikassa. Et ainakaan lasten kannalta ei ollut mitään hyötyä. Mut siellä oli kuitenkin semmonen jännä juttu, [...] niin tota tää vanhempi nainen alko mulle sit siinä sanoon, miks sä haluat että ne muuttais, miksä haluaisit nähdä niitä enemmän, että eiksä niin kuin voi olla silleen, et vaikka niinkun vanhempi asuis Kiinassa ja lapsi Suomessa ja olla ihan hyvät suhteet. Mä aattelin, et varmaan se on mahdollista, mut et emmä nyt semmosta halua ainakaan (-) ... (Katri)

Vaikka Katri oli järkyttynyt sosiaalityöntekijöiden lausunnosta suositella lasten asumista isän luona, oli hän tyytyväinen siihen, että he olivat ymmärtäneet miehen väkivaltaisuuden ja suositellivat tälle hoitoon hakeutumista. Tällaisessa tilanteessa työntekijät tekivät ehkä sen, minkä katsoivat oikeaksi ja mahdolliseksi. Vastuu väkivaltaisen miehen hoitoon menemisestä jää kuitenkin aina hänelle itselleen.

Katrin kannalta tilanne pakotti hänet etsimään hyviä puolia ratkaisusta voidakseen hyväksyä sen ja nähdäkseen sen lasten kannalta parhaana mahdollisena ratkaisuna.

Lapsen huoltajuuteen ja asumiseen liittyvä lainsäädäntö heijastelee postmodernin yhteiskunnan yksilöllistymistä ja yksilön vastuun korostamista. Laki antaa vanhemmille mahdollisuuden sopia lapsen liittyvistä kysymyksistä eron jälkeen, mihin sisältyy olettava vanhempien keskinäisestä tasa-arvosta ja ei-hierarkkisesta vallattomasta asetelmasta. Inkan elämäkertomuksen episodissa käynnistä lastenvalvojan luona on luettavissa viranomaisen pitäytyminen työskentelyssään sukupuolineutraalin vanhemmuuden ja tasa-arvon tilassa. Kysyessäni Inkalta, miten lastenvalvoja suhtautui Inkan esiintuomaan perheväkivaltaa, hän kertoo:

Kirsi: Mua kiinnostaa ihan, että puuttuko tää lastenvalvoja, jonka luona kävitte tätä sopimusta tekemässä niin siihen, että ...

Inka: [Ei. Hän aatteli asian sillä tavalla, että täällä sovitaan vain valmiita asioita. [...]] Niin se epäili, että mä rupeisin viä riiteleen siitä asiasta.

Tasa-arvoisen vanhemmuuden idea voi olla ideaali, mihin pyritään ja mitä kohti kuljetaan. Esimerkiksi kotitöiden jakautuminen äitien ja isien kesken on edelleen kaukana tasa-arvoisesta työtaakan ja vastuun jakamisesta suomalaisessa yhteiskunnassa (Pääkkönen 2002). Samoin esimerkiksi pari- ja perhesuhdeväkivalta koskettaa edelleen suurta joukkoa äitejä (esim. Husso 2003), mikä merkitsee epätasa-arvoa myös vanhemmuudessa. Keskustelu kotitöiden jakautumisesta perheissä on saanut vain heikosti huomiota osakseen suomalaisessa keskustelussa (vrt. Vuori 2001), mikä heijastelee mielestäni äitien työtaakan ja väsymyksen syiden näkymättömyyttä ja arvostuksen puutetta. Lainsäätäjällä on kenties ollut halu turvata isille paremmat edellytykset saada asua lastensa kanssa eron jälkeen. Kiinnittämällä enemmän huomiota vastuun, sitoutumisen tarpeen ja hoivan kysymyksiin elämän moraalisisina lähtökohtina ja arjen tosiasiallisille sukupuolittuneille käytännöille voimme todennäköisesti edistää paitsi äitien ”hyvää”, myös isien laajempaa vastuunottoa vanhemmuuteen liittyvistä arjen rutiineista ja vuorovai-
kutussuhteista, lasten hoivasta ja huolenpidosta.

5 IDENTITEETIN RAKENTUMISEN RELATIONAALISUUS

Naiset elävät ihmissuhteiden verkossa, jossa perheenjäsenet ja muut ihmiset kietoutuvat hänen elämäänsä (Hanmer 1996). Äitiyden näkökulmasta tärkein on äidin ja lapsen suhde. Äitiysidentiteetti ei kuitenkaan rakennu pelkästään äidin ja lapsen välisessä suhteessa. Se rakentuu relationaalisessa tilassa, joka muodostuu kaikista äitiyden kannalta merkittävistä suhteista. Näitä ovat esimerkiksi äidin ja lapsen isän välinen suhde, johon kietoutuvat niin parisuhde kuin vanhemmuuskin, sekä suhteet muihin merkittäviin toisiin. Relationaalisella tilalla on kaksi ulottuvuutta. Yhtäältä se viittaa siihen, että tila itsessään – niin fyysisenä kuin mentaalisenakin – voidaan määritellä relationaaliseksi, sosiaalisten suhteiden ja käytäntöjen kautta muodostuvaksi. Toisaalta viittaa sillä identiteetin rakentumiseen, joka tapahtuu aina suhteessa muihin. Relationaalinen tila on sukua sosiaalipsykologi Kenneth Gergenin (1997) käyttämälle relationaalisen minän (relational self) käsitteelle, jolla tarkoitetaan suhteista muodostuvaa minäkäsitystä.

Nancy Chodorow (1978) esittää, että äitinä olemiseen vaikuttaa muun muassa oman äidin malli. Toisin sanoen oma kokemus lapsena olemisesta vaikuttaa omalta osaltaan naisen tapaan olla äiti. Äitinä nainen saattaa tiedostamattaan tai tietoisesti toimia samoin kuin oma äiti on toiminut. Äitiyden mallia on mahdollisuus myös toteuttaa oman äidin mallista poiketen (Nousiainen 1996, 80). Äitiysidentiteettiin ei vaikuta pelkästään oman äidin tapa toimia ja olla äiti. Jokainen meistä reflektoi itseään ja rakentaa identiteettiään suhtissaan muiden ihmisten kanssa. Näissä vuorovaikutustilanteissa saadaan jo muodostuneelle kuvalle itsestä sekä kirkastavia että hämärtäviä tai vääristäviä heijastuksia. Identiteetin rakentaminen on jatkuva prosessi, ja sitä tapahtuu kaikissa vuorovaikutustilanteissa muiden ja etenkin merkittävien toisten kanssa.

Tutkimuksessani lähdän siitä, että haastateltava kertoo juuri niistä henkilöistä, jotka hänen elämässään ovat ja ovat olleet näitä merkittäviä toisia. Äitiysidentiteetin näkökulmasta tarkasteltuna näitä merkittäviä toisia ovat paitsi omat lapset ja lasten isä myös omat vanhemmat, sisarukset ja sukulaiset, lasten isän vanhemmat ja sukulaiset sekä ystävät. Tässä luvussa keskityn äidin ja lapsen väliseen suhteeseen. Sitä on kuitenkin täysin mahdotonta tarkastella muista, molempien elämässä

merkittävistä suhteista irrallaan. Käsitellyiksi tulevat jossain määrin myös äidin, isän ja lapsen keskinäiset suhteet, kuten myös suhteet olennaisiin läheisiin.

Sosiaalisissa suhteissa kiinnitän huomiota kahden kertomuksissa esille tulleen äitiyden tilallista ulottuvuutta rakentavan tekijän ympärille. Toinen näistä on äidin saama tuki ja toinen se puute, joka pahimmillaan esiintyy totaalisenä hylkäämisenä. Lapsistaan erilleen muuttaminen on tutkimukseni naisille ollut äitiyden käännekohta. Yhtäältä äitinä toimimiseen käytettävissä oleva aika eli, lasten kanssa vietettävä aika, on vähentynyt. Toisaalta äitiysidentiteetin rakentamisen tila niin suhteiden kuin kodin näkökulmasta muuttuu²⁷. Haastateltavien minulle kertomissa tarinoissa on luettavissa kuvauksia äitiydestä ennen ja jälkeen eron sekä lisäksi jonkinlaisia välitilan tai siirtymien kuvauksia perheenäidistä lapsistaan erillään asuvaksi äidiksi.

Piensohon (2001; ks. myös Karila 1989) mukaan niiden naisten, joilla on myönteisiä odotusajan ja synnytyksen kokemuksia, on helpompi aloittaa äitiys. Mutta myös niiden, joilla on ollut vaikeuksia, on mahdollista kääntää tilanne voitoksi. Edellytyksenä tälle on, että äiti voi ja uskaltaa peilata omia kielteisiä kokemuksiaan ja saada uusia näkökulmia. Lisäksi Piensohon mukaan äiti ei pärjää yksin äitiydessään, vaan hän tarvitsee tukea sekä yhteiskunnalta että lähiympäristöltä. Piensohon tutkimus vahvistaa näkemystä, että läheisillä ihmissuhteilla on suuri merkitys jo odotusaikana äitiyden identiteetin rakentumiselle. Piensohon mukaan etenkin tunteiden käsittelylle odotusvaiheessa ja synnytyksen jälkeen tulee antaa tilaa. Vuorovaikutussuhteet määrittävät sen tilan, jossa äiti voi tunteitaan ja kokemuksiinsa läpikäymällä rakentaa identiteettiään äitinä.

Äidin ja lapsen suhteen alkutaival

Pienen pieni siemen sai alun sinussa, pienen kasvualustan, pellon jossa vilja kasvaa kunnes se puidaan pois. Siemen valtasi alaa yhä enemmän siellä jatkuvasti kasvavassa, kohoavassa, laajenevassa alustassa, tottakai saaden ravinteita, makeaa ja suolaista, vitamiineja ja roskaa. Siemen valtasi elintilaa jatkuvasti tuoden sisimpääsi auringonpaistetta, välillä synkkiä tummia ukkospilviä, jopa aika ajoin suuria pyörremyrskyjä. [...]

Mitä lähemmäksi puimisen aika tuli, sen haikeammaksi kävi pellon sisin, sillä olihan siemenen kasvaminen versoksi jotain niin sanoinkuvaamattoman kaunista, lämmintä ja mieleenpainuvaa, olihan siitä tullut osa kukoistavaa peltoa. [...] Peltoa, joka illan pimetessä, yön hiljaisina tunteina valvoessaan halusi siemenensä olevan turvassa kaikelta pahalta, suojelevansa, hellivänsä sitä pientä versoa aina, josta jonain päivänä kasvaisi suuri kaunis pihlaja kantaen monenlaisia marjoja sekä jakaen niitä myös muille. (Johanna, muisto)

Äitiys rakentuu tilassa, jota rajaavat kulttuuriset käsitykset äitiydestä, omat kokemukset ja vuorovaikutussuhteet. Vaikka äidin ja lapsen suhdetta voi pitää

tärkeimpänä näistä vuorovaikutussuhteista, ei tämäkään suhde synny tyhjiössä tai tyhjässä tilassa. Lapsistaan erossa asuvien naisten äitiyden tilan aikaulottuvuus syntyy kokemuksista ennen ja jälkeen eron. Eron jälkeinen äitiys saa uusia sävyjä, tummentaa tai vaalentaa joitakin vanhoja ja rakentuu tilassa, jota on vaikea hahmottaa. Tämä hahmottamisen vaikeus syntyy siitä, että kulttuurissamme lapsen ja äidin suhde on rakennettu vahvojen moraalikoodien varaan. Moraalikodeista poikkeamiset, kuten lapsen ja äidin erillään asuminen, särkevät ideaalin. Kuva hämärtyy, ja sitä on vaikea nähdä.

Edellä olevassa Johannan muistossa kerrotaan tuokio lapsen odotuksesta ja synnyttämisestä. Tuokio sisältää tunteita ja ruumiillisia tuntemuksia. Muistossa näkyy myös, kuinka raskauteen liittyvät tunteet vaihtelevat ja ovat keskenään ristiriitaisia. Kokemukset raskausaikana rakentavat omalta osaltaan identiteettiä äitinä. Raskausajasta ja synnytyksestä puhutaan siirtymänä (Karila 1989) tai muutoksena (Bergum 1989). Naisten odotetaan olevan erilaisia äiteinä lapsen syntymän jälkeen. Äidiksi tuleminen on paitsi fyysinen myös mentaalinen matka ajassa. Tarkkaa alkamishetkeä matkalle on vaikeaa määrittää. Se voi alkaa jo odotusaikana tai ehkä jopa ennen sitä äidin mielikuvissa lapsesta. Konkreettisimmin se voi alkaa silloin, kun äiti tuntee ensimmäiset ruumiilliset ja/tai mentaaliset tuntemukset siitä, että hänellä on lapsi kasvamassa kohdussaan. Bergum näkee liikkeen äitiyteen tapahtuvan lineaarisesti sisältäen yhdeksän kuukauden raskauden, tunteja kestävän synnyttämisen supistuksineen ja kipuineen, lapsen kulkeutumisen synnytyskanavan kautta, iäisyydeltä tuntuvan lapsen ensimmäisen parahuksen odotuksen, merkityksellisen ensikontaktin sekä lopulta ympärivuotokautisen arjen lapsen kanssa. Tapahtuman nähdään muuttavan useimpien naisten elämää dramaattisesti vaikuttaen muun muassa heidän vastuuntuntoonsa sekä tunne- ja fysiologisiin kokemuksiinsa. (Bergum 1989, 36.)

Muistossaan Johanna tekee myyttisen matkan ja avaa lukijan eteen peltomaisen, jonka muutosta voi seurata ajassa. Johanna vertaa itseään maahan, siemenen eli kohdussa kasvavan lapsen kasvualustaan. Kasvualustan, äidin, merkitys korostuu, koska se voi säädellä siemenen hyvinvointia ja kasvua antamallaan ravinteilla. Liike siemenen ja kasvualustan välillä ei kuitenkaan ole yksisuuntainen, vaan vastavuoroinen. Myös siemen vaikuttaa ristiriitaisesti kasvualustaansa. Johannan muisto on kaunis kertomus odotuksesta, syntymättömän lapsen ja äidin suhteesta, joka jatkuu määrittelemättömään tulevaisuuteen. Se on myös kertomus tunteista ja toiveista, joita äiti kuljettaa mukana matkallaan. Suhde äidin ja lapsen välillä alkaa viimeistään raskausaikana, kun naisella alkaa olla aavistus raskaudesta tai hän alkaa tuntea ensimmäisiä merkkejä ruumiissaan. Alkaa syntyä äitiyden tila, johon tulee uusia ulottuvuuksia syntyvän lapsen myötä. Tätä tilaa järjestävät paitsi arjen toiminnot, myös ne tunteet ja ruumiilliset kokemukset, jotka äitiyteen liittyvät. Äitiysidentiteetin rakentumisessa holistisen näkemyksen mukainen tilaationaalisuuden, kehollisuuden ja tajunnallisuuden yhteenkietoutuneisuus on selkeästi nähtävissä. Ruumiillisuus korostuu äidin ja lapsen ruumiiden ollessa yhtä raskauden aikana. Kokemus kuitenkin syntyy sekä ruumiillisista tuntemuksista, niihin liittyvistä ajatuksista, arjen käytännöistä ja suhteisuudesta muihin ihmisiin.

Ian Burkittin (1999, 4) sanoin ihminen aktiivisena ruumiillisena olentona sijaitsee samaan aikaan monilla ajan ja tilan tasoilla ja symbolisilla ulottuvuuksilla. Raskausaika ja lapsen syntymä ovat hetkellinen tapahtuma ajassa ja tilassa, jossa äitiysidentiteetti rakentuu.

Tuula Piensohon (2001, 152) haastattelemista naisista osa koki synnytyksen voimakkaan emotionaalisen kokemuksena, joka on ollut luonteeltaan odottamaton, harvinainen jopa mystinen ja ekstaattinen kokemus. Osa heistä tunsikin, että synnyttämisessä oli jotain uskonnollista tai mystistä: he olivat esimerkiksi tunteneet olevansa liitossa maan ja ikuisuuden kanssa. Nämä kokemukset ovat jossain määrin verrattavissa Johannan muistossaan kertomiin. Myös Martha McMahan (1995, 153) on havainnut omassa tutkimuksessaan, kuinka naiset ilmaisevat kokemuksiaan äidiksi tulemisesta mytologiaan perustuvilla aiheilla. Hillevi puolestaan tuo esiin kertomuksessaan kuinka hän koki lapsen synnyttämisen hyvin seksuaalisena.

[P]uoli yhdeksältä on alkanut synnytys illalla tosin se oli kyllä varmaan jo viikon valmistellut sitä, mutta et niin se on merkitty papereihin, ja vartin yli ykstoista laps on syntynyt. Se oli hyvin nopeeta ja totta se nyt kipeetä teki kaiken aikaa, mutta se on yks niitä voimakkaimpia kokemuksia, mitä mulla on, kun se sitten lopulta syntyy se lapsi. Se oli jotenkin semmonen oikeestaan hyvin orgastinen kokemus. (Hillevi)

Synnytykskipu kokemuksena ei välttämättä ole negatiivinen kokemus, vaan sen voima voi tehdä synnytyksestä vaikuttavan nautinnollisen kokemuksen, joka ei ole pelkästään ruumiillinen.

Kivut ja muut ruumiintunteet liittyvät olennaisesti synnytykskokemukseen ja uuden elämän luomiseen. Syntyvän lapsen tuoma onni korvaa tuskan. Johanna kirjoittaa muistossaan: ”Änkien, tunkien, puukoniskuja tuottaen punainen kukka raivasi tietä itselleen, päästäkseen kasvamaan isommaksi, suuremmaksi, tuoden lisää lämpöä ja valoa kasvualustansa elämään.” Kärsimyksestä syntyvän onnen kuvauksessa on jotain harrasta, raamatullista: kivulla pitää sinun lapsesi synnyttämän. Mikäli kipu ei ole läsnä, voi sillä olla jopa vaikutusta äidin ja lapsen välisen suhteen syntymiskokemukseen. Inka on synnyttänyt kolme lasta, joista kaksi keisarinleikkauksella ja keskimmäisen alateitse.

Jossain vaiheessa mulla on tullut semmonen ajatus, että mulla ei oo siihen lapseen ollut, tai olenko mä kokenut olevani sitten sen äiti, kun se sektiössä syntyi. Mä olin umpinukuksissa. Mä en nähnyt kun se syntyi. [...] Että mä niinkun itte koen, että se ei oo se äitisuhde niin voimakas, kun että jos sen lapsen tekee itte. [...] Tai onhan se muutenkin itte tehty, mutta se että sen näkee sen syntymisen. Kokee sen syntymisen. [...] Et sitä on leikkauksen jälkeen niin sitä on vaan niin turkasen kipee ja et tommonen on ollut mun sisässä. Et ei oo niinkun sellasta selkeetä syy-seurausyhteyttä. [...] Siinä lääkepöpperössä ni, olihan se söötti. Sellasta suunnatonta ahaa-elämystä siitä, että mä oon äiti, ei tullut. (Inka)

Toisen lapsen syntymän koittaessa Inka yritti erilaisin keinoin edesauttaa alatiesynnytystä, muun muassa ikkunoiden pesulla. Hän oli päättänyt saada kokemuksen siitä, että hän ”tekee lapsen itse”.

Tavalliset manööverit ennen synnytyssaliin menoa, nyt jo supisteli.[...] Häntä jännitti, tämä oli kaikki ns. uutta, mutta hän oli päättänyt tehdä tämän lapsen itse. Hän toivoi, että hän voisi synnyttää lapsensa miten muuten tahansa kuin selällään. [...] Sitten alkoi se odotus. Isä tuli mukaan, siitä hän oli onnellinen. Luoja, että häntä koski välillä ja välillä katsottiin, ei vielä. [...] Supistus supistuksen perään, jo ajantajukin jossain vaiheessa hävisi. Hän hörppi liikaa happea ja sai paperipussin. [...] Välillä kyljellään. Kappas sitten rupesi tapahtumaan, sikiön sydänäänät putosivat. Kaikki säikähtivät. Oltiin kontillaan, kääntyiltiin ja vääntyiltiin, väläyttelivät jo leikkaussalin hälyyttämistä. Jumalauta, ja minähän en leikkaussaliin lähde, päätti hän, teen vaikka mitä muuta tahansa, muuta tämä teen itse. (Inka, muisto)

Kun lapsi sitten syntyi tuskien ja ponnistusten jälkeen, jotka Inka muistossaan kuvaa yksityiskohtaisen tarkasti, hän saa nähdä lapsensa: ”Onneksi terve lapsi ja hän teki sen itse. Vauva oli kuin jo muutaman päivän vanha, katseli maailmaa avoimin silmin.”

[S]iinä kohtaa kun se lapsi syntyi ja mä näin sen, siinä tuli ihan erilainen tunne. Siinä on ero kuin yöllä ja päivällä. Se oli niinkun enemmän omampi. Sanotaan mitä sanotaan keisarinleikkauksesta, mut minä tiedän kaiken. [...] Sen lapsen näkee. Heti. Ja normaalinukutuksessa kun siinä on, en mä edes tiä kuinka monen tunnin viive siinä on, ennen kuin herää siitä niin kaikki on vaan ja kauheen kipeitä. Siihen joutuu niinkun enemmän keskittyyn siihen omaan kroppaansa? (Inka)

Synnytyksen aikainen kipu on helpompi hyväksyä ja sietää, kuin synnytyksen jälkeinen kipu. Omaan ruumiintunteuksiin huomion kiinnittyminen voi osaltaan häiritä lapsen ja äidin yhteyden syntymistä. Vaikka synnytykokemuksesta jää puuttumaan jotain toivottua ja odotettua ja matka äitiyteen tekee mutkan, ei se kokonaan pysty ohjamaan sivupoluille. ”Kyl mä sit kuitenkin olin äiti. Tyttö oli niin söötti. Isä oli kovasti huolehtivainen”. Inkan lausahduksessa kiinnitän huomiota hänen viittauksensa ensimmäisen aviomiehen huolehtivaisuuteen synnytyksen jälkeen. Se liittyy isän ja hänen antamansa tuen äitiysidentiteetin rakentumiseen merkittävällä tavalla. Piensoho (2001, 148) on havainnut, että synnytyksissä, joissa on käytetty erityistoimenpiteitä esimerkiksi keisarinleikkausta, äideillä on usein väsymystä, yksinäisyyttä ja surullisuutta. Äidit voivat kokea myös vieraantuneisuuden tunnetta. Inkalla oli ensimmäisen keisarinleikkauksella tapahtuneen synnytyksensä jälkeen masennusta, jonka hän tosin vasta vuosien jälkeen tunnisti sellaiseksi. Paitsi pohdintoina oman ja lapsensa välisestä suhteesta se ilmeni tilalisenä vieraantumisen kokemuksena.

Emmä missään käynyt. Tai kävimmä missään, mutta kerran sitten ulos köyräämään niitä kärryjä niin mä rupesin katteleen, et herrajumala ihmisillä on hampaat. Näin hartaasti oli katonut hampaatonta suuta. Minusta se oli aika hupaisa elämys. (Inka)

Inkan masennukselle on mahdotonta sanoa syytä. Itse hän on sitä pohtinut ja puhuu tässä yhteydessä siitä, kuinka pienen lapsen hoitaminen on yksinäistä puuhaa pääasiassa kodin seinien sisällä ja ilman tukea. Inka itse kiinnittää masennuksensa sosiaalisten suhteiden ja tuen puuttumiseen. (Vrt. Jokinen, E. 1997.) Merkityksentöntä ei liene kuitenkaan se, että nainen pyritään passivoimaan lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi synnytyksessä, mitä keisarinleikkaus äärimmillään on (Piensoho 2001; Oakley 1984).

Hillevin matka äitiyteen on toisenlainen. Vaikka synnytys kokemuksena on ollut hyvä, ei se jaksa kannatella pitkälle. Hillevi kokee joutuneensa läpi elämänsä ”enemmän tai vähemmän” lunastamaan olemassaoloaan. Tämä kokemus liittyy myös äitiyteen. Hän ei koe olevansa perinteinen äiti ja on lapsen ollessa pieni ollut työn vuoksi paljon poissa kotoa. Vaikka lapsi vauvana oli ”kauheen suloinen, mukava ja kaunis”, ei hän osannut nauttia lapsesta. Hilleville on kuitenkin tärkeää, että lapsi on tullut hänestä, hänen kauttaan ja tarvinnut häntä tullakseen siksi, mitä on. Äitiruumis ja sen kyky synnyttää on siten Hillevin identiteetin rakentamiselle tärkeä.

[L]apsen syntymä oli jotenkin semmonen ehkäpä vaan yks asia lisää siinä että koki olevansa tarpeellinen ja hyväksytyt ja sillä tavalla niinkun jollakin lailla lunasti sen olemassaolonsa naisena. (Hillevi)

Lapsen synnyttäminen, uuden elämän luominen voi rakentaa identiteettiä niin ihmisenä kuin naisenakin ja tehdä siitä tapahtuman, jossa omien rajojen kokeilu on tukemassa itselle hyväksyttävän identiteetin muodostumisesta (ks. Piensoho 2001, 150).

Raskausaika ja synnytys ovat merkittäviä äidin ja lapsen välisen suhteen rakentumiselle. Tämä suhde, kuten muutkin ihmissuhteet, on muuttuva. Ajan ja tilan muutokset synnyttävät uudenlaisia ulottuvuuksia. Etäisyys ja uudesta suunnasta katsominen tuottaa erilaisen suhteen kuin arjen käytäntöjen kuormittama läheisyys.

Niinkun mullakin on tapahtunut tän viimeisen vuoden aikana suhteessa tähän nuorempaan lapseen, että mä oon tän lapsen alkanut nähdä ihanampana ihmisenä. Se on ollut koko ajan mutta mä en oo pystynyt sitä näkemään. Sehän on sitä toimivaa äitiyttä ja mikä luo sen semmosen yhteyden äidin ja lapsen välille, mistä se lapsi tietää että hän on ok ja että äiti rakastaa häntä, että on arvokas ja tärkeä. (Marja)

Tunteilla on merkittävä osuus lapsen ja äidin välisen suhteen syntyemisessä ja äitiysidentiteetin muodostumisessa. Kykyä rakastaa ja huolehtia muista ihmisistä pidetään naisille ominaisina. Martha McMahonin (1995, 145) mukaan äidiksi tulemisella on tässä erityinen rooli. Äidiksi tuleminen sallii naisille näiden ”naisellisiksi” koettujen tunteiden ilmaisemisen. Välittäminen, vastuun kanto, hoiva ja huolenpito syntyvät yhteydestä lapseen. Niiden syntymisen prosessi perustuu sosiaaliseen ja myös kulttuuriseen vuorovaikutukseen. Yhteys ei suinkaan kaikilla naisilla synny välittömästi lapsen synnyttyä, vaan se voi kasvaa hitaasti (McMahon mt.). Kysymyksessä ei ole sisäsyntyinen naisen ominaisuus, vaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutunut suhde, joka tarvitsee aikaa ja tilaa syntyäkseen.

Äiti perheessä

Ensimmäisen miehen kuoleman jälkeen hänestä tuntui, ettei hän riitä, piti jakautua työn ja lasten ja kodin kesken. Ja sitten se yltyi, kun uusi mies tuli kuvioon mukaan. Lapset alkoivat harrastaa, kuka mitäkin. Elämän aikatauluttamista, logistiikkaa. Laita ruokaa, juoksuta sinne, juoksuta tänne. Tuntui, ettei koskaan ole tarpeeksi aikaa, edes muille, saati itselle.

Häntä oikeastaan ahdistaa, kun hän ajattelee oloaan, äitinä oloa, naisena oloa, keittäjänä oloa, siivoojana oloa, rakastajana oloa... lapsenakin oloa, mitä kaikkia rooleja hänellä on. Kaikkeen hänen täytyy riittää. Sen kolmannenkin kerran hänen on tehnyt mieli lyödä hanskat tiskiinkin. Nostaa se kuuluisa marttyyrius päätään. Toisaalta siinä on alistumista... Ei hän alistu riittämättömyyden taakan alle, hän riittää, hän on nainen. (Inka, muisto)

Inka on muistossaan tiivistänyt niitä äitiyden elementtejä, jotka toistuvat naisten elämän kertomuksissa ja kirjoitetuissa muistoissa. Äitinä olemisessa korostuu työnteko, venyminen moneen suuntaan sekä riittämättömyyden ja siitä seuraavan syyllisyyden tunne. Isien poissaolo ja tuen puute saavat merkittävät mitat suhteessa äidin elämän työn paljouteen ja raskauteen.

Eeva Jokinen (1996, 177) osoittaa tutkimuksessaan äitien väsymisestä, että selkein äitien itsensä ilmaisema kohtaaminen on puuttuva kohtaaminen. Hänen mukaansa äidit kokevat, että heiltä puuttuu aikuinen seura ja tuki, jota Jokinen kuvaa kiinnipitäväksi ympäristöksi²⁸. Jokisen tutkimuksessa äidit ovat yksinäisiä ja väsyneitä. Yksinäisyys korostuu erityisesti parisuhteessa. Oman tutkimukseni äidit vahvistavat näkemystä siitä, että suomalaisessa perheessä äidin elämä on usein yksinäistä ja liiallisen työmäärän ja vastuun kantamisen raskauttamaa. Niin puolison kuin muidenkin läheisten antama henkinen tuki puuttuu, puhumattakaan siitä että vanhemmuuden tehtävät jakautuisivat tasapuolisesti. Jaana Vuori (2001) kiinnittää huomiota siihen, kuinka vanhemmuudesta puhuttaessa isän rooli kovin usein rajoitetaan lapsenhoitoon ja kysymys kotitöiden jaosta ohitetaan. Ajan hengen mukaista on keskittyä vanhempien ja lapsen väliseen suhteeseen, jolloin erityisesti

lasten kanssa aikaansa viettävä ja touhuava isä nostetaan uuden isyyden malliesimerkiksi. Vuoren mukaan kotityöt keskustelun aiheina liitetään yksinomaan naisen ja miehen keskinäiseen suhteeseen. Sen sijaan kotitöiden jakamisen ei nähdä vaikuttavan millään tavoin lapsen kehitykseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa korostetaan ydinperheen merkitystä ja toimivuutta ja sen merkitystä myös lapsen kehitykselle. Kuitenkin sellaiset suomalaisessa perheessä vahvasti elävät kulttuurisesti sukupuoleen sitoutuneet kysymykset, kuten kotitöiden tasapuolinen jakautuminen sekä pari- ja perhesuhdeväkivalta, kilpistetään helposti vain parisuhdekysymykseksi, ei lapsiin liittyväksi problematiikaksi (vrt. Keskinen 2003).

Äitiysidentiteetin rakentamisen kannalta parisuhde lapsen isään on tärkeä. Parisuhde äitiyttä tukevana tilana sisältää vanhempien pyrkimisen yhteisvastuullisen vanhemmuuden ideaaliin, jolla tarkoitan kumppanuuteen perustuvaa vastuun ja arjen toimintojen jakamista. Siihen liittyy myös lapsen isän äidille sallima mahdollisuus käydä läpi tämän lapsen odotukseen ja synnytykseen kytkeytyviä tunteita ja se, että isä tukee äitiä niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Äidin tuen tarpeen tarkastelussa huomio kiinnittyy juuri sekä lapsen odotukseen, synnyttämiseen että lapsen ensimmäisiin viikkoihin ja kuukausiin. Nämä ovat äitiyden vaiheita, jotka ovat sekä fyysisten että psyykkisten tekijöiden vuoksi ainutkertaisia. Fyysisen uupumuksen, mahdollisten kipujen ja ruumiillisten tuntemusten sekä mielialojen vaihteluiden vuoksi äiti tarvitsee tukea. Lapsen isällä äidin lähimpänä ihmisenä on tässä suhteessa ratkaiseva rooli. Paitsi, että on kysymys yhteisestä lapsesta, on useimmiten kysymys myös asuinkumppanista eli sekä fyysisesti että psyykkisesti läheisimmästä henkilöstä.

Lapsi oli iltahuutaja. Se huusi aina. Se ei nukahtanut iltaisin ja se aina huusi jonkun ajan siitä illasta ne ekat kuukaudet. Sitten sitä piti kärrätä (haukotus) tai jotain ja kun sitä yritti nostaa kärryistä sänkyyn, niin se heräs. Ja sitten siinä tulee aika nopeesti semmoista, että vaikka Mika oli hirveen innostunut siitä, niin sitten sille tuli hirveen – olikse sattumaa vai mikä – jotain menoo siinä alussa, kaiken maailman kevät ... sählyseuran kevätjuhlat ja muuta vastaavaa. Ja sitmä ... kai sitä itte on ollut niin epävarma, niin mä tykkäsin, että eksä nyt voi jättää menemättä. [...] [S]it se alko aika paljon, et se jäi töitten jälkeen vaan jonnekin. Se tuntu ittestä hirveen pahalta. (Katri)

Epävarmuus ensimmäisen lapsen kanssa ja yksinäisyyden tunne ovat tuttuja äideille. Kun isät ovat poissa, jää vaihtoehdoksi hakea vuorovaikutussuhteita muiden aikuisten kanssa toisista samassa elämäntilanteessa olevista äideistä. Katri haki kontaktia muihin aikuisiin äiti-lapsitoiminnasta ja puistoista, joissa tapaa muita äitejä. Joillekin äideille hiekkalaatikkoäitiys ei kuitenkaan ole tyydytystä tuottava vaihtoehto. Kun toisilleen vieraat naiset pitäytyvät turvallisilla keskustelualueilla ”vaippamerkeistä ja lapsen kakan väristä”, ei se välttämättä vastaa itsellä oleviin vuorovaikutustarpeisiin.

Isä reissas paljon töittensä puolesta. Mitä sillä oli vapaata, niin se oli lapsen kanssa. Mä sit tein vaan huushollihommii. Sit mä olin taas aika yksin. [...] Mä en oo koskaan ollut semmonen hiekkalaatikon reunalla istuja. Mä en halunnut [...] siitä kakanväristä keskustella. Sitä ne just ne hiekkalaatikkokeskustelut ja mitä lapsi tekee. Milloin se nyt mitäkin on tehnyt. (Inka)

Eeva Jokinen (1996, 181–183) tuo esiin, kuinka hiekkalaatikko on suomalaisessa kulttuurissa mielletty naisiseksi ja siten hierarkkisesti alempiarvoiseksi kuin miesten keskinäisen kommunikoinnin ja kokoontumisen tilat. Hiekkalaatikkoo on hänen mukaansa pidetty jopa voimattomuuden symbolina.²⁹ Jokinen tulkitsee hiekkalaatikon osaksi äidin, kodin ja keittiön taikaympyrää eli suljetulla viivalla merkittyä tilaa, jota äidit itse myös luovat kertomalla hiekkalaatikkokokemuksistaan. Omassa tutkimuksessa tulkitseen äitien pääasiassa kielteisen suhtautumisen ja etäisyyden oton hiekkalaatikoihin äitiyden tilana niiden saamaa kielteistä kulttuurista merkitystä vasten. Naiset eivät halua asettua tilaan, jota yksinomaan äitiys hallitsee. Hiekkalaatikko äitiyden tilana on ristiriitainen yhtäältä sen sijoituessa vähäarvoiseksi äitien vaippakeskustelun tilaksi ja toisaalta siinä kilpistyy kotona lasten kanssa päivät viettävien äitien yksinäisyys näkyvällä tavalla. Tällaisesta ristiriitaisesta tilasta on vaikeaa luoda itseä ja muita sekä äiteinä että naisina tukevaa ja tyydyttävää ympäristöä.

Rakentaessaan identiteettiään äitinä naisen mielessä liikkuvat erilaiset äitiyden kuvat. Hiekkalaatikkoäitikin on yksi näistä mielikuvista. Arkisissa käytännöissä lapsen kanssa erilaiset mielikuvat ja mallit tulevat koetelluiksi. Omat kokemukset rakentavat käsitystä itsestä äitinä ja muokkaavat äidin relationaalista tilaa.

Niin sit määhän muistan, että määhän voin ottaa meidän äitistä mallia että määhän teen vaan päinvastoin kun se tekee. Et se on se malli jonka voi ottaa että on lapsille semmonen hella ja kiltti ja... niin se on ehkä se keskeisin mitä määhän haluan olla. (Marja)

Äitiysidentiteetin rakentumisen ajallis-tilallista jatkumoa kuvaa hyvin suhde lapsuuden kokemuksiin hoivasta. Oman lapsen syntymä aktivoi mukana kuljetettuja muistoja näistä kokemuksista. Näihin kokemuksiin heijastamalla rakennetaan sekä uusia tämän hetken että tulevaisuuden toivottuja kokemuksia ja rakennetaan äitiysidentiteettiä. Menneet kokemukset voivat olla joko sellaisia, joiden varaan on helppo rakentaa, tai sitten sellaisia, kuten Marjalla, joiden pohjalta täytyy lähteä etsimään muita korvaavia kokemuksia. Marjalle tällaisena etsimisen välineenä ovat toimineet kansantajuiset psykologiset teokset ja lastenkasvatusoppaat.

Määhän aloin sitten epätoivoisesti kahlata jo odotusaikana lastenkasvatuskirjoja. Kun yritti saada selvää, että miten tän elämän oikein kuuluis mennä. Tuntuu että se oma perhe oli jotain niin kummallista tai ainakin jotain semmosta mitä ei halunnut. Et jos jossain on jotain muuta. Että ei kaikilla oo tämmöstä. Ja sit jos tiesi jotain klassikkokirjoja. Muistan kun mua kiinnosti se, että mikä

on klassista. Mikä se sisältö niissä on, et sen täytyy olla jotain oleellista. Ja kyllähän kun niitä kirjoja siinä kahlas niin paljon tuli käsitystä siitä mitä se sisältö voisi olla.

Ja se on ehkä huvittavinta, että silloin kun mulla oli toi esikoinen jotain neljän ikäinen ja sillä oli joku uhmaikäkin siinä vaiheessa, kun se sano joka asiaan ei ja huusi suoraa huutoa, niin mää olin just että mitäs tommoselle tehdään. Kun ei ollut mallii sit siihenkään, että mitä tommosille huutaville sit tehdään. Ja mulla oli yks semmoinen lastenkasvatuskirja [...], niin mää luin sieltä, että lapselle on kaikista tärkein tää tunneakku, että miten se saadaan pysymään täynnä, niin että hänellä on hyvä olo. Välineet oli katsekontakti, kosketus ja lapsen ehdoilla käytetty pieni aika päivittäin. Ja se oli jotenkin se koskettaminen, minkä meidän äiti kuuli radiosta niin mää luin kirjasta, että lapsia pitää koskettaa, että lapsi voi hyvin kun niitä koskettaa. Se on jotain niin tragikoomista, mutta sieltä löyty kun vaan etsii.

Semmosia niinkun elämän perusasioita tavallaan. (Marja)

Liiallinen työtaakka, aikuisen tuen puute, yksinäisyys ja äitiys koko identiteetin keskeisimpänä alueena ovat muiden muassa niitä tekijöitä, jotka osaltaan vaikuttavat naisen tekemiin ratkaisuihin elämässään. Vaikka äitiydestä nautitaan, voi se käydä uuvuttavaksi. Nautinto syntyy lasten kanssa olemisesta, mutta uupumus ja raskauden kokemus kaventaa kokemusta itsestä moniulotteisena naisena, osa itsestä katoaa. Tuen puute ja uupumus ovat äidin elämän tragedioita. Tragiikkaa voi liittyä myös tehtyihin ratkaisuihin, mutta niiden muisteleminen voi satuttaa. Tragediaa halutaan etäännyttää tulkitsemalla se komediaksi.

Että se on ollut henkisesti hirveen rankkaa aikaa. [...] Mä en edes itse muista ihan siitä (nuorimmaisen) vauva-ajasta. [...] Mutta ne kuusi vuotta meni silleen, että eihän siinä hoidettu parisuhdetta. [...] Sitä oltiin vain äiti ja isä. [...] Mut sit mä olin yhden kerran ulkona ja tapasin tän miehen, niin tuli ensimmäisen kerran semmoinen olo, että mua kohdellaan jonain muunakin kuin kotitalouuskoneena tai äitinä. Että joku näkee mut ihan naisena. Tällai tää kuulostaa hyvin koomiselta, mutta sillä hetkellä se oli varmaan tavallaan helpotus, kun tuli tunne, että mä voin olla jotain muutakin. (Reija)

Parisuhdetarinat: kiinnittymisen pulmia ja tuen puutetta

Parisuhdetarinat ovat merkittävä osa kaikkien haastattelemiени naisten kertomuksia. Ritva Nätkin (1997, 193–195) kiinnittää huomiota tutkimuksessaan avioliiton ja miehen keskeiseen esiintymiseen naisten omaelämäkertoisiin sisältyvissä äitiystarinoissa. Äitiydestä puhuttaessa naiset puhuvat samalla myös isistä (ks. myös Katvala 2000, 51). Riitta Jallinonja (2000) on vertaillut eronneiden ja vasta-

naineiden puhetta avioliitostaan. Hän toteaa, että erokokemuksen ja pettymyksen vuoksi eronneilla on pyrkimystä liioitella muun muassa odotuksiaan, joita heillä on ollut avioliiton suhteen. Jallinoja toteaa myös, että erokokemus saa eronneet tarkastelemaan menneisyyttä eri tavalla kuin vastanaineet. Tämä käy hänen mukaansa ilmi esimerkiksi siitä, että eronneet useammin ilmaisevat kuvitellessaan avioeron mahdollisuuden omalla kohdalla. Elämän kuluessa uusissa elämäkokemuksissa on aina mukana jotain menneistä kokemuksista ja uudet kokemukset voivat muuttaa menneiden kokemusten uudelleen tulkintaa. Tällöin myös näistä menneistä elämäkokemuksista kerrottaessa uusien kokemusten mukanaan tuoma tulkinta on tuotetussa kertomuksessa mukana.

Tässä tutkimuksessa erotarinat ovat syntyneet tilanteessa, jossa erosta on kulunut eri pituisia aikoja. Tällöin erotarinaa eli siihen, mitä ja miten parisuhteesta ja omista kokemuksista kerrotaan, vaikuttavat monenlaiset seikat. Ensinnäkin aikaperspektiivi vaikuttaa muistin kautta. Muistamme erityisesti sellaiset kokemukset ja tapahtumat, jotka ovat jollakin tavoin olleet itsemme kannalta merkittäviä. Tällaisia tapahtumia voivat olla esimerkiksi pari- ja perhesuhdeväkivalta tai muut identiteettiä murentavat kokemukset. Toiseksi eroon liittyvät tapahtumat ovat ajallisesti lähempänä, kuin parisuhteen alkuun liittyvät kokemukset, jolloin ne muistetaan paremmin. Parisuhteen alkuaikojen eli romanssivaiheen, kuten Jallinoja (2000) tätä vaihetta kutsuu, hyvät kokemukset voivat olla muistikerrostumissamme taka-alalla. Kolmanneksi aikaperspektiivi voi olla merkittävä tekijä siinä suhteessa, mikä kertojalla on kertomishetkellä entiseen kumppaniin tai siinä, miten suhde on eron jälkeen muuttunut.

Symbioosi

Kun lapsi oli 12-vuotias, nainen päätti muuttaa omaan elämään, etsimään yhä itseään ja pois symbioosisista, missä kaikki olivat yhtä aikaa paikalla, mutta eivät toisilleen läsnä. (Hillevi, muisto)

Parisuhdekuvaukset ovat voittopuolisesti sen ongelmien kuvausta. Hyvistä ajoista voidaan mainita, mutta niistä ei kerrota laveasti. Haastatellut äidit keskittyvät parisuhteesta kertoessaan niihin seikkoihin, joilla on ollut merkitystä parisuhteen päättymiselle ja toisaalta myös omalle lähdölle perheestä. Tämä on ymmärrettävissä suhteessa kerrontatilanteeseen, jossa minä tutkijana olen halunnut tietää nimenomaan heidän äitiydestään lapsistaan erossa asuvina äiteinä. Olen tulkinut tämän siten, että heillä on ollut tarve tulla ymmärretyksi äiteinä, jotka ovat jättäneet lapsensa. Tämä on tärkeää myös oman äitiysidentiteetin rakentamisen kannalta, jossa elämäkerronnalla on oma tehtävänsä. Äideillä on tarve tulla hyväksytyksi tämän kulttuurisesti tuomittavissa olevan teon tekijänä.

Parisuhdetarinoissa on kolme selvästi muista poikkeavaa tarinaa. Näitä tarinoita voisi nimittää symbioottisiksi parisuhdetarinoiksi tai riippuvuustarinoiksi. Kysymyksessä on nähdäkseni sama ilmiö. Päädyn tässä tutkimuksessa käyttämään

sybioosi-nimitystä siksi, että se kuvaa paremmin toisiinsa kietoutuneisuutta kuin riippuvuuden käsite, joka antaa mielikuvan yhdensuuntaisesta suhteesta. Näille parisuhdetarinoille on yhteistä se, että kertojat kuvaavat niitä yhtäältä hyvin tiiviinä suhteina parisuhteessa elämisen aikana: ”Me oltiin aina yhdessä eikä käyty missään”. Toisaalta parisuhteen kariutuminen on johtunut siitä, että nainen ei ole enää kyennyt elämään suhteessa. Nämä suhteet ovat ulkopuolisten silmissä näyttäneet hyviltä, niissä ei esimerkiksi ole riideltä merkittävästi. Naiselle niissä eläminen on kuitenkin käynyt ahdistavaksi liiallisen sidonnaisuuden vuoksi. Etenkin tilanteessa, jossa nainen on ymmärtänyt, että suhteesta puuttuu keskinäinen kiintymys tai rakkauden tunne sybioosista huolimatta, on lähteminen koettu lopulta ainoaksi vaihtoehdoksi.

Sit mulle on käynyt niin, että mää takerruin jotenkin epätoivoisesti tommoseen mieheen josta mää en välitä. [...] Ei se oo kunnon riippuvuussuhde ellei siinä oo lasta. Eikä siinä oo muuten perusteita olla, kun ei siinä kerran oo hyvä olla.
(Marja)

Reija kertoo 14-vuotiaasta noin kolmekymmenvuotiaaksi asti kestäneestä parisuhteestaan, että he olivat aina yhdessä. Hän ei toisin kuin Hillevi ja Marja pidä tätä kiinteyttä negatiivisena. Tosin hän arvelee, että ehkä aikaa vietettiin liikaa yhdessä ja suhteelle olisi voinut olla hyväksi, jos kummallakin olisi ollut omia harrastuksia. Parisuhteen kariutumista reflektoidessaan hän arvioi yhtenä syynä olleen sen, että he lasten synnyttyä olivat vain isä ja äiti. Perheessä oli kolme lasta, joista keskimäinen oli sairas syntyessään ja vaati pitkään aikaa ja voimia vieviä hoitoja. Kaksi nuorinta lasta syntyivät vuoden sisällä. Pariskunnalla ei siten äidin mukaan ollut käytännössä mahdollisuutta olla samalla mies ja vaimo. Tämä äiti kertoo lasten isän antamasta konkreettisesta tuesta sekä yhteisen elämän aikana että parisuhteen päättymisen jälkeen. Äidin suhde lapsiin on koko ajan ollut lämmin ja läheinen, eikä vaikeuksia lasten tapaamisen suhteen ole ollut eron jälkeen. Äiti myös huolehtii lapsista virallisten tapaamisten välillä. Merkittävässä parisuhteessa on ollut se, että isä on ollut äidin tärkein tukija koko ajan myös eron jälkeen.

Meillähän ei oo koskaan mennyt siihen, että Kari olis arvostellut mua äitinä, ei mulle eikä lapsille. Aina se on mulle sanonut jo silloin eron alkuvaiheessa, kun me soiteltiin toisillemme, kun jommallakummalla oli paha olo ja vaikka sillä oli niitä naisystäviä, että ei vieraalle ihmiselle voi lapsista puhua silleen, et mitä ne on tehneet. (Reija)

Hillevi ja Marja, jotka itse määrittelevät parisuhteensa sybioottiseksi tai riippuvuussuhteiksi, kertovat vaikeuksistaan solmia kiintymyssuhteita lapsiinsa. Heillä on ollut lapsena voimakkaita hylkäämisen kokemuksia, jotka he itse näkevät selitykseksi omalle riippuvuuden tarpeelleen. Minkälaisia syitä miehillä mahdollisesti on riippuvuus- tai sybioottiseen suhteeseen hakeutumiselle tai antautumiselle,

ei naisten tarinoista tule ilmi. Tarve ymmärtää itseään ja rakentaa identiteettiään johtaa syiden ja selitysten etsimiseen omasta historiasta ja käyttäytymisestä. Selitysmalleja etsitään yksilöpsykologiaan pohjautuvista kulttuurisista kertomuksista, joissa naisten problematiikka ihmissuhteissa usein nähdään juuri riippuvuutena ja epäitsenäisyytenä (Komulainen 1994). Toisaalta riippuvuuspuhe voi viitata naisten tapaan syyllistää itseään parisuhteen ongelmista.

Mä tulin siihen tulokseen, että mussa on jotain vikaa, että jotain tässä nyt mättää. [...] Ja myöskin se, että miehen on ollut vaikea ymmärtää, kun mä en oo syyttänyt häntä. Mutta en mä oo voinut häntä syyttää kun se syy on ollut mussa itnessäni. Että mä oon halunnut siitä pois siitä syystä, että mä en oo voinut olla siinä eikä siitä syystä, että hän on ollut hankala, inhottava tai typerä. (Hillevi)

Riippuvuus ilmiönä liitetään yleisimmin erilaisiin päihdeongelmiin, joskin nykyään myös moniin muihin toimintoihin kuten pelaamiseen, tietokoneen käyttöön tai urheilemiseen. Toinen tämän ajan ilmiö on puhua riippuvuudesta ihmissuhteissa. Riippuvuudella viitataan tällöin yksilön psyykkiseen kapasiteettiin ja kykyihin toimia omissa suhteissaan läheisimpiin ihmisiin. Anthony Giddens (1991) puhuu moderniin yhteiskuntaan kuuluvasta refleksiivisyydestä, joka kuvaa ihmisen tapaa jäsentää elämäänsä ja itseään. Ihmisten tarpeet ja mahdollisuudet laajenevassa maailmassa ja tiedon tulvassa ovat lisääntyneet myös suhteessa oman itsen reflektointiin. Länsimaisissa yhteiskunnissa vallalla oleva yksilöllisyyden ja autonomian korostaminen tuottaa riippuvuudesta ongelman, joka voi äärimmillään kilpistyä lähes sairauden kaltaiseksi tilaksi.

Kun miesten riippuvuuden nähdään useimmiten liittyvän erilaisiin kodin ulkopuolisiin toimintoihin, kuten pelaamiseen tai urheilemiseen, niin naisten riippuvuuksissa korostuvat ihmissuhdeasiat, yleensä parisuhteisiin liittyvät pulmat. Tyypillinen naiseen liittyvä riippuvuus yhdistyy parisuhteeseen, jossa mies on päihteen käyttäjä. Kulttuurissa, jossa psykologiset termit ovat tulleet osaksi arkista kielenkäyttöä, riippuvuuden nähdään edustavan kielteistä ja kartettavaa suhdetta muihin ihmisiin. En kiistä niitä sosiaalisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia pulmia, joita esimerkiksi puolison päihteenkäytöstä aiheutuu muille perheenjäsenille. On kuitenkin olemassa vaara, että riippuvuuden näkeminen pelkästään ongelmana, etenkin naisiin liitettäessä, johtaa myös ihmisten keskinäisen välittämisen, hoidon ja huolenpidon näkemiseen riippuvuutena. Carol Gilliganin (1982) mukaan riippuvuuden vastakohdaksi ei tulisikaan asettaa itsenäisyyttä vaan eristyneisyys. Tällöin riippuvuus on helpommin nähtävissä ensinnäkin symbioosina eli suhteena, jossa molemmat osapuolet antavat ja saavat. Koska ihmisen elämä rakentuu sosiaalisessa kokonaisuudessa, voidaan symbioosi nähdä yhteydessä olemisen ja kiinnittämisen sekä kiinnittymisen tarpeena. Itselleen hyväksyttävää identiteettiä rakentaessaan yksilön on mahdollista ottaa etäisyyttä kielteisiä merkityksiä sisältäviin riippuvuuden ja symbioosin käsitteisiin ja ajatella niitä uudella tavalla. Tarve

kiinnittyä toiseen ihmiseen voi aiheuttaa tilanteen, jossa esimerkiksi ahdistavakin parisuhde näyttäytyy parempana vaihtoehtona kuin yksinolo.

Riippuvuus tai symbioosi muuttuvat kielteisiksi ilmiöiksi silloin, kun niihin sisältyy toisen harjoittamaa vallankäyttöä painostamalla, uhkaamalla tai alistamalla. Näin on esimerkiksi silloin, kun kumppani erotilanteessa uhkaa itsemurhalla, kuten yhdellä haastattelemistani naisista tapahtui. Ymmärtämisellä on tärkeä merkitys itselle hyväksyttävän identiteetin rakentamisessa. Ymmärtämistä tapahtuu silloin, kun löydämme elämänhistoriastamme merkityksiä, jotka ovat toimineet identiteettimme rakennuspuina. Tällainen voi olla esimerkiksi lapsuudessa tapahtunut hylkääminen, jossa kiinnittymisen ja kiinnipitämisen tarve eivät saa vastakaikua. Itselle hyväksyttävän identiteetin rakentaminen tapahtuu näiden joskus traumaattistenkin kokemusten hyväksymisen ja merkityksellistämisen avulla. Ihmisen sosiaalisiin suhteisiin kiinnittymisen tarpeen ymmärtäminen ja hyväksyminen voi poistaa myös syyllisyyttä, jota ihmissuhteen tulkitseminen riippuvuuden avulla tuottaa.

Oon sillai asennoitunut, että luonteeltani olen sellainen, etten totu asumaan yksin. Toisaalta mä oon tottunut siihen, kun meillä oli kolme lasta, että on elämää ympärillä. Silloinkin kun me oltiin naimisissa, meillä kävi hirveesti ihmisiä ja niitä tuli mihin vuorokauden aikaan tahansa. (Reija)

Tuen puute ja hylkääminen

Sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvä keskinäinen kommunikointi joko sanoin tai ruumiin kielellä ja tunneilmauksin sanattomasti ontuu silloin, kun parisuhteessa eläminen tuottaa pahaa oloa ja ahdistusta. Riitta Jallinoja (2000, 160–161) viittaa eronneiden esittämiin määritelmiin entisten puolisoiden ominaisuuksista. Huomio kiinnittyy puhumattomuuteen, jota yleisesti pidetään miesten pulmana. Liisa Tainio (2001, 55) on tutkinut suomalaisille naisille ja miehille tarkoitettuja parisuhdeoppaita. Hän on havainnut, että niissä miestä kuvataan puhumattomana, itsereflektioon kykenemättömänä ja siksi syntyakeettomana parisuhteen ongelmiin. Miehen niukka kommunikointi parisuhteessa nähtiin arvokkaana ja rehellisenä, toimintaan suuntautuneena. Näille miehille ominaisuuksille parisuhdeoppaat toivovat ymmärtämystä. Sen sijaan naisten runsas epäselväksi ja moniselitteiseksi määritelty puhe, keskusteluhakuisuus, tunneilmaus ja seksuaalinen passiivisuus nähtiin mahdollisina vallankäyttöinä.

Erotan puhumattomuuden vaiteliaisuudesta, jotka molemmat voidaan nähdä kielteinä ilmiöinä. Tulkitseen puhumattomuuden Jallinojan tavoin toimintatapana eli etäisyyden ottona ja hylkäämisenä. Vaiteliaisuus on olemisen tapa ja persoonallinen ominaisuus, joka voidaan nähdä myös myönteisenä. Kumppanin puhumattomuuden lisäksi naisen tilaa parisuhteessa rajaava tekijä on vähäinen mahdollisuus omien tunteiden, ajatusten ja mielipiteiden reflektointiin. Rajat ovat

ahtaat silloin kun naisella on kokemus siitä, ettei tule kuulluksi. Myös tämä on tulkittavissa hylkäämisen tavaksi.

En mä tiedä, oliko se siinä, ... kun se ei puhu töistä. [...] Se oli siis ihan kam-mottavaa. Mä en ymmärrä mikä miehissä voi olla, et kun ... No ehkä mäkään en osannut sit suoraan sanoa niinkun asia on, mutta ei hankkään osannut kuunnella. [...] Niin jos mä selitin jotain asiaa, niin se rupes ihan omalta näkökannaltaan selittään ihan asian vierestä. (Inka)

Naisten kuvaukset puhumattomista miehistä, omasta halusta keskusteluun ja tunteiden käsittelyyn parisuhteessa vastaavat pitkälti Tainion (2001) kuvaamia parisuhdeoppaiden stereotyyppioita. Tutkimukseni eroon päätyneiden parisuhdekuvausten perusteella miesten puhumattomuus kodin piirissä on tulkittavissa jopa henkisen vallankäytön välineeksi, koska se on yksi hylkäämisen tapa. Sen sijaan, että opaat opastaisivat parisuhteiden pulmissa, ne näyttävät ylläpitävän essentialistisia käsityksiä sukupuolten olemuksesta. Parisuhteen vuorovaikutus on nähtävissä sosiokulttuurisesti rakentuneeksi muiden vuorovaikutussuhteiden tavoin.

Tutkimukseni äidit ovat joutuneet hylätyiksi paitsi parisuhteissaan myös eron jälkeen sukulaisten ja ystävien taholta. Tämä on ollut äitien kertoman mukaan seurausta siitä, että heidän on tulkittu itse hylänneen lapsensa. Hylkääminen on monelle naiselle ollut täysin totaalista: ”Ystävät kaikkos oikeestaan kaikki.” Jotkut harvat ystävyysuhteet ovat voineet tauon jälkeen jatkua ainakin, mikäli äiti on saanut tilaa kertoa lasten jättämiseen johtaneista syistä ja kokenut tulleen ymmärretyksi ja hyväksytyksi uudelleen. Toisaalta silloin kun omat sukulaiset ovat arvostelleet ja syyttäneet, on nainen ratkaissut asian useimmiten itse ottamalla välimatkaa.

Eihän mun perheenjäsenistäkään... en pitänyt yhteyttä. (Reija)

Jotkut naiset kertovat myös lasten isän vanhemmista, jotka ovat tyystin katkaissut välinsä äitiin. Näissä tilanteissa miehen vanhemmat ovat syyttäneet naista erosta myös sellaisissa tilanteissa, joissa parisuhteessa on ollut fyysistä väkivaltaa. Hylkääminen on osoitettu syytösten lisäksi siten, että tavattaessa ei tervehditä tai käännetään pää pois.

Sosiaaliset suhteet menivät kokonaan uusiksi. (Reija)

Reija kiteyttää haastattemieni naisten sosiaalisten suhteiden tilan eron jälkeen. Sosiaalisten suhteiden verkosto on täytynyt luoda uudelleen tai uudelta pohjalta. Naiset ovat halunneet pitää välimatkaa läheisiin ihmisiin, kuten omiin vanhempiin ja sisaruksiin, jotka ovat arvostelleet tai esittäneet syytöksiä naisen tekemän ratkaisun suhteen. Kun vanhat ystävät ovat katkaissut välit naiseen, on uusien suhteiden solmimisen perustana ollut se, että ystävä on hyväksynyt tehdyn ratkaisun ja häneltä on saanut myötätuntoa ja ymmärtämystä elämäntilanteesta.

Kun läheiset hylkäävät, tulevat tärkeiksi ne ihmiset, joilta on saanut tukea. Reija kertoo lasten isän olleen hänelle suurin tuki eron jälkeen. Eron johtaneista syistä huolimatta pitkään jatkunut parisuhde on vaihtunut ystävyysuhteeksi, jossa molemmat ovat tukeneet toisiaan eron jälkeisessä kriisissä. Keskeistä tuessa on ollut toisen tunteiden kuunteleminen ja keskusteleminen lasten asioista ja niistä yhdessä päättäminen. Keskinäistä ystävyyttä ei ole katkaissut se, että kummallakin on uudet kumppanit. Tärkeää Reijalle on ollut, että ”ei ole tarvinnut kuunnella lapsilta eikä ex-mieheltä syytöksiä”. Hänelle on tärkeää, että lasten isä on ollut hänen elämässään luotettavin ihminen eikä ole häntä hylännyt hänen itsensä tekemistä ratkaisuista huolimatta.

Äitien kannalta on eron jälkeisessä tilanteessa ollut tärkeää saatu tuki, joka on mahdollistanut omien tunteiden ja tehdyn päätöksen reflektoinnin. Merkilläpantavaa on, että näiden äitien saama tuki on kuitenkin ollut huomattavan vähäistä, joidenkin täysin olematonta.

Kyllä mä sillä tavalla oon kokenut aika yksin olevani tässä. (Reija)

Siihen ei oo saanut ikään kuin semmosta jatkuvaa säännöllistä tukea. (Inka)

Sen takia varmaan sitten toisaalta ne ratkaisut mitä tekee, ne tuntuu jotenkin vielä niinkun painavammalta taakalta. Että kun jos sen joutuu tavallaan yksin tekeen. (Hillevi)

Äidin elämä muuttuu eron jälkeen hyvinkin merkittävällä tavalla. Kun arjen elämä lasten kanssa muuttuu lyhyiksi tapaamisiksi, se vaatii koko elämän palapelin rakentamista uudelleen. Tämän palapelin moni nainen joutuu kokoamaan yksin, ilman toisilta saatavaa myötäelämistä ja -tukea. Monilla naisilla on paitsi ikävä lapsia myös huoli siitä, miten lasten tarpeet tulevat huomioiduiksi arjen vastuun kantamisesta aikaisemmin syrjässä olleen isän hoivissa (vrt. Granfelt 1998; Pagano 2000).

Olen tarkastelussani äidin suhteista merkittäviin toisiin kiinnittänyt erityisesti huomiota tuen ja/tai sen puutteen ilmauksiin. Kuten aiemmin toin esiin, näen muilta ihmisiltä saadun tuen kiinnittyvän tilaan siten, että se laajentaa mahdollisuuksia identiteetin rakentamiseen. Tuki luo edellytykset itsereflektiolle, joka toimii identiteetin rakentamisen käyttövoimana ja auttaa näin rakentamaan itselle hyväksyttävää identiteettiä. Tätä kautta myös henkinen hyvinvointi lisääntyy. Sen sijaan tuen puute, jonka näiden äitien kyseessä ollessa määrittelen hylkäämiseksi, kaventaa identiteetin rakentamisen tilaa. Hylkääminen merkitsee arvottomuuden kokemista ja viestiä siitä, että on epäonnistunut ja huono. Kokemus arvottomuudesta johtaa identiteetin murenemiseen ja pahaan oloon.

Äitiys eron jälkeen

Koko viikonloppu on yhtä tapahtumaa hänelle sekä hänen kahdelle mansikanmakuiselle, hunajaiselle, pumpulin pehmoiselle lapselleen. Hänelle ne kaikki tuoksut, rakkauden lämpöiset sanat; oli ne sanat hänelle kuinka loukkaavia, silti ne olivat rakkauden kaipauksen ja ikävän sanoja. Kaikki ne pehmeät syleilyt, pussaukset, halaukset, hänen kanssaan yhdessä makailut sängyssä, jokaisessa niissä tuntui hänelle uudelleen näkemisen riemu, aivan kuin se rakkaus ja lämpö puhkeaisi kukkaan, ihan kuin se olisi tulppaani joka aina keväisin pulpahtaa auringon pilkistäessä vihdoin ja viimein synkän pimeän talven jälkeen esille lämmittämään, luoden ihmisille mielen virkeyden, lämmön mieliin ja ilmeisiin. (Johanna, muisto)

Toistä lähdettyään perjantaina hän ajatteli, että tänään tytär tulee. Ihmetteli sitä, ettei isä ollut soittanut, milloin tyttären sopii tulla. Hän mielti kaupassa käyntiä, ei mennään huomenna. Kotiin tultuaan, yllätys, tytär olikin tullut. Tietysti hän hiukan ihmetteli sitä. He halusivat kovasti.

Ensi töikseen hän tiedusteli, onko työllä nälkä, koska ajankohdan huomioon ottaen tyttö ei todennäköisesti ollut syönyt. Eikä muuta kuin ruoanlaittoon. Ilta vierähti kotihommissa, tytär leikki sisaruksensa kanssa Legoilla ja välillä soitti pianoa. Iltapalan jälkeen lapset sängyssä kertoivat vitsejä ja koululaiskysymyksiä. Hän hiukan hermostui siihen höpinään ja ehdotti tyttärelle viekkuun tuloa, mutta tytär halusi nukkua sisaruksensa kanssa.

Aamuyöstä hän heräsi syystä tai kolmannesta ja tytär nukkui hänen vieressään (ilmankos oli ahdasta). Toisaalta se tuntui ihan hyvältä. Aamut meni samalla tavalla kuin tuhannet lauantai- ja sunnuntaiaamut ennen sitä. Lapset katsoivat telkkaria ja hän luki lehteä. Hän katseli lehteä sillä silmällä, että olisi ollut jotain tapahtumia tms., minne voisi mennä. Edellisen kerran he olivat käyneet elokuvissa. Aamiaisen söivät kuka missäkin.

Kauppareissu oli edessä. Lapset halusivat mukaan karkkiostoksille. Ruoanlaitto meni tietysti iltapäivälle. Lapset juoksentelivat ulkona ja sisälle tultuaan tytär taas rakenteli Legoilla ja soitti pianoa. Hänelle tuli mieleen, että voisi olla parempi äiti ja olla enemmän lasten kanssa. Illalla lapset pelasivat tietokoneella ja tytär kirjoitteli myös jotain. Hän ajatteli, että mukavaa, kun lapset pitkistä aikaa leikkivät yhdessä ilman äänikuista kränää ja kiusaamista. Illalla tytär taas halusi nukkua sisaruksensa kanssa. Hän tunsu ahtaudesta huolimatta ikävää, että tytär ei nuku viekussa.

Sunnuntaiaamu lauantain kopio. Päivällä he lähtivät koiran kanssa kävelyille, rantoja pitkin tietenkin. Hän rakastaa merta. Siinä on ihan tuoksu ja voima. Matkalla he tapasivat Murren, pienen villakoiran, Tiitun kaverin. Tytär pitää pienistä koirista erityisesti. Matkalla he yhyttivät erään koiranrapsuttajatädin, joka käveli heidän kanssaan yhtä matkaa Marjaniemen kalliolle merta katsomaan. Hänestä oli mukavaa saada välillä aikuista juttuseuraa. Tytär on kova tyttö puhumaan muutenkin. Kotiin tultua tytär soitteli taas pianoa. Illansuussa ennen kuin tytär

lähti kotiin he makasivat sohvalla päällekkäin ja viekukkain ja katselivat Rexin ja Aikavarkaan. Kahdeksalta isänsä soitti, että oli tullut kotiin.

Tyttären kotiovelle erotessa he halusivat ja hän pyysi tytärtä käymään taas joskus muulloinkin. Kotiin palattuaan hänellä oli hiukan haikea olo ja nukkumaan mennessään hän löysi yöpöydältään kirjelapun, jonka tytär oli kirjoittanut. Siinä tytär kertoi rakastavansa häntä, vaikka hän on joskus vihainen ja tulevansa takaisin omaan kotiin neljän vuoden päästä. Ja että hänellä on ikävä. Siinä hän mietti, voisivatko asiat olla toisin. (Inka, muisto)

Haastattelemani äidit tapaavat lapsiaan säännöllisesti. Vähimmillään tapaamisia oli kerran kuussa äidillä, joka asui satojen kilometrien päässä lapsestaan. Enimmillään äiti ja lapsi saattoivat olla toistensa kanssa muutamia päiviä viikoittain ja puhua päivittäin puhelimesta. Jotkut äidit noudattivat kirjallista sopimusta tarkalleen, joidenkin kohdalla tapaamisissa oli joustoa. Mitä parempi äidin ja isän välinen keskusteluyhteys oli lasten asioissa haastatteluhetkellä, sitä joustavammin ja kivittomammin myös tapaamisista voitiin tarvittaessa neuvotella. Suurimmalla osalla äideistä oli ollut jonkinlaisia vaikeuksia tapaamisjärjestelyissä etenkin heti eron jälkeen. Suurimpana pulmana oli se, että lasten kanssa asuva isä ei antanut äidin tavata lapsia alkuun. Enimmillään aikaa kului puolitoista vuotta. Näin kävi Elsilille. Jotkut isistä vaikeuttivat tapaamisia esimerkiksi siten, että äiti joutui tulemaan turhaan sovittuun tapaamiseen tai isä ei antanut lasten puhua äidin kanssa puhelimesta kuin sovittuina aikoina.

Yhteensä kului lähes vuosi, kun äiti ja lapsi tapasivat vain satunnaisesti. Oli sovittu, että isän ollessa ilta- ja yövuorossa, lapsi on äidin luona. Isä antoi kuitenkin lapsen ymmärtää, että tämän oli opittava pärjäämään yksin eikä ollut ollenkaan pakko mennä äidin luo. Lapsi tulkitsti tämän niin, että isä ei halua hänen olevan yhteydessä äitiin. (Hillevi, muisto)

Hillevin ja lapsen yhteydenpito muuttui vasta sitten, kun kävi ilmeiseksi, että isän ja lapsen arki ei sujunut ja lastensuojeluviranomaiset sijoittivat lapsen Hillevin luokse. Isä ei pitänyt lapsen yhteyttä tämän asuessa äidin luona. Lisäksi lapsi oli jo tässä vaiheessa sairastunut niin vaikeasti, että hän tarvitsi kokonaan uuden kasvu- ja hoitoympäristön. Sen jälkeen kun lapsi on Hillevin suostumuksella ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle, on Hillevi viettänyt hänen kanssaan joka toisen viikonlopun. Tapaamisvaikeudet ovat kaikilla äideillä helpottaneet ajan myötä, ja useimmilla äideillä on jonkinlainen keskusteluyhteys isän kanssa. Ne äidit, jotka eivät ole kokeneet koko aikana mitään vaikeuksia lasten tapaamisissa, saattoivat myös helpoimmin neuvotella lapsen asioista isän kanssa.

Hillevi oli kotoa pois muuttaessaan vakuuttunut siitä, että lapsen on hyvä jäädä isän luo asumaan, etenkin kun myös lapsi itse sitä toivoi. Isä oli viettänyt paljon aikaa lapsen kanssa ja myös hoitanut käytännön arkea silloin, kun Hillevi oli töissä toisella paikkakunnalla, kun lapsi oli pieni. Myös Marja luotti siihen, että isä kykenee huolehtimaan lapsesta, kun hän itse asuu arkipäivät työn vuoksi

toisella paikkakunnalla. Koska muiden läheisten tai tuttavien voi olla vaikeampaa hyväksyä sitä, että äiti lähtee ja jättää lapsen, voidaan isän selviytymistä seurata tarkasti. Marja joutui pariinkin otteeseen tilanteeseen, jossa muut arvioivat isän pärjäämistä ja vaativat äidin paluuta lapsen luokse. Lapsen isän oli ajoittain vaikeaa sopeutua tilanteeseen, jossa vastuu huolenpidosta oli yksin hänellä. Hän koki Marjan kertoman mukaan lapsen kanssa olemisen ahdistavana ja vertasi sitä armeijassa oloon, josta pääsee pois vain viikonlopuiksi. Helppoa ei myöskään ollut se, että lapsi ikävöi äitiä, mikä aiheutti syyllisyyden tunteita Marjassa, ja hän joutui miettimään tekemänsä ratkaisun oikeutusta.

Siinä kohdassa, kun tuli ilmi että siellä se isä pyörii, kulkee autolla ympäriinsä kaupungilla lapsen kanssa, kun se ei tiedä miten se sais järjestettyä sen, että se pääsis sinne (omaan harrastukseen) toisten kanssa, niin silloinhan Oili (Marjan työtoveri) huolestui niin hirveen paljon ja oli varma että sen isän mielenterveys menee, että se on niin kovilla, että sen mielenterveys menee, että se on niin kovilla. Niin mäkin jo hetken aikaa uskoin sen ja kyllähän se hänen käytöksensä siihen viittasi. Mutta sitten se asia hoitui, kun laitoin kyseenalaiseksi kaikki vaihtoehdot, että mulle kaikki vaihtoehdot on mahdollisia, että mä otan lapsen tänne (työpaikkakunnalle). (Marja)

Lopputuloksena Marjan tapauksessa oli se, että isä ja lapsi jatkoivat yhdessä asuimistaan arkisin. Äiti lyhensi työviikkoaan päivällä työtoverin ”patistaessa”, joten käytännössä vanhemmat jakoivat lapsesta huolehtimisen lähes tasan.

Huolenpidon ja vastuun kantaminen ei äideillä pääty siihen, että he muuttavat erilleen lapsestaan. Millä tavoin ja kuinka paljon äidit konkreettisesti huolehtivat lapsen arkeen liittyvistä tarpeista, vaihtelee sen mukaan, miten äiti näkee sen tarpeelliseksi ja kuinka isä sen sallii tai sitä vaatii.

Et kun mä oon ne lapset tähän maailmaan synnyttänyt niin kyllä mä niistä kannan huolta koko ikäni, asu ne mun luona tai ei. (Johanna)

Huolenpito eron jälkeen lasten asuessa isän luona on Johannalla ja Reijalla jatkunut käytännön arjen hoitamisena. Reija oli ennen eroaan ollut kotiäitinä kolmen lapsen kanssa kuusi vuotta ja huolehtinut kodinhoitotöistä.

Kyllähän mä silloin alussa, kun Kari ei oo mikään käytännöllinen ihminen ... Kyl se kämppä oli välillä niin hirvessä kunnossa, että mä silloin alussa kävin siellä siivoomassa ja pesemässä pyykkiä. Ihan puhtaasti sen takia, että voi helpottaa sen ... Kun eihän se niin helppoo oo jäädä kolmen lapsen kanssa. Et naisen on paljon helpompi, et naiset on käytännöllisempiä, et ne pystyy ja mäkin olin kuusi vuotta kotona lasten kanssa. (Reija)

Reija jatkoi käymistään entisessä kodissa siihen asti, kunnes miehen uusi kumppani muutti sinne. Reija luonnehtii eroa Karista ”onnelliseksi eroksi”. Tällä hän

tarkoittaa sitä, että ero oli sopuisa. Lapsista ja lasten ja isän yhteisestä kodista huolehtiminen päivisin muodostaa Reijalle jonkinlaisen välitilan, jossa siirtyminen lapsistaan erossa asuvaksi äidiksi tapahtuu. Matkaaminen välitilassa ei kuitenkaan helpota siirtymistä. Reija sairastuu paniikkiin ja itkee illat omassa kodissaan.

Johannan lapset olivat pieniä, alle kouluikäisiä, kun mies muutti pois yhteisestä kodista heidän kanssaan. Välimatka ei ole pitkä, ja Johanna käy joka päivä töiden jälkeen lasten ja heidän isänsä luona laittamassa ruokaa ja tekemässä ”kaikkeaa mahdollista”. Johanna kertoo suostuneensa siihen miehen pyynnöstä. Tämän on ollut Johannan mukaan vaikeaa hyväksyä eroa. Ennen pitkää tilanne muuttuu kuitenkin juuri tästä syystä hankalaksi, ja Johanna lopettaa käynnit. Isä asettaa ehtoja lasten tapaamiselle:

[J]a se sano, että jos oot mun kanssa sängyssä, niin sä saat ne, mut muuten et saa. (Johanna)

Parisuhteessa on ollut sekä fyysistä että henkistä väkivaltaa, joka on rajoittanut Johannan tilaa etenkin naisena mutta vaikuttanut myös äitiyden tilaan. Eron jälkeen henkinen väkivalta jatkuu ja hallitsee äitiyden tilaa, kun isä pystyy vaikuttamaan sen toteuttamiseen niin ajallisesti kuin tilallisestikin.

Lapsesta erillään asuminen vähentää lapsen päivittäistä arkisista tarpeista huolehtimista, mutta ei välttämättä vähennä vastuun kantamista ja huolta. Äidit haluavat ottaa osaa lapsen asioihin. He haluavat osallistua päiväkodin ja koulun vanhempainiltoihin ja juhliin, he ovat tarvittaessa yhteydessä opettajiin ja muihin viranomaisiin ja he haluavat neuvotella isän kanssa lasten kasvatukseen ja huolenpitoon liittyvissä kysymyksissä. Siitä huolimatta, että vanhemmat huolehtivat yhdessä sovussa lasten asioista, joutuu äiti usein olemaan aktiivinen saadakseen haluamaansa tietoa asioista:

Kyllä se sellaista aktiivisuutta vaatii enemmän, että ei ne niin kuin itsestään selvästi ne asiat tuu. (Ilona)

Ilonalla tilannetta hankaloittaa se, että hän asuu eri kaupungissa kuin lapset. Päivi puolestaan hoitaa lapsen asioita isän uuden vaimon kanssa. Tieto kulkee naisten välisessä kanssakäymisessä. Yhdessä huolehditaan myös esimerkiksi lapsen vaatteiden hankinnasta.

Isien uudet kumppanit ovat äideille usein positiivinen asia. Heidän myötänsä osa äidin vastuunkannosta poistuu. Äidit ajattelevat, että lapsen asioista ja arjen sujuvuudesta huolehtimaan tottumattoman isän saa tällöin avukseen naisen käytännön tukea. Tämän he näkevät hyvänä lasten kannalta. Äitien ja äitipuolten välisissä suhteissa Päivin kuvaama suhde edustaa onnistunutta, hänen omaa äitiyttään tukevaa suhdetta. Reijan lasten äitipuoli puolestaan ei halua olla tekemisissä Reijan kanssa ja hankaloittaa äidin ja lasten isän yhteydenpitoa. Reijalla on myös käsitys siitä, että äitipuoli ”mustamaalaa” häntä lapsille. Tilanne kuitenkin helpottuu ajan myötä lasten näkökulmasta, jolloin Reijan huoli heidän olosuhteistaan vähenee.

Myös Kattrille lasten hyvinvointi ja se, että heistä huolehditaan, on pääasia. Katri on joutunut sopeutumaan tilanteeseen, jossa hän ei saanut lapsia luokseen asumaan, vaikka yritti sitä oikeusteitse.

Kirsi: Ooksää sitä mieltä, että isä on siitä vanhemmuudesta tai siitä arjen pyörittämisestä suoriutunut ihan hyvin?

Katri: Siis mun mielestä yllättävän hyvin suoriutunut, mut siinä täytyy tietenkkin ottaa se huomioon, et ensinkin hänellä on nyt tää nainen [...], niin hyvin usein tää nainen nukuttaa ne, tää nainen niinkun laittaa varmaan vaatteet, ruuat ja muut, et se niinkun tavallaan korvas mut sillä tavalla.

Eniten huolta kantavat äidit, jotka eivät luota isien vastuunkantoon ja kykyyn huolehtia lapsen tarpeista. Nämä äidit pyrkivät omalta osaltaan paikkaamaan niitä puutteita, joita he näkevät isien huolenpidossa. Usein ne liittyvät lasten vaatehuoltoon tai ravintoon.

Kirsi: Mikä siinä on, että sää ajattelit ettei hän pysty hoitaan?

Johanna: No esimerkiksi se ei hoitanut lääkäriksäkäyntejä. Mulle ne tuli syksyllä tänne kun oli jo kylmä. Niillä oli kesätakit päällä, ei sukkahousuja, pienet kengät jalassa. Nytkin ne tulee mun luokse ja niillä on semmoset hanskat kädessä, missä ei oo edes karvavuorta. Se on niin kulunut. Kaikki polvet puhki toppapuvuista.

Ilona ja Varpu kertovat, että he hankkivat tyttärilleen alusvaatteet, joista isä ei osaa huolehtia. He ajattelevat sen olevan luontevaa äidille, jonka kanssa tytär voi muutoinkin puhua tyttöjen ja naisten asioista. Inkaa puolestaan harmittaa se, että isä ei kanna vastuuta lapsen hygieniasta, vaan hän joutuu tapaamisviikonloppujen aikana huolehtimaan tyttären peseytymisestä ja alusvaatteiden vaihdosta. Inka on asumisratkaisun myötä halunnut luopua äitiydessään juuri siitä täydellisestä vastuun kantamisesta, jonka hän koki olevan yksin omilla harteillaan yhdessä asuttaessa. Inka, joka on luopunut kokonaan lapsensa huoltajuudesta, kokee isän näin siirtävän hänelle kuuluvaa vastuuta. Luvun alussa olevassa muistossa Inka kuvailee viikonloppua lapsen kanssa, joka sisältää sekä arjen toimintoja että juhlalta tuntuvia hetkiä. Arkiset askareet ja yhteiset hetket lapsen kanssa voivat tuntua juhlalta silloin, kun äidillä on ympärillään tilaa ja rajat joustavat ainakin jossain määrin. Äitinä olemisen ei tarvitse tuntua taakalta vaan se voi olla voimia antava kokemus. Näen Inkan muistoon sisältyvän tunnekietytymän tämän tunteen metaforiseksi tulkiksi: ”Hän rakastaa merta. Siinä on ihana tuoksu ja voima”.

Joskus äidillä on niin suuri huoli lapsen hyvinvoinnista, että hän turvautuu viranomaisen apuun vaikuttaakseen tämän olosuhteisiin. Näin tekevät Marjukka ja Johanna. Marjukka on eron jälkeen muuttanut toiseen kaupunkiin pitkän matkan päähän lapsestaan ja tapaa häntä kerran kuukaudessa. Kouluikäinen lapsi on itse halunnut asua isän luona tutussa ympäristössä. Isän huolenpito ei tyydytä Marjukkaa.

Siellä on hankaluuksia ollut, että mä oon monta kertaa aatellut, että mun pitää soittaa lastenvalvojalle sinne, että käydä katsomassa sitä elämää. Tää on tää isä ... Hänellä on niitä ryyppykausia. Ja tää poika on sitten tavallaan niinkun yksin. [...] Mut hänellä on semmonen kaveri, jonka äiti on lastenvalvoja. Että mä oon paljon hänen kanssaan tekemisissä. Ja sitten kummi asuu vieressä. Että tavallaan turvaa siinä kumminkin. (Marjukka)

Lapsen isä ja Marjukka puhuvat keskenään lapsen asioista. Käytännössä se tarkoittaa erityisesti sitä, että Marjukka vastuuttaa isää huolenpidosta. Lapsi soittaa äidille, kun kotona on pulmia ja isä on omilla teillään, jolloin Marjukka voi soittaa isälle ja vaatia häntä menemään lapsen luokse. Vaikka lapsen huolenpidossa on puutteita, lapsi on tottunut huolehtimaan jossain määrin itsestään ja äiti voi luottaa siihen, että lasta lähellä olevat tukijoukot ottavat tarvittaessa vastuun. Tilanne aiheuttaa Marjukassa kuitenkin ristiriitaisia tunteita. Lapsen elämästä ja olosuhteista kertoessaan hän ensin tuo esiin omaa syyllisyyttään siitä, että lapsi ei ole hänen hoidossaan, mutta antaa ymmärtää, että lapsella on isän luona hyvä olla. Kun kysyn tarkemmin lapsen olemisesta, Marjukka tuokin esiin kaikki ne pulmat, joita siihen liittyy. Ristiriitaisia tunteitaan äiti voi helpottaa ainoastaan soittamalla lapselle päivittäin ja ajattelemalla, ”että mä kyllä pidän huolta, vaikka on näin pitkä matka.”

Eron jälkeinen äitiys rakentuu tilassa, jota rytmittävät tapaamiset ja yhteiset hetket lapsen kanssa. Tilaa määrittävät vastuun kanto ja huolenpito. Vaikka äiti elää suurimman osan ajastaan lapsesta erillään, kulkee lapsi äidin rinnalla myös silloin, kun ei ole fyysisesti läsnä. Elämäkertomukset, joissa juonena kulkee äitiys, eivät juurikaan valota sellaista naisen elämää, jossa lapsi ei olisi jollakin tavoin läsnä. Äidit kertovat tuskin lainkaan tai hyvin vähän sellaisista eron jälkeisistä elämäntapahtumista, joissa korostuisivat velvoitteista vapaan aikuisen elämään liittyvät toiminnot, esimerkiksi omat harrastukset tai ystävien tapaaminen. Ehkä selvimmin tähän viittaa Inka, joka vertaa eron jälkeistä aikaa lomaan. Inka kertoo perheessä elämästään arjesta, jolloin kaikkalainen arjen vastuu oli hänellä itsellään. Hän koki sen raskaana. Tulkitsen Inkan viittauksen lomaan liiallisen arkisen työn vastakohtaksi. Kuitenkin Inkan luona edelleen asuu kaksi hänen edellisestä avioliitostaan olevaa lasta, joten kokonaan hän ei ole arjen vastuusta vapautunut. Useat naisista elävät uudessa parisuhteessa, joissa he korostavat keskinäistä tukea ja kykyä keskustella asioista. Eron jälkeisen elämän kuvaukset ovat kertomuksia sosiaalisesta kiinnittymisestä tai kiinnittymisen puutteesta, ei yksilöllisen vapauden tuomasta hyvästä olosta.

Johdantona äidin ja lapsen muodostamaan sosiaaliseen tilaan on katkelma Johannan kirjoittamasta muistosta, jonka aiheena oli ”viikonloppuäitiys”. Muisto katkelmasta välittyy tunnelmaltaan lämpimänä, ilon ja rakkauden täyttämänä harvinaisena ja hartaana juhlahetkenä. Johanna jatkaa kielikuvista rikasta muistoaan kirjoittamalla, kuinka hän lasten tapaamisviikonlopun aikana kokee puristavansa itsensä, kuin appelsiinin, mehuista rutikuivaksi. Hän haluaa antaa lapsilleen mieleenpainuvia muistoja mutta toteaa, että hän toimisi samalla tavoin, jos hän

asuisi lasten kanssa. Arki saa juhlan tunnelmaa silloin, kun tapaamiset eivät ole päivittäisiä. Kirjoitetussa muistossa voi tiivistetysti kuvata tiettyä elettyä hetkeä yksityiskohtineen ja tunnelmineen. Kirjoittaen voi myös luoda ja elävöittää tunnelmaa, jonka haluaa lukijalleen välittää. Tällainen keino on Johannan runsas metaforien käyttö. Haastattelutilanteessa suullisesti tuotetussa kerronnassa kielikuvien käyttö on vähäisempää. Niiden sijaan ruumiin kieli, eleet, asennot, tunneilmaisut ja äänensävyt toimivat samalla tavoin kuin tekstin kielikuvat.

Menetyks kokemuksena

Ikävä ja menetyksen tunne ovat niitä tunteita, joita lapsestaan erossa asuvat äidit joutuvat kokemaan ja käsittelemään. Marja kertoo, että häntä ”yhden viikonlopun ajan ahdisti, että pitääkö mun jättää tää lapsi, että joudunko mä hänestä erilleen.” Hän joutui muuttamaan toiseen kaupunkiin työn vuoksi, ja isä muutti arkipäiviksi lapsen luokse. Äiti tuli viikonlopuiksi elämään lapsen kanssa. Erityisesti lapsen lähellä elävien läheisten oli vaikeaa kohdata hänen kokemaansa äidin kaukana oloon liittyvää ikävää. Marjan oli rakennettava itseään lapsestaan erossa asuvana äitinä tilassa, jota yhtäältä pyrki hallitsemaan lapsen ikävä ja toisaalta läheisten painostus muuttaa takaisin lapsen luokse. Kun Marja ymmärsi, että ikävä pitää purkaa sanoiksi sen sijaan, että sitä ei käsitellä, alkoi tilanne helpottaa.

Lapsi sanoi, että hänellä on ikävä ja että äiti älä lähde. Niin mitäs sitte? Mutta se on niin jännää, että mä tunnistin sen, kun mä oon oppinut, että kun toisten puolestakin voi tuntea tunteita. Niin mä koin, että jos mä jätän sen ikävöimisen yksin hänelle ilman, että itsekin ikävöin, niin hänellä on pahempi ikävä. Mutta että jos mä annan sen tulla esiin itsessäni, niin hänellä ei olekaan enää niin ikävä. Meillä on ollut tämmösiä kohtaamisia tästä aiheesta ja kun mä sanon hänelle, että ei me voida tällä tavalla olla ja että mullakin on ikävä ja mäkin haluaisin olla sun kanssa, niin hän sanoo, että kyllä hän täällä pärjää. (Marja)

Reija, joka on asunut erillään lapsistaan jo seitsemän vuotta kertoo, ettei hän totu ikinä, vaikka ajan myötä on helpottanut. Kun lapset olivat vielä pieniä eron jälkeen, oli vaikeaa.

[A]lussa oli niin rankkaa kun perjantaina tiesi, että huomenna ne tulee ja siinä ei oo kun se lauantai ja sunnuntaina ne jo lähtee pois. Loma-ajat on sitten, kun ne on yleensä ollut 2-3 viikkoo mulla, niin on helpompaa kun tiesi ettei ne heti lähde pois. Ja silloin ihan alussa oli rankkaa viedä ne takaisin. Nuorimmainen alkoi jo autossa itkemään ja kun me päästiin sinne kotiin, se tarrautu muhun kiinni ja itki koko ajan. Karin oli pakko ottaa se musta väkisin irti. Silloin se oli tosi rankkaa. Ajoin itkien kotiin ja itkin koko loppupäivän. (Reija)

Johannalle ensimmäinen lasten poismuuton jälkeinen kesä oli vaikea. Hän kertoo, ettei muista kaikkia asioita siltä ajalta. Hän muistaa lähinnä pahan olonsa.

Viimeistään siinä vaiheessa, kun äiti uskaltaa luottaa siihen, että lapset eivät unohda häntä ja välimatkasta huolimatta suhde pysyy äidin ja lapsen toisistaan välittämistä sisältävänä, äidin suru helpottaa.

Että ei se henkinen suhde häviä ja katkea, vaikka ei joka päivä nähdäkään. (Ilona)

Onhan tähän toisaalta silleen tottunut olemaankin. Alussa oli kaikkein vaikeinta just se, että siitä jäi kaikki se ..., et kun lapset oli kumminkin niin pieniä ja kehittyä koko ajan. Vaikka Kari, kun mä puhuin, että mä oon menettänyt lapset, sanoi, että ethän sä niitä oo menettänyt mihinkään. Samalla tavallahan ne on sun lapsia. Sä vaan näät niitä harvemmin. (Reija)

Useat äidit puhuvat lapsistaan erilleen muuttamisesta menetyksenä. Tulkitsen menettämisen tunteen taustalla monia erilaisia tekijöitä. Äitien kokemat suru ja ikävä ovat niitä tunteita, joita koetaan menetysten yhteydessä. Toisin sanoen, ne ovat tunteita, jotka kulttuurisesti liitämme menetykseen, kuten kuolemaan ja eroon rakkaista. Toisaalta lapsistaan erossa asuvan äitiyteen liitetään, kuten edellisessä luvussa olen osoittanut, äitiä tuomitseva ”jättäminen”. Tämä voidaan äärimmilleen tulkita jopa hylkäämiseksi. Tutkimukseni äidit eivät itse koe jättäneensä tai hylänneensä lapsiaan, ja useimmiten he myös olisivat halunneet asua lastensa kanssa. Kokemus menetyksestä syntyy, kun oma toive lasten kanssa asumisesta ei toteudu. Äideillä menetykseen liittyy aina jossain määrin myös syyllisyyttä ja häpeää, koska kulttuurisessa tarinavarannossamme äidin ja lapsen kuuluu edelleen elää yhdessä (vrt. Pagano 2000, 117; Grief & Pabst 1988, 149–151). Menetyksen tunnetta voi vahvistaa omien tehtyjen ratkaisujen puntaroiminen, kun vaikeassa tilanteessa yrittää löytää oikeutusta tai hyväksyntää teoilleen.

Ensinhan se tuntu aika kurjalle, että mä niin kuin menetän vanhemman lapsen. Ja siinä oli semmosta syyllisyyttä, kun se oli vähän omaa itse aiheutettua. Ja sit toisaalta tuntui, että oli niin heikoilla, että ei ollut kanttia lähtee siitä missään taistelemaankaan. (Ilona)

Ilona asui ensin eron jälkeen vuoden päivät kahden lapsensa kanssa, mutta työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin elämä kävi raskaaksi. Isä ei suostunut tapaamaan lapsia useaan kuukauteen, ja Ilonan oma alkoholinkäyttö alkoi haitata arjen sujumista. Ilona hakeutui päihdehoitoon, jona aikana lapset asuivat isän luona. Raitistuttuaan ja kotiin palattuaan Ilona halusi jatkaa asumista lasten kanssa, mutta isä ei suostunut antamaan heitä äidille. Lopulta vanhemmat sopivat siitä, että nuorempi lapsista muuttaa äidin luo ja vanhempi jää asumaan isän kanssa.

Useilla haastattelemillani naisilla on ollut elämässään myös muita menetyksiä. Heillä on jo ennestään kokemuksia, joita vasten he peilaavat eroon liittyviä

lapsen asumista isän luona. Erityisen merkittäväksi tulkitseen ne menetykset, jotka liittyvät lapsiin tai lapsuuteen. Hillevillä, Reijalla ja Seijalla on kokemuksia keskenmenosta ja/tai lapsen kuolemasta. Reijan ensimmäinen lapsi syntyi keskenä ja kuoli kymmenen minuutin ikäisenä. Myös muihin hänen raskauksiinsa on liittynyt komplikaatioita, joiden vuoksi lapsen mahdollinen menettäminen on ollut odotusaikana läsnä. Hillevin elämässä ensimmäinen menetys on ollut noin kolmevuotiaana, kun hänen vanhempi sisaruksensa kuoli. Tämän jälkeen perheeseen syntyi kolmas lapsi. Tuolloin Hillevi kertoo menettäneen kosketuksen itseensä: ”Mulla on ollut hyvin voimakkaasti sellainen olo, että kun se sisar on kuollut ja sitten mun veljeni syntyi melkein saman tien siihen, niin mä lakkasin olemasta siinä vaiheessa.”

Kokemuksella on ollut Hillevin kertoman mukaan suuri merkitys hänen elämässään. Se on aiheuttanut loputtomalta tuntuvan vierauden tunteen ja itsensä etsimisen. Hillevi on kokenut sekä keskenmenon että kuolleen lapsen synnyttämisen. Hillevi kertoo hyvin yksityiskohtaisesti tapahtumista, jotka liittyvät lapsen kuolemaan hänen kohdussaan. Tihentyneestä kerronnasta voi tulkita tapahtuman erityisen merkityksen ja menettämisen kokemuksen voimallisuuden. Merkitykselliseksi sen tekee paitsi itse menetys myös kuulluksi tulemisen ja naisen kokemuksen sivuuttamisen teema. Hillevi on raskauden aikana huolissaan lapsen vähäisistä liikkeistä kohdussa, mutta pitkittää äitiyspoliklinikalle menoa. Edellisen raskauden aikana lääkäri on kehottanut häntä olemaan hätäilemättä saman asian vuoksi. Lääkäri on antanut ymmärtää, että poliklinikalle ei pidä tulla turhaan. Tämän Hillevi on kokenut nöyryyttävänä. Kun hän lopulta lähtee lääkäriin, todetaan lapsi kuolleeksi. Hillevi lähetetään viikonlopuksi kotiin kuollut lapsi kohdussaan, koska synnytystä ei voida käynnistää ennen seuraavaa arkipäivää. Hilleviä loukkaa myös oman miehen asiaan liittyvä kommentti, jossa tämä toteaa, että eihän lapsi ollut edes vielä valmis. Hillevi kokee jääneensä täydellisen yksin menetyksensä kanssa.

[S]e on myöskin semmonen, että jos aattelee ottaa vielä sen yhden keskenmenonkin siihen, niin jotenkin se on kyllä lisännyt sitä semmosta mun omaa menettämisen kokemusta. Että mulla on semmonen olo, että mää en onnistu näitten lasten kanssa. (Hillevi)

Joskus musta tuntuu, että mä oon ehkä siinä vaiheessa antanut periksi et mä oon niinkun antanut siinä vaiheessa myös sen ensimmäisen lapsen pois. (Hillevi)

Hillevin kertomus menetyksen ja epäonnistumisen kokemuksista on surullista kuultavaa ja luettavaa. Elämästään kertoessaan Hillevi tavoittaa identiteetin rakentamisen kannalta merkittäviä asioita. Hän osoittaa, kuinka olennaisia sosiaaliset suhteet ovat hänen elämänsä kulussa ja kuinka kuulluksi ja nähdyksi tulemisen kokemus tai sitä paitsi jääminen rakentavat hänen identiteettiään merkittäväällä tavalla.

6 KOTI

Koti sosiaalisesti tuotettuna tilana pitää sisällään siinä asuvien ihmisten suhteet konkreettiseen tilaan, vuorovaikutussuhteet toisiinsa sekä yksilöllisen kokemuksen. Konkreettisena tilana koti on asunto tai asumus, jolla on oma arkkitehtuurinsa ja käyttötarkoituksensa. Kokemuksellisena tilana koti on mentaalinen ja ruumiillinen tila. Kotia on luonnehdittu myös ”eletyksi tilaksi”, jolla viitataan nimenomaan tähän kokemukselliseen ulottuvuuteen (Granfelt 1998). Eletty tila on arkipäivän aistittavissa oleva tila. Se syntyy rakennetun tilan ja sen käyttäjien, fyysisen ja sosiaalisen, vuorovaikutuksessa ja on enemmän kuin kumpikaan niistä (Saarikangas 2002, 19). Kokemuksessa ovat mukana tunteet, jotka tulevat esiin Vilkon (2000) käyttämässä käsitteessä ”kodin tuntu”. Kodin tuntu viittaa John Agnewin (1993, 263) käsitteeseen ”sense of place”, jolla hän tarkoittaa tiettyyn paikkaan liittyviä tuntestruktuureja. Koti voidaan nähdä myös yksityisenä tilana, jolloin se erottuu ulkopuolelle jäävästä julkisesta tilasta. (Saarikangas 1993; Granfelt 1998; Tedre 1999; Vilko 2000.) Käsitteet kodin ja julkisen tilan rajoista vaihtelevat eri kulttuureissa ja yhteiskunnissa. Ne voivat vaihdella myös yksilöllisen kokemuksen tasolla esimerkiksi sosiaalisen aseman tai elämäntilanteen mukaan. (Tedre 1999, 61.) Minna Lahden (2001, 147–152) mukaan koti nähdään Suomessa sosiaalisten suhteiden kannalta keskeiseksi. Lahti tuo esiin, kuinka vieraan on vaikeaa päästä sisään suomalaisen kotiin ja sosiaaliseen elämään. Kodin ovet ja seinät rajaavat jyrkästi yksityistä ja julkista tilaa konkreettisesti ja symbolisesti.

Henri Lefebvren (2001, 33, 38–39) hahmottelemaa tilaan liittyvää kolmijakoa tilallisiin käytäntöihin, tilan representaatioihin ja representaation tiloihin voi käyttää kodin ymmärtämiseen tilana. Tilallisilla käytännöillä Lefebvre viittaa havaittuun fyysiseen tilaan, jota sosiaaliset käytännöt rajaavat. Kotiin liitettyinä sosiaaliset käytännöt ovat niitä arkisia toimia, joita asukkaat tekevät fyysisessä tilassa. Koti on siten seinien, ikkunoiden ja ovien rajaama tila. Se voidaan ymmärtää myös laajemmaksi fyysiseksi tilaksi, joka käsittää esimerkiksi pihan. Tilan representaatioilla Lefebvre tarkoittaa tilan käsittämistä ajattelutoiminnan ja kuvitellun kautta. Niitä ovat esimerkiksi tilaa koskevat käsitteet ja kartat. Kodin tilallisessa hahmottamisessa on siten kyse kodista mielikuvana. Kolmantena ulottuvuutena representaation tilat kotiin liitettyinä ovat eletyn tilan ulottuvuuksia eli koti sille annettuina merkityksinä ja kokemuksina.

Vaikka koti tilana saa merkityksiä sosiaalisten suhteiden kautta, ei se välttämättä tarkoita, että näiden suhteiden on oltava konkreettisesti läsnä. Ne voivat olla läsnä myös kokemuksellisena eli mentaalisisinä ja fyysisinä tiloina. Tutkimuksessani tämä tulee esiin pohdittaessa kotia äitiyden rakentamisen tilana, jossa lapset eivät asu. Koti on nähtävissä myös identiteetin rakentamisen tilana (Granfelt 1998). Kotia on pidetty perinteisesti naisen ja äidin omimpana alueena. Kotiin on liitetty hoiva, huolenpito, eli yhteiskuntamme ja kulttuurimme naisellisimmat alueet³⁰. 1800-luvun lopulla alkanut kodin merkityksen korostaminen voidaan nähdä myös kodin idealisointina. Tony Chapmanin ja Jenny Hockeyyn (1999) mukaan kokemuksena ideaalisen kodin ulottuvuuksia ovat mahdollisuus vetäytyä yksityisyyteen, muiden katseiden ulottumattomiin. Toisaalta kodin ideaali sisältää ajatuksen turvasta. Kolmanneksi koti yksityisenä paikkana on kallisarvoinen tila yksilön tärkeille esineille, salaisuuksille ja nautinnoille. Chapmanin ja Hockeyyn mukaan koti ja minä sulautuvat toisiinsa symbolisesti.

Iris Marion Young (1997, 134) kritisoi yhtenäisen ja vakaan identiteetin kai- puuta, jota kodin idea edustaa. Hän muistuttaa, että naisen kotiin liitetty rooli vaikeuttaa naisen oman identiteetin rakentamista ja omia projekteja. Hän ei kuitenkaan halua monien feministien tavoin hylätä kodin ideaa feministisenä arvona. Tärkeinä kotiin liitettävänä arvoina Young pitää turvallisuutta, yksilöllistymistä (individuation), yksityisyyttä ja säilyttämistä. Koti edustaa turvallisuutta, koska jokainen tarvitsee paikan, missä voi olla turvassa. Kodittomalta ihmiseltä on riistetty yksilöllinen olemassaolo, koska hänellä ei ole paikkaa, missä harjoittaa elämän perustavia toimintoja, kuten syömistä, nukkumista, peseytymistä ja rakas- telua. Yksityisyydellä Young viittaa siihen, että koti on autonomiaan oikeuttava tila. Säilyttäminen liittyy kunkin yksilön identiteetin rakentamiseen, jossa itselle merkittävien esineiden suojeleminen on olennaista. Merkityksellisiin esineisiin voidaan kiinnittää omaan elämään liittyviä ja identiteettiä rakentaneita tapahtumia ja muistoja, jotka muistuttavat meitä niistä ja toistavat näin elämämme kertomuk- sia. (Mt., 161–164.) Youngin tavoin pidän kotia identiteetin rakentamisen kannalta merkittävänä tilana. Erilaiset murtumat Youngin esiin tuomissa ulottuvuuksissa voivat vaikuttaa olennaisesti siihen, mitä polkua pitkin lähdetään kulkemaan identiteettiä rakennettaessa.

Kathryn Allen Rabuzzille (1983) koti on mielentila tai itse asiassa mielenti- loja. Koti ei hänen mukaansa ole siis yksiköllinen käsite, vaan moniköllinen. Se on yhdistelmä monista eri paikoista ja mielentiloista. Kotia voidaan esimerkiksi ajatella paikkana, josta on lähtöisin. Tällöinkään koti ei ole yksiköllinen, vaan se sisältää monia ulottuvuuksia kuten äidin kohdun, äidin itsensä tai kodin, jossa on tullut kasvatetuksi lapsena. Lisäksi se voi olla tila, johon ajatuksissaan palaa muualla ollessaan, tai paikka, jossa on parhaillaan. Yleisimmin kotia Rabuzzin mukaan ajatellaan paikkana, johon kuuluu siitä huolimatta, että sitä ei olisi saa- vuttanutkaan.

Koti kokemuksellisena ulottuvuutena sisältää kotiin liittyvät tunteet. Nämä tun- teet syntyvät kodin elämäntapahtumista. Tunnekokemus on monipolvinen prosessi, jossa menneet tunnekokemukset aktivoituvat uusissa tulkintatilanteissa. Tunneko-

kemus on aina sekä psyykkistä että fyysistä. Niinpä koti koettuna tilana sisältää aina myös menneet kokemukset. Lapsuuden koti identiteetin rakentamisen tilana kulkee mukana myös myöhemmissä kodeissa, kokemuksena, johon myöhempiä kokemuksia peilataan. Kodin merkitystä pidetään ihmisen psyykkisen, sosiaalisen ja fyysisen hyvinvoinnin kannalta tärkeimpänä tekijänä. Tämän hyvinvoinnin perustana sekä identiteetin kehityksen ja kasvun tärkeimpänä vaiheena pidetään varhaislapsuutta. Tämän vaiheen merkittävimpänä vuorovaikutussuhteena pidetään äidin ja lapsen suhdetta (esim. Chodorow 1978).

Alkukoti

Koti on paikka, jossa ihminen tyydyttää välttämättömiä hyvinvointinsa ja elossa pysymisen vaatimia perustarpeitaan, riittävää ravinnon ja levon saantia, seksuaalisuutta sekä lähipiirin tarjoamaa turvallisuutta, rakkautta ja arvostusta. Nämä liittyvät kodin sosiaaliin ja tunnesuhteisiin. Lapsuuden koti, joka on mielessämme erilaisina muistoina ja niihin liittyvinä kokemuksina sekä mielentiloina edustaa Lefebvren (2001) hahmottelemaa representaation tilaa. Tällöin kysymyksessä on kokemus hoivasta ja huolenpidosta. Hoivan puute samoin kuin muutkin sosiaalisissa ja tunnesuhteissa esiintyvät puutteet vaikuttavat kokemukseen kodista. Kodista voi tulla ahdistava ja elämänpiiriä rajoittava tila. Tällöin kodin antama turva järkkyy. Donald W. Winnicottin (1971, 1986) käyttämä termi ”kiinnipitävä ympäristö” kuvaa hyvin lapsuuden kodin merkitystä identiteetin rakentumisen kannalta. Kotona syntyy perusuottamus elämään, tunne siitä että maailma ei anna kaatua vaan kannattelee (Kosonen 1998, 134). Winnicottille kiinnipitävä ympäristö tarkoittaa äidin ja lapsen keskinäistä suhdetta. Winnicottin näkemystä äidin ja lapsen varhaisen suhteen merkityksestä on vaikea kiistää, vaikkakin se voidaan kyseenalaistaa. Samanlainen merkitys lapsen identiteetin rakentumisen kannalta voi olla kenellä tahansa lasta hoivaavalla aikuisella tässä varhaisessa vaiheessa (ks. Chodorow 1978). Kun koti turvaa tuovana tilana järkkyy, voi itselle hyväksyttävän identiteetin rakentaminen olla vaikeaa.

Lapsuutta muisteltaessa palataan elämän alkuun, joskin harvoin pystytään palauttamaan muistoja kovin varhaiselta ajalta. ”Lapsuuden koti” terminä herättää helposti merkityksiä jostakin hyvästä ja onnellisesta, kuten ”viaton lapsuus” tai ”lapsuuden kultainen koti”. Elämäkerronnan konventio kutsuu esiin näitä kultaisia lapsuusmuistoja, koska kulttuurinen tarinavarantomme toistaa ja säilyttää niitä. On vaikeaa ajatella lapsuuden tarinaa, jossa ei olisi mukana tällaista kultaista tuulahdusta. Tutkimusteni naisten kertomuksissa lapsuuden tarina vie sitä suuremman tilan ja sitä yksityiskohtaisempi se on kerronnaltaan, mitä enemmän se on vaikeiden kokemusten kuvausta. Niin sanottu hyvä lapsuus voidaan kuitata muutamalla lauseella: ”Semmoinen mielikuva on, että aurinko paistoi ja kesät oli pitkiä. Ihan mukavia muistoja kyllä. Ei niitä hirveen paljon oo niitä muistoja.” Kenties koetut hyvät hetket muistetaan sitä tarkemmin, mitä enemmän on ikäviä kokemuksia.

Keittiötä ja makuuhuonetta on pidetty parisuhteen historiaa tarkasteltaessa lämmön, läheisyyden ja intiimiyden tyssijoina (Husso 2003, 224). Näyttää siltä, että näillä paikoilla on erityinen merkitys kaikkien perheenjäsenten, kodin tunnun syntymisessä. Lapsuuden kodista mukana kulkevat muistot liittyvät usein perustarpeisiin kuin syömiseen ja nukkumiseen. Muistoissa rakentua kokemuksellinen koti esitetään tilallisten käytäntöjen eli arkitseen toimien muodostelmana. Hyvät muistot sisältävät mielihyvän kokemuksen tarpeen tyydyttymisestä tai siihen liittyvä kokemus hoivasta, äidin läsnäolosta.

Äiti oli aina kotona kun tulin koulusta silloinkin kun olin vielä lukiossa. Me sitten kahvit keitettiin, lettuja paistettiin tai jotain. (Ilona)

Jotenkin mä muistan sieltä lapsuusajoilta siin kohdassa, kun me oltiin jo koulussa ja kun me tultiin kotiin. Siinä tulee ensimmäisenä mieleen, että syödään jotain. Tulee mieleen se, että me juotiin kahvia ja sitten semmosta sekaleipää, mikä oli siihen aikaan hyvää, tai välillä ranskanleipää. (Marja)

Marja muistelee äidin olleen hyvä ruoanlaittaja, joka teki vaihtelevia ruokia. Ruokailutilanteisiin Marjalla liittyy kuitenkin myös muistoja, joiden kautta hän kuvaa kodin ilmapiiriä, sosiaalisia suhteita ja valta-asetelmia. Marjan isä on myyntityössä, jonka vuoksi ja jonka varjolla hän viettää paljon aikaa poissa kotoa ja käy kavereiden kanssa ryyppyreissuilla. Vanhemmat ovat tehneet avioliiton alussa keskinäisen sopimuksen, jonka mukaan äiti hoitaa kaikki kotiin liittyvät asiat ja isä elättää perheen. Tämä johti kuitenkin Marjan mukaan äidin kohtuuttomaan työtaakkaan, koska perheeseen syntyi kolme lasta ja kotitaloustyöt 1950–60-luvuilla eivät olleet koneellistettuja.

Muistan, että isä usein jos hän ei ollut kauempana saatto tulla kotiin ruoka-aikaan siihen viiden-kuuden aikaan, kun äiti oli tehnyt ruoan. Sitten me syötiin kaikki ja oli ehkä sillai niinkun normaali, tai sopuisaakin. Mitään suurempaa niihin tilanteisiin ei liittynyt, ei mitään lämpöökään, mutta ei ollut mitään riitaa. Ja sit kun oltiin syöty, mun äiti vasta asettu syömään siihen, kun isä siirtyi olohuoneeseen lehtensä kanssa. Ja me lapset lähdettiin siitä läksyjämme tekeen. Sen jälkeen se isä oli vaan siellä olohuoneessa, että tämmösinä arki-iltoina ei ollut mitään yhteistä tekemistä. Et se meni tällai, että isä tuli niinkun kotiin lepäämään. (Marja)

Marja muistelee vielä joitakin lapsuudessa otettuja valokuvia, joissa lapset istuvat isän sylissä. Äitiä näissä kuvissa ei ole, tai sitten hän seisoo taustalla keittiön ovella. Marjan lapsuuden kodissa kaikilla on ollut oma selkeästi määritelty paikkansa. Lapsuuden koti tilan representaationa hahmottuu ihmisten kautta. Isän paikka on kodin ulkopuolella ja olohuoneessa. Koti on hänelle lepopaikka, jossa hän käy pääasiassa tyydyttämässä ravinnon ja levon tarvetta. Marjan kertomuksessa tulee esiin myös se, että isällä on jatkuvasti avioliiton ulkopuolisia suhteita, joita hän

ei peittele millään tavoin. Kodista puuttuu lämpö ja muidenkin tunteiden osoittaminen. Isästään Marja kertoo, että vaikka hän on ollut fyysisesti läsnä, ei hän ole ollut sitä sosiaalisesti eikä emotionaalisesti.

Ihan sieltä varhaislapsuudesta mulla on semmosia muistoja, että oon ollut isän sylissä ja leikkinyt sormilla. Kun mä nyt oon miettinyt mun varhaislapsuutta niin mä tunnistan tän poissaolon, niin kuin et ollaan ihan muualla, että siinä ei oo ollut tavallaan mitään kontaktia. Koska siinä mielikuvassakaan ei näy isän silmiä. Siin on vaan se, et kun leikki sitä. (Marja)

Reija kertoo, että hänellä on ”hirveen vähän semmosia hyviä muistoja” lapsuudesta. Tällaisena hyvänä muistona hän tuo esiin päiväunien nukkumisen. Ikävät muistot lapsuudesta liittyvät erityisesti viikonloppuihin ja yöaikaan. Tällöin Reijan lapsenuni häiriintyi.

Kaikkein parhaiten mä muistan nää niitten (isän ja äidin) juomiset. Ja sen kun ne tappeli. Me asuttiin silloin semmosessa vanhassa puutalossa ja yleensä ne tappeli siellä eteisessä. Periaatteessa me ei sitä nähty, mutta mut sieltä kuulu hirveetä huutoa ja meteliä. Ja jommallakummalla oli jäljet kasvoissa kun ne tuli sieltä. Ne hakkas toisiaan joka viikonloppu. [...] Mä en saanut öisin nukkuttua ja monesti yöllä heräsin siihen, niin kuin joku ois huutanut apua. Mä rupesin näkeen painajaisia. Ja se vaikutti mun koulunkäyntiin; mä olin hirveen väsynyt. (Reija)

Väsymyksen lisäksi Reijan lapsuuden kodin tunnetilaa on sävyttänyt pelko. Reijalla oli kaksi sisarusta. He hakivat turvaa toisistaan olemalla aina yhdessä ja pitämällä toistensa puolia. Pelon tunnetta Reija pyrki pitämään loitolla yöpymällä viikonloppuisin ystävättären kodissa. Arjessa selviytymisen keinoksi Reija ottaa itselleen äidin paikan:

Mähän meillä hoidin kotia 11-vuotiaasta lähtien. Mä oon pessyt pyykkiä ja siivonnu. Mä oon aina ollut hirveen siisti. Oon pienestä pitäen ollut kova siivoamaan. Ja rupes häiritseen se, kun kavereita tuli ja mä tavallaan häpesin sitä, missä kunnossa kämpä oli. (Reija)

Tilalliset käytännöt eli arkiset toimet ovat Reijalle keino selviytyä. Keskikoulussa 11-vuotiaana Reija kertoo aloittaneensa säännöllisen juomisen viikonloppuisin ja olleensa öitä poissa kotoa. Vanhemmat haukkuivat häntä huoraksi. 14-vuotiaana Reija tapasi lastensa tulevan isän ja lopetti juomisen, koska seurustelukumppani ei juonut. Seurustelusuhde korvasi Reijalle sen turvan ja luottamuksen, mitä hän ei saanut kotona. Tilalliset käytännöt selviytymisen tukena väistyvät ja representaation tilat tulevat merkityksellisiksi uuden sosiaalisen suhteen myötä.

Lopetin 14-vuotiaana juomisen. Sit siihen elämään tuli muuta. Siihen tuli se läheinen ihminen. Ihan alusta astihan me oltiin yhdessä koko ajan. Oikeastaan ekan kerran oli päiviä, kun ei nähty kun Kari meni inttiin. Se oli varmaan ensimmäinen turvallinen tekijä, mikä mun elämäni tuli, mihin pysty luottamaan.. (Reija)

Myös Heinin, Astan ja Elsin lapsuuden kodissa on ollut väkivaltaa. Heini kertoo lapsuudestaan, että hänen äitinsä meni töihin hänen aloittaessa koulunkäynnin. Tätä Heinin oli vaikea ymmärtää. Tämä vaikutti Heinin elämään siten, että turvattomuus kotona lisääntyi. Hänen isänsä oli viikonloppu- ja piilojuoppo, joka pahoinpiteli sekä vaimoan että kahta nuorempaa lastaan eli Heiniä ja tämän veljeä. Äidin mentyä töihin Heini joutui iltapäivisin myös veljensä pahoinpitelemäksi.

Mä oli joku 5–6-vuotias ja me nukuttiin kaikki neljä lasta samassa huoneessa ja isä ja äiti nukkui seuraavassa huoneessa. Kyl mä monta kertaa mietin, kun sieltä kuulu kauheeta meteliä. Mä muistan vielä, et mä pelkäsin hirveesti. Mul on semmosia pelkotiloja tullut siitä. Sit mä jotenkin aloin tajuta, että mun isä lyö mun äitiä. Siinä vaiheessa mä aloin pelätä isää. No siitähän se alkoi meitä lyömään ihan työkseen. (Heini)

Mä oon sen isän kautta joutunut kokemaan semmosenkin tilanteen, et se syytti mua hirveen usein. Se syytti tavaroitten hävittämisestä, et me (Heini ja veli) ollaan varastettu. Sit me saatiin selkäsaunaa. Se selkäsaunan saaminen on ollut jokapäiväistä meillä. Se on ollut rankkaa. [...] Mun isä hakkas meitä joka päivä. Se oli niin sairaalloista. Se oli käsittämätöntä. (Heini)

Nyt muistelllessaan lapsuuttaan Heini muistaa isästä kuitenkin myös hyviä muistoja.

Mä oon isän kanssa ollut hirveen paljon. Et me on molemmat tykätty uimisesta, et me ollaan oltu kovia uimaan ja käyty uimassa. [...] Meillä on ollut hauskoja uintireissuja. Ja me on oltu kovia hiihtämään. Me ollaan hiihdeltä aina tuolla ja käyty hiihtokilpailuissa. Et meillä on ollut semmoisia kivojakin hetkiä isän kanssa. Et mä oon ollut hirveen kiitollinen siitä, et meillä on ollut tämmösi, koska se tavallaan tuntuu, että on sitä lapsuutta nyt ollut jotain, ettei se lapsuus ole ollut koko ajan sitä, että sulla on ollut pelkkiä vastoinkäymisiä. (Heini)

Asta puolestaan kertoo lapsuudestaan väkivaltaisen isän kanssa. Hän nukkui saappaat sängyn alla siltä varalta, että yöllä tulee lähtö isää pakoon. Väkipalta tapahtuu usein öiseen aikaan. Ilonan lapsuudessa pelko tuli toisessa muodossa. Hänen vuosia vanhempi veljensä oli sairastunut psyykkisesti, mikä ilmeni öisenä huutamisena. Koti muuttui levon ja turvan tilasta pelon, pimeyden ja levottomuuden tilaksi. Pelko ankkuroiduu elettyyn kodin tilaan, sen ääniin, sosiaalisiin suhteisiin, tavaroihin ja vuorokausirytmiiin.

Kotona ulkona

Kodin piirin ulkopuolelle voi jäädä kodin seinien sisälläkin. Tällöin kysymyksessä on murtuma kodin sosiaalisessa ja mentaalisisäisessä ulottuvuudessa. Kokemuksellisenä tilana se on vetäytymistä omaan sisäiseen minään ja oven sulkemista.

Mun tilanteeni oli se, mikä siinä oli keskeistä ja traagista oli se, että silloin kun mää synnyin ja osoittautui, että mä en olekaan niin helppo lapsi kuin se vanhempi. Mun äiti on sanonut, että mä olen aina ollut tämmöinen 'minä itte'. [...] Mulle se oli niin kuin miinus. [...] Ja sit se jotenkin lähti siitä, että kun mä olin sen roolin äidin silmissä saanut, että toi on aina se joka tekee asiat hankalaksi. Mulloli se, että mä vetäydyin tavallaan kauheen surullisena siitä äidin suhtautumisesta. [...] Mä olin niin kauheen pettynyt siitä, kun mä tunsin että mä rakastin sitä äitiä ja mä yritin sitä tavallaan ilmaista, niin äiti ei pystynyt ottamaan sitä vastaan. (Marja)

Marjalle ulkopuolisuus on olemista äidinrakkauden ulkopuolella. Hän kertoo yksityiskohtaisesti useita tilanteita, joissa äiti on kohdellut häntä epäoikeudenmukaisesti suhteessa sisaruksiin, ja hänen kokemuksensa on, että äiti on projisoinut häneen isää kohtaan tuntemansa tyytymättömyyden. Äiti on kieltänyt häneltä asioita, jotka tämä on sallinut muille sisaruksille. Marja kertoo olleensa isän lempitytär, mutta toteaa kuitenkin, ettei se näkynyt mitenkään. Isän Marja on kokenut yhtä etäiseksi kuin äidinkin.

Saman kaltainen kokemus lapsuuden kodista on Hillevillä. Hänen puolitoista vuotta vanhempi sisarensa kuoli nelivuotiaana. Sen jälkeen perheeseen syntyi vielä lapsi.

Tavallaan näin jälkeen päin ajatellen ja oikeastaan hyvinkin paljon sitä asiaa miettineenä niin jotenkin mulla on ollut hyvin voimakkaasti sellainen olo, että kun se sisar kuoli ja veli syntyi melkein saman tien siihen, et mä lakkasin olemasta siinä vaiheessa. (Hillevi)

Kokemus kodista sen fyysisten rajojen sisällä voi sisältää samanaikaisesti ulkopuolisuuden kokemuksen. Kokija ei koe kuuluvansa kodin sosiaaliseen ja emotionaaliseen tilaan. Kokemus ulkopuolisuudesta voi jäädä osaksi sisäistä minää ja saada vahvistusta tulevilla elämäntapahtumissa ja kokemuksissa. Tällöin myös kodin löytäminen voi vaikeutua tai kodin saamat merkitykset muuttua. Pelkkä fyysinen tila ei tee vielä kotia.

Hillevi on yrittänyt löytää kodin parisuhteesta lapsensa isän kanssa. Hän hieman epävarmasti myöntää olleensa rakastunut mieheen suhteen alussa. Hän kokee etsineensä turvallisuuden tunnetta ja sitä, ”että on joku missä elää, mihin kuuluu”. Jälkeenpäin hänelle on kuitenkin tullut kokemus, että ”sitä ei oikeastaan kuulunut mihinkään.” Hillevillä ulkopuolisuuden kokemus on seurannut läpi elämänhistorian. Parisuhteestaan lapsen isän kanssa hän kertoo, että koki olevansa

ulkopuolinen vaikka luonnehtii suhdetta symbioottiseksi. Hän kokee eläneensä miehenkin tunne-elämän. Hänellä on tunne siitä, että hän on sekä sivussa omasta elämästään että isän ja lapsen keskinäisestä suhteesta. Hillevi on ollut töissä toisella paikkakunnalla lapsen ollessa pieni, ja tällöin isä on huolehtinut lapsesta osan viikkoa. Eron jälkeen lapsen jäätyä asumaan isän luo tunne ulkopuolisuudesta on jatkunut. Hillevi kertoo, että isä ei ole kannustanut lasta tapaamaan äitiä, vaan on antanut ymmärtää, ettei tämän tarvitse käydä äidin luona, jollei halua. Tämän lapsi on Hillevin mukaan tulkinnut niin, että isä ei halua hänen käyvän äidin luona. Lähtemällä yhteisestä kodista Hillevi on joutunut jättämään taakseen osan elämästään, lapsen. Kodin näkökulmasta katseltuna Hillevin elämäntarinaa voisi luonnehtia kodittomuuden tarinaksi.

Semmosta mun ulkopuolisuuden tunnetta sitä tuli, että mä olen niinkun omasta elämästäni sivussa. Ja tätä on kaiken aikaa ruokkinut, että ihan kuin ei olisi sanomista mihinkään. [...] Kyllä mulla edelleen tai taas uudestaan on semmonen olo, että mä oon jotenkin täysin ulkopuolella ja mun ohi toimitaan. (Hillevi)

Hillevin käyttämä määrittely siitä, että ei kuulu mihinkään, kuvaa hyvin tutkimukseni lähtökohtaa identiteetin rakentumisesta sosiaalisessa tilassa. Carolyn Steedman (1986, 17) tuo esiin omaan 1950-luvun työväenluokkaiseen lapsuuteensa viitaten, kuinka myyttisten tarinoiden tilallisia ja ajallisia struktuureja hyödyntävä ”psykoanalyttinen draama” on luotu kuvaamaan keskiluokkaisten naisten elämää. Sen sijaan, että tulkitsisimme lapsuuden hylkäämisen kokemukset pelkästään äidin ja lapsen varhaiseen kiintymykseen nojautuvien teorioiden näkökulmasta, voimme yhtä hyvin nähdä sosiaaliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tekijät kokemuksen syntymisen taustalla. Kuten Steedmanin työväenluokkaisella äidillä, myös monella tämän päivän äidillä uuvuttavat arkiset elämäolosuhteet voivat tuottaa yhteyden katkeamisen äidin ja lapsen välillä ja luoda ”mihinkään kuulumattomuuden” tilan.

Hilleville tuli jokseenkin yllätyksenä, että isä ja lapsi eivät selviytyneet yhdessä. Lapsi oli sairastunut ja voi huonosti ja sijoitettiin asumaan Hillevin luo. Lapsi oli kuitenkin sairastunut niin vaikeasti, että arki ei myöskään äidin luona luonnistu. Isä katkaisi tässä vaiheessa kokonaan kontaktinsa lapseen eikä suostunut yhteistyöhön lapsen hoitojen suhteen. Hillevin kodista ei synny yhteistä kotia äidille ja lapselle. Hilleville tämä merkitsee uutta kokemusta ulkopuolisuudesta, koska hän kokee asuneensa lapsen kanssa ”kohtaamatta” tätä. Kodittomuuden kokemus tuottaa Hilleville kokemuksen epäonnistumisesta niin ihmisenä kuin äitinäkin. Lapsen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen on Hilleville jo toistuva lapsen menetykseen liittyvä kokemus, sillä hänellä on ollut myös keskenmeno ja kuolleen lapsen synnyttäminen.

Puhumattomuutta voidaan vuorovaikutussuhteissa pitää toisen ulkopuolelle rajaamisena tai jopa hylkäämisenä, kuten olen luvussa viisi kuvannut. ”Ei meillä mitään puhuttu” kertoo Marja lapsuudestaan. Hänellä on omassa lapsuuden perheessään ollut vahva ulkopuolisuuden tunne, jota hän on kantanut mukanaan

aikuisikään asti. Erityisesti tämä näkyy hänen suhteessaan toiseen sukupuoleen. Marjan kertoman mukaan hän ei ole kyennyt tuntemaan rakkautta tai jonkinlaista henkistä yhteyttä toiseen ihmiseen. Myös Jallinoja (2000) toteaa, että puhumattomuus synnyttää ihmisten välille etäisyyttä, jolloin puhumattomuutta voidaan pitää yhtenä hylkäämisen tapana. Jallinoja pohtii parisuhdetta ja perhettä, joihin hän viittaa. Puhumattomuus näyttäisi hänen mukaansa olevan vaikeaa parisuhteissa ainakin miehelle, koska haastatteluissa monet naiset ovat pitäneet puhumattomuutta puolison huonoimpana ominaisuutena.

Väkivaltainen koti

Koti on naisille ristiriitainen tila. He voivat kokea olevansa yhtä aikaa sekä vangittuja että ulkopuolisia (Rose 1993, 140). Naiselle koti, jota on pidetty naisen tilana ja jossa äiti on nähty sen emotionaalisenä keskipisteenä, voi olla erilaisista syistä väsymyksen, pelon ja turvattomuuden tila. Naiselle koti ei siis olekaan itsestään selvästi levon, turvan ja hyväksytyksi tuleminen tila. Silloin kun mies pahoinpitelee naista kodissa, ei äiti pysty tarjoamaan lepoa ja turvaa myöskään lapsilleen.

Inkan toinen avioliitto nuorimman lapsen isän kanssa päättyi raiskaukseen. Parisuhteessa oli mennyt jo jonkin aikaa huonosti. Inka kertoo tehneensä kaikki kotityöt ja miehen maanheen sohvalla. Kun seksuaalisessa kanssakäymisessä alkoi olla vaikeuksia, se johti siihen, että mies alkoi tönä ja tuuppia Inkaa. Hän alkoi käyttää myös alkoholia enemmän. Ennen eroa Inka kertoo pelänneensä miestä parin vuoden ajan.

Se oli semmosta kevyttä tuuppimista, mistä ei tuu mustelmia. Sängystä pois tönimistä. Mä oon nukkunut naapurissa ja autossa. Nukkunut sohvalla. Että on täytynt väistää sitten kumminkin ja jossain vaiheessa mä toivoin, että tuupi ja tönä nyt silleen, että tulee mustelmii. (Inka)

Myös Johannan, Ilonan ja Katrin miehet ovat pahoinpidelleet heitä. Mukana on ollut voimakasta miesten mustasukkaisuutta, mikä on rajoittanut naisten elämää.

Se oli sellasta mun mielestä henkistä. Järkyttävää. Mä tein iltatöitä ja se makuuhuoneen ikkunassa odotti mua että tuunko mä. Jos en ollut kotona puoli kymmeneen mennessä, niin olin hänen mielestään heti jossain vieraisa. Tai jos mulle joku soitti kotiin, niin siinä vieressä kuunteli ja mun piti tehdä tarkka selonteko siitä puhelusta. [...] Mä sanon sitä kytäämiseksi. Ja siihen väsyin, että se kävi muhun käsiksi. [...] Se oli aina perjantai-aamu kun se aloitti (juomisen) ja sit sen jälkeen kun se aina otti siinä kotona, niin jos mä en sanonut oikein, niin oltiin heti kurkussa, tai kädessä tai jossain kiinni. (Johanna)

Johanna kertoo, että mies ei suostunut olemaan lasten kanssa kotona, jos Johanna oli lääkärissä tai jos hän halusi mennä kylään ystävättären luo. Mies vaati Johannaa ottamaan lapset mukaan. Hän nimitteli Johannaa huoraksi. Samoin oli Ilonalla.

Mutta se mustasukkaisuuspuoli, että mä en esimerkiksi voinut lähteä ulos iltaa viettämään. Se oli liikaa... jos joku mies soitti väärään numeroon, niin hän alkoi murjottamaan ja tenttaamaan, että oisko se mahdollisesti joku mun salainen miesystävä. Kyl se alkoi ihan selvästi rajoittaan. [...] Et se oli aika ahdistavaa. Niin mä aloin jättämään niitä suosiolla väliin, kun ei niistä pystynyt nauttimaan, kun tiesi että kuulustelu oli seurauksena. (Ilona)

Gillian Rosen (1993) mukaan naiset kokevat tilan usein paradoksaalisesti; he kokevat olevansa yhtä aikaa sekä vangittuja että ulkopuolisia vastoin tahtoaan. Miehen mustasukkaisuus vangitsee naisen kotiin ja tekee hänestä ulkopuolisen omassa elämässään. Ulkopuolisuus syntyy kyvyttömyydestä päättää itse elämästään. Kysymys on myös kodin ja sosiaalisen sukupuolen keskinäisestä suhteesta. Kirsi Saarikankaan (1993) mukaan siihen liittyy olennaisesti kysymys vallasta. Yksityinen ja julkinen kietoutuvat toisiinsa. Koti samoin kuin se yhteiskunta, missä koti on, määrittävät kulttuuristen järjestysten tai koodien mukaisesti. Yksityinen ja julkinen ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään, joten niiden välinen raja hämärtyy. Kodissa samoin kuin sen ulkopuolella mies käyttää valtaansa ja estää naisen osallistumisen julkiseen³¹.

Ensimmäisen kerran mies pahoinpiteli Ilonan, kun tämä ei ollut siivonnut. Mies löi nyrkillä niin, että silmä meni mustaksi ja silmälasit särkyivät. Tämän jälkeen pahoinpitelyjä alkoi tapahtua useammin ja sitä kesti noin vuoden ajan ennen eroa.

Kummasti sitä vain alkoi sietämään. Et kyllähän mä olin aika ..., et sai olla hirveesti varpaillaan ja varovainen ja semmosessa tosi ahdistuneessa tilassa. Kun ne riidat lähti sit niin pienestä aina. (Ilona)

Miehen naiseen kohdistama väkivalta murentaa kodin levon, turvan ja arvostuksen tilana, jolloin tilalle astuu väsymys, ahdistus ja paha olo. Tämä murentaa naisen oman arvon tuntoa ja estää itselle hyväksytyin identiteetin rakentamisen (vrt. Husso 2003).

Kun sai kuulla sitä, että hän löi vaan sen takia, että kun mä olen niin huono vaimo, niin sitten jotenkin alko uskomaan, että kai mä sitten olen niin huono. Et ihan kummallisesti ja sit toisaalta ne voimat meni siihen arkielämään, kun kuitenkin kävi töissä ja hoiti kotia. Mulla ei ollut yhtään ylimääräistä energiaa tehdä sille tilanteelle mitään, lähtee mistään hakeen apua. Sitä vaan jotenkin meni päivästä toiseen. (Ilona)

Kysyin Ilonalta, ajatteliko hän, että oli hänen tehtävänsä hakea apua perheen tilanteeseen. Ilona vastasi: ”Kyllä mä varmaan niin ajattelin, että mies ei kuitenkaan ymmärrä.” Haastattelemani naiset puhuvat vastuun kantamisesta perheessä ja siitä, että he ovat kokeneet sen olevan yksin heidän harteillaan. Monesti tällä tarkoitetaan vastuuta arjen sujumisesta ja kotitöiden tekemisestä. Ilonan vastaus kuvaa tilannetta, jossa nainen kantaa vastuun myös kodin sosiaalisista suhteista ja emotionaalisesta ilmapiiristä.

Katrille koti on monin tavoin ristiriitainen tila. Katri tulee raskaaksi 19-vuotiaana yllättäen kesken lukion. Hän ja syntyvän lapsen isä muuttavat yhdessä miehen vanhempien omistamaan taloon. Lapsia syntyy kaksi parin vuoden välein, jona aikana Katri on ensin kotiäitinä. Hän kertoo viihtyneensä hyvin kotona, mutta toisaalta tunteneensa itsensä yksinäiseksi. Mies on paljon poissa kotoa myös viikonloppuisin omissa menoissaan, jolloin Katrin elämästä tulee lasten rytmittämää rutiinia ilman omia harrastuksia tai muita menoja. Toisen lapsen synnyttyä hän on päivisin kotona ja iltaisin jatkaa lukiota. Öisin ja viikonloppuisin hän tekee koulutehtävät, koska muulloin hänellä ei ole aikaa. Katrin aloitettua uudelleen koulunkäynnin miehen mustasukkaisuus alkaa voimistua ja mukaan tulee väkivalta. Katrille kodista tulee ahdistava ja pelottava.

Muistan, että monta kertaa luin öisin. Ja muistan kun lehti tuli. Mä pelästyin aivan sairaasti, kun kuulu semmonen klonks meidän alakerran ikkunan takaa, niin kuin murhaaja suunnilleen. Siltä ajalta mulla on jäänyt sellainen tapa, että mä nukahtelen. Ja mulla on se vieläkin. Mua ihan harmittaa itseäni, et mulla on ilmeisesti joku tämmönen traumaattinen, että mä en uskalla mennä nukkuun. Tai uskalla..., mitä mäkin ajattelen, että en uskaltais mennä nukkuun. Mut ilmeisesti joku tämmönen ihme trauma, et mä niinkun mielummin, vaik mä oon väsynyt, niin mä oon hereillä ja sit mä nukahdan jonnekin kaikki valot päälle. (Katri)

Katri kertoo, että väkivaltatilanteet sattuivat pääasiassa öiseen aikaan. Tilanteissa, joita Katri kuvaa, väkivalta on tulkintani mukaan raakaa. Lasten isä repii Katrია hiuksista ja raahaa häntä alas kellarin rappusia, polttaa tupakantumpeilla ihoa tai kuristaa. Miehellä on myös tapana ajaa Katri ulos kodista ja ottaa pois avaimet, niin että tämä ei pääse sisälle. Nöyryyttävimpänä Katri kokee tilanteen, jossa mies ajaa hänet ulos alasti. Katri viettää koko yön pihalla kääriytyneenä pihalta löytämänsä huopaan ja pelkää, että naapuri näkee hänet. Vaikka Katri itse ei yksilöi, mitä hän tarkoittaa öihin ja univaikeuksiin liittyvällä traumaattisuudella, tulkitsen sen parisuhdeväkivaltaan liittyväksi.

Katrin elämän syklit ja tilallisten käytäntöjen ajat ja paikat rikkoutuvat. Tämä näkyy yön ja päivän, unen ja valheen, äänien ja hiljaisuuden sekä pimeän ja valoisien vaihteluissa. Ne siirtyvät ja rakentavat kodin tilaa toisin. Katrin kertomuksessa tulee esiin kuinka yksityisen ja julkisen välinen dikotomia murtuu. Yksityinen tunkeutuu julkiseen Katrin miehen väkivallantekojen myötä. Tämä tapahtuu esimerkiksi silloin, kun Katri on kodin oven ulkopuolella muiden ihmisten katseen

kohteena. Katri on haavoittuvainen molemmissa tiloissa. Yksityisen tunkeutuminen julkiseen hämärtää niitä rajoja, jotka osoittavat sitä, että kuuluu johonkin. Katrille se merkitsee häpeää, joka murentaa identiteettiä.

Oma tilan puute

Haastattelemini naisten yhteiset kodit lasten ja heidän isänsä kanssa, yhdessä perheenä eletessä, ovat ristiriitaisia tiloja naisen kannalta. Yhtäältä naiset kertovat siitä, kuinka he ovat tehneet suurimman osan kotitöistä, jolloin voidaan ajatella heidän hallitsevan kodin tilaa arjen käytäntöjen kautta. Tämä on kuitenkin olotila, joka ei heitä ole tyydyttänyt. Koti sosiaalisesti rakentuvana ja relationaalisena tilana korostuu siten naisten kodin ihanteessa, jossa puoliset yhdessä jakavat vastuun kodin arjen käytännöistä. Toisaalta koti näyttäytyy ahdasrajaisena, joillekin naisista jopa vankilan kaltaisena tilana, jossa mies määrittää rajat ja naisen olemisen tavat. Tällaista tulkintaa puoltavat Minna Lahden (2001, 150–151) tutkimuksessa miehet, jotka näkevät itsensä kodin suojelijana, mitä tehtävää he ovat valmiit suorittamaan jopa väkivallan keinoin (myös Pateman 1989).

Parisuhteeseen liittyvässä mustasukkaisuudessa on kysymys vallankäytöstä, ja sitä voidaan pitää henkisenä väkivaltana. Usein mustasukkaisuuteen liittyy myös fyysistä väkivaltaa. Naisiin kodissa kohdistuva väkivalta rajaa tehokkaasti naisen tilaa ja määrittää hänen paikkaansa sukupuolten välisessä järjestyksessä. Kodissa tämä tulee esiin hyvin konkreettisesti. Väkivalta hallitsee kodin tiloja ja niissä olevia esineitä, ja ulottuu näin kaikkiin kodin merkitykseen liittyviin ulottuvuuksiin. Erityisesti makuuhuone naisen ja miehen seksuaalisuuden tiyssiä toimii usein väkivallan tekojen tilana ja liittyy miehen naiseen kodissa kohdistaman väkivallan naisen seksuaalisuuden kontrollointiin (Lahti 2001, 162; Husso 1997, 2003).

Ja sit kun mä tein iltatöitä, niin mä menin yhdeksi töihin ja pääsin sitten vähän jälkeen yhdeksän pois töistä. Ja mulla kesti ehkä viisi–kymmenen minuuttia tulla töistä. Se oli makuuhuoneen ikkunassa ja odotti mua, että tuunko mä. Ja jos mä en ollut puoli kymmeneen mennessä kotona, niin olin heti jossain vieraissa. (Johanna)

Myös Katri ja Inka kertovat makuuhuoneissa tapahtuvasta väkivallasta. Mustasukkaisuus ja miehen mielessään kehittämät ja ylläpitämät mielikuvat naisen uskottomuudesta alkavat elää omaa elämäänsä ja toimivat miehelle väkivallan oikeuttajina. Lahti (2001, 154–155) kuvaa, kuinka miehet kokevat kotiin kohdistuvan ulkopuolisen uhkan tulevan nimenomaan naisen kuvittelun ja pelätyn uskottomuuden muodossa. Ajatus siitä, että nainen on potentiaalinen pettäjä ja uhkaa miehen yksinoikeutta kumppaninsa seksuaalisuuteen ja ruumiiseen tuo esiin erilaisia kontrollin muotoja, joiden avulla mies määrittelee naisen tilaa niin kodissa kuin kodin ulkopuolella.

Inkan kohdalla tämä näkyy siten, että mies tönii häntä iltaisin pois sängystä. Inkan on tällöin nukuttava esimerkiksi sohvalla tai autossa. Johannalle se näkyy siten, että kun hän vastasi puhelimeen, mies seiso i ”[...] vieressä ja kuunteli ja mun piti tehdä tarkka selonteko siitä puhelusta”. Sekä Johannalle että Inkalle on ollut mahdollonta käydä tapaamassa ystäviä tai harrastuksissa, koska mies on pelännyt ”vieraisiin” menoa. Käytännössä mies on estänyt sen joko pitämällä ”hirmuiset kuulustelut” tai kieltäytymällä olemasta lasten kanssa. Katrin miehen mustasukkaisuus alkoi, kun Katri aloitti opiskelun äitiysloman jälkeen. Katrin kumppani näki miespuoliset opiskelutoverit potentiaalisena mahdollisuutena pettää, ja riitaa syntyi, mikäli nämä soittivat kotiin. Mustasukkaisuudesta huolimatta Katri kävi tapaamassa ystäviään jonkin verran. Seurauksena oli kuitenkin yleensä äänekäs riita, jonka aikana mies pahoinpiteli Katriä.

Symbolisesti ovi rajaa kodin sisä- ja ulkopuolisen tilan ja edustaa sisäänpääsyä kodin lämpöön kylmästä ulkopuolisesta. Kodin väkivaltaisissa tapahtumissa nainen tulee työnnettyksi tai hyljättyksi kodin ulkopuolelle, jossa hän altistuu muiden katseille ja kohtaa häpeän. Hän saa pahimmillaan kodin rikkojan leiman. Katri kertoo yksityiskohtaisesti tällaisista ulos sulkemisista. Sekä Katri että Ilona kertovat tullessa syytetyksi kodin rikkomisesta haluttuaan erota tai muutettuaan pois yhteisestä kodista.

[H]än työnsi mut ulos ja pani oven kiinni eikä mulla ollut avaimia. Jos mulla oli avaimet, hän katto aina, että otti ne pois. Ja oli tällaisia, että mä olin talvella siellä (pihalla/KN) sukkasilleen ja just joku ohut paita päällä. Ja se on ihan järkyttävää kun aattelee, että sitä ei voi mennä naapurille. Sitä ei kerta kaikkiaan voi, koska siinä on varmaan kaikkein nöyryyttävintä se, että kun sä et oo tehnyt sitä päätöstä, että sä lähdet sieltä. Että aattele, mikä nöyryytys, et naapuri tietäis ja sä jäisit siihen asumaan. (Katri)

Nainen kantaa ruumiissaan väkivallan merkkejä toisin kuin pahoinpitelijä. Väkivallan kohteen, naisen, leimautumiseen liitetään usein ajatus siitä, että hän omalla toiminnallaan on aiheuttanut tai provosoinut tilanteen (Keskinen 1996, 8). Väkivaltainen mies voi kätkeä toimintansa kodin seinien sisälle, eikä hänen tarvitse altistua toisten katseille väkivallan teon jälkeen. Nainen ei välttämättä pääse pakoon muiden katsetta. Leima kohdistuu siten helpommin naiseen, väkivallan kohteeseen, kuin itse pahoinpitelijään. Koska häpeä tulee muiden katseen kautta, on naista helppo alistaa ja nöyryyttää etenkin muiden katseen kohteena.

Äiti kokee häpeää muiden katseen edessä siitä, että hän ei ole tehnyt ratkaisua pois lähtemisestä. Väkivallan kohteeksi joutunut nainen häpeää, koska hän tulkitsee tilanteen niin, että hänen pitäisi pystyä katkaisemaan väkivallan kierre. Syy, miksi Katri sieti väkivaltaista parisuhdetta, oli hänen oman kertomansa mukaan se, että hän ei halunnut jättää lapsia. Hänellä ei ollut paikkaa, mihin mennä lasten kanssa. Häntä oli varoitettu jättämästä lapsia miehelle, koska hänen omat mahdollisuutensa saada lapset saattaisivat heiketä. Näin Katrille myös tapahtui. Sosiaaliviranomaiset suosittivat oikeudelle lasten asumista isän luona.

Häpeän kokeminen ja väkivallan salailu johtaa siihen, että naiset pyrkivät salaamaan kotiolosuhteita ulkopuolisilta mahdollisimman pitkään. Marita Husso (2003, 253) puhuu häpeän vaiennetusta voimasta. Pari- ja perhesuhdeväkivalta rajaa naisen elämänpiiriä konkreettisesti, koska salailu vähentää myös sosiaalisia kontakteja.

[M]ä pelkäsin sitä, mitä ne nyt sanoo, että miten mua kohdellaan. En kehdannut kutsua vieraita, eikä ne ois varmaan tullutkaan. (Ilona)

Mustasukkaisuus ei yleensä laannu eron vaan jatkuessaan rajaa naisen tilaa myös uudessa kodissa. Tällainen tilanne on silloin, kun mies ei suostu sopimaan lasten ja äidin välisistä tapaamisista vaan haluaa niiden tapahtuvan omilla ehdoillaan. Tämä johtaa siihen, että halutessaan tavata lapsiaan on naisen tyydyttävä siihen, mihin mies suostuu. Näin on ollut esimerkiksi Katrilla. Hän on joutunut lähtemään tyhjin toimin, kun hän on sovitusti hakenut lapsia isän luota. Ilona asui eron jälkeen yhdessä lasten kanssa. Tänä aikana mies kontrolloi Ilonan elämää kieltäytymällä tapaamasta lapsia juuri lainkaan yhdeksään kuukauteen. Uuden kodin luominen omaksi tilaksi estyy, kun toinen pystyy määrittelemään arjen käytäntöjä ja sosiaalisia suhteita myös sen ulkopuolelta.

Pari- ja perhesuhdeväkivallan eri muotojen voi nähdä rajaavan naisen tilaa erityisesti seksuaalisena ja ruumiillisena olentona. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan näitä ei kuitenkaan voida rajata naisena olemisen muista ulottuvuuksista, ei myöskään äitiydestä. Äitiysidentiteetin kannalta tarkasteltuna naisen tilan rajaaminen kodissa ja kotiin lasten ja kotitöiden pariin sisältää selkeästi patriarkaalisia merkityksiä naisen paikasta ja tehtävästä. Toisaalta äitiyden toteuttamisen tilan rajaaminen vaikeuttamalla lapsen ja äidin tapaamisia on mahdollista tulkita huonoon äitiin liitettävien merkitysten kautta: vain huono äiti jättää lapsensa ja kotinsa eikä ansaitse enää äitiyttä. Perheensä jättävä äiti voidaan nähdä eron johtaneista syistä huolimatta niin tuomittavavana, että hänen halutaan tekevän täydellinen ero yhteisestä kodista ja menneisyydestä. Katri kertoo, kuinka hänen ei sallittu ottaa mukaansa mitään sellaista, minkä oli saanut lahjaksi lastensa isältä. Kieltämällä Katrilla oikeus muistoihin mitätöitiin se hyvä, mitä suhteessa oli ollut. Toisaalta hänelle osoitettiin kodinjättäjä-äidin paikka kulttuurisessa tilassa.

Naiset, jotka luonnehtivat parisuhdettaan riippuvuussuhteeksi tai symbioottiseksi suhteeksi, kokevat että heiltä puuttuu oma tila. Viitataan riippuvuussuhteella ja symbioottisella suhteella sellaiseen sosiaalisissa suhteissa syntyvään kiintymyssuhteeseen, jossa kiintymyksen kohde tulee ylivertaisen tärkeäksi oman identiteetin rakentamisen kannalta. Symbioosin avulla kuvaan parisuhdetta, jossa molemmat hyötyvät jollakin tavoin kyseisestä olotilasta. Kumpikin saa materiaalia identiteettinsä rakentamiseen toisen tarvitsevuudesta ja siitä seuraavasta ajatuksesta, että olen tärkeä ja minulla on merkitystä. Toisin kuin riippuvuus symbioosi voi jossain määrin olla myös myönteinen asia, koska siinä molemmat tarvitsevat ja hyödyttävät toista. Symbioottinen suhde voi kuitenkin käydä ahdistavaksi silloin,

kun se sulkee kaiken muun ulkopuolelleen tai kun tarpeet ja hyödyt eivät ole tasapainossa keskenään.

Kodin sukupuolistetut arjen käytännöt ja valta-asetelmat riistävät naiselta mahdollisuuden luoda kodista levon, turvan, säilyttämisen, yksilöllisyyden ja yksityisyyden tila. Vaikka nainen saattaa pyrkiä luomaan kodin tuntua esimerkiksi sisustamalla, ei hän tosiasiaassa kuitenkaan hallitse kodin tilaa. Naiselle kodissa ei näyttäisi juurikaan olevan tilaa (myös Jokinen, E. 1996, 187), jonka hän voisi nimetä täysin omakseen, toisin kuin saattaa olla esimerkiksi lapsilla, joiden huone jätetään yleensä riitelyn ja väkivallan tekojen ulkopuolelle, ja miehelle, joka hallitsee kodin koko tilaa. Kodit, toisin kuin yleisesti on ajateltu, voidaan nähdä miesten ja miehisisyyden tiloina. Tämä näkyy erityisesti väkivaltaisten, mutta myös puhumattomien ja vastuusta vetäytyvien miesten tapauksissa. Liiallinen vastuun kanto, työmäärä ja usein myös väkivalta tekevät kodista naiselle ahdistavan tilan niin sosiaalisesti, fyysisesti ja mentaalisesti. Oman tilan puute kuvaa suhdetta, jossa yhteys kodin tuntuun katoaa ja syntyy kokemus irrallisuudesta tai ulkopuolisuudesta.

Eeva Jokinen (1996) kirjoittaa naisten väsymyksestä, että väsymys liittyy olennaisesti kotiin. Hänen työtaakkansa miehen vastaavaan on raskas kannettava ainakin suurimmalle osalle tutkimukseni naisista. Miehet vetäytyvät kodin- ja lastenhoitoon liittyvistä tehtävistä, jolloin ne jäävät naiselle siitakin huolimatta, että tämä käy työssä. Kotitöiden jakaminen ja naisten kotityötaakka näyttäytyy elämäkertomuksissa suomalaisesta arjesta tehtyjen tutkimusten mukaiselta. Marjukka kertoo, että mies ei osallistunut mihinkään kotitöihin. Miehen mielestä ”kotityöt eivät olleet mitään” ja ”naisten työt on naisten työt ja miehen työt on miehen työt”.

Toißä oli raskasta sillä tavalla, kun olin yökkönä kolme yötä peräkkäin. Silloin tuntui siltä, että kun saisi nukkua edes yhden päivän. Sillä tavalla ettei tarttis perehtyä huusholliin ollenkaan. Mutta kun ei. Silloin teki mieli sanoa, että tee nyt kun mä oon ollut yön toißä, että mä haluan nukkua. (Marjukka)

Kun mies ei tehnyt kotitöitä, ajatteli Marjukka, että hänen ne täytyy tehdä. Kysyn Marjukalta, että ajatteleeko hän niin, että kotityöt kuuluikin hänelle. Marjukka vastaa: ”Ilmeisesti. Mä oon liian ... en mä tiä. Onko se sitä äitiyttä sitten, että on pitänyt itensä liian tärkeänä.” Marjukka siis huolehtii kodista. Hän tulkitsee sen tilanteessa, jossa mies ei suostu näkemään kotitöitä miehen tehtäviksi, omaan identiteettiin liittyväksi negatiiviseksi piirteeksi. Marjukan puheessa on ristiriita, johon naiset nykyään törmäävät. Yhtäältä äideiltä odotetaan vastuun kantamista, joka tarkoittaa huolenpitoa kodista ja lasten hyvinvoinnista. Toisaalta tasa-arvovaatimusten ja ”uuden isän” mielikuvien perusteella naisia on syyllistetty siitä, että he eivät halua luovuttaa vastuuta isille. Äidit tulkitaan kotien vällanpitäjiksi, ja heitä syyllistetään siitä.

Kodin jättäminen

Koti ja äiti kietoutuvat mielikuvissa ja käytännön elämässä tiukasti yhteen. Eeva Jokisen (1996, 97) mukaan koti ja äidin ruumis ovat symbolisesti yhtä. Jos äiti on kodin sydän, silloin koti ilman äitiä on sydämetön. Äiditön ja sydämetön koti on tunteeton ja kylmä. Tämän yksinkertaisen päättelyn myötä päädyimme taas kysymään; miten äiti voi lähteä ja jättää kodin. Kodista lähtemiset ovat kulttuurimme historiassa aina varattu miehille. Äitien oleminen ja tila on perustunut pysyvyyteen, paikallaan oloon ja turvaan. Jokisen (mt., 86) mukaan kotiin jääminen asettuu lähtemisen ja työn tekemisen vastapooliksi ja näin myös hierarkkisessa suhteessa vähempiarvoiseksi. Miesten elämään, lähtemiseen ja paluuseen liittyy seikkailu ja turvattomuus. Liikkumiseen sisältyy mahdollisuus palaamattomuudesta. Niinpä isät kodeista pois lähtijöinä eivät meitä hätkähdytä emmekä tuomitse heitä.

Miksi äiti jättää kodin ja lapset? Vaikka lähtemiskertomukset ovat yksilöllisiä ja niihin liittyvät kokemukset sisältävät merkityksiä kunkin lähtijän omasta elämästä, on äitien lähtemisten syissä joitakin yhteisiä tekijöitä. Pakottavimmaksi koettu ja useimmiten esiintyvä syy on ollut joko henkinen tai ruumiillinen väkivalta, joka on uuvuttanut äidin ja vienyt itsekunnioituksen. Tällöin äidit ovat jättäneet lapset isälle siksi, että joko heillä ei ole ollut asuntoa tai mies ei ole suostunut antamaan lasta äidin mukaan. Muita syitä ovat olleet symbioottiseksi tai muulla tavoin ahdistavaksi koettut parisuhteet. Suurin osa parisuhteista on päättynyt äidin omasta aloitteesta, mutta muutamassa kertomuksessa mies on halunnut äidin muuttavan pois kotoa. Tällöin kysymyksessä on ollut joko todellinen tai miehen kuvitteleva äidin syrjähyppy. Näissä kertomuksissa parisuhde on ollut jo pitkään huono, riitainen tai väkivaltainen. Noin kolmasosa äideistä on eron jälkeen ensin asunut lastensa kanssa. Osalla heistä lapsi on itse halunnut muuttaa isän luo asumaan, osalla äidin elämäntilanne, joko päihdeongelma tai työ toisella paikkakunnalla, on ollut syy lapsen muuttoon.

Äideille kodista lähtemisen vastakohta on läsnäolo lasten kanssa. Kun äiti on poissa, ei hän voi olla läsnä. Tällöin äitiyteen sisältyy sovittamaton ristiriita. Koska ristiriita on mahdoton ratkaista muutoin kuin jäämällä, aiheuttaa lähteminen äidille syyllisyyden tunteen. Tätä syyllisyyttä on vaikeaa käsitellä silloin, kun isä eron jälkeen estää äitiä tapaamasta lasta. Lähteminen tuntuu lopulliselta.

Kaikkein pahinta oli se, että en nähnyt lapsia puoleentoista vuoteen. Se oli ihan hirveää. Kävin iltaisin ikkunan takana kurkkimassa, kun niillä oli valot, että verhojen takaa näin lapset. [...] Sitä pelkäsin, että tunteeko ne enää. Ajattelin, että olisko parempi, että ne unohtaisi. (Elsi)

Lähteminen voi aiheuttaa yhteyden katkeamisen lapseen, ja äiti joutuu täydellisesti suljetuksi ulos kodista. Katri kertoo, kuinka hän yhteisestä kodista muutettuaan joutui käymään useita kertoja turhaan yrittämässä lapsien tapaamista, siitä huolimatta, että ajankohdasta oli sovittu. Isä ja lapset eivät olleet kotona. Lasten vuoksi Katri kävi alussa joka ilta entisessä kodissa, mutta ikään kuin vierailijana ei äitinä.

Isä ei sallinut Katrin laittaa lapsille iltapalaa tai nukuttaa heitä. Reija puolestaan asui edelleen eron jälkeen vielä vuoden yhteisessä kodissa. Pois muutettuaankin hän kävi säännöllisesti auttamassa isää arjen rutiineista selviytymisessä. Isä ei ollut tottunut kantamaan vastuuta arjesta ja lasten asioiden hoidosta. Reijaa tarvittiin selvittämään arkeen liittyviä asioita kuten laskujen maksamista ajallaan. Reijalle lähdistä tuli lopullista vasta sitten kun isän uusi kumppani muutti entiseen yhteiseen kotiin.

Lapsuutensa perheessä, jossa vanhemmat olivat päihteidenkäyttäjiä ja jossa oli perheväkivaltaa, Reija omaksui vanhemman eli äidin roolin. Hän huolehti kodinhoitoon liittyvistä tehtävistä, joista vanhemmat eivät suoriutuneet. Äitiys on ollut osa Reijan identiteettiä jo varhain. Myöhemmin omia lapsia saatuaan hän paneutuu äitinä olemiseen tunnollisesti. Hän synnyttää kolme lasta, joista kaksi nuorinta vuoden sisällä. Keskimäinen lapsi syntyy keskosena ja vaatii aluksi lähes vuoden kestävästä sairaalahoitoa ja sen jälkeen erityisiä hoitotoimenpiteitä kotona. Reija on kotiäitinä kuusi vuotta, josta hän muistaa erityisesti oman uupumuksensa ja sen, että parisuhde muuttui vaimona ja miehenä olemisesta isänä ja äitinä olemiseksi. Näitä vuosia hän muistaa kuitenkin elämänsä onnellisimpana aikana.

Reija ja lasten isä eroavat sovussa, mutta ero on Reijalle hyvin vaikea. Hän kertoo, kuinka hän muutettuaan pois kotoa öisin itki ja huusi ääneen suruaan. Menetyksen tuntu on niin suurelta, että se tuntuu mentaalisisena ja fyysisinä tuntemuksina ja ilmenee paniikkina. Yksinäisyys ei tunnu hyvältä, mutta myös kodin ulkopuolinen tila pelottaa.

Mulla on itellä vielä paniikkihäiriöitä, jotka puhkesi silloin meidän eron aikoihin. Ja välillä silloin pahimpana aikana mä olin sairaslomalla neljäkin kuukautta, kun mä en uskaltanut lähteä ulos. Oon silläi asennoitunut, että luonteeltani oon sellainen, että en totu asumaan yksin. Toisaalta mä oon tottunut siihen, kun meillä oli kolme lasta, että on aina elämää ympärillä. (Reija)

Reija on kokenut lapsen menetyksen jo kerran aikaisemmin elämässään.

Silloin kun ensimmäinen lapsi kuoli, mähän menin täysin lukkoon vuodeksi. Mä en puhunut kuin Juhalle. Ja päivät joko nukuin tai istuin sohvalla. Nukkuminen on mulle ollut semmoinen pakokeino. (Reija)

Lapsen menetys ja pakeneminen uneen saa Reijan lukitsemaan oven omaan sisäiseen kotiin ja sulkemaan itsensä ulkopuolelle. Paitsi pakona ahdistavasta tilasta voi unen kuitenkin nähdä myös keinona selvitä. Myöhemmin muuttaessaan pois perheen yhteisestä kodista ja jättäessään lapset isän luo hän kokee menettäneensä lapset. Tässä tilanteessa uni ei tuo hänelle lepoa ja lohdutusta.

Eron jälkeen mulla meni silleen, et oli univaikeuksia. Kaksi vuotta meni niin, etten mä oikeastaan nukkunut. Silloin kun lapset on, mä nukun kuin tukki. (Reija)

Katri muuttaa erossa omien vanhempiensa kotiin, koska hänellä ei ole muuta paikkaa, mihin mennä. Sekä lasten isä että tämän vanhemmat painostavat Katria muuttamaan pois. Katri on saanut miehensä mustasukkaisuuden vuoksi huoran leiman. Länsimainen kahtiajakautunut naiskuva: hyvä, neitseellinen äiti-madonna ja huono, seksuaalinen Eeva tai Maria Magdaleena pohjautuu esihistoriallisella ajalla syntyneisiin äitijumala-uskomuksiin ja myyttiseen äitiyteen. Myös kristinuskon Maria-kultin juuret ovat näissä uskomuksissa. (Koivunen, H. 1995.) Tämän kahtiajakautuneen naiskuvan mukaisesti seksuaalisuutensa vuoksi harhapoluille eksynyt äiti on huono äiti, jonka tulee lähteä kodista. Kun nainen ei ole täyttänyt perinteistä kodin piiriin kuuluvan naisen ja äidin roolia, vaan on vastustanut sitä haluamalla käydä kodin ulkopuolella ja elää hetkiä kodista irrallaan, voi hänen tulkita joutuvan maanpakoon.

Tää asuntohan oli hänen vanhempiensa ja ne tuli sinne yhtenä iltana, siis viiskymppiset ihmiset, tyylikkäitä ja varakkaita, niin kuule huuteleen mulle täyteen ääneen siä pihalla, että senkin lutka ja tällasta. Siinä meidän talon pihalla. Sit se oli hirveen painostavaa aikaa ja ne alko painostaan mua muuttan sieltä pois. (Katri)

Myös lasten isä painostaa Katria lähtemään. Poismuuton jälkeen Katri käy tapaamassa lapsia entisessä kodissa, jossa hänellä kuitenkin ei ole enää sijaa.

Mä tietenkin halusin mennä sinne lapsia kattoon. Ja sit kuitenkin mä en saanut mitään siellä tehdä, kun sehän ei enää ollut mun koti. Et mä en saanut iltapalaa laittaa enkä mitään. Ja mun piti suunnilleen istua sohvassa vaan suorana niin kuin tikku ja niit ei saanut nukuttaa. Et se rupes tavallaan aivan täysin määrällen niitten lasten kautta sitä, mitä tapahtu ja mitä ei. Sen se varmaan teki, koska se tiesi sen olevan ainoa, mikä vaikuttaa. (Katri)

Mies ei antanut lapsien käydä tapaamassa äitiä kodin ulkopuolella. Toisaalta mies oli joskus lähtenyt lasten kanssa pois kotoa, kun Katrin piti tulla lapsia tapaamaan. Kodista lähteminen tai ulkopuolelle jättäminen, mistä Katrin kannalta on kysymys, sysää hänet ulkopuolelle myös lasten elämästä ja äitiydestä. Katrilta kielletään äitiys, koska häntä syytetään äidin moraalin vastaisesta käyttäytymisestä.

Meaghan Morris (1992, 4) kiinnittää artikkelissaan huomiota kodin ja matkustamisen vastakkaisuuteen, mikä on pitkään mielletty sukupuoleen liittyvänä dikotomisena paikantumisena. Tällöin koti staattisena ja syklisenä on liitetty naiselliseen. Matkustaminen ja kodista lähteminen on liitetty kehitykseen ja lineaariseen aikakäsitykseen sekä miehiseen (ks. myös Lahti 2001). Kodistaan lähtevät äidit ovat usein olleet tilanteessa, jossa kodin olosuhteet ovat pakottaneet heidät lähtemään pois. Mikäli eron ei olisi liittynyt esimerkiksi puolison väkivaltaa tai muuta pakottamista, olisi ratkaisu voinut olla kenties toisenlainen. Näiden naisten lähteminen ei aina ole ollut vapaaehtoista ja haluttua. On kuitenkin mahdollista tulkita, että he rikkovat vahvaa sukupuoleen sidottua dikotomista ajattelua pai-

kallaan pysymisestä ja liikkellä olemisesta siten, että he jättävät kodin. Joidenkin naisten tempautumista irti kodista voi tulkita jopa paoksi tilasta, joka on puolison käyttäytymisen tai arkisten pakottavien rutiinien ahtaasti rajaamaa. Heidän lähtönsä voi nähdä uusien polkujen raivaamisena kaikille äideille ja ahtaiden kulttuuristen rajojen rikkomisena.

Lapsen koti

Lapsen koti muodostuu ajallis-paikalliseksi tilaksi arkisten käytäntöjen ja sosiaalisten suhteiden kautta. Tässä tarinassa lapsella on kaksi kotia: isän luona ja äidin luona. Näitä tiloja voidaan nimittää kodiksi tai joksikin muuksi. Kun lapsi viettää ajallisesti vähemmän aikaa erossa asuvan vanhemman luona, sitä kutsutaan virallisesti tapaamiseksi. Tällöin viitataan tilaan, jossa lapsi nähdään vierailijana, ja vanhemman eli tässä tutkimuksessa äidin asumapaikka ei mielly kodiksi vaan vieraaksi paikaksi. Tutkimukseni äideillä on erilaisia tapaamisjärjestelyitä joka viikonloppuisesta tapaamisesta joka toisena viikonloppuna tapahtuviin lapsen tapaamisiin. Joillakin äideillä viikonlopputapaamiset ovat pidennettyjä ja joillakin on lisäksi tapaamisia myös viikolla. Silloin kun äiti asuu lähellä lasta ja lapsi osaa kulkea yksin, voi lapsi tulla käymään äidin luona jopa päivittäin. Haastatteluja tehtäessä kaikki äidit saivat tavata lapsiaan. Joillakin äideillä oli heti eron jälkeen ollut vaikeuksia saada tavata lasta.

Siitä huolimatta, että äidit asuvat eri kodissa kuin heidän lapsensa, he eivät puhu juurikaan kodeistaan omasta näkökulmastaan. He puhuvat enemmän lapsen kodista, joka voi olla sekä isän että äidin koti. Reijan mielestä hänen lapsillaan on kaksi kotia, ja näin hän kertoo lastensakin asian mieltävän. Tehdessäni haastatteluja äitien kodeissa he halusivat usein näyttää lapsia varten järjestetyn tilan. Useilla naisilla oli ollut mahdollisuus järjestää lapsille oma huone. Lapset olivat jatkuvasti läsnä lastensänkyjen, lelujen, satukirjojen ja vaatteiden kautta. Jotkut äideistä puhuivat siitä, kuinka tärkeää lapsen kannalta on, että hän tietää, missä koti on. Tällöin he viittasivat ajatukseen lapsen asumisesta ajallisesti puoliksi kummankin vanhemman luona. He pitivät parempana sellaista järjestelyä, jossa toinen vanhemmista kantaa päävastuun lapsen huolenpidosta siinä kodissa, jossa lapsi on tottunut asumaan. Joillakin äideillä tämä on ollut yhtenä ratkaisevana syynä siihen, että he ovat pitäneet parempana lapsen jäämistä asumaan isän luo. Tällöin he arvelevat, että lapsi toipuu erosta helpommin, kun hän voi jäädä asumaan tuttuun kotiin ja ympäristöön. Tällainen ajatus voi helpottaa yhteisestä kodista esimerkiksi perhesuhdeväkivallan vuoksi lähtenyttä äitiä. Vaikka hän ei toiveestaan huolimatta saisi lasta luokseen asumaan, hän voi kuitenkin ajatella toimineensa lapsen parhaaksi. Korostamalla lapsen kodin ja ympäristön pysyvyyttä siitä huolimatta, että epäilee isän huolenpitoa, äiti voi helpommin sopeutua tilanteeseen ja kenties poistaa omaa syyllisyyttään lähtemisestä.

Olllessaan yhdessä lastensa kanssa äidit haluavat viettää mahdollisimman tavallista ja arkista elämää, ”elämä on samanlaista kuin jos asuttais yhdessä”. Reijan

mielestä ”niitten kanssa se oleminen on niin normaalia”. Näillä lausahduksilla äidit viittaavat siihen arjen jatkuvuuteen, mikä luo tilan äidin ja lapsen väliselle suhteelle ja sen pysyvyydelle.

Me siivotaan ja leivotaan yhdessä, ja mä kysyn saakse siä kotona tehdä tällaisia asioita ja se kertoo, ettei oikeen saa. Täällä saa sotkea rauhassa. Haluan tehdä kaikkia asioita sen kanssa, ihan semmosta arkista. (Päivi)

Joskus arjesta voi kuitenkin tulla juhlaa lapselle. Näin voi tulkita Päivin kuvauksesta, jossa äidin luona voi tehdä asioita, mihin isän luona ei ole mahdollisuutta. Äideille juhlaiksi voi tulkita istumisen lapsen kanssa sylikkään sohvalla tai yhdessä koiran ulkoiluttamisen. Ne ovat asioita, joita äidit ja lapset tekevät yhdessä asuessaan jatkuvasti, mutta ne saavat erityisen merkityksen silloin, kun ollaan harvoin yhdessä.

Hyvin kotoisesti kinastellaan. Ihan samalla tavalla kuin jos ne ois täällä joka päivä. Ei oo mitään vieraskoreutta tullut. Ja mä oon sen ihan tietoisesti pyrkinyt niin pitämäänkin, ettei oo mikään huvipuistoäiti, että joka kerta tehtäis jotain hienoa. Kyllä joskus, mutta yleensä me ollaan kotona ja tehdään ihan tavallisia juttuja. (Ilona)

Äidit ovat pyrkineet luomaan kodeistaan tiloja, jossa myös lapsella on koti. Reija puhuu kodin tunnusta ja siitä, että lapset kokevat myös äidin kodin omakseen. Tällainen koti syntyy monista tekijöistä: lasten huoneesta tavaroineen, arkisista touhuista ja yhdessäolosta sekä sellaisesta paikallisesta läheisyydestä, jossa lapsen on helppo tulla äidin luo halutessaan. Monille äideille on ollut tärkeää asua lähellä lasta. Jos välimatka on ollut pitkä, kuten eri kaupungeissa asuttaessa, äidit pohtivat mahdollisuuksia muuttaa lähemmäksi lasta. Näin he voivat vähentää huolta, jota he kantavat lapsen hyvinvoinnista. Lasten kanssa yhdessä aikaa vietettäessä äidit joutuvat kohtaamaan samanlaisia vanhemmuuden pulmia kuin muutkin yksin lapsistaan huolta kantavat vanhemmat. Ajan riittämättömyys tulee helposti vastaan. Opiskelijaäiti joutuu nipistämään aikaa viikonlopusta lasten kanssa omien tehtävien suorittamiseen ja kantaa siitä huonoa omaatuntoa. Jos lapsia on useampia kuin yksi, joutuu äiti joskus jakamaan aikaansa lasten kesken. Tällöin toinen lapsista voi jäädä välillä vähemmälle huomiolle, kuten Katrin toinen lapsi, joka tarvitsee erityistä apua läksyjen teossa. Hillevin lapsi on sairas, josta syystä yhdessäolo ja arki on erityisen työlästä.

Tämän tutkimuksen valossa käsite tapaaminen kuvaa huonosti äitien ja lasten yhteydenpitoa ja suhdetta. Äidit haluavat nähdä lapsiaan mahdollisimman paljon ja niin he myös tekevät silloin kun se on mahdollista. He ovat säännöllisesti puhelin-yhteydessä lastensa kanssa, silloin kun isä sen sallii. Äidit pyrkivät luomaan omasta kodistaan tilan, jossa on kodin tuntu. Äidit haluavat, että lapsi voi kokea sen myös omaksi kodikseen. Toisaalta monet äidit korostavat, että lapsen täytyy tietää, missä heidän kotinsa on. Tällöin he viittaavat lapsen päivittäiseen elämänympäristöön

tuttuine paikkoineen, tovereineen, kouluineen ja päiväkoteineen. Onko koti yksi? Vai voiko lapsella tai ihmisellä yleensä olla useampia koteja? Lefebvren (2001) tilan representaationa koti on usein yksi. Toisaalta representaation tilana, elettyinä tilana monine ulottuvuuksineen, koti voi olla monta. Samaan viittaa Rabbuzzi (1983), joka näkee kodin mielentiloina ja monikollisena.

Äitiysidentiteetin kannalta näyttäisi olevan tärkeää arjen jatkuvuus silloin, kun äiti asuu lapsesta erillään. Arjen käytännöt ja läheisyys kuuluvat osana kodin tuntuun, tilaan. Ne rakentavat tilaa, jossa on mahdollista olla haluamansa kaltainen äiti. Äitien suurin vaikeus eron jälkeen on ollut juuri näiden arjen käytäntöjen ulkopuolelle jääminen ja pelko siitä, että se vieraannuttaa lapsen ja äidin toisistaan. Äidit haluavat tehdä kodeistaan lapsen kodin elämällä tavallista arkea heidän kanssaan (vrt. Korvela 2001, 81). Äidit rakentavat kodeistaan kotia myös lapselle tilallisten käytäntöjen avulla (vrt. Lefebvre 2001).

7 REFLEKSIIVINEN TILA

Tänään hän katsoi itseään silmiin. Ihan konkreettisesti, peiliin. Hän on kyllä hokenut muille, että elämässä pitää elää niin että voi katsoa itseään peiliin, olla itselleen rehellinen. Hänen isänsä sanoi aina, että jos ihminen onnistuu peittämään itseään pasianssissa, häneltä onnistuu mikä vain. Vasta nyt Hillevi ymmärtää, mitä se tarkoittaa. Nuorempana ja vielä nytkin on toisinaan käynyt niin, että peilissä ei ole ketään. Hillevi harrastaa toki reflektiota kirjoittamalla, mutta yhtäkkiä konkreettinen peili onkin äärettömän tehokas; Hiukset, aiemmin punamustat, ovat kauttaaltaan harmaat. Iho on kuulas ja kirkas kuin ennenkin, silmissä on ajokoiran katse. Ei enää pelästynyt, vaan surullinen. Vastaan katsoo sellainen Hillevi, joka sanoo, että näytä itsellesi, älä muille. Ja yhtäkkiä hän näkee kaiken kirkaampana kuin ennen, hänen omista silmistään katsoo lähteen kirkas pohjattomuus. (Hillevi, muisto)

Refleksiassa ihminen taipuu sisäänpäin tarkastellen sisäistä minäänsä ja heijastaen sitä muihin elämästään kerrottuihin kertomuksiin. Refleksion avulla ihminen pyrkii löytämään tietoisesti vastauksia kysymykseen ”millainen minä olen?” Elämän kerronassa identiteettispesifin puheen eri tasojen joukosta löytyy myös puhetta, jossa itseä määritellään refleksion avulla. Tämä puhe pitää sisälleen elämäkertomuksessa esiintyvät omaa itseä, omaa toimintaa ja tulevaisuutta koskevat määrittelyt. Tässä luvussa pyrin osoittamaan, miten identiteettiä rakennetaan refleksiivisessä tilassa. Refleksiivisessä tilassa omaa itseä ja omaa elämää kerrotaan yhä uudelleen uusien tulkintojen kautta. Siinä on mahdollista tuottaa sekä jatkuvuutta että muutosta omaan identiteettiin (Hänninen 1999).

Refleksiivisyyden merkitystä ihmisen elämän kannalta on pohdittu runsaasti viimeisen vuosikymmenen aikana. Giddens (1991) näkee elämän muuttuneen ”refleksiiviseksi projektiksi”. Tällä hän tarkoittaa, että nopeasti muuttuvassa ajassa meidän pitää alkaa suhtautua elämään korostetun tiedostavasti. Elämä ei siis ole vain sarja sattumanvaraisia episodeja tai valmiiksi annettuja käyttäytymismalleja. Elämä on prosessi, jota teemme jatkuvasti ymmärrettäväksi itselle ja muille. (Saastamoinen 2000.) Elämäkerronnan suosion kasvu niin tutkimuksessa kuin tutkimuksen ulkopuolella sekä erilaisten terapia- ja itsehoitoryhmien lisääntyminen kuvanee tämän ajan ihmisten refleksiivistä otetta elämään. Saastamoinen näkee Giddensin ajattelussa normatiivisuuden piirteitä. Hänen mukaansa ajatus elämästä

”refleksiivisenä projektina” johtaa ajatukseen aikamme yksilön ihannekuvasta rationaalisen ja elämänsä refleктоivana selviytyjänä. Yksi ajattelumalli ihmisen minän rakentumisessa on niin sanottu elämäнкаariajattelu, jossa elämää kuvataan lineaarisesti etenevänä kaarena ja siihen liitetään kehityksen käsite. Elämäнкаariajattelu liittyy kehityspsykologiseen ajatukseen ihmisen elämän normaalista kulusta ja biologiseen kehitykseen kytkeytyvistä psyykkisistä ja kognitiivisista muutoksista. Viimeisten vuosikymmenten aikana sosiaalisen konstruktionismien myötä sosiaalitieteissä on yhä korostummin alettu tuoda esiin ajatuksia siitä, että nämä elämäнкаareen liittyvät odotukset ja normit eivät olekaan biologisia tai psykologisia lakeja vaan kulttuurisidonnaisia konstruktioita. (Saastamoinen 2000.) Narratiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan psykologian ja elämäнкаariajattelun vahvan esilläolon nähdä merkinneen yhdenlaisen kulttuurisen kertomuksen syntyä. Tämä kulttuurinen kertomus on läsnä myös omasta elämästä kertoeissamme, jolloin pyrimme hahmottamaan elämää ja identiteettiä suhteessa juuri tähän kertomukseen.

Suullisesti tuotettu elämäкerta ei etene ajassa lineaarisesti vaan syklistesti yhdestä episodista toiseen. Vaikka myös suullisesti tuotetulla elämäкerralla on juoni, se ei kuitenkaan seuraa johdonmukaisesti elämäнкаari- tai kehitysjattelua. Kertomukset sisältävät omaa itseä refleктоivaa puhetta, ja niissä pyritään näkemään elämä jatkumona, jossa tietyt elämäntapahtumat vaikuttavat identiteetin kehitykseen tai muuttumiseen. Jatkumo näkyy erityisesti tämänhetkisen minän tulkittamisessa menneiden tapahtumien avulla. Elämäкertomuksen tuottamisen voi nähdä refleksiivisenä tapahtumana, jossa itseä sijoitetaan kulttuuriin ja sosiaalisiin suhteisiin. Niiden avulla muokataan kuvaa itsestä. Kertomukset sisältävät myös selityksiä³² omasta toiminnasta ja ratkaisuista, joissa pohditaan moraalikysymyksiä, hyvää ja pahaa, oikeaa ja väärää (Aro 1996). Aron mukaan elämäкertomuksen ydinkysymys on, miksi elämä tai jokin asia on sellaista kuin se on ja miksi se on sellaiseksi muotoutunut.

Haastattelemieni naisten elämäкertomuksissa on vaihtelevasti suoraa minäkerrontaa eli refleksiota. Tällä tarkoitan puhetta, jossa itseä arvioidaan henkilönä ja persoonana, sekä kerrontaa, jossa suoraan arvioidaan joidenkin elämäntapahtumien merkitystä oman identiteetin rakentumiselle. Tällainen puhe voidaan nähdä vastauksina kysymyksiin: millainen minä olen tai miksi minä olen tällainen?

Siihen, miten haastateltavat näihin kysymyksiin vastaavat, vaikuttavat yhtäältä haastattelutilanne ja se, miksi ja kenelle kerrotaan. Toisaalta siihen vaikuttavat kertojan oma sisäinen minä ja sen refleksiivinen aines. Kolmanneksi siihen vaikuttavat ne kulttuuriset tarinan kerronnan tavat, joiden mukaan kerromme elämästä muille. On kuitenkin muistettava, että kertoessaan omasta elämästä kertoja aina samalla kertoo myös itselleen. Hän vastaa esitettyihin kysymyksiin, koska itse haluaa niihin vastauksen. Baumaister ja Newman (1994) näkevät, että ihminen pyrkii menneitä tapahtumia tulkittaessaan muodostamaan tarinan, jonka valossa hänen tekonsa näyttäytyvät arvostettavina tai ainakin olosuhteet huomioon ottaen hyväksyttävinä. Identiteetin rakentamisen näkökulmasta tämä merkitsee, että ihminen rakentaa näin itselleen hyväksyttävää identiteettiä. Vaikka tarinan kertominen

tekee mahdolliseksi oman toiminnan hyväksyttäväksi tekemisen toisten silmissä, on oman itsekunnioituksen ja arvostuksen saavuttaminen vielä tärkeämpää.

Elämän karikot ja niiden ylitys

Jotenkin alko kuvitteleen, kun sai kuulla sitä, et hän löi vaan sen takia, että kun mä oon niin huono vaimo ja sitten sitä jotenkin alko uskomaan, että kai mä sit olen niin huono (naurahdus). (Ilona)

[J]a sit mulle tuli itellenikin semmonen kieroutunut asenne siihen, että se (pahoimpitely) alko oleen niinkun tavallaan normaalia. Että sit kun hän huutas niin mä menin vaan kattomaan peilistä, että tulko jälkiä, no ei tullu paljon mitään, että eihän tässä kuinka käynyt. (Ilona)

Käytämme muita ihmisiä peleinä rakentaessamme omaa identiteettiämme. Sen lisäksi, että elämäkertomuksessa vastataan suoraan kysymykseen, millainen minä olen, sisältää se vastauksia tähän kysymykseen toisten silmin nähtynä. Kertoja tuo esiin, miten muut häntä ovat luonnehtineet tai kohdelleet ja mitä hän muiden olettaa itsestään ajattelevan. Toisten itsestä antaminen luonnehdintojen merkitykset voivat olla identiteettiä positiivisesti tai negatiivisesti rakentavia. Silloin kun kysymyksessä ovat negatiiviseksi tulkitut luonnehdinnat, voi identiteetin rakentamiseen tulla murtumakohtia. Näin voi tapahtua esimerkiksi, mikäli toisten luonnehdinnat itsestä sisältävät huonoksi tai vajavaiseksi arvoitettuja määritelmiä. Identiteettiä ei kuitenkaan rakenneta vain tämän peilikuvan varaan, vaan peilausta tehdään jatkuvasti myös omaan sisäiseen minään. Tällöin oman sisäisen minän kanssa ristiriidassa olevat kertomukset itsestä eivät välttämättä aiheuta ainakaan pysyviä murtumia identiteettiin. Toiset ihmiset ovat peleinä myös tilanteissa, joissa ei anneta suoraa sanallista palautetta. Kysymyksessä on tällöin tilanne, jossa ihminen tulkitsee toisen käyttäytymisen merkityksiä.

Minulle kerrotuissa elämäkertomuksissa toisia käytetään peilinä erityisesti kerrottaessa niistä tilanteista, joissa oma identiteetti on alttiina murtumakohdille. Tällaisia ovat parisuhteeseen sekä äitiyteen eron jälkeen liittyvät kysymykset. Ilonan parisuhde kariutui molempien liialliseen alkoholinkäyttöön, sen seurauksena syntyneisiin riitoihin ja perheväkivaltaan. Ilona kertoo tilanteista, joissa mies pahoinpiteli häntä. Monesti ne liittyivät siihen, että Ilona ei miehen mielestä ollut vaimona tehnyt riittävästi kodinhoitoon liittyviä töitä. Ilonan kertomuksessa tulee hyvin esiin se, mistä muutkin haastatteleman naiset ovat kertoneet. Fyysinen ja henkinen väkivalta vaikuttaa oman identiteetin murentumiseen ja ehkä vahvaksikin aiemmin koettu minäkuvakin alkaa muuttua. Seurauksena on yleensä masentuneisuutta sekä alistumista tilanteeseen. Pari- ja perhesuhdeväkivaltaan liittyy aina uhrin tuntemaa häpeää. Tulkitseen tämän tulevan esiin Ilonan naurahduksessa.

Kuilusta nouseminen

Masentuminen, alistuminen tai itsetunnon heikkous ovat liittyneet tai liittyvät jossain määrin kaikkien haastattelemieni naisten elämäkokemukseen. Jos se on ollut läsnä jo lapsuudessa, on se läsnä jossain muodossa myös aikuisuudessa. Hyvä lapsuus ei kuitenkaan ole tae siitä, että välttyisi elämän karikoilta. Aikuisuuden ihmissuhteet voivat yhtä lailla luoda itsensä huonoksi tulkitsemisen tai alistumisen tilan. Parisuhde, jossa nainen voi pahoin etenkin, jos siinä on läsnä fyysistä tai henkistä väkivaltaa, murtaa omanarvontuntoa, aiheuttaa masentuneisuutta ja alistumista.

Kirsi: Tuntuuksusta että sussa on jotain muuta mennyt rikki? Muutakin kuin silmälasit?

Iiona: No kyl se siinä vaiheessa sen eron jälkeen ja sen hoitoon menon välillä, niin kyllä oli aika alamaissa ja itsetunto huono ja jonnekin se vissiin jäi alitajuntaan, että kun on niin huono vaimo niin saa jopa lyödä. Siitä on aika hurja homma lähtee sit itseensä nostamaan, mut kyllä se sitten onnistu. (naurahdus) Että vaikka järjellä tajus, että eihän se johtunut siitä, että mä oisin ollut huono, niin kyllä se sinne alitajuntaan jää, että jospa se sittenkin on niin. Ja mulla oli ihan semmonen depressiovaihe siinä alussa. Sitäkään ei tajunnut kuin jälkepäin. Meni monta kuukautta siihen, että mua ei mikään naurattanut, mikään ei ollut hauskaa ja sit oli unettomuutta. Mä nukuin tosi huonosti. Monta kuukautta oli semmonen jakso, ja senkin huomasi vasta jälkepäin, miten ei siinä tilanteessa osannut lähtee itte hakemaan apua. Sitä vaan oli ja yritti jotenkin selviytyä päivästä toiseen.

Iiona kertoo yksityiskohtaisesti väkivaltatilanteista, joiden seurauksena hän on joutunut hankkimaan useita silmälasia rikkoutuneitten tilalle. Hän kertoo myös, kuinka iskujen vastaanottamisesta tuli hänelle sellainen arkeen kuuluva asia, johon ei sen jatkuessa jaksanut kiinnittää erityistä huomiota (vrt. Husso 2003). Tulkitani mukaan tässä on kysymys alistumisesta. Edellä olevan haastattelukatkelman kysymykselläni pyrin tavoittamaan Ilonan kokemuksen. Tulkitseen kysymystäni ja Ilonan vastausta siihen myös ymmärtämisen näkökulmasta, jota silmälasien rikkoontuminen myös hyvin symboloi. Silmälasien rikkoontumisen väkivaltatilanteissa voi nähdä kuvaavan tilannetta, jossa omanarvontunnon särkyminen estää näkemästä elämäntilannetta ja sen merkitystä identiteetille. Rikkoutuminen luo ikään kuin hämärän tilan, jossa ymmärtäminen ja sen myötä syntyvä eteenpäin suuntaava toiminta ei ole mahdollista.

Mut se on nyt näin jälkepäin ajatellen, jos sen masennuksen kautta voi voittoon päästä, niin mä oon nyt voiton puolella. Et mä oon saanut niinkun voimaa enemmän. Ja sellasta että mähän en lannistu toisen ... mähän en enää, et esimerkiksi nyt kun mä elän uudessa suhteessa, niin mun on hyvä olla niin, et mun ei tarvi pelätä mitään asioita. (Johanna)

Johannan puheessa on elementtejä, joita muutkin naiset mainitsevat pohtiessaan selviytymistään. Johanna tulkitsee masennuksen yhdeksi keinoksi vahvistua. Masennus voidaan nähdä jonkinlaisena kuiluna, jonne pudotaan, kun tärkeät ihmissuhteet pettävät. Ylös pääseminen on kamppailu, joka onnistuessaan lisää voimia. Välttävät ja merkittävät toiset ovat tärkeässä asemassa oman vahvuuden rakentamisessa.

Ja sellanen et mä en anna periksi. Ja sit sellanen, mä oon ajatellut muita ihmisiä, et miltä niinkun, et miltä siitä miehestäkin tuntuu pahalta esimerkiksi avioerossa, ei se sillekään oo helppo. (Johanna)

Omaperäisestä selviytymisestä kerrotaan vahvuuspuheen avulla ja nähdään vahvuus vaikeuksien kautta tulevana selviytymismallina. Tämä malli näkyy myös Reijan kertomuksessa. Toisaalta, kun on kamppailut itsensä ylös kuilusta ja kokee vahvistuneensa, voi myös ymmärtää muiden vaikeuksia. Oma kompuroida vahvistaa välittämistä ja tuen antamista toisille.

Enkä mä periaatteessa vaihtaisi elämästäni montakaan päivää pois. Kyllä se kaikki, mikä on vastaan tullut, on kasvattanut. Vaikka niissä on ollut huonoja asioita paljonkin, mutta kyllä ne on tehnyt ihmisenä paljon vahvemmaksi. Toisaalta luulen, että on paljon parempi kyky ymmärtää muita ihmisiä, kun on itse käynyt läpi, eikä niin helposti tuomitse muita ihmisiä. (Reija)

Masennuksen voi tässä tulkita itsestä riippumattomaksi, ulkoiseksi syyksi, josta voi selvitä kamppailun avulla.

Kainalokepit

Ilonalle käännekohta on ollut päihdehoidossa saatu muiden tuki. Edellytyksenä kuitenkin on, että itsellä on voimia tai motivaatiota ryhtyä tietoisesti hakemaan elämänmuutosta.

Kirsi: Mikä siinä oli sitten se, mikä sua on auttanut, että sä oot alkanut sieltä nousta ja se itsetunto on alkanut parantua ja depressio on hellittänyt?

Ilona: No mä kuitenkin järjen tasolla oon koko ajan tiennyt, että en mä oo sen huonompi kuin muutkaan. Sieltä (päihdehoidosta) sitten kun sai sieltä kautta sitä tukea, niin alko rakentumaan.

Kirsi: Et se on ollut sillai merkittävä sulle se hoitojakso siinä?

Ilona: On joo. Se oli semmonen käännekohta. Et se lähti kyllä itsestään. Omaperäistä motivaatiosta, että täytyy tulla muutos. Tosiaan sieltä sitten sain sellasen lähtökohdan, mistä ponnistaa. Ja siinä oli niin kuin, mä koin hirveen tärkeeksi semmosen ryhmäterapian, kun oli semmosia naisten ryhmiäkin siellä, et sai

niinkun toisten, jotka on ollut samassa tilanteessa niin jutella. Se on ollut tosi tärkeitä, että ei todellakaan ollut ainoa.

Elämän karikoista selviytymisessä merkitystä näyttäisi olevan yhtäältä henkilökohtaisilla ominaisuuksilla. Tällaisena naiset mainitsevat vahvuuden, jonka avulla pystyy puskemaan vaikeuksien läpi. Toisaalta eteenpäin voi päästä muiden ihmisten antamalla tuella. Muiden ihmisten tuessa merkittävää on läsnäolo, luottamus ja kokemusten jakaminen.

Mä kaipaan toisen läheisyyttä, että olis paikalla. (Reija)

Reija ei ole oikeastaan koskaan elämänsä aikana asunut yksin. Muita ihmisiä on ollut aina ympärillä, vaikka hän on joutunutkin itsenäistymään hyvin varhain vanhempien päihdeongelmien vuoksi. Jo tuolloin nuorena hän haki ja sai apua tilanteeseensa muilta: ystäviltä ja koulukuraattorilta. Reija aloitti seurustelun nuorena, ja omaan perheeseen syntyi useita lapsia. Pienten lasten äitinä olemiseen on liittynyt runsaasti sosiaalisuutta.

Luonteeltani oon sellainen etten totu asuun yksin. Toisaalta mä oon tottunut siihen, kun meillä oli (X) lasta, että aina on elämää ympärillä. Silloinkin kun oltiin naimisissa, niin meillä kävi hirveesti ihmisiä ja niitä tuli mihin vuorokauden aikaan tahansa. (Reija)

Nyt lasten asuessa isän luona Reija kaipaa perhettä ympärilleen. Hänellä on ollut seurustelusuhteita, ja hän on asunut yhdessä seurustelukumppaniensa kanssa. Parisuhteen jatkaminen ristiriitojen ilmaannuttua ei ole kuitenkaan ollut välttämättömyys yksinäisyyden torjumiseksi. Yksinolo fyysisenä ja mentaalisenä tilana on Reijan mielestä parempi kuin elämä huonossa parisuhteessa.

Selviytymistä ja vahvaa persoonaa ihannoivassa yhteiskunnassa muiden hyväksyntä korostuu silloin, kun tapahtuu kuiluihin putoamisia. Putoamiset tulkitaan herkästi henkilökohtaisiksi, psyykkisperäisiksi, persoonallisiksi ominaisuuksiksi. Näihin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin putoamisiin liittyvät merkitykset jäävät huomiotta. Koska identiteettimme rakentuu vuorovaikutuksessa, voi toisilta tullut negatiivinen arviointi itsestä murentaa itsekunnioitusta ja vähentää itsehyväksyntää. Etenkin kriisitilanteissa tämä voi olla merkittävää toipumisen kannalta.

Ilonan avioliitossa oli pari- ja perhesuhdeväkivaltaa, jota hän joutui pakenemaan turvakotiin lasten kanssa. Tällä tapahtumalla on ollut tärkeä merkitys identiteetin rakentamisen kannalta. Ilona on tullut tuntemaan muita samankaltaisissa elämäntilanteissa eläviä äitejä, ja se on mahdollistanut pari- ja perhesuhdeväkivallan ja sen syiden näkemisen toisesta suunnasta. Oma arvottomuus sekä huonouden ja häpeän tunne pahoinpitelyn kohteena olemisesta saa uusia ulottuvuuksia näkökulman laajentuessa.

Ihan sama kun siellä turvakodin kautta lähti semmonen ryhmä. Että kun siihen asti oli luullut suunnilleen, että mä oon ainut kellä on tämmösiä ongelmia, niin ja se oli ollut noloa ja hävettävää. Ja sit tommonen missä voi turvallisesti puhua vaikeistakin asioista ja huomata, että eipä se nyt oo niin harvinaista. (Ilona)

Eron jälkeen Ilona ei pysty lopettamaan juomista, jota molemmat vanhemmat tekivät yhdessä avioliiton aikana. Vaikka pari- ja perhesuhdeväkivaltaa ei enää ole, arki työssä käyvänä yksinhuoltajana on raskasta, etenkin kun lasten isä ei suostu tapaamaan lapsia. Yhteiskunnassamme elävä kuva juovasta naisesta on latautunut kielteisillä mielikuvilla. Näissä mielikuvissa juova nainen on syrjäytynyt epäonnistuja ja huono äiti, lapsensa viime kädessä menettävä tai menettänyt äiti. Raitistuminen tulkitaan henkilökohtaiseksi kamppailuksi, jossa ne, joilla on itsekuria ja vahvuutta, voivat onnistua.

Ilonalle hakeutuminen päihdehoitoon tapahtui tilanteessa, jossa hän koki tulleen tienhaaraan. Yksi tie johti päihdeidenkäytön jatkamiseen ja itselle tärkeiden asioiden, kuten työn, lasten ja harrastusten, menettämiseen. Toinen tie johti päihdehoitoon, raitistumiseen ja elämän tärkeiden tekijöiden säilymiseen. Myös Ilona kuvaa valintaa tilanteeksi, jossa tarvittiin voimia valita nykyisestä tilasta poikkeava suunta. Ilonan toipumisen kannalta merkittäväksi on muodostunut luottamus. On helpompi rakentaa uutta raitista identiteettiä, kun läheiset ihmiset luottavat selviytymiskykyihin.

Mulla suju sitten hoidon jälkeen se työhön paluu tosi hyvin. Mähän pelkäsin sitä, että mitähän ne nyt sanoo, ja miten mua kohdellaan. Se oli ihan luontevasti, ettei tullut yhtään semmosta tunnetta, että muhun ei luoteta enää tai... on saanut tällaista positiivista onnistumisen elämyksiä koko ajan. [...] Se tuntu hirveen kivalle kun tuli sieltä hoidosta ja tuntu, että luottaako sitten muut, työkaverit ja näin. Oli ainakin itselle kiva tunne, että ainakin lapset luottaa. [...] Joskus kaupassa tää pienempi sano, kun toiset mättää kaljapulloja, että meidän äiti ei juo kaljaa. Vähän niinkun ylpeenä. (Ilona)

Kulttuuristen kertomusten mukaan puhumme niin arkikielessä kuin tiedeyhteisöissäkin selviytymisestä ja selviytymisstrategioista. Selviytymisestä näyttää tulleen elämän kestävä prosessi (vrt. Jokiranta 2003, Hyväri 2001), jossa erilaiset elämän solmukohdat osoittavat, ketkä ovat selviytyjiä ja ketkä eivät. Selviytymisestä ja henkilökohtaisesta vahvuudesta on tullut elämän ehto ja ominaisuus, jonka mukaan kansalaisia luokitellaan. Selviytymisen sijasta tulisikin kääntää katse ymmärtämiseen. Ymmärtäminen liittyy itselle hyväksyttävän identiteetin rakentamiseen. Kertomalla elämästämme voimme käydä läpi elämäntapahtumiamme ja kokemuksiamme, arvioida ja tulkita niitä uudelleen. Tämä on olennaista identiteetin rakentamiselle ja muutoksille. Ymmärtäminen tapahtuu aina sosiaalisessa tilassa ja luo edellytykset välittämislle ja huolenpidolle, koska peilaamme omia kokemuksiamme toisten kokemuksiin.

Välittämisen ja huolenpidon merkitys tulee koskettavasti esiin Reijan kertomuksessa. Hän on uupumuksensa vuoksi ollut eron jälkeen muutamia kertoja sairaalahoitossa. Tukea ovat antaneet myös lasten isä ja mielenterveystoimisto. Reija on halunnut säästää lapsia huolestumiselta, eivätkä vanhemmat ole kertooneet heille äidin sairastumisesta. Kun lapset sittemmin saavat tietää äidin olevan sairaalassa ja tulevat häntä katsomaan, se toimii Reijalle sysäyksenä uuden polun valitsemiseen.

Ja silloin mä päätin, että mä en enää tätä paikkaa tarvii ja mä en tarvii näit rauhoittavii. Et mulla on joka tapauksessa kolme pientä ihmistä jotka mua tarvii ja mä ilmoitin sinne, että mä lähden ja lopetan ne lääkkeet. Mulle tuli hirveet vieroitusoireet siitä, mutta helpotti kun lapset oli mun kanssa sen viikonlopun. (Reija)

Oma vahvuus ja selviytyminen

Mullon ollut aika semmonen kuitenkin voimakas tahto kaikissa asioissa. (Katri)

Edellä käsiteltiin refleksion keinoina teemoja, joissa äidit näkivät vahvuuden rakentuvan masennuksen kautta tai muiden ihmisten tuen avulla. Kolmas selviytymiseen vaikuttava tekijä vaikeiden ja raskaiden elämäkokemusten kerronnassa liittyy persoonallisiin ominaisuuksiin, kuten henkilökohtaiseen vahvuuteen ja omaan tahtoon. Katri kertoo parisuhteestaan ja lukuisista itseensä kohdistuneista fyysisistä ja nöyryyttävistä väkivaltilanteista elämäkertomuksessaan. Katri näkee miehensä väkivallan selkeästi valtakamppailuna ja itsensä selviytyjänä.

Ja nyt itse asiassa jos aattelee, niin tota kyllähän siinä todellakin saa niinkun... mut se ei oo ikinä kuitenkaan, vaik se on yrittänyt, niin se ei oo pystynyt mua loppujen lopuksi alistaan kyllä ikinä. Siis sillä tavalla että mä olisin jotenkin nujertunut tai sillä tavalla. (Katri)

Samassa yhteydessä hän kuitenkin epäröi hieman pohtiessaan väkivallan vaikutusta omaan identiteettiinsä. Haastattelukatkelmasta on tulkittavissa, että hän on toisaalta tietoinen perheväkivaltaan liittyvästä naisen uhrisuusdiskurssista, mutta hän haluaa omassa kertomuksessaan ottaa tähän etäisyyttä.

[E]t kuitenkin mä oon suhteellisen sitkeetä ainesta, mut onhan se selvää et se vaikuttaa tavallaan kaikkeen ja ... et tulee semmosta avuttomuudenkin tunnetta sit, ... et tavallaan aattelee, et pelkää joitakin asioita kun ajattelee et... eihän muut voi tykätä silleen kun kuitenkin... (Katri)

Kun haastattelussa kommentoin Katrin selviytymiskykyä ja luonnehdin häntä sinnikkääksi, hän toteaa: ”Se on varmaan mun isältä peritty. Mä oon jotenkin pienestä pitäen, se on jotenkin kumma, että minä selviän aina. Niinkun semmonen kummallinen...” Selviytymistarinan kertomisella ja etenkin oman vahvuuden kokemisen merkityksellä selviytymisessä tulkitseen olevan kolme erilaista funktiota elämän kertomuksessa. Yhtäältä se toimii kulttuurisena selitysmallina, jonka mukaan elämäkertomusta rakennetaan. Selviytymisen diskurssi ihmistieteissä (Kantola 1999) ja arkisessa puheessa on juurtunut kielenkäyttöömme 1990-luvulta alkaen. Ihmisten selviytymistä erilaisista elämäntilanteista on tutkittu runsaasti ja voidaankin ajatella, että siitä on tullut osa kulttuurisia kertomuksiamme. Se vaikuttaa tapaamme kertoa elämästämme. Selviytyminen on yksi merkittävistä elämäkerronnan tavoista. Toisaalta se toimii identiteettiä rakentavana elementtinä tai juonena kertomuksessa. Kolmanneksi se on arvostuksen ja hyväksynnän hakemista kertomuksen kuulijalta tai lukijalta. Selviytymis- ja vahvuuspuhe heijastelee siten paitsi aiemmin esiin tuomaani selviytymisen eetosta (Kortteinen 1992, 42–50) mutta myös Nätkinin (1997) havaitsemaa suomalaisen naisen vahvuuden pakkorakoa. Kulttuurimme kuvastoissa ei ole tilaa heikoille ja putoajille.

Suuri osa naisten reflektointipuheesta on selviytymis- ja vahvuuspuhetta. Kaikilla haastattelemillani naisilla on elämässään ollut vaikeita elämäntapahtumia, joiden merkitystä tulkitaan oman elämän ja identiteetin kannalta. Selviytymistarinan etsimisestä on tullut yksi elämäkertojen tulkinnoissa esiintyvistä merkittävistä luennan tavoista. (Ks. esim. Hyväri 2001.) Selviytymistarinoista on tullut osa kulttuurisia kertomuksia ja selviytymisestä yksi aikakautemme keskeistä ja arvostetuimmista päämääristä. Yksilöllistymiskehitys on kiinnittänyt katseen kunkin yksilön omiin selviytymiskeinoihin, -malleihin ja voimavaroihin. Selviytymisestä on tullut arvostettu yksilön ominaisuus, jonka avulla on helppo kääntää katset yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden tai kulttuuristen mallien ja myyttien merkityksestä identiteetille ja elämälle yleensä. Selviytymistarinan taustalla voidaan Giddensin (1991) tavoin nähdä elämä projektina, josta kamppailun jälkeen seuraa selviytyminen ja voitto. Elämä ei siis ole enää arkisesti ”vain elämää” vaan selviytymiskamppailua.

Mulla on jotenkin semmonen käsitys, että mun elämäni on ollut enemmän tai vähemmän semmosta tietynlaista olemassaolon lunastamista. (Hillevi)

Elämä ei ole pelkästään selviytymistä elämästä vaan joskus koko olemassaolon lunastamista tai oikeuttamista. Näin elämänsä ja olemassaolonsa näkee Hillevi, joka lapsuuden perheessään koki tulleen näkymättömäksi vanhemman sisaren kuoleman ja nuoremman veljen syntymän jälkeen. Tämä tunne on seurannut Hilleviä läpi elämän, ja hän toistaa menetyksen ja oman olemassaolon lunastamisen teemaa läpi koko elämäkertomuksensa. Tulkitsein luvussa Koti Hillevin kertomuksen kodittomuuden kertomukseksi. Selviytymisen diskurssissa Hillevin voi nähdä kamppailevan ja etsivän itselleen kotia, jossa elämän karikot on ylitetty ja päästy vihdoin tasapainoiseen ja turvalliseen elämään. Hillevin kertomuksen

voi tulkita myös itselle hyväksyttävän identiteetin rakentamista vasten. Tällöin elämässä edelleen suunnataan tulevaan ja rakentamisen prosessi voidaan nähdä vielä ehkä keskeneräisenäkin, mutta murtumia ja ristiriitoja sallivana. Itselle hyväksyttävän identiteetin rakentamista voisi kuvata ”sisäisen kodin” löytymisen metaforalla. Tällainen koti luo kokemuksen turvasta, vaikka se olisikin ränsistynyt ja sotkuinen. Tällaiseen kotiin täytyy asettua elämään hyväksymällä ajatus, että sitä ei ehkä koskaan jaksata tai osata kunnostaa täydelliseksi unelmien kodiksi.

Identiteetin uudelleen rakentaminen eron jälkeen

Hänen mielestään on tervehtymistä, kun hän itse tunnistaa ja tunnustaa kommunikaationsa avuttomuuden ja hyväksyy sen syitä. [...] Kun on sisäisesti turvallinen olo, häiriöt eivät vaikuta kohtalokkailta. Turvattomana (niin kuin nyt) sanat murskaavat, ohjaavat, samoin toisen hiljaisuus epäilyttää, horjuttaa. Tässä verkossa oma kieli olisi se, jota olisi suojeltava, kuunneltava, ei välttämättä muutettava! (Hillevi, muisto)

Ero puolisoista ja lasten jättäminen isän luo on elämäntapahtuma, jota naiset elämäkertomuksissaan pohtivat runsaasti pyrkien selittämään, miksi näin kävi ja minkälaista elämä on sen jälkeen ollut. Ero on yksi sellaisista elämäntapahtumista, joista on selvittävä. Erossa murtuu se rakennelma, joka koostuu läheisistä ihmisistä ja joka on luonut identiteetin tärkeimmän rakentamisen tilan. Murtuminen tuo mukanaan epävarmuutta ja pelkoa edessä olevasta elämästä.

Koska sä oot kuitenkin kasvanut siihen niin kiinni. Sä oot elänyt aina sen ihmisen kanssa. Ja sua pelottaa se, mikä siellä on sen jälkeen, vaikka näin jälkikäteen ajatellen sitä ei olisi pitänyt pelätä. Koska siitä aina selviää. Mutta ihminen on mikä on. Sitä ehkä kasvaa jotenkin niin... vaikkei olisi enää mitään sellaisia tunteita, sellasta syvää rakkautta tai mitään tällasta... se toinen siinä ni, kuitenkin se on tavallaan ehkä jokin tuki ja turva, vaikkei välttämättä oo näin. (Johanna)

Sillä tavalla mä oon tyytyväinen, että mä en jäänyt siihen huonoon liittoon ja siihen viinakoukkuun. Että oli kuitenkin sillä tavalla voimia, että tajusi että tästä on irtauduttava. (Ilona)

Jälkeenpäin elämää taakse katsottaessa ja tehtyjä ratkaisuja punnittaessa asiat asettuvat paikoilleen ja on helpompi nähdä tehtyjen ratkaisujen merkitys omalle elämälle. Selviytyminen on helppo tulkita ihmisen tai oman itsen perusominaisuudeksi, joskin vaikeista elämäolosuhteista irottautuminen saattaa vaatia ponnistuksia ja voimaa.

Kimmoke elämänsuunnan muutokseen ja voiman löytymiseen voi riippua muiden ihmisten läsnäolosta elämässä. Ihmisen relationaalisuuden merkitys näyttää

tärkeältä myös selviytymisessä. Ilonalla oli eron jälkeen vaihe, jolloin hän yritti selvittää vaikeasta elämäntilanteestaan alkoholin avulla. Juomiskierteestä tuli lopulta elämää kokonaisvaltaisesti hallitseva asia, kun voimat eivät riittäneet arkisten asioiden kuten työstä, kodista ja lapsista huolehtimiseen.

Kirsi: Mikä oli se tärkein asia siinä, että sää siitä alkoholista pääsit?

Ilona: Kun mä koin tosiaan sen, että se elämäntilanne oli mennyt. Mun oli valittava että joko mä juon viinaa tai luovun sitten kaikesta, työpaikasta ja lapsista ja muusta. Tai sitten mä pidän sen viinan ja luovun kaikesta muusta. Mä koin sen ihan semmosena valintana. [...] [E]t ei pysty enää molempia hoitaan. [...] Et oli semmoinen tarve että haluaa sen normaalielämän pitää ja on muitakin tärkeitä asioita mistä ei halua luopua. Työ on ollut aina tärkeä. Ja ne lapsetkin on tärkeitä ja on harrastuksia ollut koko ajan, mitkä on kokenut tärkeiksi.

Marjalle selkeä muutos elämässä, oman identiteetin rakentamisessa ja menneen elämän tulkinnassa löytyi, kun hän saattoi kertoa elämästään muille, joilla oli samantapaisia kokemuksia. Hän kuvaa tätä jonkinlaiseksi vedenjakajaksi.

Tää on ollut semmoinen vedenjakaja mun elämässäni, elämä ennen sitä kun tää on sattunut ja elämä sen jälkeen kun mä vaan yritin elää sen kanssa, että näin tää vaan nyt meni. Mut sen jälkeen kun tää suuri vapaus koitti, että mä olenkin vapaa enkä oo syypää niihin asioihin niin sen jälkeen se vedenjakaja häipy sieltä. Se olikin yhtäkkiä kaikki sitä painajaista mistä mä olin herännyt. (Marja)

Marja on yksi niistä naisista, jotka ovat pyrkineet erilaisten itseapu-, vertais- tai terapiaryhmien tai -käyntien avulla helpottamaan tai ymmärtämään elämäänsä reflektoidulla tavalla sekä omaa itseä. Vapauden tunteella Marja viittaa parisuhteeseensa lapsen isän kanssa. Tätä suhdetta hän kuvaa riippuvuussuhteeksi, johon hän myös itse katsoi olevansa syypää omista lähtökohdistaan. Ryhmissä löytynyt ymmärrys on auttanut Marjaa uudenlaisen identiteetin rakentamisessa. Marjalle identiteetin rakentamisesta on tullut myös eteenpäin ja kasvuun suuntaava prosessi.

Sitten kun mä pääsin sen ahdistuksen yli (että lapsi ei asu luona) niin mä näin sen mikä se idea siinä oli, että minkä takia tää tarvittiin meidän elämään ja munkin tähän kasvuprosessiin sillai että, ..., että on erilaisia näkökulmia ja näkökulma vaihtuu kun muuttaa paikkaa. Kun jostain ihan eri matkan päästä tai suunnasta... (Marja)

Kontekstissa, jossa elämä nähdään kasvuprosessina, on mahdollista tulkita erilaisia elämäntapahtumia suhteessa tähän prosessiin. Tällöin myös niiden herättämät kielteiseksi koetut tunteet on käännettävissä tärkeiksi ja olennaisiksi kasvun näkökulmasta. Toisaalta maisemallista tai tilallista hahmottamistapaa hyödyntäen näkökulman muutoksen voi nähdä uudenlaisena maiseman katsomisen tapana, jolloin katse kohdistetaan sinne, mitä aikaisemmin ei ole kyetty havaitsemaan,

mutta mikä jostain syystä on nyt tullut havaittavaksi. Katsomispaikkaa vaihtamalla voi myös nähdä uudenlaisen maisemanäkymän, josta löytyy uusi polku eteenpäin. Näin katsoja ja kulkija voivat löytää uusia polkuja, jotka vievät elämässä uuteen suuntaan, ei lineaarisesti eteenpäin samaa polkua.

Myös Reija pitää puhumista keinona selvittää asioita, jotta erilaiset ikävät ja helposti katkeroittavat elämäntapahtumat tapahtumat eivät jää estämään ”normaalia” elämää.

Reija: Mulle puhuminen on aina ollut hirveen tärkeää eikä oo tarvetta tapella. Kyllä kaikki asiat pystyy selvittämään puhumallakin jos haluaa.

Kirsi Ja sulla on ollut kykyä hakea apua itsellesi kun sä tarvit.

Reija: Mä toisaalta olen sitä mieltä, että tää elämä on liian lyhyt enkä mä halua tehdä itsestäni katkeraa. Mä en halua tehdä itsestäni hermoraunioo, enkä holistia. Mä yritän sitten saada sen avun... et mä pystyn elämään ihan normaalisti.

Reija ei tässä yhteydessä selitä, mitä hän normaalilla elämisellä tarkoittaa, mutta muuta kertomusta vasten tulkitseen sen tarkoittavan sitä, että ihmiset olisivat sovussa keskenään ja että antaisivat toisilleen mahdollisuuden olla ja elää haluamallaan tavalla. Reija on kohdannut elämässään runsaasti toisten negatiivista arviointia itsestään.

Oon mä tavallaan semmonen kovapäinen ja itepäinen ja mun täytyy tavallaan käydä ne asiat läpi. On siitä kovasta päästä hyötyykin, että ei pääse enää kenenkään pompotettavaksi. Että pitää elämästään huolen ja ottaa siitä sen vastuun. Ja käymään ongelmansa läpi pystyy selviytyyn niistä itse. Onhan ne rankkoja aina jonkun aikaa, mutta on niistä aina yli päässyt. Aikahan niissä auttaa parhaiten. (Reija)

Reija jatkaa itsensä luonnehtimisella kova- ja itsepäiseksi. Tätä voi pitää yhtenä tapana nähdä itsessään niitä yksilöllisiä ominaisuuksia, joiden avulla kykenee selviytymään erilaisista elämäntilanteista. Tällaista vahvuuspuhetta löytyy naisten kerronnasta enemmänkin. Vaikka elämäkertomus sisältäisi voittopuolisesti erilaisia raskaita ja vaikeita elämäntapahtumia, tuodaan kuitenkin jollakin tavoin esiin niitä keinoja, joiden avulla on kyetty ne ylittämään. Näitä keinoja ovat paitsi omat yksilölliset vahvuutta osoittavat ominaisuudet myös muiden ihmisten antama tuki.

Ymmärtämisen merkitys identiteetin rakentumiselle

Identiteetin rakentamisen kannalta tärkeintä on pystyä vastaamaan kysymykseen; miksi minusta tuli juuri tällainen ihminen ja persoonallisuus. Ydinajatus on ymmärtäminen ja sen avulla tapahtuva ajattelun ja toiminnan muutos.

Psykoanalyttisen teorian pohjalta on syntynyt yksi kulttuuriseksi kertomukseksi luonnehdittavissa oleva malli selittää identiteetin rakentumista, jossa varhaisen lapsuuden tapahtumilla ja äiti-lapsisuhteella on tärkeä merkitys. Psykoanalyttinen näkemys on yksi selitysmalli monien muiden joukossa, mutta ei tarjoa riittävän kokonaisvaltaista ymmärrystä identiteetin rakentumisesta. Tässä tutkimuksessa identiteetti nähdään rakentuvaksi koko elämän kestävässä prosessissa. Oman elämänhistorian elämäntapahtumat vaikuttavat identiteetin rakentumiseen. Näitä ovat niin lapsuuden kuin myöhempienkin ikävaiheiden tapahtumat. Kun halutaan ymmärtää omaa itseä, on keskityttävä niin menneen elämän, nykyisyyden kuin tulevaisuudenkin tarkasteluun. Ymmärtämisellä tarkoitan elämäkokemusten uudelleen tulkintaa. Ymmärtämisestä syntyy mahdollisuus muuttaa ajattelu- ja toimintatapoja sekä tulkita uudelleen omia kokemuksia. Ymmärtäminen on keino oppia hyväksymään oma itse sellaisena, joksi on tullut. Toisaalta se on keino, jonka avulla voi suunnata muutokseen.

Tää on se mitä mä oon saanut työskennellä. Minkä mä oon löytänyt sieltä jännittämisen takaa että kun, sen mä oon sieltä löytänyt että kun ei itessään hyväksynyt sitä, kun se piti niinkun tavallaan peittää se oma oleminen ja ominaisuus. (Marja)

Mä olen miettinyt tätä justiin, että mistä mulle on tullut se niin kauhee fyysinenkin etäisyys toisista ihmisistä vaikka me oltiin siskojenkin kanssa tavallaan läheisiä ja riippuvaisia toisistamme, niin meillä ei ollut fyysistä yhteyttä. (Marja)

Marja on miettinyt paljon elämäänsä ja itseään. Hän on löytänyt lapsuudestaan sellaisia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet hänen identiteettiinsä. Marja koki olleensa lapsuuden kodissaan hyljeksitty. Hän kertoo, että perheessä ei näytetty tunteita eikä perheenjäsenten kesken ollut fyysistä läheisyyttä. Haastattelussa hän kertoo, että hänellä on ollut huono itsetunto, mikä on näkynyt jännittämisenä erilaisissa tilanteissa. Marja puhuu paljon riippuvuudesta paitsi lapsuudessaan sisarien kesken myös parisuhteessaan lapsiensa isään. Hyväksyntä lapsuudessa jäi Marjalta saamatta etenkin äidiltä, mutta myöskään isä ei varauksetta lastaan hyväksynyt: ”Että kun mä olin äidin torjuma niin mä olin isän lempitytär. [...] Niin mä olin ehkä isän silmissä se poika.”

Erityisesti erilaiset elämässä eteen tulevat vaikeudet ovat niitä hetkiä, jolloin oma oleminen ja identiteetti voivat tulla tietoisien tarkastelun kohteeksi. Hilleville tällainen pysäyttävä tapahtuma on ollut ystävättären itsemurha.

Kaksi vuotta sitten, mun nuori ystäväni, joka on kymmenen vuotta nuorempi, teki itsemurhan ja oli semmonen joka oli ylipäättään reagoinut samalla tavoin elämässsänsä niin kuin minä, että kaiken aikaa tehnyt ja tehnyt ja niin kuin synnyttänyt uutta, näyttänyt, että hän on tekemässä ... hän oli 29-vuotias silloin. Hänellä oli kaksi tutkintoo ja hän kolmatta opiskeli ja oli menossa naimisiin... ja kaikki näytti olevan hyvin. ... Ja sitten vaan yhtäkkiä teki itsemurhan ja se jollakin tavalla niin kuin pysäytti mua miettimään sitä, että mistä mä itte oon löytänyt ne keinot, että en oo toiminut samalla tavalla [...] se on jotenkin näin jälkeensä ajatellen, mikä on sitten pysäyttänyt siihen, et hetkinen, et yks ainoa elämä, et missä mennään ja mihin ollaan menossa ja mitä muuta vois tehdä, kun kerran ei ole tyytyväinen... (Hillevi)

Karikot, joihin metaforisesti viitataan ovat tapahtumia, jotka pysäyttävät näkemään tämän hetken elämänmaiseman sekä valitsemaan suunnan, jota kulkea eteenpäin.

[M]ustakin on kolmen kuukauden vanhana semmosia aivan ihanan näköisiä kuvia mitä mä olen nyt kattonut, niin mä olen kattonut että tossa mä olen vielä terve. Mä en oo masentunut, mitä huomaa sen jälkeen kun huomaa ettei oo kauheen toivottu. Niissä mulla on niinkun ihanat silmät ja oikein onnellinen vauvan olo. Mutta voi kuvitella et se on ollut kun on ollut vielä se uus vauva ja että on ollut ehkä onnellista aikaa siinä kohdassa. Neuvolassa oli sanonut terveydenhoitaja meidän äidille, että noilla silmillä hurmataa vielä paljon poikia. [...] Mä olin jo silloin alkanut kääntyyn sisäänpäin et jotenkin mä en tiedä mistä se on lähtenyt se selviytymismalli, että on alkanut asettuun toisten yläpuolelle. Et ei oo ottanut sitä, et ois alkanut huutaan ja riehuun. (Marja)

Niin mä rupesin yhdistämään tän nyt aikuisena kun mä rupesin miettimään näitä ja ymmärtämään mitä siellä perheessä on tapahtunut, että sen täytyy liittyä meidän äidin omaan seksuaaliseen estyneisyyteen. Et se näki niinkun minussa sen kun se hänelle vielä näytettiin. Se oli niin vaarallinen asia, että se täytyy niinkun jotenkin minusta saada pois. (Marja)

Marja puhuu lapsuuden hylätyksi tulemisen kokemuksesta ja siitä selviytymisen keinoista, joina toimivat sisään päin kääntyminen ja muiden yläpuolelle asettuminen. Aikuisena elämäkertomustaan kertoessaan sekä muille erilaisissa terapia- ja vertaisryhmissä että itselleen, hän on alkanut ymmärtää lapsuuden kokemusten merkitystä elämälleen ja identiteetilleen. Samalla tavalla on mahdollista ymmärtää ja uudelleen tulkita myös muita kuin lapsuuden kokemuksia ja rakentaa muutosta identiteetissä. Marjan kertomuksesta tulee hyvin esiin myös se, miksi ymmärtäminen identiteetin rakentamisessa on merkittävää muutoksen kannalta. Selviytyminen elämän karioista ei yksin riitä identiteetin muutokseen siitä huolimatta, että se on tulkittavissa positiiviseksi identiteetin rakennusaineksi. Selviytymisen prosessin kertominen kokemuksena ja toimintana tuottaa ymmärryksen siitä, miksi

selviydyin. Ymmärtäminen voi muuttaa siis tulevaisuuden toimintatapoja, jolloin vasta arkisten ja sosiaalisten käytäntöjen kautta voi identiteetissä syntyä uusia pysyvämpiä muutoksia.

Äitiyden jatkumo

Identiteetin rakentaminen tapahtuu ajallisena jatkumona. Identiteetin rakentamisessa on tärkeää havaita ne yhteydet, joita menneillä kokemuksilla ja toiminnalla on ollut nykyiselle minälle. Ajallinen jatkumo ei kuitenkaan pysähdy tähän hetkeen vaan se suuntaa aina myös tulevaan. Reflektointi pitää sisällään ajatuksen tulevasta minästä, siitä, miksi tai millaiseksi minä olen tuleva tai haluan tulla.

Äidin malli

Äitiysidentiteetin rakentamisessa merkityksellistä on kokemus lapsena olosta ja suhteesta omaan äitiin. Oma kokemus vaikuttaa osaltaan siihen, millä tavoin äitinä olemisen tapa kulkee jatkumon pitkässä ketjussa äideiltä tyttärille. Marjan äiti on ollut kotiäiti ja huolehtinut viisihenken perheen taloudesta yksin isän käydessä töissä ja kulkiessa omilla teillään. Jo lapsena Marja muistaa ajatelleensa, että hänestä tulee ansioäiti. Halu tehdä toisin kuin oma äiti johtui ainakin osaksi siitä, että äiti oli tyytymätön elämäntilanteeseensa ja toi sen myös esiin. Kuitenkin Marja päätyy tekemään samankaltaisen ratkaisun, kun hän saa omia lapsia. Marjan äidin ratkaisu kotiäitinä olosta perustui Marjan mukaan enemmänkin 1960-lukulaiseen ajatusmalliin siitä, että miehen tehtävä on huolehtia perheen elatuksesta ja vaimon tehtävä on huolehtia lapsista ja kodista. Marja sen sijaan perustelee omaa kotiäitiyttään 1990-luvun diskurssin mukaisesti lapsen tarpeiden näkökulmasta. Lisäksi Marja tunnistaa omasta perheestään lapsuuden kodin kaltaisen tavan toimia parisuhteessa.

Sen äidin mallin mukaan mää olin kotona silloin ja sit mä aattelinkin että mun täytyy olla siellä kotona että lapsista tulis jotenkin täyspäisiä et niillä on se turva et siellä on joku. Et sen mä oon sieltä selkeesti tunnistanut, että mulle yksinhuoltajana, mitä mä olen ollut lähes koko ajan kun mulla lapset on ollu, niin mä olen tunnistanut sen äidin mallin, että äiti seisoo vieressä ja lapset tekee touhujaan ja mies liehuu missä liehuu. Et mullakin mitä miehii on ollut niin ne on aina ollut siä sivuroolissa. (Marja)

Marjan tapa toimia äitinä on jossain määrin samankaltainen kuin hänen äitinsä tapa, siitä huolimatta, että hän on lapsena protestoinut mielessään oman äitinsä alistumista epätyytyttävään asemaan perheessä ja naisena. Lisäksi merkityksellistä on Marjan maininta miehistä sivuroolissa. Näin hän tuo kertomukseensa

identiteetin rakentumisesta äitinä yleensä sivuutetun ulottuvuuden. Isien toiminta perheenjäsenenä luo tai rajaa naisen tilaa toimia äiteinä. Marja ei tarkemmin kerro siitä prosessista, mikä hänen aikuisen perheessään on johtanut miehen siirtymisen tai jäämisen sivurooliin. Hän on kuitenkin tietoinen sukupolvien jatkumosta tässä suhteessa.

Ja tämmönen perhekin kun meillä on ollut, mikä ei oo mikään kunnan perheeseen koskaan ollut. [...] sehän toimii yleensä monis perheissä sillai, että se äiti on se niinkun keskusjohto, minkä ympärillä kaikki pyörii. Niinkun mulla sano tää vanhempi (lapsi), että ”äiti tietää paremmin, että me ei iskän kanssa tiedetä paljon mitään”. Hyvin on sisäistänyt sen, ettei perheen pää ainakaan mies oo ollut missään kohdassa. (Marja)

Toimijoina miehet isinä ja puolisoina, erilaisia väkivaltatilanteita lukuun ottamatta, ovat suhteellisen passiivisia naisten elämän kertomuksissa. Miehen aktiivinen toiminta perheenjäsenenä, joka ottaa vastuuta arjesta ja lunastaa näin paikkansa perheessä ei juurikaan näy kertomuksissa. Sen sijaan kamppailu paikasta niin puolisona kuin isänäkin saattaa keskittyä vasta siihen vaiheeseen, jolloin parisuhde on kariutumassa ja lasten asumisesta pitää tehdä ratkaisu. Marjan kohdalla tilanne kuitenkin on ollut toinen. Hän jättää lapsen isän kanssa asumaan siksi, että

isä ja lapsi saa kanssa elää sitä arkee. Että se tulee heidän suhteeseensa, että arjen eläminen on eri asia kuin vapaapäivien eläminen ja tekemiset on, kun ne on pakollisia... Ja vanhemmalle tulee eri tavalla se, miten siinä on kiinni ja miten siinä on vastuussa, että sen lisäksi että on töissä, pitää lapsella olla ruoka ja on läksyt ja on kaikkea. [...] Mun piti siirtyä pois tieltä. (Marja)

Marja kysyy myös: ”Miten muut voi ottaa sitä vastuuta, jos sää sen kaiken itseläsi pidät?” Marja näyttäisi viittaavan siihen, että hän ei ole sallinut isälle tilaa tulla vastuuta kantavaksi huolenpitäjäksi. Nähdäkseni on myös mahdollista kysyä toisin, siis miten vastuuta voi jakaa, jos muut eivät ota sitä vastaan. Perinteiden murtaminen voi olla hidasta, etenkin kun kysymys on perheestä ja vanhempien tehtävistä. Naisten elämäkertomuksissa arjen vastuun kantaminen ja jakaminen isän ja äidin kesken näyttäisi olevan edelleen joko–tai-kysymys. Näissä kertomuksissa isät haluavat kantaa tai ottaa vastuun lapsen arjesta vasta eron jälkeen. Tällöinkin he saattavat tarvita ja ottaa vastaan lasten äidin tukea opetellessaan vastuun kantamista.

Oman äidin tavasta toimia äitinä omaksutaan itselle sellaisia tapoja, jotka ovat jättäneet muistoihin positiivisen muistijäljen. Etenkin tavat, jotka tulkitaan perinteisestä äitiydestä poikkeaviksi, ovat tällaisia.

Mun äitikin oli sillai aika paljon samanlainen kuin minäkin, että se ei ole mitenkään sellanen ”holhooja”, että koko ajan passais lapsiansa. Ja mekin saatiin koko ajan hoitaa asioitamme, koska meidän äiti on noita karjalaisia, niin se vaan

on aina miettinyt, että olihan hänkin niin ja niin nuori, kun piti lähteä ilman vanhempia kouluun. (Päivi)

Mä en oo mikään äitimyyttiäiti. Olen kaveri monessa asiassa. Mun oma äiti on ollut semmoinen ja mä olen vähän samoilla linjoilla. Ei mitenkään sellainen perusäiti. (Tiina)

Mää oon kyllä tietoisestikin tehnyt samalla tavalla kuin äiti, semmosia samankaltaisuuksia itessä äitinä kun alkaa miettiä ... Siin on ollut semmosta kauheen tunnollista työntekoa äitinä. (Marja)

Perinteisten uskomusten mukaiseen äitiyteen halutaan ottaa etäisyyttä ja toisenlaista äitinä olemisen tapaa ihannoidaan. Tämä tulee esille 1990-luvun puolivälissä keräämässäni aineistossa, jossa useimmat äidit näkivät itsensä mieluummin ns. ”kaveriäiteinä” kuin perinteisinä äiteinä. (Nousiainen 1996.) Liitän kaveriäitiydestä puhumisen vanhemmuusdiskurssiin, jossa vielä tuolloin oli viitteitä niin sanottuun vapaaseen kasvatukseen (ks. Hoikkala 1993). 1990-luvun loppupuolella julkisessa keskustelussa vanhemmuudesta puhuttaessa on yhä enemmän alettu tuoda esiin ”kadonnutta vanhemmuutta” ja alettu vaatia vanhempien aikuisen vastuun ja auktoriteetin paluuta kasvatukseen. Niinpä kaveriäitiyspuhe on 2000-luvun äitipuheesta kadonnut.

Aina ei oman äidin malli ole sellainen, jonka mukaan itse äitinä haluaa toimia. Näin on etenkin silloin, kun kokemuksiin lapsuuden äidistä liittyy traumatisoiviksi tulkittavia kokemuksia. Näin on tapahtunut Varpulle.

Mä odotin sitä ihan samaa kuin mun äiti multa, että tää pieni ihminen on mun pieni kaveri tässä aikuisten maailmassa. Eli mä tein sen saman virheen kuin äiti. Lapsi on yllättävän huolissaan vanhemmistaan. Mun äitikin uhkasi itsemurhalla ja muuta. Näin kauheita painajaisia siitä, että se tekee itsemurhan. (Varpu)

Varpu asui lapsensa kanssa eron jälkeen, mutta ei päihteiden käyttönsä vuoksi kyennyt huolehtimaan lapsen tarpeista riittävästi. Niinpä lapsen isä haki oikeudelta lapsen asumista luokseen ja Varpu joutui luovuttamaan lapsen asumaan isän kanssa. Raskaaksi kokemansa oikeusprosessin kuluessa ja sen jälkeen Varpu alkoi ymmärtää omaa elämäntilannettaan ja hyväksyä tehdyn ratkaisun lapsen kannalta parhaana vaihtoehtona. Koska Varpu ei halunnut menettää kosketusta lapseensa kokonaan, oli hänen päästävä eroon liiallisesta päihteidenkäytöstä, missä hän myös onnistui. Varpu peilaa äitiyttään ja kykyään toimia vanhempana lapselleen oman äitinsä äitiyteen. Oma päihteidenkäyttö rinnastuu äidin itsemurhapuheisiin.

Seija puolestaan näkee äitinsä positiivisena, kilttinä ihmisenä mutta samassa yhteydessä hän kertoo olevansa itse erilainen.

Mun äiti on ihan erilainen kuin mä. (Äiti ja pikkuveli) ovat maailman kilteimpiä ihmisiä. Siinä mielessä mun äiti on onnistunut kasvatuksessaan, että se on saanut mun pikkuveljen aikaiseksi. (Seija)

Seija rinnastaa oman erilaisuutensa suhteessa äitiin sekä äidin ja veljen samalaisuuden eli kiltteyden ja äidin onnistumisen nimenomaan veljen kasvatuksessa. Hän antaa ymmärtää, että hän kokee itsensä epäonnistuneeksi, koska ei ole tullut samanlaiseksi kuin äiti. Eikö äiti ole huolehtinut yhtä hyvin Seijan kasvatuksesta, ja siksikö hänestä ei ole tullut kilttiä? Seija ei kuitenkaan moiti äitiään. Monille naisille oma äiti on yksi harvoista tukijoista. Vaikka äidin toiminta lapsuudessa olisi ollut itseä satuttavaa, kuten Reijalla, jonka äiti joi ja laiminloi huolenpitoa, tai Leilalla, jonka äiti ummisti silmänsä, kun isä pahoinpiteli Leilaa, eivätkä tyttäret halua kantaa kaunaa äideille. Erilaisten kiistojenkin jälkeen omat äidit ovat useimmiten niitä, jotka pystyvät osoittamaan välittämistä ja huolenpitoa jollakin tavoin.

Marja kokee äidin tehneen kaiken väärin. Hänen kokemuksensa on, ettei hän ole saanut mitään mallia äitinä olemisesta. Marja on sitä mieltä, että joissakin asioissa hän on kuitenkin tehnyt samalla tavalla kuin äitinsä: ollut kotona lasten kanssa ja tehnyt kovasti töitä. Tätä äitiin kohdistuvaa kritiikkiä tulee tulkita Marjan muuta elämäkertomusta vasten. Hän tuo siinä esiin lapsuuden kokemuksensa äidin taholta hylätyksi tulemisesta. Tulkitsen Marjan tarkoittavan mallilla äitinä olemisesta erityisesti äiti–lapsi-suhteen mentaalista ja emotionaalista ulottuvuutta. Marja kertoo, kuinka hän luki erilaisia oppaita ja psykologista kirjallisuutta löytääkseen apua lapsen hoivaamiseen.

Kirsi: Ihailiksää sun äitiä missään vaiheessa?

Marja: En. Se oli just se, että kun se ei oikein tehnyt mitään sillai mitä mää oisin voinut ihailla. Et sitten kun mää itte nuorena tulin äidiksi niin mulla oli, että mulla ei oo mitään mallii siitä. Et korkeintaan mitä mä halusin ottaa mallia, oli jotain joulun viettoa tai semmosta. ... Mä muistan että mää koin kauheeta neuvottomuutta tai avuttomuutta siinä kun tuntu että mulla ei oo mitään mallia, että mun täytyy itte se niin kuin tyhjästä luoda.

Marja kiinnittää huomiota yhteen äitiysidentiteetin tärkeään ulottuvuuteen. Käytännön kyky ja taito toimia äitinä periytyy usein tietona ja toimintamallina sukupolvelta toiselle. Mikäli tässä jatkumossa on katkoksia, on tietoa ja mallia toimia etsittävä muualta. Katkoksenä voi pitää myös itse lapsena koettua välittämisen, huolenpidon ja hoivan kohteena olemista silloin, kun niissä on esiintynyt lapsen näkökulmasta merkittäviä puutteita.

Jatkumon katkaiseminen

Identiteetin rakentaminen tapahtuu ajallisessa jatkumossa menneestä nykyisyyden kautta tulevaan. Tämä mahdollistaa ymmärtämiseen liittyvän mahdollisuuden

oman toiminnan ja ajattelutavan muutokseen. Ihminen elää jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilassa. Näissä tiloissa hän toimii sosiaalisten käyttäytymis- ja ajattelutapojen sekä moraalisten koodien mukaan, ellei hän jostain syystä kyseenalaista näitä. Etenkin lähiyhteisöissä kiinteässä emotionaalisisessa vuorovaikutussuhteessa eletessä kyseenalaistaminen saattaa olla vaikeaa, koska uhkana on emotionaalisen yhteyden murtuminen. Niinpä jokin emotionaalisesti vahvat ajattelu- ja toimintatavat voivat siirtyä sukupolvien ketjussa eteenpäin. Tämän jatkumon katkaisemiseen tarvitaan ymmärtämistä ja muuttunutta toimintaa.

Sukupolvet ylittävä jatkumo näkyy naisten identiteetin rakentamisessa kahdella tavalla. Yhtäältä he pohtivat omien menneiden kokemustensa vaikutusta itseensä, ja toisaalta he miettivät omien tekojensa vaikutusta lapseensa.

Se huono itsetunto tuli sitä kautta, että mä en tunnistanut sitä siinä vaiheessa, mutta mä tunnistin semmosen, että mun täytyy muille nyt näyttää että mä en luule olevani niitä parempi. Ja tää mekanismi on mulla vieläkin viimestä piirtoa myöten aukeematta. Koska tää on ollut mulla pitkän aikaa, että kun mä olen jossain seurassa niin mun täytyy olla niin ettei kukaan luulis että mä oon parempi kun muut. Siinähän se juur on että minussahan se on ei niissä toisissa. Se on minussa. Ja tota tää on semmonen minkä mä ymmärrän että on tullut isältä. (Marja)

Sit me oltiin semmosia, et me nukahdettiin hiekkalaatikkoon ja leikkikehään. Kun tää mun nuorimmainen sisko, jolla on kolme lasta ja sillä nuorimmalla on dysfasia, niin se sano yks kerta että hän on miettinyt sitä, et onks meidän perheessä jotain semmosta autismii. ... Kun mä muistan kun mä kävin siellä A-klinikalla muutaman vuoden, niin mä sanoin sille kerran et mulle riittää päivän sisällöksi niin hirveen vähän, et mullei oo koskaan vapaa-ajan ongelmii kun toisilla on silleen, et tarvii olla koko ajan tapahtumii. Niin mulle tuli, onks siin jotain semmosta, että minkälaista se sitten onkin, että toiset vaan nukahtaa hiekkalaatikkoon kun toiset lähtee juokseen karkuun. Et me ollaan oltu tomosii merkillisii. (Marja)

Se varmaan se tausta liittyy ihan sinne mun lapsuuden kotiin, missä oli niitä käsittelemättömiä ja selvittämättömiä asioita. Ei sitä lapsena tietysti sillä tavalla ajatellut, mutta tota aika pian silloin nuorena huomasin sen, että mä oon niinkun ollut se vastuunkantaja jo siinä kodissa, siinä perheessä. (Hillevi)

Sekä Marjan että Reijan kohdalla lapsuuden perheessä koettu tunteiden kätkeminen on ollut tekijä, jota he eivät halua siirtää lapsilleen äiteinä. Kummallakin on ollut omat keinonsa pyrkiä vastustamaan tuota jatkumoa. Molemmat tuovat esiin omalla tavallaan puhumisen, toisten ihmisten kanssa kokemusten jakamisen tärkeyttä omien kokemusten ymmärtämisessä ja oman toiminnan muuttamisessa. Marja on käynyt puhumassa asioistaan erilaisissa terapiaryhmissä, jotka ovat auttaneet häntä

ymmärtämisessä. Reija viittaa persoonallisiin ominaisuuksiinsa, joiden ulottuvuutena hän pitää kykyä puhua asioistaan. Persoonalliset tekijät näyttäisivät olevan Reijan mielestä jossain määrin periytyviä ja näin muuttumattomia. Hillevi viittaa kertomuksessaan kokemuksen olla sivussa omasta elämästään. Hän kytkee kokemuksen syntymisen lapsuuden tapahtumiin elämäänsä reflektoidessaan. Hän on nuorena ymmärtänyt kokemuksensa liittyvän jollakin tavoin vastuun kantamiseen. Sanalla ”jo” Hillevi viittaa omaan aikuisen kotiinsa, jonne vastuun kantaminen on siirtynyt. Hillevin keino jatkumon katkaisemiseen on ollut pois lähteminen ja oman tilan luominen.

Et ne oli hirveen pinnallisia ne välit. Meillei koskaan osoitettu tunteita. Et ne on tullut vasta ihan vanhemmiten. ... Et toisaalta siin on ollut se hyvä puoli, että ainakaan sitä ei omille lapsille sitä ei tee, kun sen on itte käynyt läpi. (Reija)

Kirsi: Mikä se sun elämässä on, että oot selvinnyt? Mikä sun elämässä katkaisi sen, ettei sun elämä lähtenyt sitä samaa rataa?

Reija: Mä luulen, että se oli se et se oli liian rankkaa nuorena. Ja mä oon kumminkin sen verran positiivisempi luonne, et mä päätin et se ei enää jatku. Et mä oon tarpeeks kauan kattelut sitä. ... Et mun tuli vaan mitta täyteen, että mä en sitä vahinkoo pistä kiertään. Että lapset on mulle sen verran tärkeitä.

Luulen että se on meidän perintötekijöissä (puhumattomuus perheessä). Mä oon aino o meidän perheessä, joka puhuu avoimesti. [...] Mun mielestä puhuminen on oikea tapa purkaa. (Reija)

Siitä huolimatta, että Reija arvelee persoonallisilla tekijöillä olevan vaikutusta omaan toimintatapaan äitinä, hän kuitenkin selvästi viittaa tietoiseen eron tekemiseen omien vanhempien tapaan toimia äitinä ja sen aiheuttamiin kokemuksiinsa. Tämä osoittaa, että omien kokemusten tulkinta on tärkeää toisin tekemisen prosessissa.

Järki ja tunteet toiminnan lähtökohtina

Yksi tapa reflektoida omaa toimintaa ja identiteettiä on pohtia niitä perusteita, joilla ratkaisuja elämässään on tehnyt. Olisinko voinut tehdä toisin? Mitä sitten, jos olisin toiminut toisella tavalla? Millä perusteilla tein kyseiset elämäni kannalta merkittävät ratkaisut? Yksi tapa arvioida tehtyjä ratkaisuja on erottaa tunteiden ja järjen käyttäminen päätöksentekoprosessissa. ”Tunteilla eläminen” tai ”tunteiden mukanaan vieminen” koetaan voimana, joka johdattaa väärin ratkaisuihin, kun taas järki tai järjellä ajatteleva olisi voinut johtaa parempiin ratkaisuihin elämässä. Omien ratkaisujen pohtiminen jälkikäteen janalla, jonka ääripäät muodostavat järki ja tunteet, heijastelee kulttuurimme dikotomista järjen ja tunteiden

vastakkainasettelua ja arvottamista. Naisten kerronnassa tunteiden merkityksen vähätteleminen ja negatiivisuus toistavat sitä kulttuurista kertomusta, jonka mukaan naiset ajattelevat tunteilla ja miehet järjellä ja siitä syystä naisen alistusta on ollut helppo pitää yllä. (Vrt. Lloyd, G. 2000, 138.)

Länsimaisessa kulttuurissa laskelmoiva rationaalisuusihanne on saavuttanut vahvan yliotteen emotionaalista arvoista (Sihvola 1994, 201). Olemme Sihvolan mukaan omaksuneet ajattelutottumuksen, jonka mukaan järki ja tunteet ymmärretään jyrkästi toisilleen vastakkaisiksi ja ristiriitaisiksi luonteenpiirteiksi. Tunteet on koettu sokeiksi, arvaamattomiksi ja hallitsemattomiksi eikä niillä ole nähty olevan mitään annettavaa inhimilliseen ajattelutoimintaan. Ihmiset, jotka näyttävät toimivan tunteiden vaikutuksesta, on marginalisoitu. Ajattelutapa järjen ja tunteen suhteista palautuu niinkin kauaksi kuin antiikin ja keskiajan filosofien tarkasteluun³³. Sekä arki ajattelu että tiede noudattaa pitkälti tätä kaksijakoista ajattelua. Sihvola päästää kuitenkin klassikoita pannasta ainakin siinä suhteessa, että he olisivat nähneet tunteet täysin sokeina ja irrationaalisina voimina. Sen sijaan tunteet voidaan nähdä liittyneinä ajattelutoimintaan siten, että ne ovat aina suuntautuneita johonkin kokijan käsittämään kohteeseen. Toisaalta niihin liittyy läheisesti niiden kohdetta koskevia uskomuksia. (Mt., 202–203.) Järjen ja tunteiden ymmärtäminen jyrkästi toisilleen vastakkaisiksi ja ristiriitaisiksi ihmisluonnon piirteiksi on ollut ajattelutapa, joka on syvällisesti muokannut eurooppalaisen kulttuurin ja aatetradition kehitystä monilla tieteenaloilla, kaunokirjallisuudessa ja yhteiskunnallisessa elämässä. Järki on usein käsitetty viileäksi, eritteleväksi, mittaavaksi ja laskelmoivaksi kyvyksi, joka pystyy arvioimaan tunteista riippumatta – sitä paremmin, selkeämmin ja tehokkaammin, mitä vähemmän tunteet sen toimintaa häiritsevät.

Lapsistaan erillään asuvien äitien elämän kertomuksissa järjen ja tunteiden vastakkaisuus näkyy pohdittaessa parisuhteen aloittamiseen ja päättymiseen liittyviä sekä kotoa perheen luota pois muuttamisen kysymyksiä.

Etä vähän niin kuin järjen vastaisesti rakastuin. Kyllä mun vähän järki sanoi, että onkstää ollenkaan mulle oikea ihminen kun hän on justiin eronnut ja yli kymmenen vuotta mua vanhempi, mutta ei niinkun järki toiminut. Siinä oli kauheen voimakas tällöinen fyysinen vetovoima ja tällöinen silloin alussa. Ei järjen ääni niin kuin oikein kuulunut. Joku siinä oli tällönenkin perheenperustamisjuttu, että alko tuleen tällönen, että nyt mä oon 27 jo ja kun kaverit alko oleen kaikki vakiintuneet jo niin alko tulla vähän semmonen hätä, että täytyy. (Ilona)

Parisuhteen solmiminen länsimaisessa kulttuurissa on pohjautunut rakkauteen jo ainakin 1800-luvulta. Erilaiset järkisyyt, kuten esimerkiksi luokka-, koulutus- tai kulttuurierot, eivät enää tänä päivänä ainakaan julkisessa keskustelussa esiinny parisuhteen esteinä. Jallinojan (2000) mukaan julkisten esteiden tilalle rakkauden uhkaajaksi ovat tulleet parisuhteen sisäiset esteet. Näitä ovat epäily, väärinkäsitykset ja mustasukkaisuus, jotka ovat seurausta rakastavien riippumattomuudesta

toisistaan. Ulkopuolisten esteiden poistuttua nousee rakastumisen tunne entistä merkittävämpään asemaan parisuhteessa. Parisuhteesta tulee yksityinen asia ja ennen kaikkea tunnekysymys. Ilonan parisuhteen uhkana on esiintynyt ikäero, joka voidaan luokitella ulkoiseksi uhkatekijäksi, mutta myös sisäiseksi tekijäksi. Ilonalla tämä sisäinen ikäerosta johtuva uhka liittyy miehen aikaisemman parisuhteen kautta hankkimaan elämäkokemukseen. Pohtiessaan kumppanin valinnan perusteita, hän tulee asettaneeksi ”järjen äänen” sekä tunteet ja seksuaalisen vetovoiman tai halun vastakkain. Jallinojan (mt., 43) mukaan rakastumiseen liittyy epämääräinen toive sukulaissielun löytämisestä, jolloin parisuhteen sisäiset uhkat olisi mahdollista kenties välttää kokonaan. Onko siis niin, että rakastuminen ja fyysinen vetovoima ei tulisikaan olla parisuhteen solmimisen perusta, vaan yhteisen kodin ja perheen perustamisen tulisikin perustua viileään harkintaan? Se tuskin on mahdollista, koska ihmisen ajattelu- tai muu toiminta ja kokemus ei ole jaettavissa järjen tai tunteiden käytön osa-alueisiin vaan ne ovat läsnä samanaikaisesti. Järjen ja tunteen vastakkainasettelun lisäksi Ilonan kertomuskatkelmassa näkyy naisen kulttuuriseen tilaan asettava raja eli ikä, jolloin naisen tulisi olla jo perheellinen. Vaikka naisen kulttuurista tilaa on julkisesti tässä suhteessa pyritty jossain määrin rikkomaan, esimerkiksi tarjoamalla sinkku- ja uranaisen identiteettiä, näyttäisi siltä, että yksilötasolla perinteiset kulttuuriset ajattelumallit elävät edelleen. Ollakseen kulttuurisesti hyväksytty naisen on näiden mallien mukaan lunastettava paikkansa naisena elämällä parisuhteessa ja olemalla äiti.

Ilonalle parisuhteen sisäinen uhka ovat olleet ikäerosta johtuvat tekijät. Kattrille se on ollut oma persoonalliseksi ominaisuudeksi tulkittu tekijä.

[J]a sit mulla on ilmeisesti joku taipumus ihastuu tommosiin, et hän on hirveen puhelias ja tavallaan tietynlainen keskipiste [...]. (Katri)

Katrin kertomuksesta ei käy ilmi, onko hän rakastunut muihin samankaltaisiin miehiin, kuin lastensa isään. Katkelmasta on tulkittavissa, että Katri kokee rakastumisen tunteeksi, joka vie mukanaan. Siitä huolimatta, että aavistaa miehen persoonallisten piirteiden tietävän epäonnistumista parisuhteessa, ei tunteelle mahda mitään. Samalla tavalla tunteiden voiman parisuhteessa on kokenut Marja. Hän luonnehtii parisuhdettaan riippuvuussuhteeksi ja symbioottiseksi suhteeksi.

[M]ä oon tunnistanut tämmösen riippuvuuden jälkeinpäin sit kun on päässyt irti, niinkun tässä mun viimeisessä parisuhdeyrityksessä, kun mää olin niin kauheen riippuvainen että se oli niin kauheen voimakas tunnesuhde. Niin sitten kun mä lopulta tulin siihen tulokseen ettei tässä auta muu kuin irtautua tästä, että tää ei oo nyt hyvä. Niin mä siinä vaiheessa tajusin kuinka mää oon tehnyt kaikkee sen miehen mieliksi, enkä mää ollut tunnistanut sitä siinä. Mää koin niin myönteisenä sen tunnesuhteen ja siinä oli sitä riippuvuutta, koska se oli niin symbioottinen suhde. (Marja)

Marja on kokenut voimakkaan tunnesuhteen riippuvuutena. Hän viittaa siihen, että erilaisten terapioiden avulla hän on tunnistanut suhteen symbioottisuuden ja siihen sisältyneen riippuvuuden. Riippuvuus tarkoittaa Marjalle selvästi kielteistä asiaa. Esimerkkinä riippuvuudesta hän mainitsee, että on tehnyt kaikenlaisia asioita miehen mieliksi. Hän on kokenut tilanteen ikävänä. Marja ei kerro, minkälainen parisuhde hänestä olisi hyvä. Hänen kertomuksestaan on kuitenkin mahdollista tulkita, että parisuhteessa voimakas tunnesuhde aiheuttaa riippuvuutta ja on näin uhka itsenäisyydelle. Yksilöllisyyden ja itsenäisyyden vaatimus yhteiskunnassamme pitää sisällään ihanteen vahvasta omillaan pärjäävästä yksilöstä, joka järjen avulla tekee ratkaisuja elämässään. Sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutus muiden kanssa pitävät sisällään myös erilaisia tunteita, joita ei voi siirtää syrjään. Onko kielteisenä koetun riippuvuusihanteen taustalla myös viime kädessä ihanne itsenäisestä yksilöstä, joka ei tarvitse yhteisyyttä muiden ihmisten kanssa? Riippuvuusdiskurssin vaarana on ajautuminen tilanteeseen, jossa pelätään sitoutua vahvoin tunnesitein toisiin ihmisiin ja hyväksyä tarve olla yhteydessä muiden ihmisten kanssa. Riippuvuusdiskurssissa on kysymys rajojen asettamisesta ja normittamisesta yksilöiden keskinäisten tunnesiteiden suhteen.

Marja kertoo parisuhteestaan ja siihen liittyvistä tunteista ristiriitaisesti. Edellisessä katkelmassa hän puhuu voimakkaista tunteista, jotka tulkitsen ihastuksen, rakkauden tai välittämisen tunteeksi. Tämän tulkinnan kuitenkin murentaa seuraava katkelma:

Sit mulle oli käynyt niin että mää takerrun tommoseen jotenkin epätoivoisesti johonkin mieheen kenestä mä en välitä. Sen takia koska mä olin päättellyt että mä en varmaan rakastu kehenkään. [...] Se vaan liitty siihen huonoon itsetuntoon ja siihen, että kuka tässä on parempi ja kumpi huonompi, semmosta kummallista. [...] Mä tulin siihen tulokseen, että mussa on jotain vikaa, että jotain tässä nyt mättää. (Marja)

Marja kertoo, ettei hän välitä lapsen isästä. Tässä suhteessa kyse ei olekaan rakastumisesta. Tunteet, jotka Marja riippuvuuden tai takertumisen yhteydessä mainitsee, ovat epätoivo, välittämättömyys, kyvyttömyys rakastaa ja itsensä huonoksi kokeminen. Riippuvuudessa on kysymys tarvitsevuudesta, siitä että tarvitsemme muita ihmisiä identiteettimme rakentamisessa. Molemmissa suhteissa, joissa Marja on kokenut riippuvuutta, on kysymys tunteisiin liittyvästä rajanvedosta: kuinka paljon voin välittää toisesta, tai kuinka paljon minulla on lupa tarvita toista ihmistä. Yksilöllisen vapauden, erillisyyden ja kiinnittymisen rajanveto on vaikeaa. Helpoksi sitä ei tee sosiaaliseen elämään ja yhteisöllisyyteen kuuluva vastuu, joka kulkee käsi kädessä vapauden kanssa (ks. Bauman 1997).

Jos tunteiden janalla toiseen päähän asettuu riippuvuuden tunne, jonka avulla kuvataan vahvaa tunnesidettä, voisi toiseen päähän asettua tunteettomuus, johon pyritään kovettamalla itsensä.

Jossain vaiheessa mä yritin kovettaa itteeni sen eron jälkeen, mutta se on vastoin mun luonnettani eikä se onnistunut. Tai kyllähän mä jonkin verran oon muuttunut, niin ettei oo niin herkkä muitten ihmisten puheille. (Reija)

Reija kertoo, että muutto pois kotoa ja lapsista erilleen oli hyvin vaikea. Tilannetta ei helpottanut se, että parisuhteessa ei ollut pahempia riitoja, päihdeongelmaa tai väkivaltaa. Parisuhde kariutui Reijan mukaan lähinnä siihen, että suhde oli arkipäiväistynyt ja oma elämämpiiri kapeutunut ahdistavaksi. Ulkopuolisten oli vaikea hyväksyä eroa, ja Reija saikin osakseen voimakasta syytelyä tekemästään ratkaisusta. Eron jälkeen Reija sairastui paniikkihäiriöön ja kärsi univaikeuksista. Hän puhuu tunteiden kovettamisesta. Tulkitsen tämän vaihtoehdoksi selviytyä omalle identiteetille sekä hyvinvoinnille uhkana olevasta tilanteesta. Tunteiden kovettamisella Reija tarkoittanee tässä sitä, että hän yrittää pitää loitolla muiden ihmisten toiminnasta ja puheista aiheutuvia tunteita, esimerkiksi loukkaantumista, surua, mielen pahoittamista tai välinpitämättömyyttä.

Johanna luonnehtii itseään tunteilla eläjäksi. Tulkitsen tämän rationaalisen ihmisen vastakohtaksi järki–tunne–janalla. Johannan haastattelukatkelmasta on luettavissa, että tunteilla elävä ihminen on helposti haavoitettavissa, jolloin itsensä kovettaminen tarkoittaisi tunteiden kätkemistä ulkopuolisilta. Oma sisäinen minä tai identiteetti poikkeaa silloin ulospäin suuntautuvasta, muille näkyvässä olevasta identiteetistä.

Mä elän vähän niin kuin tunteilla. Niin ehkä se on tavallaan, toisaalta se on kovettanut mua niin et mä en näytä kaikille ihmisille, et minkälainen mä oikeasti olen. (Johanna)

Sosiaalisessa tilassa, jossa kaikkein läheisimmät ihmiset ovat läsnä, tällainen tunteiden kovettaminen on kuitenkin hankalaa.

Sitä pitäis jollakin tavalla yrittää kovettaa ittensä, ettet sä miettis niitä asioita liikaa (ja tulis paniikkia/KN). Mutta et sä pysty siihenkään kun kyse on kumminkin omista vanhemmista. Tai läheisistä ihmisistä. En mä oo koskaan pystynyt ajatteleen silleen, et se ei kuulu mulle. (Reija)

Reijan haastattelukatkelmassa näkyy kiinnostavalla tavalla tunteiden ja järjen yhteenkietoutuminen ja samanaikaisuus. Samalla kun Reija puhuu kovettamisesta, jonka hän on aikaisemmin liittänyt nimenomaan tunteisiin, hän puhuu asioiden liikaa miettimisestä ja siitä pidättäytymisestä. Näin hän yhdistää ajattelutoiminnan merkityksen tunteiden kokemiseen.

Tunteiden ”kovettaminen” on yksi Reijan kanssa tehdyssä haastattelussa esiin nousseista seikoista, jota en ole halunnut jättää kommentoimatta. Koin hänen kodissaan tehdyt haastattelutilanteet hyvin tunnepitoisina, ja sen lisäksi kannoin huolta haastattelun vaikutuksesta hänen vointiinsa. Haastattelijan positioni on häilyvä. Voin nähdä itseni sekä sosiaalityön että tutkijan positioissa. Mieluiten

tulkitsen positioni kuitenkin empaattiseksi ja eettisiä periaatteita noudattavaksi tutkijaksi, joka haluaa yhdessä haastateltavansa kanssa rakentaa kertojalle positiivista identiteettiä tunnepitoisessa haastattelukontekstissa.

Kirsi: Onko se sitä että kovettaa ittensä. Voisko se olla jotain muuta, positiivisempaa?

Reija: Niin mä en tiedä itse asiassa.

Kirsi: Voisko se kuitenkin olla sitä, että itse ihmisenä vahvistuu niin, että enää sillä tavalla ei ota vastaan toisten ihmisten arvostelua. Että arvostaa itseään ihmisenä enemmän niin ettei semmoset enää kolahda. Voisko se olla tämmöstä?

Reija: Varmaan sitäkin, koska mä edelleen väitän että mulla on vahva itsetunto. Tiedän tarkkaan hyvät ja huonot puoleni, enkä mä missään vaiheessa yrittänyt valehdella itselleni.

Reija luonnehtii identiteettiään vahvaksi. Kuten olen aiemmin todennut, on tämä yksi selitysmalli vaikeista elämäntapahtumista ja kokemuksista selviämiselle. Reijan puhe tunteiden kovettamisesta ja järjen avulla asioiden tutkailemisesta voi tulkita viittaavan länsimaisessa kulttuurissa omaksuttuun ajattelutapaan, jossa arvostetaan järjen ensisijaisuutta tunteisiin nähden.

Kyl mä veikkaan et se on kumminkin ainakin mun luonteellani, että kyllä se on semmonen asia, mistä ei ikinä pääse eroon tai että lakkais syyttämästä itteensä että tietyt asiat ajan kanssa helpottaa, mutta sitä monta kertaa miettii että järki käteen. (Reija)

Reija myöntää, että syyllisyys on tunne, jota hän ei ole ainakaan tähän mennessä pystynyt työntämään taka-alalle yrityksistä huolimatta. Hänelle se onkin ollut kenties hankalaa muiden taholta tulleen huonoksi äidiksi leimaamisen johdosta.

Järjen käyttö tai rationaalinen ajattelu ja niiden miehisiin ominaisuuksiin liittäminen kulttuurissamme tulee esiin hyvin minun ja Inkan välisessä kerrontaepi-sodissa, jossa puhumme lapsen huoltoon erossa liittyvistä kysymyksistä.

Kirsi: Nehän on yleensä hirveen raskaita prosesseja nää tämmöset, siinä joutuu kyllä nielemään yhtä sun toista. Monesti.

Inka: En tiedä. Kyllä mä kestan tän kuin mies.

Kirsi: Tai kun nainen. (Naurahdus molemmilta.)

Inka: Niin, mun pitää saada jostain nyt voimaa. Kyllä mä sitä aina saan. Mäkin oon sellanen, et mä aina lannistun ja sitten, jostain mä aina aattelen, et mä en varmaan luovuta, en ikinä.

Matkalla tulevaisuuteen

On mahdoton tehtävä yrittää käsitteellistää koko maailmaa. Ajatuksiaan on itsekin vaikea seurata – nainen on viime päivinä antanut tulla vain. Se on avannut padon, tukkeuman. Pahin ryöppy on mennyt, hän keräilee tähän rippeitä, ei pääse alkuun vaikka toista sivua on jo tekstiä. Ei, hän ei vihaa vihaamisen vuoksi, mutta rakastaa rakastamisen vuoksi. Tasapainoisuus on yliarvostettua tylsää hurskastelua. Reaalimaailma on ollut taas murtaa kaiken; asiat, joilla itse on leikitellyt. Hän oivalsi ajoissa kuopan, vaikka varoituskolmioille olikin sokea. On vain yksi tie: eteenpäin. (Hillevi, muisto)

Tulevaisuutta pohtiessaan äidit käyvät eteenpäin pienin askelin. Tulevaisuutta ei heidän elämäkertomuksissaan kovin paljon pohdita. Äitiyden kannalta merkittäviä ovat joidenkin naisten esiin tuomat toiveet siitä, että lapsi joskus muuttaisi asumaan heidän luokseen. Se ilmaistaan joko selkeänä tavoitteena tai mahdollisuutena.

Mun mielestä mulla menee ihan kivasti. Mä vaan hirveesti odotan, että (lapsi/KN) täyttäisi kaksitoista. Aloitettais niinkun uudestaan. [...] [E]ttä aika kului. Odotan, että olisin 40, niin olis koko sotku takana. (Elsi)

Marja, Reija ja Ilona monen muun naisen tavoin ovat sanoneet lapsille, että nämä voivat halutessaan muuttaa äidin luokse. Jotkut naisista kertovat myös lapsen odottavan aikaa, jolloin näin voisi tapahtua. Tähän liittyen odotetaan lapsen täyttävän kaksitoista vuotta, jolloin lain mukaan lasta on kuultava häntä koskevassa huoltajusasiassa. Tulevaisuuteen liittyvät toiveet lapsen kanssa asumisesta on nähtävissä yhtenä keinona selviytyä lasta kohtaan tunnetusta ikävästä, huolesta ja omasta pahasta olost. Sen voi nähdä naisten välittämisen ja huolenpidon etiikan mukaisena asioiden arvottamisena. Samoin voi nähdä joidenkin äitien suunnitelmat muuttaa lähemmäksi lasta. Vaikka elämä jatkuisikin lapsesta erillään asuen, näyttäisi olevan tärkeää, että lapsi on lähellä ja mukana äidin elämässä.

Kyl mä väitän, että ei musta oo tullut katkeraa. Oon mä välillä vajonnut itsestäliin. Mut sit kun sen tajus ite, niin sitä vaan päätti, että elämä jatkuu tästä eteenkin päin. Täytyy vaan tulevaisuus tehdä niin hyväksi, kuin mahdollista (Reija)

Katsoessaan peiliin äiti ei halua nähdä kuvaa katkeroituneesta naisesta. Peili voi ehkä heijastaa säröilevän kuvan. Säröt voivat olla itsessä mutta myös peilissä.

Minuuden, itseyden, määrittelyyn hänellä on vain itsensä, sillä sekin mitä peilit heijastavat, on omaa tulkintaa. Mahtaako sekin olla vain porvarillista hapatusta, että olisi ehjä. Eikö ehjyyttä olekin määritelty aina jonkun muun, useimmiten

yhteisön normien kannalta. Miksi muka tulee pyrkiä sellaiseen ehjyyteen, jolla ei ole rajoja. Ei se ole ehjyyttä. (Hillevi, muisto)

8 MORAALITUNTEIDEN MERKITYS IDENTITEETIN RAKENTAMISESSA

Mitä se syyllisyys on ???? Onko se tuskaa sydämessä ja sielussa siitä ettei näe lapsensa kasvavan ja kehittyvän? Vai onko se sitruunan kirpeitä tunteita siitä ettei voi aina tarpeeksi antaa aikaa lapselle? Syyllisyys on kuin pahainen pieni peikko, joka ryömiä iltaisin peiton alle muistuttamaan niistä kymmenistä tekemättömistä asioista, joita olisit lasten kanssa voinut tehdä. Syyllisyys on kuin muurahainen joka rakentaa kekoaan pala palalta tehden siitä ison vuoren, joka huonon päivän tullen ryöpsähtää alas kuin maanjäristys, etenkin silloin kun sitä vähiten odottaa. Se tuntuu tuhansina itkun sekaisina vesiputouksina, sisällä riehuvana myrskynä. Kirjana syvällä sisimmässäni, kysymyksenä ja kenties jo valmiina vastauksina, joihin ei kuitenkaan löydy vastausta. Se on kuin tauti, joka saa joskus sinusta yliotteen ja johon parannuskeinona on läheisyys. Siihen ei auta tuhannet särky- ja kipulääkkeet. Jotta ei sitä tuntisi, on laitettava punaisen vajan oveen lukko ja eletävä vihreällä niityllä muistellen aurinkoisia yhdessä vietettyjä hetkiä, silloin syyllisyyden peikko saattaa lähteä taivaltamaan omia polkujaan muille maille ja vuorille, unohtaen sinun olemassaolosi, etsien uuden kodin ja kolon mihin voisi mennä kaivertamaan kuoppia ja mutkia, tekemään jonkun olosta ahdistuneen ja tukalan. Kaikesta huolimatta voi peikko kuitenkin taas juosta luoksesi hiukset törrollä, huulet mutrulla, häntä ojossa, resuiset vaatteet päällään, etenkin silloin kun sitä vähiten voisi odottaa. Peikostahan on tullut sinun elinkumppanisi, ystävä jota ruokit aika ajoin pippurin makuisilla mietteillä, yön mustilla ajatuksilla. Peikko on tullut jäädäkseen sinun elämäsi, mutta voit olla huoletta, se myös viljelee syyllisyyden siemeniä muillekin pelloille ja aroille, vaeltaessaan aina välillä luotasi pois lukitessasi hänet pois mielestäsi. (Johannan muisto)

Tunteet ovat merkittävällä sijalla identiteetin rakentamisen prosessissa. ”Tunteet muodostavat mentaalisen ja sosiaalisen elämämme maiseman.” Näin Martha C. Nussbaumilta (2001, 1) tiivistää olennaisen identiteetin rakentumisesta; tilallisen ulottuvuuden, jossa sekä sosiaalinen että mentaalinen kohtaavat. Nussbaum jatkaa, että matkaaja voi löytää maisemasta vielä hetki sitten näkemänsä tasangon sijasta

”maantieteellisen mullistuksen”, jota hän vertaa tunteisiin. Nämä tekevät elämästä epävakaa, epävarman ja suunnanmuutoksille alttiin.

Tarkastelen tunteiden merkitystä sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvänä kysymyksenä. Tunteita ja niiden tutkimista on totuttu yleisen näkemyksen mukaan pitämään psykologian alaan kuuluvana. Yhteiskuntatieteellisessä ja kulttuurin tutkimuksessa tunteita on tutkittu vain vähän ja kiinnostus on suuntautunut paljolti psykoanalyysin tarjoamiin välineisiin (Näre 1999, 9–10). Sosiaalinen konstruktionismi on tuonut tunteista käytävään tieteelliseen keskusteluun panoksensa kiinnittämällä huomiota tunnekokemusten, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kulttuurin keskinäiseen yhteyteen (esim. Harré 1986). Tutkimussuuntauksen selkeä puute on kuitenkin sen näkemyksessä sosiaalisesta todellisuudesta ja toiminnasta puhtaasti kielellisenä konstruktiona. Rom Harré (1986) näkee tunteiden kehittymisen pohjautuvan ”tunnesanastoihin”, jotka ovat osa kielellisiä käytäntöjä ja moraalista järjestystä. Norman K. Denzin (1984) tarkastelee tunteita fenomenologisesta lähtökohdasta käsin Hän tuo esiin että ihmistä, hänen tunteitaan ja ympäröivää maailmaa ei voi erottaa toisistaan. Denzin (mt., 24) korostaa sitä, että ihmisten tapaan toimia vaikuttavat tunnetilat, heidän kokemansa tunteet ja niihin liittyvät ruumiintuntemukset, jotka he tuovat mukanaan sosiaaliin vuorovaikutustilanteisiin. Tunteet eivät siis ole pelkästään ihmisen sisäisiä psyykkisiä tai biologisia mekanismeja, jotka syntyvät itsestään, vaan ne rakentuvat ja niitä rakennetaan arkisiin käytäntöihin liittyvissä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Ne ovat myös kulttuurisesti muotoutuneita elettyjä kokemuksia. (Ronkainen 1999; Lupton 1998.)

Koettuun tunteeseen liittyy tilanne, jossa tunne syntyy kokonaisuudessaan. Tilanne sisältää tapahtuman, jonka tunteen aiheuttaa, tapahtuman merkityksen ymmärtämisen ja arvioinnin sekä siitä seuraavan toiminnan. Ymmärtämiseen ja arviointiin vaikuttavat kokijan omat aikaisemmat havainnot ja kokemukset sekä kulttuurisesti tunteille annetut merkitykset. (Crawford ym. 1992.) Kulttuurinen tarinavaranto ja sosiaaliset vuorovaikutustilanteet ovat niitä, joiden avulla luomme merkityksiä tunteillemme. Joan Crawfordin ym. mukaan tunnekokemukset vaikuttavat identiteetin rakentamiseen, mitä on kuitenkin ylenkatsottu. He haluavat korostaa kokijan toimijuutta moraalisen arvioijana tilanteessa sekä sosiaalisen erityisyyttä ja yleispätevyyttä. Naisten asema tietyissä sosiaalisissa rakenteissa voi vaikuttaa heidän tapaansa rakentaa tunnekokemuksiaan ja moraalisia arviointejaan. Naisten ja miesten erilainen asema sosiaalisissa rakenteissa johtaa erilaisiin tunteiden ja moraalisten arviointien tapoihin. Erilaisista arviointitavoista voi johtua myös erilaiset toimintatavat tunnekokemusten yhteydessä.

Kiinnitän huomiota naisten kertomuksissa eniten käsiteltyyn syyllisyyden tunteeseen. Syyllisyyteen liittyy läheisesti häpeä, jota on myös tulkittavissa kertomuksista. Suuri osa haastattelemiemi naisten esiin tuomista tunteista, tuntemuksista ja kokemuksista on liitettävissä syyllisyyteen ja häpeään. Syyllisyys ja häpeä ovat keskeiset moraalitunteet. Sekä äitinä että naisena olemiseen liittyy paljon moraalikysymyksiä, joten on ymmärrettävää, että nämä tunteet ovat keskeisellä sijalla myös näissä kertomuksissa. Vielä ymmärrettävämpää se ehkä on

juuri näillä äideillä. Moraaliset kategoriat ”hyvä äiti” ja ”huono äiti” ovat jatkuvasti läsnä äitiyttä pohdittaessa. Katvalan (2001, 95) mukaan kulttuuri ja sen kantama uskomusten järjestelmä ovat hitaasti muuttuvia. Tämä koskee myös äitiyttä, jossa kauas menneisyyteen kuuluvat tavat ja uskomukset ovat säilyneet. Äiti halutaan nähdä tietynlaisen hyvänä eikä täydellisyuden tavoitteluakaan kaihdeta. Tästä syystä äidit edelleenkin joutuvat selittelemään ja puolustamaan tekemisiään.

Koska yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme tunteet sijoitetaan yleensä ihmisen psyykkisiin rakenteisiin ja tulkitaan yksilön sisäisiksi prosesseiksi, ei niiden kulttuurista ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen olennaisesti kiinnittyvää ulottuvuutta nähdä. Asiantuntijoiden teksteissä äitiä kuvataan usein esimerkiksi kokijana eli naisena, jota väsyttää, jolla on kiukkuja ja suruja, joka on onnellinen ja ylpeä (Vuori 2001, 345). Vuoren mukaan äitiyteen liittyvät ristiriitaiset tunteet voidaan tulkita painottamalla psyykkiseen ulottuvuuteen. Tällöin äiti nähdään tunteidensa kautta. Tällöin kysymys sosiaalisista ja yhteiskunnallisista suhteista palautuu yksilön ominaisuudeksi. Olen samaa mieltä Vuoren kanssa siitä, että yhtä tärkeää kuin on kuulla ja kuunnella äitien puhetta kokemuksistaan ja tunteistaan on kuulla sitä kulttuurisesti ja ymmärtää heidän toimintaansa. (Mt., 346.) Siksi äitien tunteita ja kokemusta on lähestyttävä etsimällä merkityksiä, jotka kytkevät ne kulttuuriseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen.

Syällisyys äitiyteen kietoutuvana tunteena

Syällisyyden aiheuttaa ennen kaikkea riittämättömyys. Ellei riitä itselle, ei voi riittää toisillekaan. Ja siksi kokee syällisyyttä siitä, että on kykenemätön. (On itse huono ja vajavainen.) (Hillevi, muisto)

Katkelma Hillevin kirjoittamasta muistosta osoittaa syällisyyden tunteen liittyvän sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Agnes Heller (1985, 2) määrittelee syällisyyden tietoisuudeksi moraalisesta velasta, joka on hyvitetävä. Hänen mukaansa syällisydentunto tulee sitä piinaavammaksi, mitä vähemmän sitä voidaan tai halutaan hyvittää. Mikäli syällisyyden tunne aiheutuu kyvyttömyyksi, vajavaiseksi tai huonoksi tulkitusta omasta itsestä, voi syällisyydestä irtautuminen olla vaikeaa. Velka muille ihmisille omasta riittämättömyydestä koituu tällöin uhaksi myös itselle hyväksyttävälle identiteetille. Kaikki syällisyys ei kuitenkaan välttämättä aina pureudu identiteetin perustuksiin, jolloin sen vaikutukset omaan minäkuvaan voivat jäädä vähäisemmiksi. Tällöin ei ole kysymys siitä, että ihminen kokisi itse olevansa väärä tai huono vaan että hän on tehnyt jotain vääräksi tulkittua. (Jacoby 1994; Lehtinen 1995; Lewis 1974.) Päästäkseen syällisyydestä hän voi hyvittää tekonsa.

Moraaliset koodit välittävät meille tietoa siitä, mikä yhteiskunnassa ja kulttuurissa on hyvää tai huonoa, sallittua tai tuomittua. Carol Gilligan (1982) ja Nel Noddings (1984) liittävät moraalin välittämiseen, hoivaan ja huolenpitoon vasta-

kohtana oikeuksiin perustuvalla moraalilla. Mikäli hyväksymme ajatuksen siitä, että rakennamme identiteettiämme sosiaalisissa suhteissa, on kysymys välittämisestä, hoivasta ja huolenpidosta äitiyden kyseessä ollessa merkittävä. Tämän tuovat myös haastattelemani naiset esiin. Suhde lapseen ja lapsen tarpeista huolehtiminen on tärkeä tekijä heidän äitiysidentiteettinsä kannalta. Yllä olevassa muistossaan Hillevi kiinnittää huomiota seikkaan, jota myös Noddings (mt.) pitää tärkeänä hoivaetiikassa. Kyky huolehtia itsestä on edellytys sille, että voi huolehtia muista. Syyllisyyden kantaminen ja hyvittämisen tarve voivat saada uusia ulottuvuuksia silloin, kun tulkitsemme niitä erilaisista eettisistä lähtökohdista.

Syyllisyys on tunne, joka löytyy kaikkien haastattelemani naisten kertomuksista. Se esiintyy siten, että naiset itse syyllistävät itseään, tai siten, että muut syyllistävät heitä. Tunne nousee esiin sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, ja sitä ruokkivat erilaiset uskomukset äitiydestä. Äitien haastatteluissa syyllisyys tulee useasti esille (esim. Katvala 2001). Äitien syyllisyys liittyy myös relationaalisuuteen, jolla tarkoitan tässä oman identiteetin rakentamista suhteessa merkityksellisiin toisiin. Naisten tuottamia elämäkertoja tutkittaessa on havaittu, että niille on tyypillistä juuri tällainen oman itsen määrittely suhteessa merkittäviin toisiin (Miettinen 2000, 31). Puhuttaessa äitiydestä merkittävin toinen on oma lapsi. Hyvin usein syyllisyys liittyy myös poissaoloon tai lapsen kanssa yhteisesti vietetyn ajan puutteeseen. Lastensa kanssa asuvan äidin ajan voi mieltää lineaarisena lapsen syntymästä aikuisuuteen ja kotoa pois muuttamiseen jatkuvana pidempänä aikajänteenä sekä päivittäisenä työn ja vapaa-ajan rytmittämänä jatkumona. Työajan ja kotiajan rytmittämisestä naisen elämästä on käyty keskustelua 1950-luvulta alkaen. On rakennettu kuvaa paitsi ”modernista” työssäkäyvistä äidistä myös ”uudesta isästä” (Vuori 2001, 160). Vuoren mukaan moderni äitiys merkitsee äideille pysyvää ambivalenssia hankalien joko–tai-vaihtoehtojen välissä ja syyllisyyden kanssa kamppailua (mt., 165).

Erillään lapsesta

Lapsestaan erillään asuvalla äidillä kysymykset läsnä- ja poissaolosta liittyvät sykliseen aikakäsitykseen. Äiti ja lapsi kohtaavat toisensa syklisen järjestyksen mukaisesti, jossa aika lapsen kanssa ja aika ilman lasta vuorottelevat. Jos lapsen kanssa asuva äiti tuntee syyllisyyttä työssäkäynnistään ja siitä, että lapsi on tämän ajan jonkun muun hoidossa, tuntee lapsestaan erossa asuva äiti syyllisyyttä siitä, että hän ei asu lapsen kanssa.

Kyllä se varmasti monesti menee siihen, että erossa asuva vanhempi kokee sitä syyllisyyttä, että ei koko ajan nähdä. (Reija)

Joskus syyllisyyden tunteen alkuperää on vaikeaa arvioida. Tämä käy hyvin esiin seuraavasta haastattelukatkelmassa, jossa minä tutkijana yhdessä äidin kanssa rakennan sisältöä koetulle syyllisyyden tunteelle.

Marjukka: Tunnen itteni kuitenkin sellaseksi syylliseksi.

Kirsi: Mistä se syyllisyys tulee?

Marjukka: No, mä en tiedä oikeen. Että onko se se, että mä en niinkun pääse irtaantumaan siitä. Kuitenkin mä tiedän, että sillä (lapsella) on hyvä olla siellä. En mä tiedä.

Kirsi: Minkälainen se isän ja lapsen suhde on, ja on ollut?

Marjukka: Siellä on hankaluuksia ollut, että mä oon monta kertaa aatellut, että mun pitää soittaa lastenvalvojalle sinne, että käydä katsomassa sitä elämää.

[...]

Kirsi: Onko se syyllisyys sitten sitä, että susta tuntuu, että lapsi ei oo isän luona riittävän hyvässä hoidossa ja sä kannat syyllisyyttä siitä, että sä et hoida häntä?

Marjukka: Kyllä. Et kaikki tommonen huolenpito, ruoka ja tämmönen.

Myöhemmässä vaiheessa haastattelua äiti vielä vahvistaa syyllisyyden tunteen tulevan siitä, että lapsi ei ole hänen luonaan.

Et sen takia mä syyllistän itteni, kun tuo nuorin lapsi on tuolla. [...] Et sillä tavalla kai mä sitä syyllisyyttä kannan ittelläni. (Marjukka)

Marjukalla monen muun äidin tavoin syyllisyyteen kiteytyy kysymys lapsesta huolehtimisesta ja hoivasta. Jotkut äidit tuovat esiin äidin ja lapsen erityisen suhteen, joka syntyy siitä että on saattanut lapsen maailmaan. Raskauden, synnyttämisen ja imettämisen myötä äiti ikään kuin kasvaa velvollisuuteen huolehtia lapsesta (McMahon 1995). Toisaalta äidit ovat aina yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme olleet niitä, jotka ovat lapsista huolehtineet. Äitiys on liittynyt kiinteästi naisen identiteettiin, jolloin siihen liittyvistä arjen käytännöistä ja sosiaalisista suhteista eli lapsen hoivaamisesta, luopuminen horjuttaa identiteettiä ja vaatii sen uudelleen rakentamista.

Äidit, jotka tulkitsevat eron syiksi itsestä johtuneet tekijät, kuten symbioottisen parisuhteen ahdistavuuden tai väsymisen arjen rutiinien tuomaan raskauteen, pohjivat omien ratkaisujensa ja valintojensa oikeutusta. Niistä johtuva syyllisyyden tunne voidaan kokea niin syväksi, että siitä eroon pääseminen tuntuu mahdottomalta. Äiti pohtii toistuvasti oman lähtönsä vaikutusta lasten elämään ja siihen, miten nämä selviytyvät.

[A]inakin mun luonteellani, että kyllä se on semmonen asia, mistä ei ikinä pääse eroon tai että lakkais syyttämästä itseänsä. (Reija)

Reijan muutosta pois yhteisestä kodista on kulunut useita vuosia. Edelleenkin hän kantaa niin voimakasta syyllisyyttä asiasta, että ei usko pääsevänsä tunteesta eroon koskaan. Tällä hetkellä hän arvioi lastensa voivan hyvin, mutta matkan varrella on ollut monia asioita, jotka ovat ylläpitäneet syyllisyyden tunnetta. Yksi näistä on se, että lasten isän uusi vaimo ei Reijan mukaan haluaisi hänen olevan missään

tekemisissä perheensä ja lasten kanssa. Äidin mukaan uusi vaimo on yrittänyt mustamaalata näiden omaa äitiä lapsille. Tällaisessa tilanteessa syyllisyyden ja häpeän välinen raja on hyvin häilyvä. Vaikka syyllisyyttä ja häpeää voidaan pitää erillisinä tunteina, kulkevat ne usein yhdessä (Jacoby 1996). Häpeä on aina syyllisyyttä syvempi tunne ja murentaa ihmisen omanarvontuntoa. Se on näin uhka myös itselle hyväksyttävälle identiteetille. Vaikka äiti tulkitsee olevansa luonteeltaan itseään syyllistävä, syntyy syyllisyys vuorovaikutuksesta muiden ihmisten ja kulttuurin välillä. Tämän äidin syyllistäminen on ollut tulkintani mukaan voimakasta ja se on pitänyt sisällään piirteitä häpäisemisestä. Lasten jättämisen vuoksi äiti on leimattu alkoholistiksi, mielenterveysongelmaiseksi ja huoraksi.

Lapsen paras oman toiminnan peilinä

Syyllisyyden tunteesta on vaikeaa päästä eroon. Eroon pääsemisessä auttaa, mikäli on pystynyt vakuuttamaan itsensä siitä, että on tehnyt ainoan oikean ratkaisun sekä itsensä että lapsen kannalta.

Olen, olen (tuntenut syyllisyyttä) monessakin kohtaa. Mutta sitten taas jos ajattelee sitä, että jos se syyllisyys tarkoittaa sitä, että jos mä olisin tehnyt toisin niin kenties ei olisi tapahtunut näin, niin tota ei ollut muita vaihtoehtoja. [...] [E]t kyl siitä sitte aina löytää ulos lopulta. (Hillevi)

Aina itse arvioitu oikea ratkaisu ei päädy itsen kannalta hyvään tai oikeudenmukaiselta tuntuvaan ratkaisuun. Äiti, joka eron jälkeen lasten kanssa asuttuaan hakeutui omasta halustaan hoitoon päihdeongelmansa vuoksi, koki, ettei jaksa kamppailla työssä käynnin, arjen rutiinien ja päihteistä eroon pääsemisen kanssa. Molemmat vanhemmat joivat jo yhdessä asuttaessa. Ero tuli keskinäisten riitojen, miehen mustasukkaisuuden ja väkivaltaisuuden vuoksi. Isä otti lapset luokseen äidin hoitojakson ajaksi, mutta ei suostunut antamaan heitä takaisin äidille. Vanhemmat päätyivät lopulta ratkaisuun, jossa toinen lapsista jäi isän luo ja toinen muutti äidin luo. Tällaisessa tilanteessa ratkaisu tuntuu kipeältä, ja äiti luonnehtiinkin sitä menetykseksi.

[E]nsinhän se tuntu aika kurjalle, että mä niinkun menetän vanhemman lapsen ja siinä oli semmosta syyllisyyttä, että kun se oli vähän omaa itse aiheutettua ja sit tuntu, että oli niin heikoilla, että ei ollut kanttia lähtee siitä missään tais-telemaan. (Ilona)

Siitä huolimatta, että äiti pääsi hoidon myötä eroon päihteiden käytöstä, hän kokee olevansa heikoilla juuri siksi, että lasten muuton isän luo aiheutti oma päihteiden käyttäminen. Vaikka hän teki itsensä ja lastensa kannalta ilmeisen oikean ratkaisun hakeutuessaan hoitoon, hän arvelee isän olevan vahvemmillä lasten asumisesta oikeusistuimessa ratkaistaessa. Koska äiti kertoo myös isän käyttävän päihteitä,

tulkitsen tämän niin, että Ilona kokee äidin pähteiden käytön olevan tuomittavampaa kuin isän. Kun äidit joutuvat tekemään kipeitä ratkaisuja, hakevat he oikeutusta niille lasten parhaan ja hyvinvoinnin näkökulmasta toimimisesta. Vanhemman vastuu lapsen hyvinvoinnista tulee esiin äitien kertomuksissa toistuvasti.

Ilona: Oli kyllä syyllisyyden tunto. [...] Mutta kyllä siihen syyllisyyttä liittyi aika paljonkin. [...] Kyllä sitä kai silleen tunsin sitä syyllisyyttä, kun ei hoitanut niitä niin hyvin, kuin olis pitänyt ja pystynyt. Siinä tuli semmoinen kaksijakaisuus sitten, että kun oli selvänä niin yritti ihan kauheasti silloin ja sit väsy siihen täydellisuuden tavoitteluun ja sitten löi taas läskiksi ja sitten taas otettiin.

Kirsi: Ooksää nyt jälkeinpäin ..., kannatko sää edelleen syyllisyyttä siitä, että elämässä oli tällainen vaihe?

Ilona: En niin hirveesti. Kyl mä silleen oon edelleen huolissani, että tuleeko se lapsille jossain vaiheessa vaikuttamaan.

Äidit kantavat syyllisyyttä tekemistään ja tekemättä jättämisistään nimenomaan suhteessa lapsen hyvinvointiin. Ilona tuntee syyllisyyttä omasta toiminnastaan, täydellisuuden tavoittelusta, väsymisestä, juomisesta ja niiden aiheuttamista puutteista lasten huolenpidossa. Sen sijaan hän ei kohdistaa syytöksiä isään, joka eron jälkeen ei pitänyt yhteyttä lapsiinsa useaan kuukauteen ja kuormitti näin omalta osaltaan äitiä eron jälkeisessä tilanteessa. Ilonan kertoman mukaan isän perustelu toiminnalleen oli: ”Hoidapa nyt sitten ne lapset kun kerran halusit.” Vaikka kysymys on eroon liittyvistä kiistoista ja tunteen purkauksista, tukee Ilonan kertomus näkemyksiä välittämisen ja huolenpidon etiikasta ja siihen liittyvästä vastuuajattelusta ja toisaalta oikeudenmukaisuusetiikasta. Ilonan pohtii oman toimintansa vaikutuksia, vaikka hän viime kädessä nähdäkseen päihdehoitoon hakeutuessaan on toiminut välittämisen ja huolenpidon etiikan mukaisesti. Isän toiminta näyttäytyy oikeudenmukaisuusetiikkaan perustuvana toimintana. Äidin toimintaa välittämisen ja huolenpidon etiikan mukaisesti tukee se, että hän pitää lapsille parhaana olla isän kanssa ollessaan itse kykenemätön huolehtimaan lapsista.

Koska lasten kanssa eläminen ja yhdessä oleminen jää ajallisesti vähäiseksi, kantaa äiti syyllisyyttä, mikäli ei pysty viettämään tätä aikaa lasten ehdoilla.

Nyt mä kyllä poden vähän huonoo omaatuntoo ton opiskelun takia, kun sekin on tärkeää ja mielenkiintoista, mutta kun sekin vie niin vietävästi aikaa, niin tulee vähän huono omatunto siitä, että ei lasten kanssa kerkee oleen ... (Ilona)

Syyllisyyttä voi aiheutua myös siitä, että ei voi omasta halustaan huolimatta tavata lasta niin paljon kuin haluaisi. Hillevin lapsi ei alkuun käy tapaamassa äitiään. Myöhemmin käy ilmi, että isä on antanut lapsen ymmärtää niin olevan parempi. Lapsen on vaikeaa valita toimintatapaansa vanhempien välisessä ristiriidassa, ja hän voi kokea helpommaksi olla lojaali sille vanhemmalle, jonka kanssa hän asuu.

[N]o kyllä se, että lapsi ei tullut silloin (asuessaan isän luona/KN) käymään, varmaan lisäsi sitä syyllisyyttä ja sitten myös niitä epäonnistumisen tunteita. (Hillevi)

Hillevi tulkitsee lapsen toiminnan omana epäonnistumisenaan. Syyllisyydestä epäonnistumiseen on lyhyt matka. Se, että lapsi ei käy äidin luona ja siitä seuraava syyllisyys ovat Hillevin näkökulmasta tulkittavissa ikään kuin rangaistuksena siitä, että hän on toiminut kulttuuristen moraalisaäntöjen vastaisesti ja jättänyt yhteisen kodin.

Syyllisyyden ylisukupolvinen jatkumo

Syyllisyyden kantaminen ei ole helppoa. Kun äidit kantavat huolta lastensa hyvinvoinnista eron ja sen jälkeisten tapahtumien vuoksi, he haluavat välttää sen, että lapset kantavat syyllisyyttä. Omien kipeiden tunteiden siirtäminen lapseen on asia, joka mietityttää.

[N]ää on juuri sellaisia tilanteita, joissa joutuu miettimään sitä, minkälaisia syyllisyyksiä siirtää lapselle ja on niitä mukana rakentamassa.

Syyllisyys ja häpeä kulttuurisina ja moraalisisina tunteina voivat ihmisten elämäntarinoissa saada ylisukupolvisen jatkumon. Tällöin vanhempi sukupolvi kuten omat vanhemmat tai muut läheiset kasvattajat voivat siirtää omaa syyllisyyttään tai häpeäänsä seuraavalle sukupolvelle. Tämä tulee esille etenkin niiden äitien kertomuksissa, joiden lapsuutta on sävyttänyt elämä päihdeperheessä. Päihdeperheessä eläminen voidaan tulkita traumaattiseksi kokemukseksi, joka koskettaa ihmisen omanarvontuntoa syvältä. Päihdeperheen lapsen kokema syyllisyys ilman omanarvontuntoa vahvistavia tunnekokemuksia voi jäädä uusissa tunnekokemuksissa vallitsevaksi arviointitavaksi ja näin kannatella jatkuvaa syyllistymistä. Samoin voi käydä myös muiden lapsuudessa koettujen traumaattisten kokemusten vuoksi.

Identiteetin rakentamisessa itselle hyväksyttäväksi on mahdollista tunnistaa syyllistymisen ja häpeän tunteen syntymisen mekanismit omia elämäkokemuksia tarkasteltaessa. Helen Lewis (1974, 32) puhuu häpeän ja syyllisyyden paikantamisesta. Tällöin on myös mahdollista tietoisesti pyrkiä katkaisemaan ylisukupolvinen tunteiden siirtyminen.

[K]oska se on musta tavallaan myöhäistä aiheuttaa sille (omalle äidille/KN) enää mitään syyllisyyden tunteita. (Reija)

Reija on elänyt perheessä, jossa molemmat vanhemmat ovat juoneet ja jossa on ollut pari- ja perhesuhdeväkivaltaa. Hän kertoo, kuinka hän on joutunut ottamaan vanhemman roolin perheessä, koska vanhemmista ei ole siihen ollut. Hän kertoo myös peloista, joita aiheuttivat vanhempien yölliset tappelut. Kertoja löytää omien

vanhempiensa kyvyttömyydelle syitä näiden omasta lapsuudesta ja siitä kuinka heitä on kohdeltu kaltoin. Reija käyttää kulttuurisesti oppimiamme psykoanalyttiseen perinteeseen pohjautuvia kulttuurisia kertomuksia hyväkseen paikantaakseen syitä omien vanhempiensa toiminnalle. Se toimii hyvin, koska niiden avulla paikannus synnyttää kokemuksen ymmärtämisestä. Niinpä oman äidin pyrkimys syyllistää ja leimata tytär huonoksi äidiksi ei aiheuta Reijan syyllistymistä eikä tee tarpeelliseksi palauttaa syyllisyyttä takaisin. Reijan keino katkaista syyllisyyden kierrättäminen on tunnekokemusten uudelleen tulkinta ja siitä seuraava ymmärtäminen. Tämä mahdollistaa oman syyllisyyden vastustamisen. Se tekee mahdolliseksi myös toisen ihmisen toiminnan ymmärtämisen ja sen avulla muutokseen tähtäävän oman toiminnan.

Eroon syyllisyyden taakasta

Syyllisyyttä erotuksena häpeästä pidetään tunteena, josta pääsee eroon hyvittä-mällä. Onko äidin mahdollista koskaan päästä eroon syyllisyydestään? Entä millä keinoin hän voi hyvittää tekonsa? Kuinka paljon koetusta syyllisyydestä loppujen lopuksi onkin häpeää siitä, että ei ole toiminut yhteiskuntamme ja kulttuurimme äideiltä odottaman uhrautuvaisuuden ja lapsen tarpeet ensisijalle asettavan naisen tavoin? Vaikka äiti itse näkisi eron lasten ja itsensä kannalta parempana ratkaisuna kuin ahdistavan perhe-elämän, ei se takaa, että myös hänen ympäristönsä näkee asian samalla tavoin. Naisen syyllisyys ei siten useinkaan rajaudu pelkästään syyllisyyteen vaan liukuu häpeän tunteeksi, mitä ei voi hyvittää (Ronkainen 1999).

Äideistä monikaan ei ole saanut läheisen ihmisen ymmärtämyksen ja läsnä olemisen tukea vaikenä hetkinä. Päinvastoin heidän arvonsa äiteinä kyseenalais-tetaan. Miten he syyllisyyden ja häpeän tunteiden muodostamassa tilassa pysty-vät rakentamaan itselleen hyväksyttävää identiteettiä äiteinä ja naisina? Tärkein rakennusaine on suhde lapsiin sekä omien ratkaisujen pohtiminen ja arvioiminen nimenomaan lapsen hyvän näkökulmasta. Joillekin äideille se on ymmärrys siitä, että oman itsensä hyväksymisen kautta voi myös äitinä toimia lapselleen parhaalla mahdollisella tavalla.

Tärkeimmäksi ohjenuoraksi on tullut se ”omaksi itseksi tuleminen”, ymmärrys siitä, että sitä kautta tullaan erinomaiseksi äidiksi, ei vain riittävän hyväksi äidiksi. (Marja)

Äitinä voi tehdä lapsen kannalta suurimman virheen juuri sillä, että uhrautuu ja ”yrittää” liikaa tehdä asiat siten kuin ne kulttuurisen hyvän äidin –mallin mukai-sesti on oppinut tekemään. Kun tätä ihanneäitiyttä ei pysty täyttämään, seuraa syyllisyys.

Se mikä siinä oli, oli se että siihen jäi se syyllisyys. Että sitä syyllisyyttä kerää just sillä yrittämisellä. [...] [M]ulla oli voimakkaasti se tunne, että mä niin

kauheesti olin yrittänyt olla se hyvä äiti ja velvollisuudentuntoinen äiti. [...] [N]iin ja sit kun mä näin että mitä enemmän mä yritin sitä hullummin se toimi. Siihen yrittämiseen tuli sitä, että jos pitää pakottaa ittees niin pakottaa muitakin, ei voi hyväksyä muita semmoisena kuin ne on. (Marja)

Marjan pohdinta syyllisyyden välttämisestä ja hyväksi äidiksi tulemisesta liittyy Nel Noddingsin (1984) korostamaan itsensä hoivaamiseen. Tämä on edellytyksenä kyvyille hoivata muita. Mikäli äiti pystyy rakentamaan itselleen hyväksyttävää identiteettiä voi hän myös helpommin hyväksyä muut sellaisina kuin nämä ovat. Lisäksi on tärkeää, että äiti sallii myös toisten hyväksyä hänet sellaisena kuin on. Naisen kokemasta häpeän tunteesta seuraa omaan identiteettiin liittyvien ulottuvuuksien kätkemistä, kuten äideillä, jotka eivät kerro muille asuvansa erillään lapsistaan.

Äidin ja naisen häpeä

Häpeästä ei pääse eroon hyvittämällä. Häpeä syntyy silloin, kun arvomme ihmisenä ja persoonana asettuu kyseenalaiseksi (Jacoby 1996). Se on mitä suurimmassa määrin sekä kulttuurinen että moraalinen tunne. Häpeän tunne saa meidät määrittämään omaan kulttuuriimme (Heller 1995). Häpeä syntyy sekä ulkoa että sisältä (vrt. Lewis 1994, 32). Se syntyy sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa ja siitä, miten olemme kulttuurimme moraalikoodit hyväksyneet osaksi kulttuurisia kertomuksia, omaa identiteettiämme ja omaa toimintaamme. Koska häpeä on tunne, jolla on keskeinen paikka tunnekokemuksissa ja joka tunteista syvimmin vaurioittaa ihmistä, on sillä myös pitkäkantoiset vaikutukset identiteettiin rakentamisen kannalta (Jacoby 1996). Tunnekokemukset ovat unohtumattomia. Ihminen saattaa unohtaa tunteen aiheuttaneen alkuperäisen tapahtuman yksityiskohdat ja olosuhteet, mutta ei koskaan kokemuksen tunnevaikutusta. Näin elämänhistorian aikana koetut tunteet jättävät jälkensä, jotka toimivat aina uusissa tunnekokemuksissa arvioinnin ja tulkinnan perustana. (Crawford ym. 1989.)

Kun äiti jättää tai joutuu jättämään lapsensa isälle erossa, on se hänelle häpeäksi kulttuurissamme. Muutoin on vaikeaa tulkita haastattelemini naisten kertomuksia niistä kommentaasteista, joita he ovat asiasta saaneet. Kaikilla haastattelemillani naisilla on ollut kokemuksia siitä, että heitä arvostellaan, syyllistetään ja tuomitaan.

Mutta siihenhän on hirveen helppo jäädä pyörimään siihen syyllisyyteen kyllä. Mutta ei siinä oo mitään mieltä enää, koska ympäristö syyllistää joka tapauksessa. [...] [Se] että lapsi jää isän kanssa, niin se riittää syyllistämään. (Hillevi)

Naiset ovat kokeneet, että heitä syyllistävät sekä ventovieraat, tuttavat, että läheiset ihmiset, kuten ystävät ja sukulaiset. Lievimmillään äidin tekemää ratkaisua on ihmetelty ja kummeksuttu. Rankimmillaan arvostelu on kohdistunut äidin per-

soonaan siten, että häntä on arveltu huonoksi äidiksi. Kummeksunnan taustalla on useimmiten näennäinen huoli lapsesta tai siitä, kuinka isä pärjää yksin lapsen kanssa. Äidit ovat saaneet kuulla kommentteja, joissa on kysely: ”Eikö sitä nyt olisi vielä voinut jatkaa. Ajattelisit nyt lasta ja eikö lapsen takia kumminkin pitäisi yrittää.” Erään äidin mukaan ”ensimmäinen reaktio ihmisillä on, että äiti jolla ei oo lapsia, tuomitaan”.

Omaan lähipiiriin kuulumattomien ihmisten ja usein myös työtovereiden suhteen äidit ratkaisevat tilanteen siten, että he eivät oma-aloitteisesti kerro lastensa asuvan isän luona. He kyllä puhuvat lapsistaan muiden kanssa, mutta salaavat sen, että lapset eivät asu heidän kanssaan. Kun syyllisyyttä kantaa mukanaan jo muutenkin, on helpompaa, kun pyrkii välttämään syyllisyystaan lisäämistä.

Toissa suoraan sanottuna mä en oo puhunut siitä mitään. [...] Ehkä mä on niinkun välttänyt sitä sanomasta suoraan sanottuna. [...] [E]t se on jotenkin tavallaan semmonen asia, mistei niinkun. [...] [M]ut et niinkun ulkomaailman silmissä. [...] [E]mmä syyllisyyttä (tunne/KN). (Katri)

Katrin kerronnasta käy ilmi, että hän on tietoinen äitiyteensä liittyvistä kulttuurisesti tai sosiaalisesti arvostelua tai tuomitsemista aiheuttavista tekijöistä. Tässä yhteydessä hänen mainintansa siitä, että hän ei tunne syyllisyyttä, tuntuukin oikealta. Sen sijaan hänen toimintansa niin, että hän salaa lasten asumisen isän luona, kertoo pikemminkin häpeän tunteesta. Jättämällä kertomatta asiasta Katrilla on mahdollisuus suojella itseään tilanteilta, joissa hän kenties joutuisi kohtaamaan häpeän. Monesti ulkopuolisten taholta tuleva arvostelu on helpompaa torjua myös siksi, että nämä eivät tiedä todellisia ratkaisuu johtaneita olosuhteita. Toisin on silloin, kun arvostelu tulee omasta lähipiiristä.

Kyllä mulle tuli yllättävän paljon ulkopuolelta syytöksiä. Mun sisko syytti mua siitä, että niille meinas tulla avioero mun takia. (Reija)

[...]

Mun sisarukset alko arvosteleen eron jälkeen elämäntavasta ja muusta. (Reija)

[...]

[Ä]iti syytti mua siitä, että jos lapsella on astma, on se mun syy ja johtuu tästä tilanteesta (erosta/KN). (Reija)

[...]

Äitikin on välillä yrittänyt syyllistää mua, että lapset kärsii (vaihtuvista miessuhteista/KN). (Reija)

[N]iin isä (Marjan oma isä/KN) ..., kun hänellä on sovinnaisessa päässään se ajatus, että mä olen tehnyt väärin, että tommosta ei voi tehdä, vaikka hän ei suoraan sitä sano. Mutta hän on niin huolissaan että tämmöistä tapahtuu, kun on tuommoista laiminlyömistä. Niin hän rupes sanomaan siinä puhelimesta, että nyt lapsi voi niin huonosti, että kyllä sun on tultava pois sieltä, että eikö

sun allalla oo töitä lähempänä. Mä menin vielä mukaan siihen, vaikka kaikki oli mua kannustanut ja tukenut tässä ratkaisussa, niin silti tää syällisyys aiheuttaa sen että onko se nyt ihan totta että tää on hyvä näin, niin tämmösellä saa niin helposti koukun sinne syällisyteen, mikä siellä miettii onko tää oikein vai ei. (Marja)

Voimakas arvostelu ja syällistäminen, myös läheisten ihmisten, on äitejä leimaavaa. Näin se lähestyy häpeän tunnetta, koska leimaan (stigmaan) liittyy häpäiseminen ja arvostuksen riistäminen. Toisten silmissä äiti, jonka tulkitaan jättäneen lapsensa, ansaitsee kannettavakseen ”huonon äidin” leiman ja hänet voi tämän vuoksi jopa hylätä, kuten joillekin naisille on käynyt.

Häpeän vastustaminen

Sekä syällisyyttä että häpeää, jotka ovat kulttuurisesti tuotettuja moraalisia tunteita, on mahdollista vastustaa. Moraaliset arvostukset syntyvät vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja kulttuuristen käsitysten ja uskomusten kanssa. Crawford ym. (1989, 125) korostavat tunnekokemuksissa ihmisen omaa toimijuutta, joka lähtee siitä että meillä kullakin on kyky arvioida moraalisesti tekoja ja tehdä valintoja toiveidemme mukaisesti. Kulttuurisia merkityksiä voidaan kyseenalaistaa ja täten asettua vastustamaan moraalista järjestystä. Toimijuuden korostaminen tuo esiin myös tunteiden ja motiivin yhteenkietoutumisen. Crawfordin ym. mukaan tunteet ja motiivi liitetään usein yhteen. Tunteet saavat kokijansa toimimaan. Toiminta riippuu siitä, miten tulkitsemme tilanteen, jossa tunne syntyy. Arvioimme, onko tilanne toivottava vai haitallinen, ja sen mukaan suuntaamme toimintamme.

Kuten aiemmin olen todennut, syällisyyden tunteesta on mahdollista vapautua, mikäli voi jotenkin hyvittää vääräksi kokemansa teon. Toisaalta tekoa voi arvioida asettamalla kyseenalaiseksi niitä kulttuurisia malleja ja uskomuksia, jotka mahdollisesti syällisyyskokemukseen vaikuttavat. Ajattelen tässä tutkimuksessa tunnekokemuksen kokonaisvaltaisena tapahtumana, jossa tunteen aiheuttama tapahtumaa seuraa menneisiin tunnekokemuksiin perustuva arviointi, itse tunne ja siitä seuraava toiminta (Crawford ym. 1989). Uusissa syällisyyskokemuksissa tai häpeän kokemuksissa aina peilataan menneitä tapahtumia, joissa on koettu sama tunne ja arvioidaan toimintaa, jonka tunne on aiheuttanut. Ihmisellä on kyky muuttua elämänkulussa, kun uusissa tunnekokemuksissa tehdään arviota tilanteesta. Arvioinnit ja uudet tulkinnat rakentavat identiteettiä. On kuitenkin mahdollista, että tunnekokemuksessa tehty tilanteen arviointi johtaa aina samaan tunteeseen ja samaan toimintaan. Näin esimerkiksi syällisyyden ja häpeän tunteista voi olla vaikeaa päästä eroon, jos sekä entiset vastaavat tunnekokemukset että uudet toistuvat tilanteet vahvistavat kokemusta. Koska häpeän tunteeseen liittyy aina itsensä arvottomaksi tulkitseminen, voivat uudet leimaavat kokemukset vain vahvistaa aikaisempia tunnekokemuksia, jolloin myös itselle hyväksyttävän identiteetin rakentaminen estyy.

Äidin ja lapsen välinen suhde on kaikista muista ihmissuhteista poikkeava ja erityinen siksi, että suhde alkaa aina jo siinä vaiheessa, kun lapsi on vielä sikiönä äidin kohdussa. Tästä syystä oletan äidin ja lapsen suhteen eroavan isän ja lapsen välisestä suhteesta. Äidin ja lapsen välinen suhde ei ole pelkästään sosiaalinen ja mentaalinen. Se on myös ruumiillinen. Koska suhde lapseen on erityinen, on sillä myös tärkeä merkitys äitiysidentiteetin rakentumisessa ja rakentamisessa. Äideille on tärkeää, että yhteys lapseen eronkin jälkeen säilyy kiinteänä eikä erillään asuminen vähennä keskinäistä rakkauden tunnetta ja toisen tärkeänä pitämistä. Muilta ihmisiltä vuorovaikutuksessa saatu arvostava palaute on tärkeää itselle hyväksyttävän identiteetin rakentamisessa. Jos äiti voi kokea, että lapsi rakastaa häntä edelleenkin siitä huolimatta, että äiti on muuttanut pois kotoa, se vahvistaa äidin kokemusta omasta itsestään ”hyvänä äitinä”. Tällöin on helpompi vastustaa myös muilta ihmisiltä tullutta syyllistämistä. Kun äidin oma kokemus äitiydestään on, että hän on hyvä tai ainakin kyllin hyvä äiti, pystyy hän tietoisesti tunnistamaan syyllistäjien motiivit. Näitä voivat olla esimerkiksi tunteen siirtämiset, joissa omat syyllisyydentunteet pyritään siirtämään toiseen. Näin tulkitseen esimerkiksi seuraavan katkelman, jossa Reija kertoo myöskin lapsensa erossa isälle jättäneen ystävättären kommenteista.

Mut sit se (pitkäaikainen ystävätär/KN) rupes hirveesti arvosteleen mua ja korostaan omaa hyvyttään äitinä. (Reija)

Myös muilta kuin lapsilta saatu arvostus nimenomaan omaa äitiyttä kohtaan on vaikeassa tilanteessa kannatteleva voima. Tällaisia muita voivat olla esimerkiksi lasten oma isä, joka ei erosta huolimatta syytä äitiä, tai esimerkiksi terapeutti, jonka luona äiti on käynyt puhumassa ahdistuksestaan.

Syyllistymisen ja häpeän tunteen vastustamisessa on pohjimmiltaan kysymys siitä, pystyykö äiti vastustamaan niitä kulttuurisia rajoja, joilla äitiyden tila on rajattu. Naiset ovat kautta aikojen joutuneet tilanteisiin, joissa he ovat turvautuneet rajoja ja moraalisääntöjä rikkovaan toimintaan saadakseen parannettua asemaansa patriarkaalisisä yhteiskunnassa. Kysymys on tällöin koetusta epäoikeudenmukaisuudesta ja moraalisen järjestyksen alistavasta luonteesta. Mikäli äidin omat moraaliset arviot ovat ristiriidassa kulttuuristen moraalikoodien kanssa, on hänellä mahdollisuus vastustaa syyllisyyttä ja häpeää ja kääntää tunne identiteettiä vahvistavaksi tunteeksi (vrt. Ronkainen 1989, 139).

Naisten olisi kyettävä ratkaisemaan ristiriita, joka syntyy suhteesta lapseen. Kun välittämisen ja huolenpidon etiikan mukainen ajattelu tukee äidin kokemusta lapseen muodostuvasta erityisestä suhteesta ja toisaalta yhteiskunnan pyrkimys oikeudenmukaisuusetiikan mukaiseen tasa-arvoon vanhempien välillä näyttäisi sitä hykivän, on naisen vaikeaa ratkaista ristiriitaa. Voiko äiti korostaessaan erityissuhdettaan lapseen vaatia isältä välittämisen ja huolenpidon etiikan mukaista toimintaa ja vastuullisuutta? Vastuullisuus ei pidä sisällään vain kotitöiden tasaista jakautumista vaan täyden vastuun kantamisen lapsen hoivasta ja huolenpidosta. Tämä tapahtuu tinkimällä omista aikuisen tarpeista siten kuin naiset ovat tehneet

vuosisatojen ajan. Haastattelemini naisten kokemuksen perusteella (ks. myös Pagano 2000) voi todeta, että juuri isien suurempaa vastuun kantamista äidit tarvitsevat. Mikäli näemme välittämisen ja huolenpidon etiikan vastuuna sekä toisten että itsen hoivaamisesta ja hoivan vastaanottamisesta, on vaikeaa ajatella sen olevan epäoikeudenmukaista. Tällaiseen ajatteluun on helppoa liittää myös äidin oikeus kokea se erityisyys, joka hänen ja lapsen keskinäiseen suhteeseen liittyy.

9 LOPUKSI

Tasapainoisuus on yliarvostettua tylsää hurskastelua. (Hillevi)

Hillevi pureutuu tämän tutkimuksen ytimeen. Kulttuurinen kertomus, jota meille kerrotaan hyvästä elämästä ja ehjästä tasapainoisesta minästä tai identiteetistä, on saavuttamaton unelma. Tätä unelmaa, jonka voi kuvitella olevan jossain matkan varrella, ihminen saattaa etsiä koko elämänsä ajan löytämättä sitä. Vaikka uskaltaisikin epäillä tällaisen ehjän identiteetin olemassaoloa, voi kenties yrittää tulla ainakin ”omaksi itsekseen”, toisin sanoen ajatella, että todellinen minä odottaa jossain löytämistään. Näitä kertomuksia olen tutkimuksessani halunnut kyseenalaistaa itselle hyväksyttävän identiteetin käsitteellä. Tällaisen identiteetin ei tarvitse olla ehjä tai tasapainoinen vaan se voi sisältää ristiriitaisuuksia ja murtumakohtia. Tärkeää siinä on, että se on identiteetti, joka on tässä ja nyt. Se ei kuitenkaan ole pysyvä vaan liikkuva ja muuttuva. Sillä on historia ja tulevaisuus. Liikkeen ja muutoksen edellytyksenä on, että yksilö kertoo elämäänsä itselleen ja muille, arvioi kokemuksiaan ja toimintaansa sekä tulkitsee näitä uudelleen. Hyväksyminen on toimintaa, joka lähtee itsensä ymmärtämisestä aktiivisena toimivana ja omaan itseensä vaikuttamaan kykenevänä ihmisenä. Hyväksyminen on sidoksissa sosiaaliseen vuorovaikutukseen niin, että muiden hyväksyntä tukee sitä, mutta ei välttämättä ole ehdoton välttämättömyys sen syntymiselle. Kokonaan vailla toisten ihmisten hyväksyntää itselle hyväksyttävissä olevaa identiteettiä on kuitenkin vaikeaa rakentaa. Sen rakentamisen esteenä voi olla myös ihmiskäsityksen kapea-alaisuus. Identiteetin rakentumisen näkeminen ainoastaan psyykkisinä prosesseina ei välttämättä ole riittävä. Osoitan, miten identiteetin rakentaminen tulee nähdä kokonaisvaltaisena, kaikki ihmisen elämän ulottuvuudet huomioon ottavana prosessina. Käsitän ihmisen aktiivisena, ajattelevana, tuntevana ja ruumiillisena toimijana elinympäristössään.

Tutkimustehtäväni on selvittää, miten lapsistaan eron jälkeen erillään asuvat naiset rakentavat identiteettiään äiteinä. Tämä on tapahtunut haastattelussa kerrotujen elämänkertomusten ja ryhmässä kirjoitettujen muistojen avulla. Osoitan, että identiteetin rakentaminen on sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvä holistinen prosessi. Vuorovaikutusta tapahtuu jatkuvasti sekä muiden ihmisten että kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa. Kulttuurisesti niitä tekijöitä, joihin äitiysidentiteettiä rakennettaessa peilataan, ovat erilaiset äitiyden representaatiot eli kuvat ja esitykset.

Yhteiskunnan tasolla näitä ovat erilaiset instituutiot, kuten esimerkiksi perhe tai lait ja säädökset. Ihminen on aktiivinen toimija kussakin vuorovaikutustilanteessa, koska hän reflektoi jatkuvasti muistin avulla menneitä elämäkokemuksiaan uusissa tilanteissa ja tekee arvioita niiden perusteella. Ihminen hahmottaa elämänsä ja rakentaa identiteettiään tarinallisten mallien mukaisesti. Uusien arviointien kautta tarinat voivat muuttua. Samoin uudet arvioinnit voivat rakentaa identiteettiä yhä uudelleen.

Identiteetin rakentumisen prosessin ymmärtämiseksi valitsin tilan käsitteen, joka tukee holistista ihmiskäsitystä ja identiteetin ymmärtämistä vuorovaikutuksessa rakentuvana. Käsitän tilan moniulotteisena. Se on yhtä aikaa sekä fyysinen että mentaalinen. Se voi olla sekä konkreettinen, abstrakti että symbolinen. Tilan eri ulottuvuudet kietoutuvat toisiinsa. Olennaista tällaisessa tilallisessa hahmottamisessa on ymmärtää sen sosiaalisesti rakentuva luonne. Tilan käsitteen avulla on ollut mahdollista ymmärtää identiteetin rakentumisen monitasoisuus. Äitiysidentiteetin rakentumisessa on läsnä naisen toiminta ja vuorovaikutus myös muilla elämäalueilla esimerkiksi naisena, tyttärenä, vaimona, miniänä, ystävänä ja työntekijänä. Lisäksi läsnä on naisen kokemus fyysisessä ympäristössään ruumiillisena, tuntevana ja ajattelevana ihmisenä.

Olen ikään kuin vähäpätöisempi äitinä. Se ei ole kuitenkaan mun oma kokemus. (Asta)

Merkitykset, jotka luovat äitiyden kulttuurisen tilan, liittyvät jo vanhoihin äitiydestä kerrottuihin kertomuksiin. Ne ovat saattaneet muuttaa muotoaan, ja jotkut ovat ehkä menettäneet voimaansa matkan varrella mutta ne eivät ole tyystin kadonneet. Yksityisen äidin kokemusmaailmassa uskomuksilla ja myyttisillä kuvilla on edelleen paikkansa. Äitiyden kulttuurinen kuva on ristiriitainen ja moraalilla koodilla väritetty. Yhtäältä äideiltä edellytetään moraalisesti korkeaa toimintaa lasten parhaaksi, mikä sitoo heitä lapseen. Toisaalta äitejä vaaditaan hellittämään sidostaan ja antamaan isille mahdollisuus lapsesta huolehtimiseen. Äitien on vaikeaa toimia hyväksyttävällä tavalla ja rakentaa identiteettiään äitinä tässä ristiriitaisessa tilassa. Kun nainen asuu erossa lapsistaan, hän saa helposti huonon äidin leiman tai ainakin hänen tekemäänsä ratkaisua ihmetellään.

Yhteys lapseen on äitiysidentiteetin kantava voima ja rakennusaine. Lapsistaan erossa asuvat äidit eivät yritä rakentaa täysin aikaisemmasta poikkeavaa äitiysidentiteettiä. He pyrkivät pitämään kiinni lapsen kanssa asuvan äidin identiteetistä. Tämä tapahtuu ensinnäkin siten, että karttaukseen leimautumista äidit eivät halua puhua avoimesti erilaisesta äitiydestään kuin lähimmille ihmisilleen. Toiseksi äidit pyrkivät tapaamaan lapsiaan ja olemaan heihin yhteydessä mahdollisimman paljon sekä elämään totutunlaista arkista elämää silloin kun lapset ovat heidän luonaan. Näissä tilanteissa äidit toimivat kuten kulttuuriimme edelleen liittyvät mielikuvat äidin ja lapsen kiinteästä yhteydestä edellyttävät. Kolmanneksi äidit toimivat lapsistaan erillään asuessaankin vastuun, välittämisen ja huolenpidon moraalien mukaisesti. Tämä toimintatapa, johon äideillä liittyy jo ehkä raskausai-

kana alkanut yhteys lapseen, ei korvaudu muilla toimintatavoilla elämäntilanteen muuttuessa. Vaikka äidit eivät ole käytännössä läsnä lastensa arjessa päivittäin, he kuitenkin ikävöivät ja kantavat huolta. Lapsi on äidille läsnä, vaikka hän on fyysisesti toisessa paikassa.

Äitiysidentiteetin rakentamisen ja rakentamisen prosessissa on tärkeää ymmärtää, mitkä rakennuselementeistä ovat kulttuurimme ja yhteiskuntamme ylläpitämiä, omalla toiminnallamme vahvistamia ja identiteetin rakentamisen tilaa ahtaaksi rajaavia. Toisaalta on nähtävä, mikä äidin yksityisessä kokemuksessa on sitä, mikä vahvistaa identiteettiämme sosiaalisina, toisista ihmisistä välittävänä, vastuuta ja huolenpitoa vaalivina toimijoina. Äitiyteen liittyvä ainutlaatuinen, lapseen ruumiillisuuden kautta syntyvä yhteys on merkittävä. Joillakin naisilla tätä yhteyttä ei synny tai se syntyy viiveellä. Jos tätä ei hyväksytä, synnyttää se äidissä syyllisyyttä ja häpeää ja näin murentaa hänen identiteettiään.

Eroon ja lapsen jäämiseen isän luo johtaneet syyt ovat moninaisia, eivätkä aina äidin toiveiden mukaisia. Kuitenkin äidit pyrkivät tulkitsemaan tehdyt ratkaisut lapsen edun näkökulmasta hyväksi. He voivat vähentää kantamaansa huolta lapsen hyvinvoinnista. Mikäli äiti luottaa isän antamaan huolenpitoon, hän voi keskittyä rakentamaan äitiysidentiteettiään niiden positiivisten kokemusten varaan, jotka syntyvät yhteydenpidosta lapsen kanssa. Kun tapaamiset alkavat sujua säännöllisesti erilleen muuttamisen jälkeen, äiti alkaa luottaa siihen, ettei fyysinen, mentaalinen ja sosiaalinen yhteys lapseen katkea. Mikäli äiti näkee puutteita isän tavassa kantaa vastuuta lapsen hyvinvoinnista, kokee äiti syyllisyyttä siitä, että hän ei voi huolehtia lapsensa arjen tarpeista. Tällöin äiti voi myös vaalia toiveita siitä, että lapsi viimeistään kahdentoista vuoden iässä, kun saa mahdollisuuden tulla kuuluksi itseään koskevassa huoltajuuskysymyksessä, haluaisi muuttaa äidin luo.

Syyllisyys, yksi tärkeä moraalitunne, on äitiyteen kietoutuva tunne. Äitiys on moraalista toimijuutta, josta äidit ovat hyvin tietoisia. He pohtivat oman toimintansa vaikutuksia lapseen, jolloin sellainen toiminta, jota ei voi tulkita lapsen parhaaksi, aiheuttaa syyllisyyden tunnetta. Äideiltä odotetaan kulttuurisesti lapsen hyvän tavoittelemista ja omista tarpeista vaikenemista. Naiset myös käytännössä pyrkivät näin toimimaan. Äitien toimintatapa noudattaa vastuun, välittämisen ja huolenpidon etiikkaa silloinkin, kun he asuvat erossa lapsistaan. Ristiriita tämän eettisen periaatteen ja vähäisen arkisen läsnäolon välillä lisää helposti äitien tuntemaa syyllisyyttä. Toisinaan se lähestyy häpeän tunnetta, kun sekä läheiset että ulkopuoliset leimaavat äidin lapsensa jättäneenä äitinä ja naisena.

Lapsestaan erillään asuvan naisen äitiyteen liittyy vahvuuden ja murtumisen paradoksi. Syyllisyyden tunteesta huolimatta nainen voi kokea olevansa hyvä ja vastuullinen äiti. Tärkeä osa kokemuksesta liittyy lapsen näkökulman pohtimiseen ja huomioimiseen elämän ratkaisuissa. Omaa vahvuutta äitinä tukee myös elämä ennen eroa, jolloin äiti on ollut lapsen huolenpidosta ja arjen rutiineista pääasiassa vastannut vanhempi. Äitiyden murtuma liittyy syyllisyyteen, syyllistämiseen, huonoksi äidiksi leimautumiseen ja läheisyyden kaipuuseen. Äitiyttä voisi kuvata vuolaaksi virraksi, joka parhaimmillaan kantaa ja kuljettaa lasta mukanaan. Lapsestaan erillään asuva äiti voi äärimmillään kokea voivansa antaa lapselleen

vain ”pisaran äitiyttä”, kuten yksi tutkimuksen äideistä asian ilmaisee. Murtuman korjaaminen ja surusta tai ikävästä selviytyminen tapahtuu olemalla yhteydessä lapseen ja äitinä olemisen kokemuksesta.

Suhde lapsen isään on monin tavoin merkittävä äitiysidentiteetin rakentamisen näkökulmasta. Eron jälkeen kerrotuissa elämäkertomuksissa parisuhde saa huomattavan tilan. Merkittäväksi parisuhteen ja äitiyden näkökulmasta on noussut pari- ja perhesuhdeväkivalta. Yli puolet haastattelemistani naisista on elänyt fyysisistä tai/ja henkistä väkivaltaa käyttävän puolison kanssa. Miehen ja isän naiseen ja äitiin kodissa kohdistama väkivaltaa rikkoo kodin ideaalin kuvan rauhallisena levon ja turvan paikkana. Väkivaltainen koti on miehen hallitsema tila. Tällaisessa kodissa sekä naisen että lasten tila supistuu.

Monet naiset kertovat uhmanneensa miehen heille asettamia rajoja esimerkiksi kodin ulkopuolella liikkumiseen, mutta ovat näin altistaneet itsensä uusille väkivallan teoille. Eroa väkivaltaisten puolisoitten kanssa eläneet äidit ovat miettineet pitkään ja sitä on viivyttänyt masentuminen, itsetunnon menetys ja turtuminen tai lasten parhaan pohtiminen. Ero ei kaikissa tapauksissa ole lasten näkökulmasta yksinkertainen, ja äidit pohtivat pitkittyvän väkivallan tilassa elämistä ja kodin jättämisen merkitystä lasten kannalta. Syy lapsen jättämiseen väkivaltaiselle puolisolalle on esimerkiksi se, että äidillä ei ole asuntoa, minne lähteä lasten kanssa, tai äiti ei usko miehen kohdistavan väkivaltaa lapsiin. Vaikka useimmiten kyse on parisuhdeväkivallasta eikä kohdistu lapseen, on merkittävää, että isyys ja miehen väkivallan käyttö erotetaan toisistaan. Kykyä isyyteen tai vanhemmuuteen arvioitaessa väkivaltainen käyttäytyminen jätetään huomiotta. Tämä on äärimmillään nähtävissä hiljaisena miehen naiseen kohdistuvan väkivallan kulttuurisena hyväksymisenä. Se on selkeä viesti niille äideille, jotka ovat joutuneet jättämään lapsensa väkivaltaa käyttäneille isille ja kokeneet sen epäoikeudenmukaisena. Se on kuitenkin viesti myös lapsille siitä, että väkivallan käyttö ristiriitojen ratkaisussa on sallittu miehille.

Usein väkivallan kohteena ja uhan alla parisuhteessa elänyt nainen on erolanteessa heikoilla, koska esimerkiksi masennuksen vuoksi hänen äitiytensä ei ehkä näyttäydy sellaisena, mihin hän toisenlaisessa tilanteessa kykenisi. Äidillä ei välttämättä ole voimaa ajaa asiaansa lasta luokseen haluavana vanhempana, etenkin jos hän on lähtenyt kotoa ilman lapsia. Suvi Keskinen (2004) on kiinnittänyt huomiota siihen, että perheneuvonnan ammattilaiset korostavat traumatisoivan väkivallan merkitystä äitiydelle ja käsittelevät miehen väkivaltaa naista kohtaan traumateorioiden diskurssissa. Traumatisoitumisen nähdään heikentävän naisen kykyä huolehtia lasten turvallisuudesta sekä muista arkipäivän tarpeista. Jos tällaisessa tilanteessa suositellaan lasten asumista isällä tai siitä päätetään, on se sekä oikeudenmukaisuuden, että vastuun ja huolenpidon moraalien näkökulmasta ristiriitaista kunkin perheenjäsenen kannalta katsottuna.

Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ja äitiyden tilan ahtaus näkyvät myös siinä, miten äidit uupuvat liiallisen työmäärän vuoksi perheenä elettäessä. Useat naiset kertovat isistä, jotka ovat tehneet vain vähän tai eivät lainkaan arkisia askareita. Naisten kasvaminen vastuun ja huolenpidon kantamiseen elämänsä

aikana saa heidät toimimaan moraalinsa mukaisesti. Miesten vetäytyminen ja naisen uupuminen tuovat parisuhteeseen monenlaisia tunteita ja jännitteitä, jotka hiertävät ja aiheuttavat riitaa. Parisuhde määrittelee tällöin äitiyden identiteetin rakentamisen tilan kapeaksi, jossa äidillä ei ole juurikaan tilaa liikkua. Jos viranomainen puoltaa lapsen asumista isän luona silloin, kun äiti on kantanut perheessä vastuun kotitöistä ja lasten huolenpidosta, äiti kokee sen omalta kannaltaan epäoikeudenmukaiseksi ja merkinä siitä, että häntä ei arvosteta äitinä. Perheiden arjesta ja vanhempien tehtävistä käytävään keskusteluun tulisi liittää vaatimus yhteisvastuullisesta vanhemmuudesta, joka pitää sisällään vastuun välittämisestä, hoivasta ja huolenpidosta. Vanhemmuuden vastuun korostamisen tulee vähentää oikeuksiin perustuvaa retoriikkaa ja ajattelua, jolloin myös lapsen tarpeiden näkökulma nousisi paremmin esille. Lapsestaan erossa asuvat äidit eivät halua luopua vastuusta ja vanhemmuudesta, mutta he toivovat niiden jakautuvan tasaisemmin ja oikeudenmukaisemmin sekä isille että äideille.

Ihmisille on sanoinkuvaamattoman tärkeää tulla ymmärretyksi, löytää joku, joka jakaa ajatuksia tasavertaisesti. (Hillevi, muisto)

Tutkimuksen tekeminen on ollut mielenkiintoinen matka. Lähdin liikkeelle toiveesta ymmärtää äitiyttä enemmän. Kanssakulkijoikseni tälle matkalle otin äitiyden kulttuurissa marginaaliset lapsistaan erillään asuvat äidit. Heidän avullaan toivoin löytäväni sellaisen ymmärryksen, joka kertoo sekä heidän omasta kokemuksestaan, että yleisemmin äitiyden kulttuurisesta kuvasta. Kanssakulkijoitien, osviittojen, näkökulmien, reittien valintojen ja matkaamisen tapojen avulla olen päässyt määränpäähäni. Olen löytänyt vastauksen kysymykseeni naisen identiteetin rakentumisesta äitinä. Sitoutumiseni hermeneettis-fenomenologiseen tieteenfilosofiaan sekä holistiseen ihmiskäsitykseen ovat johdattaneet minut löytämään sellaista tutkimuksen tekemisen tapaa, joka etsii ymmärrystä informanttien omasta kokemuksesta ja siitä kerrotusta elämäkertomuksesta. Naisten äitinä olemisesta kertovat elämäkertomukset tuovat esiin arjen monine ulottuvuuksineen. Arjen toiminnot ovat identiteetin rakentumisen perustaa. Arki on erityinen tapa ymmärtää elämää ja antaa toiminnalle ja kokemuksille merkityksiä (Jokinen 2003, 5). Lefvebvre (2001) hahmottelemat tilalliset käytännöt, tilan representaatiot sekä representaation tilat ovat niitä ulottuvuuksia, jotka auttavat jäsentämään identiteetin rakentumista äitinä arjen käytännöissä, arjen fyysisissä ja mentaalisissa tiloissa, elettyinä ja koettuina.

Tutkijan etiikkani mukaisesti pidän tärkeänä, että informantit voivat jollakin tavoin hyötyä siitä, että päästävät tutkijan sisälle elämäänsä. Vähimmillään se on informanttia ja hänen kokemustaan kunnioittava analyysi- ja raportointitapa. Haastattelututkimuksessa se on myös tasaveroinen ja empaattinen osallistuminen haastattelutilanteessa. Tässä koen onnistuneeni hyvin, koska monet naiset kertoivat hyötynensä elämänsä kertomisesta minulle. Myös muisteluryhmän avulla olen voinut toteuttaa tätä periaatetta. Informantit kertovat elämästään aina jollekin kuulijalle. Vaikka tämä fyysinen kuulija on tutkija, voidaan kuulijoiksi ajatella myös

muuta ihmisiä. Se voi olla oma itse, silloin kun kertomisen ajatellaan terapeuttisesti hyödyntävän oman elämän jäsentymistä. Myös ulkopuoliset ihmiset voivat olla niitä, joille omasta elämästä halutaan kertoa. Tällöin pyritään siihen, että saa ymmärrystä omalle toiminalleen. Elämäkertomuksen sisäiskuulijalla tai -lukijalla on siten vaikutusta siihen, mitä kerrotaan. Monet informanteistani toivoivat, että tieto heidän äitydestään leviää tutkimukseni myötä. He kertoivat halunneensa osallistua tutkimukseeni juuri tästä syystä. Tutkijan eettisiin periaatteisiin liittyvässä toimia informanttien puolesta puhujina. Olen hyväksynyt yhdeksi tutkijan tehtäväkseni luoda tilaa tutkimukseni naisten äityden esityksille ottamalla tutkimusraporttini mahdollisiksi sisäislukijoiksi muutkin kuin tiedeyhteisön jäsenet. Tämä on edellyttänyt minulta sitä, että tuon esiin tutkimustulosteni ensisijaisesti kertovan haastattelemieni naisten äitydestä ja kokemuksesta.

Feministiseen tutkimukseen kiinnittyvänä tutkijana olen edellyttänyt tutkimukseltani lisäksi emansipatorisuutta. Emansipatorisuus tutkimuksessa tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että tuotetaan tietoa naisen yksityisestä, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta sekä kokemuksesta ja puretaan sukupuolten eriarvoisuutta. Tutkijan sitoutuminen informantteihinsa tunteiden tasolla kuin myös omat elämäkokemukset vaikuttavat tiedon tuottamiseen. Tunteet ovat läsnä tutkimuksessani siten, että pohdin niiden merkitystä tutkimusprosessissa. Tunteiden siirtäminen syrjään täysin on mahdotonta, joskin etäisyyttä niihin on mahdollista ottaa selvittämällä itselleen, mikä minkin tunteen aiheuttaa. Tämän on tärkeää analyysiprosessissa, jotta työskentely olisi mahdollista. Tunteilla on kuitenkin merkitystä myös ymmärtämisen välineenä, jolloin niiden jonkinasteinen läsnäolo analyysiä tehdessäkin on toivottavaa. Näin on tapahtunut tätä tutkimusta tehdessäni. Tutkimusprosessissa tunteiden etäännyttäminen ja lähemmäksi tuominen on ollut jatkuva prosessi. Tunteiden mukana kulkeminen tutkimuksen tekemisen prosessissa ja niiden tuominen esiin raportoinnissa on osa emansipatorisuutta ja tiedon tuottamista. Se tuottaa sitoutumista informantteihin ja heidän kokemukseensa.

Lähilukua analyysitapana voi metaforisesti kutsua tutkimusmatkaksi. Se on matka, joka tehdään yhä uudelleen samaan kohteeseen. Uusi matka tehdään valitsemalla uusia reittejä. Mitä useamman matkan tutkija tekee, sen enemmän hän löytää uusia ulottuvuuksia ja yksityiskohtia siitä maisemasta, jota hän tarkkailee. Elämäkertahaastatteluaineistolle tehty lähiluku tuottaa toistettujen lukukertojen avulla aina uusia näkökulmia ja uusia kiinnostavia ja yllättäviä yksityiskohtia. Oma lukemisprosessini on ollut monipolvinen. Se on tuottanut tutkimukseeni maisemallisen hahmotustavan ja tilallisen ulottuvuuden identiteetin rakentamisen prosessin kuvaajana. Tällainen identiteetin rakentamisen tapa mahdollistaa identiteetin rakentumisen prosessin lähestymisen myös muutoin kuin äityden kyseessä ollessa.

Miksi hän ei uskalla pysähtyä itseensä ja kurkistaa sisälleen? Ei kai hän halukaan tietää enää sattuuiko häneen ja minkä tähden, koska silloin joutuu kohtaamaan oman minänsä, ainoan todellisen uhan itselleen. Paljon mieluummin

sitä keskittyy lainalaisuuksiin ja lyö toisten eteen valmiita ratkaisuja. Ja hän tietää: sinua katsoessani minä katson itseäni silmiin.

Miten hän voi? Astua ulos maailmastaan ja lähteä kävelemään metsään. Tehdä rehellisen subjektiivisen arvion siitä, mitä on tekemässä, mihin on menossa ja kuka hänestä on tulossa. Ymmärtää oman ainutlaatuisuutensa ihmeen. (Hillevi, muisto)

Viitteet

- ¹ Ks. kuitenkin Anttonen, Anneli (1997; 1994; 1989) Granfelt, Riitta (1998), Kuronen, Marjo (1994; 1990; 1989), Petrelius, Päivi (2002), Satka, Mirja (1997; 1990).
- ² Feministisenä tutkijana en kiinnittä itseäni yksinomaan mihinkään tiettyyn feministiseen poliittiseen tai tieto-opilliseen suuntaukseen vaan hyödynnän niitä ajatuksia, jotka parhaiten vastaavat omia näkemyksiäni. Feministisen tutkimuksen emansipatorisuudesta ja tiedosta ks. esim. Koivunen, A. (1996) ja Matero (1996).
- ³ Situationaalisuudella tarkoitetaan ”ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta” (Rauhala 1983, 33). Situaatio koostuu komponenteista eli rakennetekijöistä. Näistä osa määräytyy ”kohtalomaisesti” eli ihminen ei itse ole voinut niihin vaikuttaa syntyessään, kuten esim. geenit, ihonväri, kansallisuus ja kulttuuri. Toisia komponentteja voi valita ja siten muunnella situationaalisuuttaan kuten esim. ammatin tai ystävien valinta. Lisäksi komponentteja ovat konkreettiset asiat, kuten ravinteet, bakteerit, maantieteelliset olot ja ideaaliset rakennetekijät, kuten arvot, normit ja kulttuurin muodot (Rauhala mt; ks. myös Lehtonen, Jari 1992).
- ⁴ Hirsjärven ym. (2000, 127) mukaan tutkimuksella voi olla neljä tarkoitusta: kartoittava, kuvaileva, selittävä tai ennustava. Nämä tarkoitukset voivat olla mukana myös yhtäaikaaisesti. Hirsjärvi ei siten luokittele ymmärtämistä tutkimuksen tarkoitukseksi tai tehtäväksi lainkaan. Paul Ricoeur (2000, 115–145) puolestaan pitää selittämistä hermeneuttiseen tulkintaan liittyvänä vaiheena, eli välittävänä tekijänä alun ymmärtämisen eli arvauksen ja lopullisen ymmärtämisen välillä. Selittämisen ja ymmärtämisen välillä on Ricoeurin mukaan dialektinen suhde.
- ⁵ Määrällinen ero kahden eri aineiston välillä on selvä siten, että vanhempi seitsemän naisen tuottama aineisto koostuu yhteensä 15 tunnista haastattelupuhetta eli noin 2 h/haastateltava. Myöhemmin yksitoista haastateltua naista ovat saaneet aikaa kerronnalleen yhteensä 39,5 tuntia eli 3,5 h/haastateltava.
- ⁶ Flax käyttää tässä yhteydessä subjektin käsitettä, jonka tulkitsemisen tarkoitettavan suunnilleen samaa kuin identiteettiä.
- ⁷ Ks. Nykyri 1996, 9.
- ⁸ Vrt. myös Giddens (1991, 12), joka käyttää ilmaisua ”itsensä löytäminen” ja jonka rinnastan Marjan käyttämään termiin. Giddensin mukaan modernin ajan sosiaaliset suhteet pakottavat meitä tähän itsensä löytämisen prosessiin, joka on aktiivista itseensa kaivautumista ja muutosta.
- ⁹ Tila-sanalla on suomen kielessä ainakin kaksi erilaista merkitystä. Toinen niistä viittaa johonkin konkreettiseen tai avaruudelliseen ihmisruumiin ulkopuoliseen tilaan ja toinen ihmiskehon tai mielen tilaan, jonka vastine jossain määrin on ”olotila”. Englanniksi suomen kielen tila-sana voidaan kääntää usealla eri tavalla, mm. room, space, condition ja state. Englanninkielinen vastine käyttämälläni tila-käsitteelle on space.
- ¹⁰ Kodinkeskisyys ei tässä viittaa tilan hahmottamiseen keskusta-periferiadikotomian kautta, mikä viittaa tilan käsittämiseen sen struktuurin avulla (esim. Agnew 1993, 256). Toisenlainen hahmottamisen tapa on käsittää tila tuotettuna eli tilallisina käytäntöinä ja suhteina (vrt. Vilkkonen 2000).
- ¹¹ Etenkin naistutkimuksessa ja sosiaalisen konstruktionismin piirissä on kritisoitu essentialistisena näkemystä pysyvistä identiteeteistä (ks. esim. Nightingale, David J. & Cromby, John 2001, 29). Vaikka liitän identiteettiin pysyviä ulottuvuuksia, sanoudun irti essentialismista siten, että ymmärrän myös pysyvämpien identiteetin ulottuvuuksien olevan muutettavissa ja rakennettavissa kerronnan ja uudelleen tulkinnan avulla.
- ¹² Vilma Hänninen (1999, 20) määrittelee kertomuksen tarinan esityksenä merkkien muodossa. Hänen mukaansa kertomus on tyypillisimmillään kielellinen, mutta voi olla myös esimerkiksi yksittäinen kuva. Tarina taas on kertomuksesta tehty tulkinta, jolloin yksi kertomus voi sisältää useita tarinoita.

¹³ Liite 1

¹⁴ Liite 2

- ¹⁵ Käytän tutkimuksessani pari- ja perhesuhdeväkivaltakäsitettä, joka yhtäältä tuo esiin sen, että kysymys on miehen ja naisen välisestä väkivallasta, ja toisaalta, että perheessä tapahtuvalla parisuhdeväkivallalla on aina vaikutus myös lapsen elämään.
- ¹⁶ Brunerin näkemys metaforasta uutta tuottavana eroaa klassisista metaforan käsitteistä, missä sen uutta tietoa tuottava ulottuvuus kiellettiin ja annettiin ainoastaan koristeleva merkitys (klassisesta metaforakäsityksestä ks. tarkemmin Ricoeur 2000, 87–88)
- ¹⁷ Katvalan tutkimuksessa on mukana kolme eri sukupolvea. Ks. tarkemmin mt., 12.
- ¹⁸ Baumanin mukaan filosofit, kasvattajat ja saarnaajat ovat niitä, jotka pukevat sanoiksi eettiset ohjeet. Näillä etikan asiantuntijoilla on valta vaikuttaa tavallisen ihmisen elämään, niiden, joille he eivät ole valmiita luovuttamaan oikeutta päättää oikeasta ja väärästä.
- ¹⁹ Satuja tutkinut S. Cashdan (1999, 12) näkee merkittävässä saduissa esiintyvän lapsuuden ”seitsemän kuolemansyntiä”: turhamaisuuden, ahmimisen, kateuden, halut, petollisuuden, ahneuden ja laiskuuden. (Ks. myös Ylönen 2002, 207.)
- ²⁰ Elina Vuolan (1994, 209) mukaan kristinusko on niin olennainen osa kulttuurimme syvärakennetta, että sen välittämä nais- ja mieskuva on pitkälti koko kulttuurimme ihmiskuvan perustana. Mikäli näemme kristinuskonnosta lähtevät perustelut naisen alisteisesta asemasta merkityksellöimänä, aliarvioimme samalla sekä kristinuskon otteen lujuttua kulttuurissamme että ihmisten uskonnollisuutta (vrt. Niemelä, Kati 2003). Kristinuskon ja äitiyden suhteesta ks. myös Kristeva (1993, 137–162) ja Rabuzzi (1982 ja 1988).
- ²¹ Jaana Vuori (2001, 262) kiinnittää huomiota siihen, että verbi *jättää* on emotionaalisesti negatiivisesti latautunut. Kun puhutaan, että äiti jättää lapsen, luodaan helposti assosiaatio *hylkäämisestä*.
- ²² Gilliganin analyysin ja teoretisoinnin kritiikistä ks. esim. Signs 1986, vol. 11:2, 304–333, Puka (1990) ja Jaggar (2000).
- ²³ Englannin kielen sanan ”care” vastineita suomen kielessä ovat mm. välittää (tuntea huolta), piitata, perustaa, huolia, haluta, tahtoa, hoitaa, huolehtia, hoivata, haluta, pitää (jstk), huoli, hoito, hoitaminen, huolenpito, hoiva, huolto, kunnossapito. Gilliganin käyttämä termi ”ethics of care” voidaan kääntää mm. hoiva- ja huolenpitoetiikaksi tai välittämisen etiikaksi. Käytän välittämisen ja huolenpidon etiikkaa parhaimpana käännöksenä tässä yhteydessä, koska se kuvaa parhaiten kaikkeen inhimilliseen vuorovaikutukseen liittyviä moraalisia tekijöitä.
- ²⁴ Sukupuolineutraalin vanhemmuuden käsitteen käyttäminen tutkimuksessa saattaa joissakin tilanteissa tuottaa vinoutunutta näkemystä siitä, kumpi vanhemmista on tosiasiallisena toimijana tutkimus tilanteessa. Tähän viittaa Diane Reay (1995) artikkelissaan, jossa hän käsittelee tutkimustaan vanhempien tuesta lastensa koulunkäynnille. Hänen mukaansa opettajien kanssa yhteistyössä toimivat vanhemmat ovat tosiasiaa enimmäkseen äitejä.
- ²⁵ Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä ”pari- ja perhesuhdeväkivalta” erotukseksi ”parisuhdeväkivallasta” (vrt. Husso 2003, 41–43). Olen yhtä mieltä Husson kanssa siitä, että yleisesti käytetty peheväkivalta häivyttää näisiin kohdistuvan väkivallan sukupuoleen kytkeytyvän luonteen. Käytän pari- ja perhesuhdeväkivallan käsitettä, koska se kytkeytyy sekä miehen naiseen parisuhteessa kohdistuvaan väkivaltaan, että väkivallan vaikutuksiin perheen muihin jäseniin eli yleensä lapsiin. Sanoudun kuitenkin irti Jeff Hearnin (1998) kritisoimasta ja systeemitieteelliseen ajatteluun kytkevästä perheväkivallan näkökulmasta. Koska tässä tutkimuksessa on kysymys äitiydestä, jota ei voi olla ilman suhdetta lapseen, pidän tärkeänä kytkeä lapsen näkökulma tässä kohdin isän ja äidin suhteessa esiintyvään väkivaltaan. Mikään käsitteistä ”parisuhdeväkivalta”, ”perheväkivalta” tai käyttämäni perhesuhdeväkivalta ei tuo riittävästi esiin väkivallan yhteiskunnallista luonnetta eli miesten näisiin kohdistuvaa väkivaltaa eikä kodissa tapahtuvan isän äitiin kohdistaman väkivallan lasta vahingoittavaa luonnetta.

- ²⁶ Oikeustieteilijät Kevät Nousiainen ja Anu Pykkänen (2001, 122–123) kiinnittävät huomiota siihen, että ”isyysoikeuksilla” on vahva oikeudellinen tuki, mutta erityisiä ns. äitiysoikeuksia ei ole. Esimerkiksi tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevien säännösten mukaan äidin on tuettava isän vanhemmuutta, joskaan äideillä ei ole oikeudellisia keinoja saada isää hoivaamaan.
- ²⁷ Kotia äitiysidentiteetin rakentumisen tilana tarkastelen luvussa 6.
- ²⁸ Kiinnipitävä ympäristö on alun perin Donald W. Winnicottin (1971) käyttämä käsite.
- ²⁹ Jokinen viittaa teoksessaan Matti Kortteisen (1982) *Lähiö* -tutkimukseen sekä Kaj Nymanin (1989) teokseen *Husens språk. Den byggda tingligshetens och de arkitektoniska intentionernas dialektik*.
- ³⁰ Kirsi Saarikankaan mukaan 1880 Suomessa alkoi kotiprojekti, jonka avulla hygieenisillä ja moraalisisilla normeilla alettiin säädellä ihmisten elämää. Hygieneninen ja moraalinen vastuu kodeista asetettiin naisille ja naisen minuutta rakennettiin näin kodin, siisteyden ja puhtauden varaan. Kodinhoidon rutiineista tuli naisen identiteetin rakennusaineita.
- ³¹ Tässä viitataan patriarkaaliseen yhteiskunnasta ja sukupuolijärjestyksestä käytyyn keskusteluun, jossa on pyritty osoittamaan naisen alistainen asema mieheen nähden esimerkiksi työelämässä (esim. Anttonen 1997).
- ³² Aro käyttää näistä nimitystä ”elämänselitykset” (Aro 1996, 71).
- ³³ Juha Sihvola (1994, 203) mainitsee klassikkofilosofeja, jotka ovat enemmän tai vähemmän systemaattisesti pyrkinet esittämään teorian emootioiden luonteesta. Hänen mukaansa nämä ovat Platon, Aristoteles, stoalaiset, Descartes, Spinoza ja Adam Smith.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Tarja** (2002) *Sanatonko tarinaton? Afaatikon intersubjektivinen maailma ja kertoen rakentuva identiteetti*. Miina Sillanpään säätiön julkaisuja A:5. Vammala: MSS.
- Aapola, Sinikka** (1999) *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. Helsinki: SKS.
- Agnew, John** (1993) *Representing Space. Space, scale and culture in social science*. Teoksessa Duncan, James & Ley, David (toim.) *Place/Culture/Representations*. London ja New York: Routledge.
- Alasuutari, Pertti** (1993) *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue** (1998) *Identities in Talk*. London: Sage.
- Anttila, Pirkko** (1999) *Hermeneuttinen tieteenperinne*. www.metodix.com. 15.1.2000.
- Anttonen, Anneli** (1989) *Hyvinvointivaltion feministinen ymmärtäminen. Sosiaalipoliittika 1989*. Naistutkimus. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu 14(1989), 23-35.
- Anttonen, Anneli** (1994) *Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot*. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli** (1997) *Feminismi ja sosiaalipoliittika*. Vammala: Tampere University Press.
- Aro, Laura** (1996) *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: SKS.
- Atkinson, Robert** (1998) *The life story interview*. Thousand Oaks: Sage Publications. Qualitative research methods; vol. 44.
- Auvinen, Riitta** (1977) *Nainen miehen yhteiskunnassa. Historiallinen, teoreettinen ja empiirinen tutkimus naisen asemasta*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia; 25.
- Baumaister, Roy F. & Newman, Leonard S.** (1994) *How stories make sense of personal experiences: Motives that shape autobiographical narratives*. *Personality and Social Psychology Bulletin* 20(6), 676-690.
- Bauman, Zygmunt** (1996) *Postmodernin lumo*. Juva: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt** (1997) *Sosiologinen ajattelu*. Juva: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt** (2001) *The Individualized Society*. Buckingham: Polity Press.
- Beauvoir, Simone** (1999) *Toinen sukupuoli*. Jyväskylä: Tammi.
- Bergum, Vangie** (1989) *Woman to Mother. A Transformation*. USA: Bergin & Garvey Publishers Inc.
- Bettelheim, Bruno** (1985) *Satujen luomous, merkitys ja arvo*. Juva: WSOY.
- Bruner, Jerome** (1983) *In Search of Mind. Essays in Autobiography*. New York: Harper & Row.

- Bruner, Jerome** (1986) *Actual Minds, Possible Words*. Cambridge, Mass.: Harvard University press.
- Bruner, Jerome** (1996) *The Culture of Education*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Burkitt, Ian** (1991) *Social Selves. Theories of the Social Formation of Personality*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- Burkitt, Ian** (1999) *Bodies of Thought. Embodiment, Identity and Modernity* London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- Cashdan, Sheldon** (1999) *The Witch Must Die. How fairy tales shape our life*. New York: Basic Books.
- Chapman, Tony & Hockey, Jenny** (1999) *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*. London and New York: Routledge.
- Chase, Susan** (1995) *Taking Narrative Seriously. Consequences for Method and Theory in Interview Studies*. Teoksessa Josselson, Ruthellen & Lieblich, Amia (eds.) *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives*. Vol. 3. London, New Delhi: Sage Publications.
- Chodorow, Nancy** (1978) *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Cixous, Helen** (1989/1975) *Sorties: Out and Out: Attacks/Ways Out/Forays*. Teoksessa Belsey, Catherine & Moore, Jane (toim.) *The Feminist Reader. Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism*. London: Macmillan.
- Crawford, Joan & Kippax, Susan & Onyx, Jenny & Gault, Una & Benton, Pam** (1992) *Emotion and Gender. Constructing Meaning from Memory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Cromby, John & Nightingale, David J.** (1999) *Vad är det för fel med den sociala konstruktionismen? Teoksessa Nightingale, David J. & Cromby, John (red.) Social konstruktionistisk psykologi. En kritisk analys av teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Crossley, Michele L.** (2000) *Introducing Narrative Psychology. Self, trauma and the construction of meaning*. Bury St Edmunds, Suffolk: Open University Press.
- Denzin, Norman K.** (1984) *On Understanding Emotion*. San Francisco, Washington, London: Jossey-Bass Publishers.
- Duncan, James & Ley, David** (1993) *Introduction. Representing the place of culture*. Teoksessa Duncan, James & Ley, David (eds.) *Place/Culture/Representation*. London and New York: Routledge.
- Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet** (1995) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Antti & Järventie, Irmeli** (2001) *Sigmund Freud.Psykoanalyttinen teoria*. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha** (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Flax, Jane** (1990) *Thinking Fragments. Psychoanalysis, Feminism & Postmodernism in the Contemporary West*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- Flax, Jane** (1992) *The End of Innocence*. Teoksessa Butler, Judith & Scott, Joan W. (toim.) *Feminists Theorise the Political*. New York, London: Routledge.
- Forsberg, Hannele** (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

- Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino** (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 3-9.
- Foucault, Michel** (1980) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.
- Gadamer, Hans-Georg** (1989) Truth and Method. London: Sheed & Ward.
- Gergen, Kenneth J. & Gergen, Mary M.** (1997) Narratives of the Self. Teoksessa Hinchman, Lewis P. & Hinchman, Sandra K. (eds.) Memory, Identity, Community. Idea of Narrative in Human Sciences. USA: State University of New York Press.
- Giddens, Anthony** (1991) Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Padstow: Polity Press.
- Gilligan, Carol** (1982) In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Gilligan, Carol** (1986) Reply by Carol Gilligan. Artikkelissa Kerber, Linda K. & Greeno, Catherine G. & Maccoby, Eleanor E., Luria, Zella, Stack, Carol B. & Gilligan, Carol: On In a Different Voice: An interdisciplinary Forum. Signs. Journal of Women in Culture and Society 11(2), 324-333.
- Gilligan, Carol** (1987) Moral Orientation and Moral Development, Teoksessa Meyers, Diana Tietjens (ed.) Feminists Rethink the Self. Feminist Theory and Politics. USA: Westview Press.
- Gothóni, René** (2002) "Oikeaan osuminen" hermeneuttisen totuuden laatutakeena. Tieteessä tapahtuu 2, 48-52.
- Granfelt, Riitta** (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Jyväskylä: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Granfelt, Riitta** (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki: SKS.
- Granfelt, Riitta** (2002) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS-kustannus.
- Grief, Geoffrey L. & Pabst, Mary S.** (1988) Mothers Without Custody. USA: Lexington Books.
- Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko & Koskela, Hille & Tani, Sirpa** (1997) Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino: Tampere.
- Hall, Stuart** (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul** (1983) Ethnography. Principles in Practice. London: Tavistok.
- Hanmer, Jalna & Statham, Daphne** (1999) Women and Social Work. Towards a woman-centered practice. Basingstoke and London: Macmillan Press Ltd.
- Haraway, Donna** (1989) Primate Visions. Gender, Race and Nature in The World of Modern Science. New York: Routledge.
- Haraway, Donna J.** (1991) Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature. Bristol: Free Association Books Ltd.
- Haraway, Donna** (1997) The virtual speculum in the New World order. Feminist Review 55 (1997), 22-.
- Harinen, Päivi** (2001) Vajaiksi leimatut. Ongelmanuorten vanhemmuudesta. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.) Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismien arki ja arjen rasismi. Tampere: Vastapaino.
- Harré, Rom** (1986) An Outline of Social Constructionist Viewpoint. Teoksessa Harré, Rom (ed.) The Social Construction of Emotions. Great Britain: Basil Blackwell.

- Haug, Frigga et. al** (1987) *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. London: Verso.
- Haug, Frigga et. al** (1992) *Beyond Female Masochism. Memory Work and Politics*. London: Verso.
- Hearn, Jeff** (1998) *The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Heiskanen, Pirkko** (1989) *Ajan ja tilan rinnastuksia kuvien tulkinnassa. Teoksessa Heiskanen, Pirkko (toim.) aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heller, Agnes** (1985) *The Power of Shame*. London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Herman, Judith Lewis** (1992) *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula** (2000) *Tutki ja kirjoita*. Vantaa: Tammi.
- Hoikkala, Tommi** (1993) *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F.** (1995) *The Active Interview*. Thousand Oaks, Calif. : Sage. A Sage university paper. Qualitative research methods series; vol. 37.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja** (2002) *Paha ihmisyyden ja ammattilaisten auttamisen haasteena. Teoksessa Laitinen, Merja & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS –kustannus*.
- Husso, Marita** (1997) *Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino.
- Husso, Marita** (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hyväri, Susanna** (2001) *Vallattomuudesta vastuuseen. Kertomuksen politiikan sankaritarinoina. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001*. Vammala: Tietosanoma Oy.
- Hänninen, Vilma** (1999) *Sisäinen tarina. Elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jacoby, Mario** (1996) *Shame and the Origins of Self-Esteem. A Jungian Approach*. London and New York: Routledge.
- Jaggar, Alison M.** (2000) *Feminism and Moral Philosophy*. APA Newsletters 99(2). www.apa.udel.edu/apa/publications/newsletters/v99n2/feminism/symposium-jaggar.asp (22.5.2003)
- Jallinoja, Riitta** (2000) *Perheen aika*. Keuruu: Otava.
- Jokinen, Arja** (1995) *Neuvottelu asiakkaan identiteetistä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktioinistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, Eeva** (1996) *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Tampere: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva** (1997) *Kun äiti oli masentunut. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija** (1989) *Jokapäiväinen aikamme. Teoksessa Heiskanen, Pirkko (toim.) aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija** (1997) *Naisruumiin oikeudet. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino.
- Järventie, Irmeli** (1993) *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Jyväskylä: Stakes. Tutkimuksia 34.

- Järvinen, Liisa Marjatta** (1996) Naisen myyttinen säikähdys. Helsinki.
- Kantola, Hanna** (1999) Selviytymisen diskurssi omaelämäkerrassa. Folkloristiikan laitoksen pro gradu. Helsinki: Yliopistopaino.
- Karila, Irma** (1989) Siirtymä vanhemmuuteen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä ja Lievestuore: University of Jyväskylä.
- Karjalainen, Tuula** (1993) Ikuinen sunnuntai. Martta Wendelinin kuvien maailma. Porvoo: WSOY.
- Katvala, Satu** (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research; 186.
- Kellner, Douglas** (1998) Mediakulttuuri. Tampere: Vastapaino.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa** (1994) Hyvä itsetunto. Juva: WSOY.
- Keskinen, Suvi** (1996) Väkivaltainen avioliitto naisten omaelämäkertoissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja, 3.
- Keskinen, Suvi** (2004) Commitments and contradictions. Linking violence, parenthood and professionalism. Julkaisussa Eriksson, Maria & Hester, Marianne & Keskinen, Suvi & Pringle, Keith (eds): Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: Polity Press.
- Kittay, Eva Feder** (1997) Human Dependency and Rawlsian Equality. Teoksessa Meyers, Diana Tietjens (ed.) Feminists Rethink the Self. Feminist Theory and Politics. USA: Westview Press.
- Kivivuori, Janne** (1991) Psykokulttuuri. Tampere: Hanki ja Jää.
- Koivunen, Anu** (1996) Emansipaatio. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne** (1996) Kriittikki, visiot, muutos – feministinen purkamis ja rakentamisprojekti. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Koivunen, Hannele** (1995) Madonna ja Huora. Helsinki: Otava.
- Korte, Irma** (1998) Nainen ja myyttinen nainen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Komulainen, Katri** (1994) Retki vastuurationaalisuuden käsitteeseen. Naistutkimus. 7(1): 30-39.
- Kortteinen, Matti** (1982) Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti** (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Korvela, Pirjo** (2001) Koti toiminnassa. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.) Koti tieteiden risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajan koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9. Helsinki: Helsingin yliopiston Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Kosonen, Päivi** (2000) Elämä sanoissa. Eletty ja kerrottu epäjatkuvuus Sarrauten, Durasin, Robbe-Gillet'n ja Perecin omaelämäkerrallisissa teksteissä. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kosonen, Ulla** (1998) Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. SoPhi; 21.
- Kristeva, Julia** (1992) Muukalaisia itsellemme. Gaudeamus.
- Kristeva, Julia** (1993) Puhuva subjekti. Tekstejä 1967-1993. Gaudeamus: Tampere.
- Kuronen, Marjo** (1989) Onnellinen ja ongelmallinen äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia, Sarja B; 2.

- Kuronen, Marjo** (1990) Naisena sosiaalityössä. *Sosiaaliturva* 78(11), 543-544.
- Kuronen, Marjo** (1994) Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Helsinki: STAKES, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. *Tutkimuksia*; 35.
- Kuronen, Marjo** (1999) social Organisation of Motherhood Advice Giving in Maternity and Child Health Care in Scotland and in Finland. Julkaisematon opinnäyte.
- Kuusela, Pekka** (2001) George Herbert Mead. Pragmatismi ja sosiaalipsykologia. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Lahti, Minna** (2001) Domesticated Violence. The Power of the ordinary in everyday Finland. Helsinki: University of Helsinki.
- Lefebvre, Henri** (2001) *The Production of Space*. Padstow: Blackwell.
- Lehtinen, Ullaliina** (1995) Shame – an overview. Teoksessa Anderson, Åsa & Kalman, Hildur (eds.) *Knowing Women. Proceedings of Nordic Network for Postgraduate Students in Feminist Epistemology and Feminist Philosophy Science*. Umeå.
- Lehtonen, Jari** (1992) Merkityksen ongelma inhimillisessä kokemuksessa Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen valossa. Teoksessa Varto, Juha (toim.) *Fenomenologinen vuosikirja*. Tampere: Tampereen yliopistollinen jäljennepalvelu.
- Lehtonen, Mikko** (1998) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko** (2002) Kirjoittamisen mielihyvä. Teoksessa Kinnunen, Merja ja Löytty, Olli (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino.
- Lewis, Helen Block** (1974) *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press Inc.
- Lieblich, Amia & Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar** (1998) *Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation*. Applied Social Research Methods Series. Vol. 47. SAGE.
- Lloyd, Ann** (1995) *Doubly Deviant, Doubly Damned. Society's Treatment of Violent Women*. London: Penguin Social Sciences.
- Lloyd, Genevieve** (2000) Miehin järki. "Mies" ja "nainen" länsimaisessa filosofiassa. Tampere: Vastapaino.
- Lupton, Deborah** (1998) *The Emotional Self*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- MacIntyre** (1981) *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London: Duckworth.
- Massey, Doreen** (1998) *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Matero, Johanna** (1996) Tieto. Teoksessa Kouvunen. Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- McAdams, D. P.** (1993) *Stories We Live By. Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow.
- McMahon, Martha** (1995) *Identity and Self-Transformation in Women's Lives*. New York: The Guilford Press.
- Mead, George Herbert** (1967) *Mind, Self and Society*. Chigago. Meyers, Diana Tietjens (1997) *Emotion and Heterodox Moral Perception. An Essay in Moral Social Psychology*. Teoksessa Meyers, Diana Tietjens (ed.) *Feminists Rethink the Self. Feminist Theory and Politics*. USA: Westview Press.
- Meyers, Diana T. & Kittay, Eva Feder** (1989) Introduction. Teoksessa Kittay, Eva Feder & Meyers, Diana T. (eds.) *Women and Moral Theory*. USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

- Miettinen, Sonja (2000)** Aina he ovat mukana olleet. Dialogeja kuolleen vanhemman kanssa omaelämäkerrallisessa tilassa. Pro Gradu. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.
- Mishler, Elliot G.** (1986) *Research Interviewing. Context and Narrative.* Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- Morris, Meaghan** (1992) Great moments in social climbing: King Kong and the human fly. Teoksessa Colomina, Beatriz (toim.) *Sexuality and Space.* New York: Princeton Architectural Press.
- Mäkelä, Klaus** (1997) Moraaliset ilmiöt sosiologian tutkimuskohteena. www.elektra.helsinki.fi/se/s/0038-1640/34/3/moraalis.pdf 2.4.2003
- Mäyrä, Ilkka** (1999) Tunteet(on) kirjallisuudentutkimus? – kysymys kognitiosentrismin kritiikistä. Teoksessa Alanko, Outi (toim.) *Kirjallisuus, tunteet ja keskipäivän demoni.* Helsinki: SKS.
- Nenola, Aili** (1986) Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin. Elektroninen aineisto. Helsinki: SKS. Tietolipas; 102. <http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres/skirjat/nenola.pdf> **7.6.2003**
- Niemelä, Kati** (2003) Uskonollisuus eri väestöryhmissä. Teoksessa: Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo (toim.) *Moderni kirkkokansa.* Suomalaisten uskonollisuus uudella vuosituohannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 83. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Nightingale, David J. & Cromby, John** (1999) *Socialkonstruktivistisk psykologi. En kritisk analys av teori och praktik.* Lund: Studentlitteratur.
- Noddings, Nel** (1984) *Caring. A Feminine Approach To Ethics & Moral Education.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu** (2001) Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Oikeustieteellinen tiedekunta.
- Nousiainen, Kirsi** (1996) Naisen kokemus äitiydestä lapsen asussa isän luona. Äitiyskokemuksen muodostuminen naisen elämäkokonaisuudessa. Pro gradu. Helsingin Yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.
- Nurminen, Eija** (1992) En jämförelse mellan skriftliga och muntliga livshistorier. Teoksessa Tigerstedt, Christoffer & Roos, J.P. & Vilkkö, Anni (red.) *Själfbioografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap.* Stockholm, Skåne: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Nussbaum, Martha C.** (1990) *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature.* New York, Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha C.** (2001) *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions.* New York: Cambridge University Press.
- Nykyri, Tuija** (1996) Naiseuden naamiaiset: nuoren naisen diskoruumiillisuus. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nykyri, Tuija** (1998) Naisen viha. Saarijärvi: Jyväskylän yliopisto. SoPhi.
- Nyman, Kaj** (1989) *Husens Språk. Den byggda tingslighetens och de arkitektoniska intentionernas dialektik.* Helsingfors: Art House.
- Näre, Sari** (1999) Tunteiden sosiologia yhteiskuntatutkimuksen kentässä. Teoksessa Näre, Sari (toim.) *Tunteiden sosiologia I.* Hämeenlinna: SKS.
- Nätkin, Ritva** (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset.* Tampere: Gaudeamus.
- Oakley, Ann** (1981) *Interviewing women. A contradiction in terms.* Teoksessa Roberts, Helen (toim.) *Doing Feminist Research.* London: Routledge & Kegan Paul.

- Oakley, Ann** (1984) *The Captured Womb. A History of the Medical Care of Pregnant Women*. Oxford: Blackwell.
- Ochberg, Richard L.** (1994) *Life Stories and Storied Lives*. Teoksessa Lieblich, Amia ja Josselson, Ruthellen (eds.) *Exploring Identity and Gender. The Narrative Study of Lives*. Vol. 2. Thousand Oaks, London and New Delhi: SAGE Publications.
- Ojanen, Markku** (2003) *Persoonana*. *Persoonallisuuden psykologian luennot, syksy 1998*. <http://www.uta.fi/laitokset/psyk/studies/opetmat/perpsy/persoonana.htm> 7.3.2003.
- Oranen, Mikko** (2001) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu; 30.
- Pagano, Annette** (2000) *Journeys of Women Without Custody: From Ambivalence to a Renewed Sense of Self*. USA: Routledge Books, Inc.
- Pateman, Carole** (1989) *The Disorder of Women. Democracy, Feminism and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Peltonen, Eeva & Eskola, Katariina** (1997) *Muisto*. Teoksessa Eskola, Katariina & Peltonen, Eeva (toim.) *Aina uusi muisto*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja; 54.
- Petreljus, Päivi** (2002) *Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä?* Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Piensoho, Tuula** (2001) *Äitiyden alkumetrit. Naisten raskaudelle ja synnytykselle antamat merkitykset ja oppimiskokemukset*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 176. Helsinki: Yliopistopaino.
- Polkinghorne, Donald E.** (1988) *Narrative Knowing and The Human Sciences*. USA: State University of New York Press.
- Puka, Bill** (1990) *The Liberation of Caring: A Different Voice For Gilligan's "Different Voice"*. *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy* 5(1), 58-82.
- Pyysiäinen, Ilkka** (1995) *Freud myyttimaakarina*. *Kanava* 23(8), 466-468.
- Pääkkönen, Hannu** (2002) *Suomalainen arki. Ajankäyttö vuosituhannen vaihteessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rabuzzi, Kathryn Allen** (1982) *The Sacred and the Feminine. Toward a Theology of Housework*. New York: The Seabury Press.
- Rabuzzi, Kathryn Allen** (1988) *Motherself. A Mythic Analysis of Motherhood*. Indiana University Press: Bloomington.
- Rauhala, Lauri** (1983) *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Gaudeamus: Helsinki.
- Rauhala, Lauri** (1993) *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Reay, Diane** (1995) *A Silent Majority? Mothers in Parental Involvement*. *Women's Studies International Forum* 3(18), 337-348.
- Reenkola, Turo** (1983) *The position of metapsychology in the formation of psychoanalytic knowledge and the concept of "I" (ego)*. *Scandinavian Psychoanalytic Review* 6, 141-165.
- Ricoeur, Paul** (1981) *Narrative time*. Teoksessa Mitchell, W.J. Thomas (ed.) *On narrative*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul** (1984) *Time and Narrative*. Chigagao: The University of Chigago Press.
- Ricoeur, Paul** (1986) *Tulkinnasta*. Käännös Antti Kauppinen. www.helsinki.fi/~amkauppi/phil/ricoeur.htm 14.7.2003
- Ricoeur, Paul** (1992) *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press.

- Ricoeur, Paul** (2000) Tulkinnan teoria. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Riikonen, Eero Smith, Gregory Madan** (1998) Inspiraatio ja asiakastyö. Tampere: Vastapaino.
- Ritala-Koskinen, Aino** (1993) Onko uusperheestä perheeksi? Tutkimus uusperheen kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja; 4.
- Rojola, Sanna** (2000) Donna Haraway – mieluummin kyborgi kuin jumalatar. Teoksessa Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) Feministejä – Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino.
- Ronkainen, Suvi** (1989) Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet. So- siaalipolitiikka. 14, 65-77.
- Ronkainen, Suvi** (1999) Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementtinä. Teoksessa Näre, Sari (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Hämeenlinna: SKS.
- Rose, Gillian** (1993) Feminism and Geography. The Limits of Geographical Knowledge. Great Britain: Polity Press.
- Rose, Nikolas** (1999) Governing The Soul. The Shaping of The Private Self. London: Free Association Press.
- Saarenheimo, Marja** (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muiste- leminen. Tampere: Vastapaino.
- Saarikangas, Kirsi** (1993) Model houses for model families gender, ideology and the modern dwelling the type-planned houses of the 1940s in Finland. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Saarikangas, Kirsi** (2002) Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. Helsinki: SKS.
- Saastamoinen, Mikko** (2000) Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio: Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.
- Saastamoinen, Mikko** (2001) Minuus, identiteetti ja yhteisö – Aikalaiskeskustelu ja käsit- teiden sosiaalipsykologinen ja sosiologinen tarkastelu. Julkaisematon Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella 14.12.2001 tarkastetun lisensiaattityön yhteenvetoartikkeli. <http://www.uku.fi/~msaastam/yhteenveto.htm>: 2.2.2003.
- Satka, Mirja** (1990) Huoltopolitiikka naisten ja perheen arjessa. Naistutkimus-Kvinnoforskning 3(3), 63-64.
- Satka, Mirja** (1997) Miksi sosiaalihuoltajatutkiminnon naisennemmistö oli ongelma sosiaali- huollon päättäjille? Teoksessa ”Valitse sosiaalihuolto elämäntehäväksesi”: sosiaali- huoltajakoulutus 1942-1995. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Scourfield, Jonathan** (2001) Interviewing Interviewers and Knowledge about Knowled- ge. Teoksessa Shaw, Ian & Gould, Nick (toim.) Qualitative Research in Social Work. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Shields, Rob** (2002) Henri Lefebvre: Philosopher of Everyday Life (2001). <http://www.carleton.ca/~rshields/lefedl.html> 15.10.2002
- Shields, Rob** (2002b) The Production of Space, Précis translation. Urban and Regional Studies Working Paper (Sussex University 1986). <http://www.carleton.ca/~rshields/prodspac.txt> 15.10.2002
- Signs. Journal of Women in Culture and Society.** (1986) 11(2): 304-333.
- Sihvola, Juha** (1994) Hyvän elämän politiikka. Näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Siikala, Anna-Leena** (1984) *Interpreting Oral Narrative*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Silvasti, Tiina** (2001) *Taponpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Helsinki: SKS.
- Silverman, David** (1993) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Schmidt, Lawrence K.** (2000) Respecting others: The hermeneutic virtue. *Continental Philosophy Review* 33, 359-379.
- Stanley, Liz & Wise, Sue** (1993) *Breaking Out Again. Feminist Ontology and Epistemology*. London and New York: Routledge.
- Stedman, Carolyn** (1986) *Landscape for a Good Woman. A Story of Two Lives*. Tiptree: Virago Press Ltd.
- Strassoldo, Raimondo** (1993) *Tilan sosiaalinen rakenne. Yhteiskuntasuunnittelun laitos*. Tampere: Tampereen teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtuuriosasto.
- Svenhuijsen, Selma** (2000) Caring in the third way: the relation between obligation, responsibility and care in Third Way discourse. *Critical Social Policy* 20(1), 5-31.
- Tainio, Liisa** (2001) *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. Helsinki: SKS.
- Taylor, Charles** (1989) *Sources of Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tedre, Silva** (1999) *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Tolska, Timo** (2002) *Kertova mieli. Jerome Brunerin narratiivikäsitys. Elektroninen aineisto*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia; 178. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/kasva/vk/tolska/>
- Tronto, Joan C.** (1993) *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York, London: Routledge.
- Wager, Maaret** (1999) *Tutkijuus ja tunteet. Teoksessa Näre, Sari (toim.) Tunteiden sosiologiaa. Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: SKS.
- Varto, Juha** (1995) *Filosofian taito*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Wagh, Patricia** (1992) *Modernism, postmodernism, gender. Teoksessa Wagh, Patricia (toim.) Practicing Postmodernism/Reading Postmodernism pp. 20-44*. London: Edward Arnold.
- Vehviläinen, Marja** (1993) *Vieras omassa tekstissäni. Naistutkimus* 6 (1), 46-50.
- Widdershoven, Guy A.M.** (1993) *The Story of Life. Hermeneutic Perspectives on the Relationship Between Narrative and Life History. Teoksessa Josselson, Ruthellen & Lieblich, Amia (toim.) The Narrative Study of Lives. Vol. 1. Newbury Park, London and New Delhi: SAGE Publications*.
- Vilkko, Anni** (1988) *Tarina tarinasta. Erään naisomaelämäkerta-aineiston tarkastelua*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia; 1.
- Vilkko, Anni** (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.
- Vilkko, Anni** (2000a) *Elämänkulku ja elämänkerronta. Teoksessa Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.) Suomalainen elämänkulku. Vantaa: Tammi*.
- Vilkko, Anni** (2000b) *Riittävästi koti. Janus* 8(3): 213-229.
- Winnicott, D.W.** (1986) *Home Is Where We Start From. Essays By a Psychoanalyst*. London: Penguin Books.
- Winnicott, D.W.** (1971) *Playing and reality*. London and New York: Tavistock Publications.

- Vuola, Elina** (1992) Neitsyt Maria naisideaalina: feminististä kritiikkiä ja uudelleentul-
kintoja. *Naistutkimus* 5(3), 33-43.
- Vuola, Elina** (1994) Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naiskuva. Teoksessa Heinämaa,
Sara & Näre, Sari (toim.) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Tampere:
Gaudeamus.
- Vuori, Jaana** (1995) Äitiyden ja sukupuolen vaihtuvat kuviot. Nancy Chodorovin teoria
feministisen kritiikin kaleidoskoopissa. *Naistutkimus* 8(1), 25-37.
- Vuori, Jaana** (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Tampere: Tampere University Press.
- Vuorinen, Risto** (1998) Minän synty ja kehitys ihmisen psyykkinen kehitys yli elämän-
kaaren. Porvoo: WSOY.
- Vygotski, Lev Semjonovic** (1978) *Mind In Society. The Development of Higher Psycho-
logical Processes*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.
- Ylönen, Hilikka** (2002) Satujen noidat ja sankarit – tunteitten taistelua. Teoriaa satujen
tulkinnasta ja merkityksestä. *Kasvatus* 2, 203-213.
- Young, Iris Marion** (1997) *Intersecting Voices. Dilemmas of Gender, Political Philosophy
and Policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Liite 1

Syllisyys 1

Liite 2

Syllisys 2